

A TÁRSADALOM VEZETŐI.

(A vezető-kategóriák kérdése.)

Témánk nem minden kort foglalkoztat egyformán; leginkább az átmeneti korok figyelmét köti le, amely korok, mint a miénk is, többre vágnak a továbbtengődésnél, sőt új rendszerekkel kísérletezve, nagy erőfeszítéseket tesznek. Minél nagyobbak és szokatlanabbak az új feladatok, annál inkább kiűnik a vezetők fontossága. A múlt század optimista hite megfoghatkozott, mely hit jóhiszeműen készített bizakodni abban, hogy a szabad verseny automatikusan felszínre hoz alkalmas vezető elemeket. A demokratizmus is hitette magát azzal, hogy a nép hol biztos ösztönével, hol céltudatos akarással ki tud választani vezető egyéniségeket. A választás rendszere nem mutatkozott merő öncsalódnak, de elégségesnek sem, és egyetemes orvosszernek ma már azok sem mondják az utolsó évtizedek tapasztalatai után, akik annak idején feltétlenül bíztak benne.

A demokratikus elgondolások élénk hatással voltak a szociológiai gondolkodásra. A figyelem általában eltért attól, hogy különösebb erővel vizsgálják a társadalomban mutatkozó és szükséges alá- és fölérendeltségi viszonyokat: a vertikális tagozódás a kutatásnak mostoha gyermeke maradt.¹ A vezetés kérdése ép ebbe a síkba tartozik, s így ma kell fokozottabb figyelemmel felvenni a kérdés sokáig szinte elejtett fonálát.²

¹ V. ö. Társadalmi felemelkedés c. tanulmányunkat. Budapesti Szemle. 1933. évf.

² Az irodalom, melyből a «nagy ember» kérdését itt nem emeljük ki, nem nagyon gazdag s itt a következőkre hivatkozunk: Platon: Politeia és Politikus. Kornis Gy. Az államférfi. 2 köt. 1934. Emery S. Bogardus: Leaders and leadership. New-York. 1934. L. Leopold: A presztizs (bővebb ném. kiadás 1916). Fr. Wieser: Das Gesetz der Macht. 1926 (főképp I. 3. és II. 9. fejj.). Giese: Die öffentliche Persön-

I. A probléma. A kérdésfeltevés módja.

A vezetők kérdése tulajdonképp kiterjed a társadalom egész problematikájára. Senki sem csak vezető, vagy csak vezetett, viszont mindenki részben vezető, részben vezetett: e körből alig zárható ki normális társadalomtag. Időben véve, mindenki egy-egy vonatkozásban és kisebb-nagyobb körben vezetői helyzetbe kerülhet, a vezetés kérdése nem egy réteg, vagy kaszt kérdése, hanem mindenkié.¹ Másrészről problémánk egyetemes-ségét mutatja, hogy mindennemű társas egységben, morfológiai alakulatban van szó vezetésről, a családban épúgy, mint az államban, egyházban, egy egyesületben, pártban, cégben, üzemben stb. Nincs vezető nélküli alakulat a társadalomban a lélektani tömeget» leszámítva, azonban már Le Bon utalt arra, hogy ez ép, erős «vezetővársban» van.

Ez egyetemesnek bizonyuló kérdés kellő *problémafeltevésében* félvezető utak nyílnak elénk. Mi itt mindenekelőtt kizárni óhajtjuk a *vezetőcsoportok* kérdését: ez az «elit» problémája, mellyel külön szándékozunk foglalkozni. Vezetőn vezető egyéniségeket értünk, de vajjon ezek valóban egyének-e, amidőn ép *vezetője* egy «követő csoportnak» (Gefolgschaft) van? A vezető mintegy a csoporté, holott fordítva szokás elképzelni: a csoport a vezetőé, annak mintegy irányadásban birtoka, az ő vezetettje, szellemileg meghódított, általa kalauzolt csoportja. E kérdésben való tisztánlátás alapvetően fontos, különben vizsgálatunk nem lesz szociológiai jellegű, márpedig erre a kérdésfeltevésre kell itt törekednünk.

Tipikusan individualista kiindulásban fel lehet tennünk, hogy a vezetőt a maga lelki tulajdonságai tesznek vezetővé. A vezető sajátzerű sugárzó pont, amely maga köré gyűjti azokat, akik fényének varázsát érzik. A vezetőben sajátos erő van;

lichkeit. 1928. Th. Geiger: Führung, cikk Handw. d. Soziologie. 1931.; u. az: Führen u. Folgen, év. n. (1928). R. Michels, Zur Soziol. des Parteiwesens 2. kiad. 1925. M. Weber: Wirtschaft u. Gesellschaft. 1925. W. Schlüter: Führung. 1927. H. Joly: Psychologie des grands hommes. 1914. P. Plaut: Die Psychologie der produktiven Persönlichkeiten. stb.

¹ V. ö. Emery S. Bogardus: Leaders and leadership. 1934. I. fej.

először is *igény* a vezetésre és *erő* az elfogadtatás kivívására. A vezető szuggesztiós központ, amely szélesebb körre hat, állandó energia, előrelátás, tetterre való készség, hatalmas akarat, hódító varázs stb. a sajátja. Mindezek az *egyénlélektani* kutatás kérdésfeltevésére jellegzetes és igen érdekes kérdések. Azonban az e nemű problémafeltevés eltéríti a figyelmet a szociológiai problémalátástól, mindenekelőtt attól, hogy a vezetés igen sokféle, *különnemű* körben megy végbe s nem minden vezetés egy-nemű sajátosságot, ú. n. vezetőképességet kíván meg. *Egy közös karakterológiai nevező a vezetésre» alig található.* Vannak ugyanis esetek, ahol pusztán a véletlen sodor az élre valakit, aki pl. sorshúzás útján kerül az élre (lásd alább: chance-vezető), avagy pozícióját öröklés, vagy ötletszerű kiválasztás útján nyeri el, s csak esetleg később fejlődnek ki benne bizonyos «vezető»-tulajdonságok. Az ily tulajdonságok nyomozása — egyénlélektani vizsgálata — bármennyire fontos is, mindenesetre másodlagos kérdés.¹

Először is egy *szociológiai* vizsgálatnak kell megindulnia azon a társadalmi tényen, *hogy vannak vezetői -pozíciók.* Melyek ezek? A tényleges «*pozíció*» kérdésével nem úgy állítjuk be a kérdést, hogy vezetői tulajdonság valakiben (egyénlélektanilag) már eleve megtalálható, hanem úgy, hogy tényleges viszony áll fenn vezető és az őt követők serege között: a vezetőt tehát mindenekelőtt a maga követő-csoportjával, a vezetettekkel² *együtt* vesszük szemügyre, nem pedig külön a vezetők lelki habitusával.

Az alábbi, vázlatos fejtegetések, melyek nem lezárni, hanem megnyitni kívánják az utat egy szociológiai kérdésfeltevés számára, s mintegy a bejárando és felvételezendő terület első térkép-vázlatát óhajtják nyújtani, kiindulnak abból, hogy a vezető problémáját nem lehet — eddigi vizsgálatok tekintetbevételé alapján — egyetemes «vezetőtulajdonságok» alapján felvenni,

¹ Látható tehát, a magunk részéről is nagyrabecsüljük az egyénlélektani szempontot, habár, különösen elhanyagolt lévén ép e kérdésben a kollektív szempont, a primátust a kérdés szociológiai beállításának adjuk.

² A «követő» szó szűkebb körre látszik utalni: a követés aktivitás, a vezetettség állapot.

éppen mert problémánk egyetemes, az *egész* társadalomszerkezeten végigvonuló. Az ellenkező kérdésfeltevés csak akkor lehetséges, ha a problémát eleve leszűkítjük, speciális térre vonatkoztatjuk. Lehet pl. karakterológiai vizsgálatot, egyénlélektani elemzést lefolytatni az *államvezetők*re, a politikusokra vonatkozólag; a kép itt is igen gazdag és sokféle arcot mutató lesz.¹ Ugyanez a kép nem fog találni egy mérnöki vállalat, avagy egy nevelőintézet vezetőjére, sem egy botanikai expedíció vezérére.

Szociológiai szempontból szöges kérdésként kell felvetnünk a továbbkutatást lehetővé tevő szempontot: minő *kategóriái* vannak a vezetőknek. E kategória-probléma nem került felszínre. A vezetők jellemrajzát megkísérelhetjük az után, miután ismerjük a vezetőkategóriákat.

A mai társadalom széles köreiből több különmemű vezető két síkban található: *horizontális síkban* (az egymás *mellett* található, vezetőféleségek, felszínrekerülésük alapja szerint 2. fej.), másrészt *vertikális síkban* (a vezetői «fokozatok», 3. fej.). Más és más karakterológiai kép alakítható mindegyikről. A horizontális és vertikális vezetők kategoriális megkülönböztetése a célunk, nem pedig e kategóriák kitöltése, amely szükségképpen későbbi feladat, s lényegesen túlmegy fejtegetésünk keretein.² Különösen érdekel itt bennünket az, hogy a vezetőt miképp várja a közönség, minő jogalapot keres számára (a vezetői legitimáció kérdése),— ez a kérdés korunkban erős forrongásban van.³ Hasonlóképp épp korunk mélyebben rejtőző, még nem tudatosult kérdése az, hogy

¹ L. Kornis alapvető kutatásait: Az államférfi. 2 köt. 1934.

² Cikkünk nem tanulmánynak, hanem felolvasásnak készült (a M. T.-tud. Társ. 1937 febr. 3-iki ülésén olvastatott fel) s csak annyit tárgyal, amennyi egy felolvasás keretébe bele volt illeszthető.

³ V. ö. Korunkra nézve: K. Thalheimer: Der Führergedanke. 1934. Pb. Kuhn: Die Führerfrage der Deutschen. 1933. H. Bechly: Die Führerfrage im neuen Deutschland. 1928. G. G. Kolbenheyer: Der Lebensstand der geistig Schaffenden u. das neue Deutschland. 1934. Harald von Helmersen: Der Untergang des alten Ritterstandes. 1932. M. v. Binzer: Die Führerauslese im Faschismus. 1929. (ism. Társ. tud. 1929.) stb. Az ilyfajta irodalom nem fontos, de jellegzetes szimptomákat tartalmaz. Már értékeket jelent: Moeller van der Bruck, Das dritte Reich. 1930. Avagy O. Spengler írásai (összegyűjtve) Politische Schriften. 1933.

problémavállalásukban minő alacsonyabb vagy magasabb *igényű* vezetők után sóvárog egy-egy kör (a vezetői *fokok* kérdése). Amint az egyéni pszichológiát nem tartottuk elégnek a vezetőkérdés egyetemes feltevéséhez, nem elég az *értékelméleti* szempont sem, amiből már Plátón ki akart indulni. Legújabbban Vierkandt¹ ír általában a csoportvezetőről ekként: «Vezető minden csoportban az a személyiség, aki a többiek előtt fölényesnek látszik,² *hozzámérve a csoport legmagasabb értékeihez*. Valóban vannak oly vezetők, akikre vonatkozik ez a megállapítás. E meghatározás mégis szűk, mert épp a mai mobilista társadalomban látható, hogy egy csoport akárhányszor *átmeneti* vezetőkkel elégszik meg, és nem tudja, nem is akarja megállapítani, hogy a vezető a csoport «legmagasabb értékeit», eszmei irányát valóban képviseli, hordozza-e, vagy sem. Ez az értékelméleti szempont természetesen nem mellőzhető, csak épp nem elégséges a vezetőprobléma szélesebb feltevéséhez.

Nem alkalmas kiindulás — a «legmagasabb értékek» képviselésének feltételezése mellett — az a kínálkozó elgondolás sem, amely szerint a vezetőegyéniség «eszmékkel telt»,³ s ez belőle *kisugárzik*. Egy-egy eszme valakit teljesen hatalmába kerít, az neki «hivatásérzést» ad, s ez a szubjektív beállítás teszi vezetővé. Ez szintén egy vezető-kategóriában domborodik ki, az ú. n. missziós vezetőkben. Ez szintén nem egyetemes beállítottság. Különbséget kell tennünk *szubjektív* és *tárgyi beállítottság* mozzanata közt.⁴ Az elsőben — a vezetőnek helyzet- és feladattudata szubjektív *hivatásérzésében* domborodik ki — érzi, ezt és ezt kell *akarnia*, — a másodikban mintegy a tárgyi összefüggés mozgatja: az «ügy» ezt és ezt követeli meg, a természet törvényeihez, így és így kell alkalmazkodni; ez utóbbi a technikai vezetők sajátossága, s következménye, hogy alkalmazkodni akarnak, értelmesen felismerni «a helyzetet» stb., s erre

¹ Familie, Volk u. Staat. 1936. 99. 1.

² Erre a látszatra súlyt helyez; írja: Genauer gesprochen kommt es nicht auf die Wertüberlegenheit an sich an, sondern auf den *Eindruck* einer solchen. Ez ugyan kollektív szempont, de elégtelen.

³ V. ö. utalásunkat Athenaeum. 1933.

⁴ «Mozzanatról» van szó, tehát reálisan egy egyénben mindkettő meglehet.

rábírni másokat. Az értékeszmékkal-teltség a missziós vezetők apostoli lelkére jellemző; ezek nem a konkrét helyzethez, hanem magasabbról nézett emberi *sors*hoz igazodnak.

A vezető kérdését nem tettük — végül — függővé attól, hogy a vezető *minek a segítségével* vezet. Itt elég hivatkoznunk Fr. Wieserre,¹ aki kellő tágas problémafelvételre utal: «A vezető nemcsak szigorú parancs, útmutatás, utasítás által hat, hanem képes hatni terv, vagy javaslat által is, mely a közönségben elfogadásra talál, avagy ítélete által, melyet mond, avagy egy tanítás által, mely neki követőket szerez, avagy tanácsa által, melyet követnek, avagy sikerrel járó példaadása által, melyet utánoznak, végül bárminő mintául szolgáló cselekvése által, legyen az akár csak egy előre megsejtés és törekvés-sugallat». A vezetőnek lényegéhez — kellő tágasságú szociológiai síkon — sem az nem tartozik, hogy mire, sem hogy mi *által* vezet, hanem csak az, *hogy* vezet.

2. A vezetői legitimáció kérdése.

Tulajdonkép köz vélemény történeti kérdés ez. Hol heves vita folyik abban, hogy ki miért, minő jogcímen *lehet* egyáltalán vezetővé, hol — átmeneti kérdésben (pl. korelnök) — megelégszenek a véletlennel is. Ilyenmő kutatás tudtommal nincs. Nekünk meg kell itt elégednünk azzal, hogy röviden *leírjuk* a feltalálható nézeteket, tehát magunk nem keressük a vezetői legitimációt, hanem csak konstatáljuk, hányféle alapon kísérletezik egy-egy kor vagy közönség világossághoz jutandó a vezetők jogalapjait illetőleg. Itt valóban a tout comprendre c'est tout pardonner elv nyomán kell haladnunk.

Minden korban másképp próbálták megmagyarázni azt, *hogy* van vezető, illetőleg igazolni: a vezető miért épp ez vagy az. A vezetői igazolás (legitimáció) ritkán egyesek magánvéleménye; sőt épp szélesebb körű áramlatra támaszkodik: *szoros kapcsolatban áll a társadalom szerkezetével*, annak ideológiai struktúrájával. Történeti visszatekintésünkben néhány vonást kiválókép azért emelünk ki, hogy lássuk az egyes, főbb típusokat, melyek társadalomszerkezet és vezetői típus megegyezését mutatják.

¹ Das Gesetz der Macht, 1926. 51. 1.

1. Első típus a megszentelt (karizmatikus¹) vezetőé. Az ily vezető isteni hatalommal áll összekötetésben, családját is többnyire szentnek tartják; felsőbb hatalma van emberek és dolgok fölött; jelleme *objektív beállítottságú*. Cselekvésében szent hagyományokat követ, parancsai nem egyéni érdekből fakadóak, sem nem pusztán egy-egy helyzet diktálja őket, hanem objektív és ősi törvények, olykor isteni kijelentések, máskor ilyeneknek ú. n. «magyarázatai».² A fejedelem maga egy fensőbb hatalom «szolgájának» mondja magát, avagy Isten küldöttjének. A vezetés ilyenemű legitimációját «*megszenteltségnek*» mondjuk.

Évezredek folynak le ennek jegyében az emberi történelemben. Ez a vezetői típus kiválóan megfelel ősi idők *stabilis társadalomszerkezetének*, valamint régebbi társadalmak lassú életritmusának. Nem kellett akkor gyors helyzet változásokhoz alkalmazkodni, pillanatnyi érdeknymásokat egyeztetni. A vezető valóban méltóság, aki objektív hatalmakhoz kötötte mintegy kozmikus követelmények képviselője.

A mai idők nyelvén ez a legitimációs alap az örök értékek rendszerének «hordozása». A vezető nem más, mint érték-hordozó, szilárd elvű követője örök, igazolható értékeknek. Semmi kétség, *ezt* a vezető-típust tartják a legnemesebb veretűnek: legyőzi a szubjektívizmust magában a vezetőben. A vezető a maga erős hitében, meggyőződésében mutatja az értékek objektív arcát. A hirtelen feltűnt szubjektív vezetők (Napóleon) kiérzik, hogy számukra ilyenemű objektív alap szükséges. Labilis kor utáni stabilitás vágya a vezetőben úgy nyilvánul meg, hogy «törvényesnek» mutatja magát, igyekszik «történelmi hatalmakra támaszkodni, önmagát mintegy objektívnálni, magasabb értékek stabilis, *állandó* képviselőjéül feltüntetni.

2. Hogy az előbbi stabilitás-típus után az éles ellentétet, mely a társadalom stabilis típusával fennáll, jól láthassuk, vegyük tekintetbe az *ázsiai vezértípus* helyzetét. Erős félreértések támadtak egy Attilának, vagy hasonlóknak kivételes egyénisége láttán; szociológiai szempontból mélyebben kell felásnunk a

¹ L. szűkebb értelmezésben M. Weber, *Wirtschaft u. Gesellschaft*. 1925-

² V. ö. J. Cruet. *La vie du droit et l'impuissance des lois* (Bibl. de philos. scient.).

talajt. . . Vezérek hirtelen tűnnek fel, óriási seregekkel lendülnek előre Ázsia széles térségein. Szinte mágneses befolyást gyakorol az *első* hódító egyéniség; lábai előtt földre borulnak, félistenként imádják, misztikus «személyi» varázsát érzik. Éppen nem mindenik vezér ilyen. A legtöbb pusztán toborzó erő, hatalmas tömeget — valósággal mammut-Gefolgschaft — tart maga körül, ámde nem a *maga* szellemi erejével, sőt a tömegek lelke-érzulete üresen marad, nem lévén vezére «missziós típusú». Mutatja, hogy a tömeg könnyen széthull, mint még egy Attila után is a birodalma, melynek nem volt lelki cementje, csak konglomerátum volt. A tömeget személyhez kötötte csak *pillanatnyi* hatalom tartja össze, a hatalom bár félelmetes, csak külsőséges erő. Nem érdektelen lélektani probléma az, vajjon mi tart együtt egy ázsiai méretű, tarka összeseregletet? Sajátos tényállás; 1. *vannak esetek, midőn a tömeg azáltal remél érvényesülni, hogy minél tömegesebb¹* és minél szélesebb hullámban mozog. Ha egy ily tömeg összesereglik valaki köré, — aki persze szakrális jelleget is vesz magára: Isten «küldötte», Isten «kardja»— voltaképp a nagy összetartó és lököerőt keresi valakiben. Ázsiai ez a típus, hiszen Ázsia széles térségeire való, — hol mindennemű néptörmelék össze tud seregleni — az uralom térszínéhez alkalmazkodó steppe-jellegű uralom ez. A vezér hódít, leigáz, zsákmányol. 2. Nemcsak a steppe térbeli lehetőségei — horizontális uralom — s a tarka összesereglet jellemző itt, hanem az a tömeg lelki alkata is: az összetartó erő, melyet a vezér sugall, a hódítás, a zsákmány reménye. Tömegremény gyullad fel, mint hatalmas prairi-tűz. A modern tömegmozgalmakban is van valami hasonló. Az ilyfajta «egoisztikus tömegremény» végigfut a síkság hullámzó népein, szédületes tömegereje van. Ezt megsejtik előre, ennek ellenállhatatlanságában hisznek, erősen reménykednek: ímé, az összesereglet második főoka. A vezetés eszköze is jellemző: a rettegtetés. Nem a vezér az, aki rettegtetéssel hat (ez mellék-

¹ Tüzetesebb vizsgálatok hiányában ma még csak kutatás-hipotézisként szerepelhet az a gondolat, hogy az alsóbb társadalmi rétegek nagyobb *szaporodása* egy tudatalatti tendenciával függ össze: számmal győzni a kvalitás fölött. Egy ösztönhöz közel álló tömeglélektani beállítottság a «sokasodás» tendenciája, mely a magasabb képességek hiánya mellett az élet biztosítását szolgálhatja.

akció): a tömeg maga az, aki kíván egy diktátort, egy nagy Rettegetőt. *Az akció forrása maga a tömeg*, a zsákmányolni kész bandaerkölcsű néphalmaz. Ezért a vezér olykor «fogott» vezető, csak «sereghajtó», aki átvette a tömeg zsákmányszomjának dinamikáját és irányítja az összesereglett tömeget.¹ Ez a vezető egészen más, mint az előző, értékkel áttelítődött és megszentelt típus: amaz, melyről szólunk, *objektív* vezető, a most szóban forgó ázsiai «tömegvezér» előtt nem a maga érdeke a döntő, hanem a tömeg szenvedélyadata, nem az értékeket, a kozmikus elvet képviseli, hanem szenvedélyek képviselője.

Jól ismerjük a munkásmozgalmakból a *modern* tömegtechnikust.² Kétségtelenül nagyban különbözik az ázsiai tömegvezérektől, hiszen egy racionális társadalomszerkezet modern «üzemi» világában él, tehát jól ismeri a sajtó, a tömeggyűlések, a propaganda, a GPU stb. technikáját. Nem egy köztük csak egyszerű reménycsillogtató agitátor, avagy tömegeroőknek spekulánsa. Mindamellett nem feledhetjük: ott, ahol tömeg van, ahol egy erősen mozgásba jött (dinamikus társadalom* hullámozgás) előttünk, mindig sor kerül a régi methodusra: a rettegtetésre, ama nagy «prairie-tűzre», mely heves reménységek gyújtása közepett fut végig a síkságon, tehát — sohasem tud letenni a vezető arról, hogy ne szolgálja a tömegek ízlésén felül a tömegek zsákmány- és hatalomvágyát. A «proletár-diktatúra» gondolata («elmélete») mögött is így gyulladhatnak fel évezredes tömegszenvedélyek. Látjuk, van oly vezető-típus, amely «egy új kor» ígéretével lép fel, hatalmas lökőerőt, forradalmi vénát képvisel. A vezér legitimációja: a megmozdítás, a dinamizmus hite, a tömegeroő felébresztése, a forradalmi «lendület». Az ily vezető maga is elhitei, ő mindennek a Tudója,

¹ Némi párhuzam a növényzozológiában (l. Rapais: A növények társadalma, 97.1.): «*sereglemek*» általában oly társulást mondanak, «melyben az egyedek viszonya egészen vagy túlnyomóan csak mellérendelt». Valóban a vezető sokszor «fogott» vezető a steppes tömegtársadalomban, tehát nincs benne *igazi* alárendeltség. Továbbá «jellemző a növény-seregletre, hogy benne az egyensúly rendkívül billenékeny, minélfogva *meglévő elemek kiesése vagy újak beolvadása könnyen végbemehet*» (98. 1.). Ezt a jelenséget megtaláljuk a steppes tömegtársadalom «konglomerátumában», összesereglésében.

² V. ö. Sombart, Der proletarische Sozialismus. 1924. II. 267—303.

a nagy Jövő bábája, hol szakavatott tömegszónok és író, hol organizátor, hol ismét — a nagy Rettegető, avagy mindez együtt.

Kétféle legitimáció volt előttünk: a *megszenteltség* — ez egy stabilis társadalom tipikus igazoló elve; majd a *tömegszenvedély* erejének képviselője — ez egy dinamikus, sőt immár forradalmi társadalom tipikus elve vezér keresésére. A kettő ellentétes irányú atekintetben is, hogy az első vezető-típus felülről függ, a második viszont alulról, a tömegektől.¹

3. Vegyünk szemügyre ismét két, ellentétes legitimációs alapot: az arisztokratikus és demokratikus (választási) rendszert.

Az arisztokratikus rendszer legitimációs elve hasonlít külsőleg a megszenteltséghez, hiszen mindkettő egy stabilis társadalom tipikus jelentkezése; az előbbi azonban immanens, míg az utóbbi transzcendens, kozmikus kötöttségeken sarkallik. Az arisztokratikus vezető igazoló alapjait a közvélemény a legélelnekben kommentálta, más és más kiindulásban. Lehet mondani, a született vezér «sorsvezér» is, a sors igéje, kijelentése az, hogy az elsőszülött öröklí a vezetői pozíciót, s régi társadalmaknak nincsenek, mint ma, racionális igényei, természetes a belenyugvás.² A közvéleményben az az érzés is felmerül — bár gyakran tiltakoznak³ a születési elv ellen —, hogy a születés és a sors szava mellett a List der Vernunft szava is felhangzik: a pozíció öröklése előnyt is jelenthet. A vagyon és pénz öröklését ma természetesnek látják, a pozícióét nem; egykor mindkettőt annak fogták fel. Hivatkoztak a születési arisztokrácia biológiai öröklésben' előnyeire, avagy arra, hogy jó «gyermekszobát», azaz átlagon felüli nevelési környezetet kap: jobb nevelőket, alkalmakat széleskörű emberismeret szerzésére, mozgási lehetőséget a külföld megismerésére stb. Épúgy fontosnak tartják némelyek a családi hagyományokat, örökül kapott életelveket — egy

¹ V. ö. Sombart és R. Michels id. műveit, továbbá Ph. A. Koller: Das Massen- u. Führer- Problem in den freien Gewerkschaften. 1920. (Erg. Heft 17. z. Arch. f. Sozialwiss. u. Sozialpolitik.)

² V. ö. J. Bühler, Die Kultur des Mittelalters. 1931. 123. o.

³ Fichte írja: «Weder faktisch das Talent, noch begriffsmässig das Recht zu herrschen láBt sich vererben».

(újabb szóval) sorstudomány¹ megíratlan könyveiből. Intelmek, szállóigék szélesebb körben is ismertek, de nem a vezetni tudásra vonatkozólag. Az ily gyakorlati tapasztalatok leszűrődései hézagok, mégis boldogulni lehet velük, jobban, mint rendszeres iskolai tudással. Mások utalnak arra, hogy születés alapján egy «tipikus» rendi képviselő jóban-rosszban összecementeződik rendjével, tőle sokféle támogatást kap, így független tud lenni a változó hangulatokkal, a démoszsal szemben, nem szorul reklámra, demagógiára stb. Látható, a közvélemény sokféle okra tud hivatkozni. Nem csoda, hogy évezredek megnyugodtak a születési-arisztokratikus elv alapján álló vezetőikben. A mai közvélemény szkeptikus, s mint minden lázas időkbén, keres új legitimációs alapokat.

4. Korunk társadalma a mozgalmasságra való hajlam, a mobilizmus jegyeit mutatja, egyben mindig bizonyos mértékű individualizmussal. Vezetői igazolás terén legkiemelkedőbb alappyanánt jelentkezik a *választás*. «Demokratikus» választásra gondolunk, kérdés azonban, hogy ez szociológiai tényállás tekintetében valóban oly demokratikus jellegű kiindulás-e, mint aminőnek szokás mondani. Tekintsük meg a nem nagyon emlegetett mozzanatokat a választás terén, nézzük meg a választás reális arcát.

Mindenekelőtt feltűnik néhány eset: 1848-ban hiába adott lehetőségeket új képviselők választására a törvény, csak épűgy nemesek jöttek fel az országgyűlésre, mint ahogyan nemesek voltak a régi diétán. Angliában is demokratikusnak szerették hinni a választást — «alulról» választanak — és íme, az évszázados szokás: a gentry köréből választani, megmaradt a múlt század végéig. Mintha más körökből nem lett volna illő választani, avagy más körökből szürke, erélytelen és távlattalan egyének kerülnének ki. Ez országok azonban még arisztokratikusnak mondhatók; az Egyesült Államok már bizonyára nem.

Első tény annak figyelembe vétele, hogy arravalóság szempontjából kik közül *szokás* választani? Bizonyára azok közül, akiket egy párt kiszemel, akár ismerik a választók, akár nem: többnyire ismeretlenekre szavaznak,² a szavazás mutatja társa-

¹ Jaspers, Philosophie. II.

² L. Bryce Amerikáról szóló műveit legújabb kiadásukban.

dalmünk anonimitásának fokát. A választó voltaképp nem egyénekre, hanem már csak pártokra szavaz.¹ Hogy ki legyen jelölt, arra nézve a pártszervezet, a «machine» fölényesen intézkedik,² a pártok demokratikusságának legendája a szociológusok közt lassan foszladozik, «népmíthosszá» kezd átminősülni. Az még demokratikus tendencia, hogy a jelölt egyáltalán «posszibilis» legyen, de ezentúl alig van demokratikus mozzanat: a demokrácia formalisztikus lesz. A reális szociológiai tény az, hogy a jelöltben egy pártvezetőség (vagy klikk) *tulajdonképp kooptációt gyakorol*; legjobb eset az, hogy a választás mintegy kétoldalú lesz: akit «felülről» jelölnek, arra «alulról» is rászavaznak.

Merőben mássá alakult a helyzet, mint amire a demokrácia nagy álmodója, Rousseau gondolt: ő egy kis államból indul ki, s ma tömeges társadalom él még a kisebb államokban is. A nép is előtte még érületi-akarati egység,³ nem pedig egyéni választók gépies összege; ma szétszakadozó. Az ú. n. közakarat és közérdek is világossá lehetett kis államban — a választás ennek kitudakolása —, a mai tömeges államban ez szükségkép homályos. Elméletileg világos a határ partikuláris és egyetemes (köz-) érdek közt, gyakorlatilag nem, mert sokféle «köz» — szűkebb és tágabb közösség — van egy államon belül, melyikre legyen a választó hic et nunc tekintettel? Az érdekartikularizmusból akart Rousseau egy ideálfogalommal (volonté générale) kiemelkedni, de melyik az «igazi» közérdek, mikor annyi *részben-közérdek* közt kell választani? Ahol individualizmus van, ott szubjektivizmus is van; látjuk, minő mértékben lesz egyes

¹ V. ö. Fr. Wieser, Das Gesetz der Macht. 1926. 50. 1.

² Koellreuter, Die politischen Parteien im modernen Staate. 1926. 50. 1. írja: «Die Macht der Parteimaschine ist charakteristisch für die heutige *Mechanisierung unseres Parteilbens*. Sie hat sich vom Diener heute zum Herrn des Wählers aufgeworfen, der nur noch insoweit und dann Berücksichtigung findet, wenn man seine Stimme bei der Wahl braucht». V. ö. 51. 1.: Überall eine Mechanisierung, die man auch als Amerikanisierung bezeichnen kann.

³ Az emberi jogok (1789) 3. cikke így szól: «Nul corps, nul individu, ne peut exercer d'autorité, qui n'en (de la nation) *émane expressément*. L. v. Wiese (Der Liberalismus in Vergangenheit u. Zukunft) 1917. 55. 1.) megjegyzi: Der Artikel 3. ist unliberal (!). Az individualizmus egy közösség képviselétét másképp képzei.

kerületek (szűk körök, sőt egyének) képviselője a népképviselő. Az urna előtt a bourgeois-ból nem lesz egyszerre citoyen,¹ a magánérdeket közérdekre kicserélő állampolgár. Minduntalan magánérdek tör elő a zsilipekből.

A röviden érintett tényekből kiderül, hogy a választási rendszert nem lehet csak úgy egyszerűen demokratikusnak tekintenünk: ha a jogi forma az is, a szociális tényállás eltérő. Az élet gazdag, nem lehet egyszerű skémákba szorítani. A választási rendszer tükröztethet demokratikus, fél- és teljes arisztokratikus társadalmat is. Mindamellett fontos, hogy legalább potenciálisan demokratikus. Általában a jogi formák dacára uralkodik egy átmeneti rendszer: *kooptáció kiegészítve demokratikus jóvá-hagyással*, s már ez is sok haladási lehetőséget nyújt egy pusztá felülről-kinevezéssel szemben egy mai demokratikus-tömeges társadalom mozgékonyága érdekében.

Törekvés az, hogy meglegyen a választott vezetőben a vezetettek bizalma felfelé, meglegyen a bizalom lefelé is, legyen a választottnak helyzete mintegy kidolgozva, szakadás, «sérelem» se fent, se lent ne essék. Ez jogos vertikális harmóniatörekvés, a függőleges egybefüződés folyton megújított kísérlete. Íme, látható, a választás miatt emelkedik ki elvként, rendszerként az egyre áttekinthetlenebbé és nehezebben kormányozhatóá vált modern világban.

5. Újabb vezetői legitimáció a többé-kevésbé véletlenül (szándéktalanul) kedvezően alakult helyzet: a *chance*. Külön, tiszta formában ritkán áll előttünk (korelnökök). A görögöknél nagy szerepet játszott az a hiedelem, hogy az átlagpolgárok közül kiki egyenlő másokkal képességek dolgában (a polgár a rabszolgák tömegével szemben természetesen már elitnek számít). Illő, hogy a magasabb, állami vezetés terhéből is minden egyes kivegye a részét: sorshúzással tiszta chance-vezetőket kaptak. Ma kiszámíthatatlan következményűnek tartanók a véletlen ily játékát, tiszta chance-vezető aránylag ritka. Tömegvezér olykor szinte véletlenül kerül az élre, mint a szerény Maillard,² a francia forradalom végzetes fordulóján (okt. 5.).

A chance jelentősége mindvégig homályos az intellektuális

¹ V. ö. Groethuysen, *Dialektik der Demokratie*. 1932. 1—22. 1.

² V. ö. Carlyle leírását: *Franc. forr.* I. köt. 7. könyv 5. fej.

történetfelfogás előtt, mely a történet irracionális helyzetei előtt elzárkózik. Nem hisszük, hogy statisztikailag megfogható kérdés ez, azonban némi élettapasztalat nem kevés szerepűnek mutatja az események kedvező összejátszását. A chance-tényező jobbára más elemekkel *együtt* szerepel legitimációs alap gyanánt, tehát inkább csak részleges chance-vezetőkkel találkozunk, ezek száma azonban aligha csekély. A mai demokratikus gondolkozók közt nem egy akad,¹ aki a chance-vezetés provokálásában demokratikus vívmányt hajlandó látni, nem pedig kényszerűséget, amely értékére jó, mint rossz egyaránt lehet, de ha jó, mindig erős kockázat árán.

6. Ellentétes legitimációs jogcím az előzővel, a véletlen szerint élre-kerüléssel szemben: az *iskolázottság és szelekció*, mely tudatosan irányul a kiválónak, a vezetőknek kiszemelésére, illetőleg nevelésére. E legitimációs alap kérdésében visszaemlégetünk első tudatos kialakítójára, Platonra, aki a szofista Machtmensch-ek² előtörésével szemben a legerősebb reakcióba menve, előre elgondolta korunk uralkodó nevelési szelekciós rendszerét. Korunk azonban némiképp eltorzította és egyoldalúvá tette Platon elgondolását. Iskolázásunk intellektualista jellegű, míg Platoné egy magasabb élet iskolája. Platon az állam vezetőit egész másképp képzelte el. Ők azok, akik 1. mélyen belelátanak a dolgok lényegébe, biztosan tájékozódnak az élet lényeges kérdéseiben (lényeg-ismerők); 2. jól bepillantottak az értékek világába, tisztán és határozottan elválasztják a nem-értéktől az értéket, értékesalódásoktól mentesek (érték-ismerők). 3. Az ember háromféle lelki sarkpontja rangsorban helyezkedik el, amennyiben a «szerző»-lélek s az őrző-megtartó «szilárd»-lélek fölé tudják helyezni az értéklátó elme, a látnoki lélek igényeit, tehát egy «kiegyensúlyozott» lélek tulajdona a vezetőknek, akik

¹ Kelsen: Vom Wesen u. Wert der Demokratie (1920) c. művében (24. l.) írja e jellemző sorokat: «Konsequente Demokratien dürfen kein Berufs- u. Fachbeamtentum mit einer nur durch Altersgrenze beschränkten Funktionsdauer dulden. Womöglich nur gewählte Ehrenbeamte mit kurzer Funktionsperiode oder *Berufung der öffentlichen Funktionäre durch das Los* (sic), wenn nicht gar die Bestimmung eines festen Turnus, nach dem *jeder Bürger* (!) durch eine gewisse Zeit *jede staatliche Funktion* (!) auszuüben hat.»

² V. ö. P. Menzer: Kallikles. 1922.

nem iskolás jellemvonásokat mutatnak, hanem beleláltak — 40 éves korukig — az élettapasztalatok keserű, de gazdag világába, íme, e vezetők nem pusztán iskolázott tudósok, hanem akarati edzettségre, egyensúlyra is szert tudtak tenni. Magasabb életkor nélkül akkor elképzelhetetlen a magasabb élettudás és elmélyedés s bizonyos tekintetben ma is az, bár életritmusunk erősen meggyorsult. Korunk iskoláztatása, még ha «általános műveltséget» emlegetünk is, mindenfelé a szakképzés irányát mutatja, magasabb iskoláink pedig egyenesen tudós jellegű iskolák. Erre Platón nem gondolt, valamint arra sem, hogy az iskolák olykor formális jellegű bizonyítványszerzés helyei lesznek. Platón még erős hittel nevelte Akadémiájában államának vezető elemeit, az iskola a vezetők kiválasztásának magasosztos temploma.

Ez eredeti elgondoláshoz képest a mai vezető kiválasztás iskolák útján erősen megcsontult rendszernek mutatkozik. Mindenesetre azonban a vezetők kiválasztásának ez ma a legrendszeresebbnek tekinthető formája. Külön tanulmányt érdemel a tömegek korában az, hogy mennyi az iskolák hatásképessége, vezetőket nevel-e, vagy jobbra csak ily irányú jogérzet keletkezésére vezet az iskolázás.

7. Az iskolázottságra hivatkozás mellett a köztudat, gyakran az iskolával szemben, nagy súlyt helyez az iskolán kívül (azon túl) megszerezhető szélesebbkörű élettapasztalatra. Ennek mutatóját régebben a magasabb életkorban látták, ma ellenkező a tendencia (fasiszták¹), ahol a frisebb erőt keresik. Stabilis társadalmakban a magas kor van nagyobb becsben s ekkor a közvélemény hivatkozik a vének tanácsának (*senatus*) higgadt ítélőképességére, a karakterbeli stabilitás kedvező hatásaira. Japánban pár éve minden miniszter felül volt a 70 éven, az Egyesült Államokban az alkotmányjogilag kiemelkedően fontos supreme court hét tagja közül hat túl van (1936) a 70 éven, ugyanitt pár éve Hoover csupa self made man-t keresett államtitkároknak, akik milliomosok tudtak lenni saját erejükből. A kor és a hosszabb élettapasztalat vezetői legitimációjára nézve a köz-

¹ Mussolini: «A korhatár nálunk nem számít, sem felfelé, sem lefelé, de az ifjúság általában nekem kedvesebb» (idézi Kornis, Az államférfi, II. 23. l.)

vélemény erősen ingadozó. Tüzetes tanulmány erre nézve is hiányzik, mint a közvélemény ily irányú, legitimációs álláspontjairól általában.

8. A mai életben különös súllyal emlegetik a speciális ismeret, szaktudás vezetőigazoló jelentőségét (üzleti életben a referenciák szerepe). E téren, sajátos, megindult egy általános értékmérő: konkrét sikerek sorának számonkérése, sőt túlbecsülése.

Sajátos vonása mai közvéleményünknek, hogy magasabb vezetőitől is mindenekelőtt sürgősen követel konkrét sikereket. Bizonyos fokú vezetői tragikum nem egyszer jelentkezik így. Ha szélesebb történeti távlatot veszünk alapul, kitűnik, hogy számos nagyméretű probléma megoldását nem lehet gyorsítani semminő vezetőnek; *a siker tempója nem függ egyedül a vezetőtől, az átlagos vezetőperiódus rövidebb, mint nagy életproblémák megoldásának normális sikerperiódusa*. Innen származik, hogy a népszerűsége adó vezetők részletsikereket, sőt kirakatsikereket jelentenek s nagy kérdéseket épp az előbbi sikerek megjátszása miatt ad acta kénytelenek tenni. Ez minden túlvibráló élet tragikum.

Bizonyos kétséggel fogadja tehát a szociológus a gyakori konkrét sikerek jelentkezését. Azt a szélesebb közvéleményben kifejező elvet, hogy a *beváltság* — a sikerek sora — a vezető mai normális legitimációja, nem fogadhatjuk el általában, csakis egyes élettechnikailag könnyebben meghódítható területen tartjuk érvényesnek.¹

9. Az a legitimációs alap, melyet *érdekképviseletnek* nevezünk, szélesebb és szűkebbkörűnek fogható fel, aszerint, hogy az «érdek» fogalmát lélektanilag szűkebb körre vonjuk-e. Valószínűleg szűkebben kell azt értelmeznünk s eszerint a gyorsan változó, heves nyomású érdek átlag a modern élet vonásaként szerepel, az érdekképviselet is átlagában aránylag új keletű. Az érdekképviseleti vezetőben harcos véna van felszínen, de olykor csak helyzete szerint lesz valaki érdekképviselő: bankérdek megóvása céljából pl. pénzügyminiszteri székbe emelnek «valakit» a sok lehetséges egyéniség közül. A vezető nem egyszer jelenik meg előttünk, a tulajdonképeni irányítás anonim lesz.²

¹ Szakértők a politikában: I. Kornis i. m. II. 80—83. l.

² Erre a vezető csoportok kérdése kapcsán lehet kitérnünk.

Gyorsan, épp csak a felmerülő problémák jelzése és áttekintése céljából tekintettük át a közvéleményben szereplő, olykor a tudat küszöbe alatt maradó vezetői legitimációk sorát. Mindenik sajátos vezetői beállítottságot s ezzel egy kategóriának megfelelő lelki szerkezetet hoz magával.

10. Utoljára hagyunk egy nagyon is spirituális vezetőitípust — «szellemi vezért» —, mely közelről, de a távol kódéből is hat a jelen társadalomra, távolra ható szellemi eszközökkel, az ember nagy és örök problémái középett: a köznyelv túlnyomó részüket a «nagy emberek» kategóriájába helyezi. Kettős alakjában vehetjük szemügyre: *jelenléti* és *disztáns* alakjában.¹ Az előbbinek legyen első példája oly pártvezér, aki nem keveredik párt-technikusként a napi politika zajos szférájába, hanem mint sokat jelentő, nagy név a háttérben marad. «Neve egymagában program.» Mindenki ismeri politikai érzülete erősségét. Gondoljunk a torinói remetére, aki ha nem is ágált ott s nem is küldött volna hazájába üzeneteket, magányában is sokat jelenthetett: a magyar függetlenségi törekvést. E vezetőitípus jelentést hordoz.» Ilyen egy passzív trónkövetelő. A római császárság korában egy név «jelentése» fenyegetés egy rendszer számára, a név viselője ellenfeleinek lehet áldozata stb.

A szellemi vezér lényeges vonása az, hogy *tartós életű irány*² hordozója, nincs kötve szerepe aktualitáshoz, aktuális léte sem számít (v. ö. Széchenyi), mindig megmarad intenciója, eszméje, programja, tartalma «jelent» valamit személyi aktivitásán túl. Nem személyiségével vezet — ez kimúlhat, — hanem tartalmával, mely időtől független. Az ily vezetőitípust mondjuk *standard-vezető*-nek. Szóljunk néhány szót lelki alkatáról is.

A köztudat a vezetőben a szüntelen kifelé ható és aktuális erőt látja meg mindenekelőtt, azt, aki szerepel, hat, ágál. Ez a típus kifelé ható (*extravertált*) lélekben fejlődik ki. Az aktuális világ függvénye lesz, ennek a világnak zűrzavarát, káoszát számítja le, — mily szerencse, hogy van oly vezértípus, amelynek számára megengedettett egy aktualitásoktól le nem nyugózott

¹ V. ö. Bogardus-nál direct and indirect leadership; lényegben ő nem megy a fenti tételre.

² Erre utal a standard szó.

szellemi szabadság, egy befelé fordult (introvertált) élet! Ez az, amely az elmélyedés, eszmélés képviselője.

A mi időnk már szinte el is feledte ezt az életformát: tanítjuk a klasszikusokat, de már nem értjük meg az életformát, melyből műveik fakadtak. Tudjuk, az ókor mennyire tele van a bölcs, kontemplatív élet dicséretével: íme, e kor tudta, hogy nagy vezetői nem azok, akik kitartoán tudták feltornászni magukat, hanem azok, akik az élet magasabbrendű tartalmában elmélyedni tudtak. Lathe biosas! Az ókor előtt vezérként álló nagy «nevek» elmélyedt bölcsek. A vezetőnek, mielőtt aktív szerepük elérkezett volna, át kell mennie egy csendes, kontemplatív életszakaszon. Előbb eszmélés, aztán aktivitás, közszereplés — fájdalom, az élet ma más lett, az introverzió egyre nehezebb.

Az introvertált lelki típusú vezetők¹ válnak «klasszikussá»; gondoljunk oly csendes, lelki tartalmakat kialakító környezetekre, ahol értéktartalmak, eszmék átélésére van mód, mint aminő egy kisvárosban élő Szent Ágostonnak, vagy Goethének jutott osztályrészéül. A legnagyobb kérdések izzanak át lelkükön s nemzedékek egész sorának világitanak. Az ily vezetők a szellemi világ álló csillagai. Műveik objektívvá lett világot jelentenek, ezért e vezetőtípust objektívtá vezetőnek is nevezhetjük.

II. Megemlítjük legvégül, hogy a vezetők legitimációs alapjai közt nincs éles szétválasztódás, sőt igen gyakori, hogy különböző alapok kombinációja áll előttünk, a jövő kutatójának érdekes problémát jelent a *komplex legitimációs alap* kérdése. Sőt valószínűleg nem átlagos eset az, hogy egy vezető egy legitimációs alapra hivatkozik. Még a születés alapján állók is igyekeznek sikerek által a beváltság legitimációját megszerezni (hadi sikerek), az pedig szinte természetes, hogy egy szerencsefi, egy chance-vezető igyekszik házasság útján egy régi arisztokrácia körébe kapcsolódni (Napoleon).

A vezető állandó kontaktusban van az őt váró és fogadó társadalom lelki alkatával a *legitimációs alap közössége révén*. A közvélemény maga vita tárgyává teszi valakinek legitimációs alapját, az illetőt «elkönyveli»², elvileg azonban nem tisztázza az igazolás módjait, hol a hagyományok méltó képviselője (stabilis

¹ V. ö. Bogardus, *Leaders and leadership*. 1934. 195- lk.

² Ha nem sikerül, úgy «bitorlásról» kezd beszélni.

társadalom), hol a választás, hol a forradalmi erő (tömegtechnikai készség) stb. dönt.

Felsorolt legitimációs alapjaink nem kimerítőek. Valószínűleg egyik-másik, pl. a beváltság, tovább differenciálható. Egyelőre az volt előttünk a fontos, hogy oly összképet vázoljunk fel, ahol az eltérő vonalak a legszembeszökőbbek. Problémaként marad még így is a vezetőkategóriák azon faja, ahol egy vezetőben különböző legitimációs alapok — különböző arányban — egyesülnek (komplex típusok). Ez azonban már a részletkutatás feladata.

3. A vezetés fokozatai és a vezetés köre.

Eddig az volt a kérdés, hogy minő alapon vár, illetőleg fogad el a közönség valakit vezetőül; különféle (horizontális) típusok keletkeznek különféle legitimációs alapon. Kérdésünk most az lesz, hogy mik a vezetés *vertikális fokozatai*. Alig tudatosan veszik fel egyesek e kérdés fonalát, de kiérzik, hogy van alacsonyabb, illetőleg magasabb fokozat és van ál-vezető (demagóg) és «igazi» vezető.¹ A magasabb fokozat jelentkezik magában a vezetőben, mint igény: «magasabb» feladatot vállal, szélesebb fórumon hajlandó mozogni. Ugyancsak jelentkezik a nagyközönség beállítottsága is: többet vagy kevesebbet vár a vezetőjétől, szélesebb «teret» hajlandó neki átengedni. Ismét azzal a ténnyel találjuk magunkat szemben, hogy a vezetőt — mint gyökere-fosztott növényt — nem szabad kiszakítani a maga talajából, azaz követőinek köréből.² A követők várakozása, térátengedése határozza meg jórészt azt, hogy vezetője valóban szárnyra kap-e, hogy agilisabb, bátrabb-e, hogy felelősségérzése nő-e stb. A gyanakvók táborá, a passzívák gátolják, belsőleg lefékeznek a vezetői lendü-

¹ Sombart szépen írja le a demagóg jellemét és helyzetét: az ál-vezető voltaképp vezetett. Ugyanő különbséget tesz 1. egy alsóbb «tömegvezér», 2. egy «népvezér» közt, ebből az utóbbiból lehet 3. «államvezér», az előbbi tehát csak potenciális államvezér.

² A német Gefolgschaft kifejezés jól nem fordítható. Th. Geiger (id. cikk Handw. d. Soziol.) különösen utal a csoport szempontjára: Führung ist eine Funktion, die in allen gesellschaftlichen Gruppen auftritt. Ihre Aufweisbarkeit ist geradezu ein Kriterium für den Gruppencharakter eines sozialen Gebildes. Ugyancsak Bogardus: Leadership is personality in action under group conditions.

letet. *A vezetőváras minősége gyakran a vezető minősége.* A passzív közönség lapos és közömbös vezetőt kap, viszont egy igen aktív vezető is csak kellő társadalmi éghajlat alatt bonthatja ki szárnyait, csak körülötte is égő tűz forrósíthatja meg akarátát. Nem minden múlik tehát a vezető jellemén. Kritikára hajlamos közönség is csak oly vezetőt kap, aki kimerülni igyekszik az ügyvitel ellenőrzésében, inkább kritikus, mint vezető,¹ inkább reaktív, mint aktív. Fent (1. fej.) érintett kérdésünk új térére megy át, midőn azt kérdezzük: minő *vezetői fokozatot* kíván a társadalom, a közönség, illetőleg egy csoport?

Sajátos párhuzamosság emelkedik ki előttünk: minél szűkebb körű a vezetés igénye, annál alacsonyabb *fokú* is lesz a vezetés, viszont minél magasabb fokú a vezetés, annál szélesebb körű (egyetemes) is lesz. A fokozatok és körök tüzetes leírására itt nincs terünk, meg kell elégednünk a fokozatok egyszerű és áttekinthető célzó jelzésével; a következő fokozatokat különböztetjük meg:

1. technikai vezetők	}	1—2. alsóbb vezetés
2. ügyvivő vezetők		
3. politikai művészek	}	3—6. magasabb vezetés
4. missziós vezetők		
5. életvezérek	}	5—6. legmagasabb vezetés.
6. egyetemes (objektívált) vezetők		

Ehhez képest hatféle a vezetés köre, fóruma is: 1. a technikai (műszaki) fórum, 2. az ügyvivő, 3. a nagy-szervezés (politikai művészet) fóruma, 4. a lélekáthatás (missziós vezetés), emberformálás fóruma, 5. új életforma kialakítása (új életrevezetés), 6. az egyetemes ember, világnézet megalapozása, a leg-

¹ Szociológiai szempontból érdekes probléma, melyre itt nincs terünk kitérni: *a vezetés mint kritika.* Következik ez jórészt abból a társadalmi tényállásból, hogy vannak közönségek, amelyek vezetésétől idegenkednek s vannak vezetők, akik számára *ennek* folytán nem nyílik tér a vezetésre. Számos vezető a közönséggel való lehetséges viszony alakulása folytán lesz — kritikus. Ahol túlsók a kritikus és kevés a vezető, nem annyira az illetők karakterológiai alkata miatt van így, hanem a közönség alkata, lelki beállítottsága miatt. Sok kritikus csak pozíciót el nem nyert vezető: innen a negativizmus veszélye, a ressentiment.

magasabb «szellemi vezetés» köre.¹ Rövid átnézetünk a terminológia áttekintésének célját szolgálta. Jellemezzük most néhány vonással az egyes fokozatokat, illetve köröket, csak épp jelezzve a lényegesebb eltéréseket.

I. Legalul találjuk azokat a vezetőket, akiknek munkája *műszaki jellegű*, tehát akik technikai vezetők, pl. gazdatisztek, gyári művezetők, de a közigazgatásban is feltalálható kezelői szak hivatalfőnökei, vagy munkavezetői. Látjuk, a legszerényebb életkörnek is megvannak a maguk vezetői, egy munkacsoportnak, mérnöki vállalkozásnak, kereskedelmi üzletnek stb. Ezek a vezetői alsóbb kategóriák számunkra igen becsesek; ha nincs is részük sok társadalmi elismerésben, a maguk szűkebb körében mindent megtesznek, amit a «dolog természete», az ügyfaj megkíván. Munkájuk pontos, megbízható és intenzív, nincs okunk őket lebecsülni. Nélkülök a társadalom épügy kátyúba jutna, mint a magasabb vezetői kategóriák, fokozatok kiesése következtében. Az «alsóbb» és «felsőbb» kategóriát tehát nem érték-kategóriáknak vettük: minden vezetést egyformán megbecsülünk, ami a *maga helyén* van s a legjobban elvégzi feladatát, mégha a kör, melyben a vezető mozog, egy üzem, egy iskola, egy hivatal, vagy egy mérnöki vállalkozás («kivitelezés») szűk körnek számít is. A munka jósága, szoliditása fontos itt s a biztosan bekövetkező siker.

2. Az előbbi felett áll egy szélesebb kör, amelyben az adminisztrátor, az *ügyvivő* lesz a vezető. Itt már felmerül a társadalom kisebb-nagyobb köreinek szempontja. Egy nagyobb egység vezetése mindenekelőtt szervezettséget, rendet kíván: a vezetők első szempontjává lesz a rend, a szabályos összerendezettség. Ide tartoznak magasabb vezető hivatalnokok is, bírák, ügyészek, ügyvédek, szolgabírák stb., de ide tartoznak oly magasabb kategóriák is, minő egy diplomáciai «ügyvivőé». Ezek hatásköre láthatóan szélesebb, mint az elsőké: társadalmi. *Nemcsak egy-egy munkálat műszaki sikere függ tőlük, hanem emberi élet-*

¹ Helyünk nem lévén kifejtteni, itt csak röviden utalunk arra, hogy a fenti fokozatok összefüggésben állnak a *munkaelmélettel*, mely a munkanemeket tisztázza; főképviselője O. Spann. A magunk részéről régebbi (1921) kísérletől eltekintve utalunk Társadalomtudomány 1927. évf. 389—402. lk.-ra.

sorsok, pályák, megyék, sőt országok élete. Mindamellett ez az adminisztrátor-típus a megszokott rend keretében mozog, nincs szó új «irányok», életcélok és életlehetőségek kidolgozásáról, magasabb «invenció» munkáról. Jelen fejtegetésünk súlypontját a következőkre kívánjuk helyezni, mint amelyek a társadalomtechnikán túlmenő, szociális kérdésekben fontosak.

3. és 4. Korunkban kiemelkedő figyelem tárgyai az államférfiak, mint vezetők. Ezek szerepükben lenyúlnak az első kategóriába is; ilyen pl. egy átmeneti kabinet esete, amelynek célját «az ügyek tovább vitelében» látják. Ezek fölé emelkedik két vezető-fokozat: a *politikai művészeké* és a *missziós vezetőké*. Nem egyszer nehéz a kettőt szétválasztani, s mégis lehetséges, mert működésük súlypontja, tendenciája más. Tipikus politikai művész egy Cavour, egy Bismarck, kiknek egy-egy modern állam egységét köszöni. Többek, mint nagyeszű és páratlanul ügyes államtechnikusok (Disraeli), többek, mint magasabb ügyvivők, adminisztrátor-tehetségek, pl. Bethman-Hollweg, vagy Wekerle stb. Politikai művészek már nem a megszokott államkeretekben mozognak, hanem új stílust teremtenek az államéletben; alkotótehetségek, általában úttörők. Új stílusú feladataira idegződnek rá, széles horizonon mozognak. Nemcsak az állam területén. Politikai művészek szerepelnek a gazdasági élet új feladatkörében is: a nagy szervezők esnek e kategóriába. Politikai művészeket látunk az egyházak életében is, sőt a művészet és tudomány világában is vannak nagy szervező-úttörők. Ez a problémakör igen tágas, mégis kisebb, mint egy-egy új életforma megalkotása.

A közéleti emberek három síkon találhatók; először (mint láttuk) a magasabb ügyviteli síkon, másodszor a politikai művészek, végül a *missziós vezetők* síkján. Ez utóbbiakat kell elválasztanunk az előzőtől.

A küldetéses (missziós) vezető előtt nem az aktuális politikai vagy külsőleges térítői¹ siker a legfontosabb, hanem a lélek beállítottsága és benső lendülete; nem a folyó érdeklő a vezetőt, hanem a forrás. A missziós vezető egy születő világot hordoz magában, melynek ereje hite szerint belőle fakad. Ez a vezető-

¹ Ez véghez vihető nyers hatalmi szóval is, aminek keresztülvitelére nem alkalmas a missziós véna.

típus a lelket legbensejében igyekszik érinteni, magát az embert formálni. Nem hive szerződéseknak és diplomáciai tárgyalásoknak, jobban hisz az érzületek állandóságában, a belső beállítottságban,¹ főképp abban az objektív értékvilágban, mely mindenkít éthosza mélyén közös nevezőre tud hozni. Amit tesz, kompromisszumoktól mentesen igyekszik tenni, s «csak annak a jogát veszi tekintetbe, aminek szükségkép meg kell születnie» (Nietzsche). Ezért lesz áldozatos hős, apostol. Általában idealista, akinek érzéke nem a mának, hanem a holnapnak hangjait hallja ki a történet lármájából. De réalpolitikusi is tud lenni.² Korunk tiszta, széles körre ható missziós vezetőt alig tud felmutatni.³ Egy-két réalpolitikusi államművész is csak áthajlik erre. Mi sem jellemzőbb korunkra, mint az, hogy egyre egyetemesebb kérdéseket tesz fel, missziós vezérekre áhítozik, és legtöbbször részletválaszokat kap, vezetői szűkkörű állam- vagy társadalmi vezetők, többnyire ügyvivő típusúak, legjobb esetben politikai művészek. Régebb korból kell vennünk tipikus példát egy *küldetéses (missziós) vezető* lelki arcára. Széchenyi naplóiból tudjuk, minő petyhüdt korba született bele, Metternich stagnáló korába s mégis magasabb küldetésre lobbant a lelke: oly erős benne egy *általános* missziós hit, hogy külföldön jártában egy pillanatra fel-

¹ Minden időben élt egy népies közvélemény, melynek kedvelt tétele az, hogy «a politikusoknak *nevelni* is kell a népet». Ez voltaképp annak a kiérzése, hogy magasabb politikai vezetők necsak aktuális ügyeket végezzenek el, bárminő művészettel, hanem legyenek a lelkek magvetői is, *készítsék elő a jövőt* a lelkekben. Ez nem más, mint népies missziókívánás, «magasabb (missziós) vezetés» utáni vágy. Az idealista politikus a réalpolitikustól abban különbözik, hogy az előbbi a *jövőnek* réalpolitikáját célozza; az utópista viszont teljesen talaj talán kívánalmakat melengtet.

² A missziósvezért nem szabad úgy elképzelnünk, mint egy magasrendű prédikátort, akiből azonban teljesen hiányzik a politikai művész vénája. A vezetés síkjait nem úgy képzeljük el, hogy ami az alsóbb síkon van, az teljesen hiányzik a felsőbb síkon, hanem épp fordítva, az alsóbb síkon hiányzik az, ami a felsőbbben már jelentkezik.

³ «Korunk világnézetének realiztikus és szkeptikus szelleme kevésbé alkalmas lelki éghajlat a pozitív eszmék megszerkesztésére s a beléjük vetett hit erejének fokozására a régebbi korok világfelfogásának szilárdságával szemben: minden kétségessé válik; semmi sem állandó és szilárd hit tárgya.» Kornis: Az államférfi. I. 93. 1.

csillan benne, hátha neki a — török népet kell kivezetnie a romlásból. Utazásából hazajöve, fellép az országgyűlésen. A többi ismeretes. Dessewffy élehangú kritikája nemcsak külföldiességet emleget, hanem a «szakszerű» kritika hiányát . . . Gyökeres félreértés ez. Mintha Széchenyi *ügyvivő* vezetőként egy-két reformot akart volna lebonyolítani. Ellenkezőleg, Széchenyi tipikusan küldetéses, missziós vezér, aki Új-magyar Élet zászlóját bontogatta ki, új életfeladatokat új életfelfogásban rajzolt elének.

Kossuth már szűkebb igényű: inkább csak egy új, független, alkotmányos államforma bábája, tehát főleg állampolitikai vezető, csak mellékvágányon tér rá új életforma követelményeire. Példánk bizonyára élesebb fénysávba helyezi, hogy minő más a vezető igénye s rákészlődése feladatokra aszerint, hogy alacsonyabb, vagy magasabb vezető-síkon jár, illetve erre gravitál, továbbá minő más a vezetőváró közönség is igényének fokozatára, mintegy *felkínált fórumára* nézve.

Vezetői igény szempontjából Mussolini nem kívánt túlmenni állama szempontján. «A fasizmus nem exportcikk.» Mussolini etatista, de ép azért, mert új államerőket hoz felszínre, biztos érzékkel felismerte, hogy új állam-étoszt is kell akarnia. Nem az egyetemes emberi lelket formálja, tehát inkább a politikai művész kategóriájába, mint a missziós típusba tartozik. Mindamellett bizonyos irányú «új államéthosz» mást, pl. új gazdasági étoszt is von maga után — ez is összefüggésben van az állammal —, majd a néperőt kívánja ápolni. Így szinte akaratlanul átsiklik tevékenysége egy szélesebb lélekformáló, missziós síkra.

Hogy mennyire más a missziós vezér és a politikai művész, jól a renaissance kora mutatja meg,¹ nálunk Mátyás, aki éli a renaissance-életet anélkül, hogy új, alkotó állam-étosz után sóvárogna. Politikai művész, aki hidegen számíthat, kombinálja az erőket, lehetőségeket, tehát «reálpolitikus». Csaknem mindent elér, amit akkor elérhet.

Ezzel szemben a missziós véna célja érületi magvetés. A lélek-plasztika elhanyagolása miatt a politikai művész bizonyos *érületi úrt hagy maga mögött*. A közönség maga is nem egy-

¹ L. A. v. Martin, Kultursoziologie der Renaissance c. remek összképét, Handwörterbuch d. Soziologie (1931). 495—510. lk.

szer figyelmen kívül hagyja, hogy új éthoszra lett volna szüksége, s ehhez képest oly valaki, aki példájában neki azt megadta. Mechanikusan továbbéli az államraison-diktálta életét, és megszűnik szüksége új életstílus után — új intézmények aztán nem tudnak lelkekbe, erős meggyőződésekbe fogózni, elhalnak, vagy elerőtlenednek. Azért több egy «missziós vezér», mert lélektanilag építőmester is.

Vannak idők, amidőn *missziós vezérek* utáni vágy eleve erőteljes. Valósággal iskolapélda erre a háború utáni Németország. Aki a német publicisztikát figyelemmel kísérte, látja, itt is, ott is felbukkan egy Vezér várása, s vele együtt jelentkezik egy magasabb felelősségérzetre utaló «vezérségi elv» (Führer-prinzip) is. Német földön még nem látott hatalmi koncentrációs felfogás jutott felszínre.¹

Az új vezérségi elv egyenesen azt vallja, hogy a vezér külön kategória: «Vezér és nép nem egy, mert a nép sohasem akarati egység, ezt előbb a vezér *alakítja ki*.² A vezér *nem is képviseli* a népet, ez egy liberális-demokrata-reminiscencia volna. Ilyen képviselőre vonatkozó tan megszüntetné a kettéváltság viszonyát vezér és a vezetettek között. Az a vezető, aki a mindenkori népakaratot (amely persze csak fikció) volna hivatott megtestesíteni, voltaképp bizonyos érdekcsoportoknak s irányzatuknak megbízottja volna és ezzel hivatalnokká válnék.»³ Mások (Forsthoff) szerint a nép sohasem *ad* vezérséget, hanem csak *elismer*.⁴ A vezért nem is «választotta» a nép, hanem csak «ki-jelentette» vele szemben a hűségét. Az állam pedig már «nem

¹ L. rendszerbe illesztve: O. Koellreuter, Grundris der alig. Staatslehre. 1933. 163. lk.

² Ezzel szemben a régi felfogás: «Der Führer ist in Fragen der Gemeinwillensbildung *Exponent*, nicht *Dirigent* seiner Schaaren (Th. Geiger). «Vezérük vagyok, tehát — követnem kell őket», egy német pártvezér e mondását Simmel (Soziologie, 1908) elfogadja s bőven kommentálja.

³ Thalheimer: Der Führergedanke, 1934. 6. l.

⁴ Moeller van der Bruck (Das ewige Reich, 43. l.) pedig ezt írja: «Vezetők azok, akik kifejezik azt, amit mindazok, akikhez szólnak, *nem tudják elmondani* és mégis el szeretnék mondani. Az ő és koruk, népük szellemét, az egész vágyódását és sóvárgását egy *egységge tudják összefogni*» . . .

üres rend-mechanizmus, hanem legfelsőbb törvény.»¹ A vezér mégsem mondhatja XIV. Lajos szavait: l'état c'est moi, hanem fordítva, én a népé vagyok. Mi okozta a közönség lélektana szempontjából mindezt? Valósággal a tömeg is hajlott arra, hogy valaki az ő hiányzó akaratát *pótolja* gazdag, erőteljes egyéniségével, s lelki koncentrációra való képességével. Mindenekelőtt a vezér kerek, kiemelkedő «egyéniség».² Belejátszott e helyzet alakulásába az, hogy féltek a bajtól, s forrón remélték az új jövőt — íme, a félelem és a remény motívumának minden korban jelentékeny tömeglélektani fogantyúja.³ A *mai* helyzetben nem lett volna elég egy junker-életforma tipikus képviselője, mégha az igazi «államérzülettel» telített is. Nem lett volna elég bárminő ördögi ügyességű «ügyvivő» vezető sem, *másnemű* vezető vártak: aki eleget tesz az új idők megújodási készségének, vezér kellett, aki *közösséggé* formálta a népet. A közönség nem is részletsikereket vár tőle elsősorban, hanem azt, hogy megsejtse vele egy *új élettotalitás* körvonalait.

Íme, volt ily vezetőváras a közönség részéről, s a vezér egy «missziós vezető» arculatában jelentkezett. Látható e példán nemcsak a közönség és vezetőjének összefüggése a vezetővárasban, hanem a vezetés *fokozatának* sajátos igénye. A missziós vezető életművének eredménye igen széles körben jelentkező új szellem, érzület, éthosz.

Mielőtt a két utolsó vezetői kategória (vertikális fokozat) vázolására térnénk át, ki kell térnünk röviden új feladatok megjelenésére, melyek főként az előző fokozatokhoz kapcsolódhatnak.

A vezetés *fokozatiságával*, a vertikális vezető-kategóriákkal kapcsolatos következő új problémák megoldására tudtunkkal semmiféle kísérlet nem történt. Megoldandó az a kérdés, hogy minők a vertikális kategóriák *határai*; úgy látszik, a kategória határa fölfelé éles, lefelé nem, azaz felsőbb kategóriák még

¹ Thalheimer, 7. 1.

² Jerusalem, Soziologie des Rechts. 1925. I. 192. lap (v. ö. 110. 1.) utal erre: Der Träger kollektiver Funktionen ist immer zuerst Repräsentant der Entwicklung zum Individualismus gewesen. V. ö. Bogardus 8. és 17. fejt.

³ V. ö. Das Lohn- u. Furchtmotiv J. Bühler, i. m. 68. lk. már a középkorban jelentékeny.

képesek — kivételesen — az alsóbb vezetőkategóriák munkáját vezetni, de alsóbbak nem a felsőbbek lényegét megragadni.¹ Ezzel kapcsolatos egy újabb kérdés, amelyet «a vezetők fokozati *tragikumának*» mondhatnánk. The right leader at the right place! Megesik egyes történeti helyzetekben, egy ügyvivő vezető-típus oly pozícióba kerül, hogy a számára megoldandó feladat lényege egy politikai művész típusához való. A közvélemény ilyenkor a magasabb perspektíva hiányát szokta emlegetni. Az is sajátosan érdekes probléma, ha egy magasabb kategória az alsóbbnak helyzetébe, pl. az ügyviteli helyzetbe, nem tudja magát beletalálni.² Beszélhetünk így pozitív és negatív *fokozati eltolódásáról*, az első esetben az alsóbb kategória a felsőbb kategóriának, a másodikban egy felsőbb az alsóbb kategóriának ügykörét ellátni képtelen. Probléma, amely megoldásra vár, a *hibás fokozat-ambíció*: ez esetben nem annyira egy ügy sorozat megoldása szenved csorbát, mint inkább a személyi presztízs, miután a vezető nem találja el azon fokozatot, mely vezetői típusának megfelel. Végül felmerül egy probléma, melyet «*fokozat-tévesztésnek*» nevezünk a közönség részéről. Ez abban áll, hogy a politikai közönség, a szélesebb értelemben vett politikai elit oly vezetőre vágyakozik, aki egy politikai művésznek, vagy egy missziós vezérnek való feladat megoldására hivatott, ámde nem találja meg vezérében *épp a keresett* fokozati igényt; pl. nem látnak mást, mint az ügyek továbbvitelét. Ez esetben nyugtalanság, csalódás következik be. Mind e kérdések felderítése a jövő feladata.

5. és 6. Az a típus, illetőleg vezetői fokozat, mely az előbbieik fölött áll, *egyetemessége* jogán lesz magasabb. Nem egy-egy népnek, hanem mindenkinek szól törekvésük végső következménye: egy új, széleshorizontú «világnézet», illetőleg *életfelfogás*. Akik e téren lesznek vezetőink, azok valóban az egész életre, mint

¹ Ilyennek tekinthető bizonyára Bismarck utódának, Caprivinek a helyzete, aki az orosz problémát nem tudta a viszontbiztosító szerződés lejártakor (1890) megoldani s akaratlan előkészítője lett annak a helyzetnek, mely a világháborúra vezetett.

² Az id. Andrássyról írják, hogy a köznapi, mégoly sürgős esetek elintézése elől szívesen menekült el, lovagolni ment; a számára «köznapias esetek» «Augiás istállója» maradt fenn hónapokon át.

totalitásra bírnak átalakító igénnyel, tehát *életvezéreknek* mondhatók. Ilyen egy Platón s ilyen Szent Ágoston. Az élet vezérek természetesen nem adnak minden életvonalkozásban útmutatást, igényük az életegész vezetésére irányul. Ha a világnézetet formáló filozófusra gondolunk, tudjuk, ő is töredékeket ad egy nagy életprogramból, de felelősségérzése magasabbra sarkallja, egy totalitásra. Totális felelősség a sajátos vonásuk, az életet sub specie totalitatis fogják fel.¹ Gondoljunk Plafonra. Nem tudjuk róla elképzelni, hogy pusztán ügy vivő-vezető lehessen, avagy ügyes technikus legyen az életnek, ki «a szalakat szövögeti» (v. ö. Politikos: hyphantiké techné) — e téren a szofisták is megtennék a magukét. Az sem elég, hogy nagyszabású emberművészt, szervezőt lássunk abban, aki az Akadémiát organizálta: Platón nem kevesebbet kívánt, mint a hatalomra vágyó lélek és élet helyett a Mély-lélek igéjét halló elmét, aki az Eszmét, az Igazat, a Jót látja, akinek szeme lát-noki szem. Platón nemcsak érzületeket akart ápolni; missziós eszme-terjesztésre törekvéssel nem éri be. Benne nem pusztán elméleti véna élt, hogy theoretikusan egésznek láttassa a világot, hanem látni akarta az embert magasra emelkedése hitében. Ez a hit nem pusztán terjesztés, extenzitás lendülete, hanem az élet intenzitása és mélysége. El lehet ugyanezt mondani Szent Ágostonról is. Életvezér ő is, mint az egész emberiség vezére, ki szellemét távoli múltból állandóan sugározza.² A hatás köre az életvezérek körében sem teljes: hozzá van kötve pl. ahhoz a latinos kultúrkörhöz, melyben megértik műveiket, s hozzá van kötve magasabb emberi színvonalhoz. De ez már csaknem a felső határ, melyet vezető elérhet.

Hatásuk forrása: a mű. Minden nagy vezér, akár író, zene-költő, festő vagy szobrász, egy objektív közegben állandósul, objektívalódik. Az emberiség említett nagy vezetői *objektívalt vezetőik*, akik nem hunynak el, akiknek művei állandóan meg-

¹ V. ö. Dékány: A filozófus és felelőssége. Athenaeum. 1936. évf.

² «Alakja és hatása egyike a legnagyobbaknak, melyet a történelem fel tud mutatni s szelleme még ma is oly elevenen és megcáfolhatatlan frissességben él közöttünk, mintha nem másfélezer év távolából intene felénk, hanem kortársunk volna» (Halassy Nagy J. Az antik filozófia. 1934. 434. 1.).

szólalnak, mint az emberek örök útítársai. A megértés nehézsége természetesen itt-ott gátat vet az elé, hogy átlagember szellemükbe hatoljon, de azért mindenki tudja, hogy mit «jelentenek». Az életvezérek általában jelentéshordozók, jelentést tárnak az az olvasó vagy szemlélő elé, új életáramot fejlesztenek állandóan, mely a meglevőt szüntelen gazdagítja. Ez épp a kultúra élete. Ezért beszélünk róluk, mint az emberiség *kulturális vezéreiből*.

Még egy magasabb vezetői fokozatról kellene itt megemlékeznünk, de fejtegetésünk korlátai csak megemlítésére intenek. Minden elfogulatlan szociológus, aki a történeti életet széles perspektívában látja, kénytelen megállni az előtt a nagy tény előtt, hogy minő széles körben s minő intenzíve hatottak a nagy történeti vallások megalapítói. Minden korban látjuk, hogy az emberek kozmikus erők közepett érzik magukat, keresik a természetfölöttivel, a mindenség Urával való bensőséges kapcsolatukat, keresik múlandó életük értelmét. Látjuk, hogy a nagy történeti vallások miképp fokozzák fel válaszdadásukkal az emberi lélek legnemesebb motívumait. A nagy vallásalapítók megrezegettik a legegyszerűbb lélek húrjait csakúgy, mint a legmagasabban szárnyaló kultúreemberekeit. Száz és százmilliós társadalmak, fent és lent, a vallásalapítók igéjének hatása alatt vannak. Íme, ez a hatáscsoda a legmagasabb és legegységesebb szociális tényállásra utal, szellemi vezetőerő legmagasabb fokára.

Fejtegetéseink végére értünk. Feladatunk volt egy széleskörű problematika körvonalainak jelzése, felvázolása. Nem tettünk ennél többet, bemutattuk egy elhanyagolt probléma-terület vázlatos térszínrajzát. Kísérletképen egy kutatás-hipotézist adtunk, mely remélhetőleg a jövő kutatót legalább némely mozzanatában érdekelni fogja. A befejezettségnek látszatát is kerülnünk kellett a kutatás mai fokán. Minden célunkat elértük, ha sikerült megmutatnunk e problémakör gazdagságát s ha kiderült az is, hogy a vezetők kérdésének minél tökéletesebb tisztázása a társadalomtudományon kívül a társadalomnak is állandóan fontos érdeke.

Dékány István.

AZ AGRÁRNÉPESSÉG EGÉSZSÉGVÉDELME MINT BIZTOSÍTÁSI PROBLÉMA.

Az agrárnépeesség egészségvédelme ma már sürgősen megoldandó nemzeti feladat. Ez több szempontból igen nehéz probléma és ezeket a szempontokat már eleve mérlegelni kell. Probléma elsősorban, hogy egy töretlen, primitív őstermelői népeességbe kell beleültetni egy oly modern szociálpolitikai intézményt, mint amilyen a biztosítási eszme megvalósítása. Probléma, hogy ezt egy oly hatalmas tömeggel kell megoldani, amekkorát eddig egyetlen biztosítás sem ölelt fel: kilencmilliós népünknek egyharmadával. De e szervezetiéknél nehezebb tárgyi és tartalmi probléma merül fel abban, hogy itt az egészség szerepel a biztosítás tartalma, célja és anyaga gyanánt. Tehát maga az eddig védtelen, nem értékelt élő és személyes emberi teljesítőképességek egésze, nem pedig ennek csupán munkában való megnyilvánulásai még kevésbé nem ezen utóbbiaknak teljesen személytelen és élettelen ingó és ingatlan nyomai, amelyek a meglévő biztosításokban élvezik a kellő védelmet, jól kifejezve azt az értékelési irányzatot, amely életszemléletünkre jellemző volt.

«Egészség»-en itt népegészségügyi haladást és fejlődést értünk: ez pedig természeténél fogva a többi biztosításokéhoz képest sokkal bensőbb és állandóbb egyéni felelősségvállalás feltétele mellett ad csak kedvező eredményt, ellenben csődöt mond, sőt visszafelé halad, mihelyt a köznek megterhelésével s a köz felelősségvállalásával igyekszik kiküszöbölni az egyéni felelősséget. (Gondoljunk csak a nemibeteg-problémára — városokban, amely prototípusa ennek a «visszafelé-haladás»-nak.) Probléma maga az elnevezés is: tekinthető-e «biztosításnak» az egészségvédelem?! A biztosításoknak ugyanis csak az utólagos kárpót-lásokig terjedhet az akciórádiusa és így is csak a materializmusnak, az anyagiasságnak és nem az emberi (pl. egészségi) értékek-

nek síkján való valorizálás értelmében és a prevenció szellemében. A biztosításnak nem célja, hogy önmagát feleslegessé tegye: az egészségvédelemnek azonban egyenesen ez adja meg a létjogosultságát. Végül probléma agrármépességünk egészségi biztosításánál az, hogy az elengedhetlenül megkövetelendő egyéni felelősségvállalásnak és a felelősségrevonás lehetőségének vagy erkölcsi, vagy anyagi, vagy pedig mindkét feltétele hiányzik a nagytestű és homogénnek látszó «föld-népéből», amelyet passzív tömegnek a cél érdekében nem szabad tekintenünk, viszont, amelytől aktivitást általános értelemben követelnünk nem lehet. Ugyanis a földművelésben személyesen dolgozó óriási agrártömeg a maga egyöntetűen primitív volta ellenére, valójában egy hosszú skálán ábrázolható, amely skálának egyik végpontjában egy heroikus aktivitásban küzdő, anyagilag magárahagyott, független kisbirtokos, törpebirtokos és a nincstelen napszámos-típus foglal helyet, viszont másik végpontján a teljes megélhetéssel dotált és a gazdájától minden tekintetben függő, neki kiszolgáltató, teljesen passzív, teljesen önállólan mezőgazdasági kommercializációs cselédtípus van; ezért az egészségvédelemnek abban a kettős irányban kell hathatósan megnyilatkoznia, hogy az intézményesítés az aktív östermelőt támogatásokban részesítse és vele párhuzamosan a passzív cselédtípus részére egészségügyi aktivitást sürgessen. A problémásorozat a maga tarkaságában arra az egyértelmű konklúzióra vezet, hogy az egészségügyi haladásnak orvosiasan mérhető eredményeit nem szabad tisztán orvosi természetű munkálkodásoktól várni: az összbeavatkozásoknak nem orvosias elemeket is kell tartalmaznia.

Ennek a gyakorlati követelménynek elméleti aláalapozása az orvostudományoknak a társadalomtudományokkal való oly szerves együttthaladását, sőt egybekapcsolását és egybeolvadását követeli meg, amelynek egyfelől az orvostudománynak a társadalomtudományos vonatkozások felé való intenzív tájékozódásával, másfelől pedig a társadalomtudományoknak az egészségügyi szempontból elengedhetetlen biológiai szemlélete újjáélesztésével kell elkezdődnie.

Hogy az egészségvédelem előbb jelzett kétirányú nyilvánulása közül melyiknek az érvényre jutása a szükséges, illetőleg a kettőnek együttes alkalmazásakor milyen legyen az arány:

azt az adott helyzet mérlegelése szabja meg. Sablonizáló formalizmus — a biztosítások e főjellelvonása — itt feltétlenül hibáztatandó. Ha *Dékány* megállapította már, hogy a «falu egy különálló egység a maga természetfronton küzdő tömegei folytán, szemben a városok emberfronton küzdő tömegeivel», akkor csak a fokozatban megyünk tovább, ha hozzátesszük, hogy helyi konvencionális, tradíciói és életstandardja folytán minden falu, minden tanya sajátos egyéniségnek felel meg. Mind-egyiket csak a maga sajátos módján lehet kezelni, segíteni és fejleszteni. Ez is probléma és pedig kényessége folytán igen fontos és megszívlelendő. A helyi sajátosságok, különlegességek materialisztikusan vett értelemben, azaz pénzürtékre átszámítás útján nem hozhatók közös nevezőre: ezt az előbb már megállapítottuk azzal, hogy a biztosítás tárgya, célja stb. nem a munka, hanem az egészség, itt ezt más oldalról látjuk beigazoltnak, nevezetesen az egyes egyéniségek pénztől távoli és önmagában sajátos szempontjából. Az őstermelői jelleg semmi mesterkéeltséget nem tűr, nem fogad el, nem hasznosít és nem is tud ilyenbe beleilleszkedni. A racionalizmus nem őstermelői jellegének érdekes velejárója a ragaszkodás a mesterséges és másodlagos életformákkal együtt fejlődött, tehát az ipari, kereskedelmi és irodai munkásságnál alkalmazott materialisztikus «betegségi biztosításokéhoz, amelyeknek megisméltése az agrárnépesség-nél sem okszerű, sem célszerű nem volna, sőt káros volna, de megszervezhetetlen is, mert ez a heroikusan küzdő népesség nem tűri meg az előbbieket ritmikus életére hozzászabható sablonizálásokat. Az egészségvédelmi munkának is itt heroikusnak kell lennie és egyénítenie kell.

Az egészségvédelmi munkának az eddigi betegségi biztosításokban a megtámadott egészségnek visszaállítása iránti igyekezetével csak egy «status, quo ante» állapot létrehozását kellett csúcsteljesítményének tekintenie és ha teljesítményeit értékük szerint rangsorba állítjuk, bizonyos fejlődést is veszünk észre a «restitució», vagyis gyógyítási munka, a «reparáció», vagyis a kártérítési teljesítmények és végül a — de még csak az ipari balesetek tekintetében — «prevenció» műhelyi biztonság és higiénie között: a fejlődés azonban, bár a negatív végtelenből indul ki, azonban csak addig a nulla-pontig halad, amelyet a

balesetektől való védettséggel a munkás megvolt egészségének megőrzése jelent. E három biztosítási jellegzetesség, amely a népegészségügyi haladás mérföldköveit jelzi és a különböző korokban az egészségügyet a restitúció jelszavában kórházkérdésnek, a reparáció jelszavában merő pénzkérdésnek, végül pedig a kezdetleges ipari-prevenció hatására tisztán miliő-problémának tekintette: pozitív értékeket, az egészség-vágyon valóságos fokozását nem eredményezhette. Pedig a cél ez kell, hogy legyen. Emiatt is kell az eddig teljesen intakt, lelkileg nem fertőzött, sőt az ilyen fertőzhet ősegtől földrajzilag és életszemléletileg teljesen elszigetelt agrártársadalom egészségi biztosításánál a népegészségügyi haladás vonalán a továbbhaladást megkísérelni, Elvégre fajunk törzséről van szó! Ez a továbbhaladás az egészség szabadságharcát az idejét múlt várháborúk és zsoldoshadseregek pénzháborúi után az általános védkötelezettségen alapuló raj vonal-harcban vívhatja csak meg, amelyben az orvos nemcsak közlegényi minőségben (fegyveres védelem az egyének megtámadtatása esetén és guerilla-háborúk járványok esetén), hanem vezérkari, illetőleg összekötőtiszti minőségben is résztvesz . . .

Ehhez a továbbfejlődéshez tartozó elgondolás — mint jeleztük már — a biztosítási, helyesebben az egészségvédelmi tevékenységnek aktív és passzív jellegű megnyilvánulásokra való szétbontásában látja a gyakorlati megvalósulás nagy és kitöltendő kereteit.

Az egymást kiegészítő ezen kettős egészségvédelmi megnyilatkozás jellemzésére, egymáshoztartozására és annak illusztrálására, hogy bármilyen racionális az egyik, bármilyen tetszetős a másik, mégsem helyezkedhetünk egy «vagylagosság» álláspontjára: íme a következő — biológiai — analógia:

Ha pl. valaki egy, a kizárólagosan időbeli távolhatásokra való méretezés idealizmusában megcsontosodva és a tüneti kezelést és momentán segítséget amannak előtérbehelyezésével elutasítja és orvosi minőségében egy diphteriás crouptól (torokgyiktől) fuldokló beteg halódó szervezetét védőanyagok termelésére akarja ingerelni az úgynevezett «activ-védoltással», amelynek a hatása csak hetek múlva kezdene kibontakozni: az nem orvos, hanem gyilkos, mert a beavatkozása nem egy életre szóló értékelkedést, hanem halált eredményezett. Az élet megbün-

teti a természet törvényeit nem ismerőt. De hibát követ el és helytelenül cselekszik az is, aki a gyorsan beálló hatások iránti elfogultságban, türelmetlenségében egy egészséges egyént úgy akar biztosítani esetleges későbbi diphtériás fertőzés következményei ellen, hogy már azonnal az alkalmazáskor maximális hatású, úgynevezett passzív védoltással kész diphteriaellenes szérumot alkalmaz, amelynek hatása azonban csak hetekig tart és megismételni még egyszer is veszélyes, nem, hogy egész életen át minden három hétben. A közvetlen életveszélynek és az egészségben maradásnak egészen különbözők tehát a preventív eszközei: ezt nemcsak az egyéni, hanem a társadalmi orvostudomány is igazolhatja. Falusi népünk közvetlen életveszélyben van: az ő aktivitása passzív támogatásokra szorul. Ezzel szemben a tanyai népesség a maga passzivitásával védtelen a betegségek ellen és ezért aktivitásra serkentendő. Az, hogy az aktivitás képezi a biztosítottság kiindulását, biológiailag azzal ábrázolható, hogy passzív védettséget adni képes szérum is erősen aktivált idegen élőlényből termelhető ki: ez a társadalomorvostudományt arra utalja, hogy az erősebben, sőt túlerősen aktivált társadalmi felépítményeknek (nagyőke, nagybirtok, nagyipar, trösztök) erőtartalékolási feleslegeit, valamint a fel nem használt erőkezleteket (aggregényadó, stb. útján) az életmentést szolgáló passzív segítségre felhasználni tanácsolja.

Az aktivitás-passzivitás kettősségének hiánya az a hiányosság, amelynek következményeire előző tanulmányunkban¹ a társadalmi biztosítást illetőleg reámutatni kívántunk, minélfogva a társadalom mennyiségi, majd minőségi pusztulásait jelző népbetegségi tünetek zömének egyik oki tényezőjeként éppen az «általános társadalombiztosítás hiányosságát lehetett feltüntetnünk a táblázatban.

A kettősség kifejezését és a folytonos aktivitás keltésére irányuló törekvésünk néhány szempontját a gyakorlat részére a következőkben fejezhetjük ki:

1. *A passzív segítés.* A független és magárahagyott agrárnép egészségi biztosításának alanyi kötelezettségekből és tárgyi jogsultságokból álló egésze a központi intézménnyel szembeni köl-

¹ Társadalomtudomány I—III. szám: «Társadalompusztító hatások a közvéleményben» 1936.

csönösségekkel¹ kapcsolható össze. Ez a kapcsolat hatósági felügyelet és ellenőrzés tárgyává teendő. (Mindezeknek hiányai a társadalombiztosítási rendszernek jelen formájában való kísérőkéségére további bizonyítékul tekinthetők.) A centripetális alanyi megnyilatkozások a kölcsönösség mérlegének ingadozásától függően a részvételi díj járulékoknak a nagyságára hatnak vissza és aktivitásra serkentenek. Teljes nincstelenség esetén ez a részvételi díj járuléka csak jelképes: teljes ellátást adó ínségmunkák, nevelőhatású munkatáborok «tantusz»-szerű béreiből állana, amely azután már nem jelképesen a községi, állami közösségek hozzájárulásaiból volna pénzre beváltható az intézmény részéről. A «közgyógyyszerellátás» szegénygondozottjainak különösen az «ideiglenesen fizetéképtelenek B. csoportja» (lásd 400/1932. N. M. M. sz. rendelet) is ide beolvasható. A biztosítás, illetőleg egészségvédelem centrifugális tárgyi megnyilatkozása az így kötelezőleg biztosítottakkal szemben úgy teljesítené az említett kettősséget, hogy az a falu népénél elsősorban a passzív, ellátási jellegű legyen: orvosi, kórházi és házi gyógykezelés, élelemkiegészítés (cukorakciók, vitaminakciók, golyvás vidéken jódakciók, stb.), ínségakciók (iskolásebédeltetési, -tízóraiztatási akciók, stb.), anya- és csecsemő kölcsönkelengyék, háziápolási vándorládák, továbbá házassági, építési és tatarozási kölcsönök. A fő az, hogy a passzív támogatások hangsúlyozásában a «természetbeliség» és

¹ A kölcsönösség *Schmidt* szerint «oly jellegzetes ismérve a biztosításoknak, hogy csak ez különbözteti meg őket a karitástól».

A kölcsönösség jelentőségének hangsúlyozása az irodalomban általánosan igen nagyfokú, mutatva ez elvnek nagy jelentőségét. Éppen ezért sürgősnek kell tekintenünk, hogy az egészségi biztosításban is a megfelelő módon kifejezésre jusson. Íme néhány példa:

Waldheim (*Zeitgemäse Reformen der Socialversicherung*. Berlin. 1930.): «A társas együttesek biztosítása a kölcsönösségen, az egyedek biztosítása pedig az üzlet érdekében, v. i. a pénzgazdálkodáson alapszik».

Oswald Stein (*Le Droit international des Assurances*. Paris. 1929. 18. old.): «L'assurance est mutualité, on elle n'est pas assurance».

Eugen Schmidt (*Socialversicherung und öffentliche Fürsorge*. Stuttgart. 1932. 6. old.): «Ohne Leistungen der Teilnehmer liegt keine Versicherung vor».

Manes Alfréd (*Versicherungswesen*. Berlin. 1930.): «Gegenseitige Deckung ist das spezifische und hauptsächlichste Charakteristikum der Versicherung».

ne a «pénzbeliség» jusson kifejezésre. Aktív jellegű tárgyi teljesítmények: az egyéni-, családi- és miliőhygiénére irányuló preventív nevelés-gondozások és ennek hatósági ellenőrzése; büntető szankciók és az alanyi kötelmek emelésének terhe mellett.

17. *Aktív védelem.* Bonyolultabb, de jobban körvonalozható és magasabb fokra emelhető a kötelékbe tartozó mezőgazdasági alkalmazottak preventív biztosítása. A bonyolultságot a mezőgazdasági alkalmazottak sokfélesége, jogi különbözősége eredményezi, a jobb körvonalozhatóságot a kötöttség és függőség okozza, végre a magasabb fokra való emelhetőséget az teszi lehetővé, hogy e téren vannak már biztosítási kezdeményezések, amelyek csupán mennyiségileg és minőségileg fejlesztendők tovább. Itt az aktivitás helyezendő a biztosítás tengelyvonába, amely egyfelől a munkaadó, másfelől a munkavállaló részéről kíván teljesítményeket. Az előbbi csoporttól eltérően éppen ezért itt a biztosításnak nem alanyi és tárgyi, hanem *i. kiterjedési*, *2. működési* és *3. irányítottági* szempontból való fejlődését tartjuk szükségesnek. Nevezetesen:

1. A biztosítás a legáltalánosabb jellegű legyen. Juttassa kifejezésre, hogy az egyttlakók szorosan összefüggő, mondhatni biológiai egységet alkotnak, úgy hogy minden egészségügyi eseményük külön-külön és kölcsönösen a miliő-viszonyok által egybekapcsolt és bár tagolható, de el nem választható egységes élettani jelenség. A biztosítás tárgyában tehát az egységes nép-egységügyi komplexum gondolata jusson kifejezésre.

2. A biztosítás a maga működésében az állandó és folyamatos kölcsönösség jegyében álljon. Ezzel összefüggésben a biztosítás olcsóvá alakítandó.

3. A biztosítás iránya a népbetegségek megelőzését gyakorlatilag már eddig is bevált és így könnyen kellő mértékűvé fejleszhető, meglévő szervek és elgondolások segítségével igyekezzék megoldani. A biztosítás ezen iránya ne az egyén-, hanem a családvédelem jegyében álljon: a szervezés vezető gondolata a megelőzés elve legyen.

A mezőgazdasági alkalmazottak preventív-jellegű egészség-biztosítása a fenti elveket a jelenlegi valóságos állapotokból kiindulva a következőképen valósíthatná meg:

Ad 1. Az a népegységügyi komplexum, amely a biztosítás

tárgyául tekintendő, három dimenzióval fejezhető ki: vonalszerű hosszúságát a mezőgazdasági alkalmazottak képezik, horizontális síkjának mélységi kiterjedése ezeknek valamennyi családtagját, tehát a feleségen és gyermekeken kívül az összes együttlakókat tartalmazza, végre a vertikális irányban a biztosítás általi teljesítmények ábrázolhatók. Jelenleg e három irányú követelmény mindegyike nagy fokban hiányos ugyan, de határozottan észrevehető, hogy a gátló materialisztikus élet-szemléleti tényezők ellenére a prevenciós törekvések már mutatnak fejlődést a humanitárius vagyis «emberközpontú» orvosi-biológiai irányban. Azzal a célzattal és abban a reményben, hogy a ma még homályosan kifejeződő társadalmi és törvényhozási irányfolyamatot egy élesebb megvilágítással virulensebbé tesszük, a fenti három dimenziót közelebből is kifejtjük.

a) *A vonalszerű hosszúság*, amely az OTI munkaterületén már teljesen kibontakozott: kiegészítendő a mezőgazdasági alkalmazottaknál is. A harminc évvel ezelőtti, még patriarkális viszonyok között létrehozott 1907. évi XLV. t.-c. csak a természetbeni lakást élvező, évi szegődményes («kommenciós») cselédek ismerte el olyanoknak, akiknek betegápolásáról a munkaadó köteles gondoskodni. Ez a törvény, a virágzó tanyaromantika ezen szimbolikus kifejezője, az «uradalmi orvos» típusfogalmat termelte ki: az uradalmak évdíjas háziorvosát, aki az évi díj ellenében a szülési és egyéb műtéti beavatkozásokon kívül ellátta a kommenciós cselédek orvosi szolgálatát, amit az idézett törvény a munkaadó kötelességévé tesz és, aminek elmulasztásáért a törvény szigorú büntetést is alkalmaz. Ezen évdíjas és így törvényes védelemben részesülő mezőgazdasági alkalmazottakon¹ kívül a gazdaságokban számottevő számban «társ-vállalkozók» is vannak, mint feles dohánykertész, feles dinnyekertész, feles konyhakertész, valamint egyéb részes jellegű vállalkozók, mint harmadosok, szakmányosok, továbbá ugyancsak

¹ Uradalmi tiszték, ispánok, írnokok, gazdák, vincellérek, továbbá kocsisok, béresek, csikósok, csordások, kondások, juhászok, tehenészek, bivalyosok, éjjeliőrök, kerülők, végül a gazdaságban állandóan alkalmazott és szintén helyben lakó évdíjas kovácsok, kerékgyártók, gépészek, asztalosok és egyéb iparosok, legvégül pedig a belső alkalmazottak, mint urasági inas, lovász, szakács, stb., valamint kertész, udvaros, stb., stb.

helyhez kötöttek és állandó jellegűek a taksások és vákáncsosok,¹ legvégül pedig napról-napra növekvő számban szerepelnek a helyhez nem kötött alkalmi hónaposok, a kubikos-, arató-, kapáló-, szőlőrigolízó-, szénacsinaló-, stb., stb. napszamosok, kik mindnyájan az egészségügyileg ellátatlanok és a törvénytől védtelenek mindinkább növekvő tömegét alkotják. Lehetetlen dolog tendenciát nem látni az ilyenek számának az idézett törvény életbelépte óta való növekedésében, különösen a «nem őstermelői eredetű» munkaadók gazdaságaiban, ahol az állandó és komenciós cselédek lassanként — sőt egyes gazdaságokban máris teljesen — az utóbb felsorolt «védtelenekkel» teszik mellőzhetővé és nélkülözhetővé.

Komklúzió: a mezőgazdasági alkalmazottak betegségi biztosítási vonala az évdíjas és komenciós lakású alkalmazottakon túl a csupán balesetbiztosításokra szervezett Országos Gazdasági Munkáspénztár által elkezdett vonalon továbbhaladva, egészen a napszamosokig kiegészítendő.

b) A biztosítás *mélységi kiterjedése* tartalmazza valamennyi együttlakónak korhatárra való tekintet nélküli biztosítását. A mezőgazdasági alkalmazottnak feleségén kívül a vele lakó szülők és gyermekek egyaránt biztosítás tárgyát kell, hogy képezzék nemcsak azért, mert az egész család egységes biológiai-kórtani egység (egyiknek az egészségi állapota kihat ugyanis a másikéra és okvetlenül kihat a családfő munkakészségére), hanem azért is mert e kiterjesztésnek népegészségügyi és nemzeti jelentősége nyilvánvaló. (A jelenlegi állapot alig terjed túl a családfő személyén.)

A mezőgazdasági alkalmazottnál a magas gyermekszámának nemcsak az a negatív oka van, hogy ez lelkileg nem fertőzött embertípus, hanem van pozitív oka is: a gyermek, ha felnő, a családnak ingyen napszamosa és az elöregedett szülőknek a nyugdíja. Szomorú szállóige, amelyet a tanya-világban oly gyakran lehet hallani: «Gyerekből és pohárból sok kell, mert törük». A mezőgazdasági alkalmazottnak, akinek pénzfizetése, nincs,

¹ A taksások és vákáncsosok a «gazdasági cseléd» és a «dohányos» torz hibridációjának tekintendők, kiknek némi jogok mellett a függetlenségük a fizetése. — Valóban «állati» sorban élnek, de olyan értelemben, hogy a tőlük követelt munkateljesítmény a háziállathoz, ellátásuk ellenben a sivár puszták vadállataihoz teszi őket hasonlóvá.

illetőleg csak igen minimális (20—40 P évenként), pénzjöveldelme a «jogaiból» ered: aprómarha-, sertés-, tehentartási jog, amelyet annál jobban kihasználhat, minél nagyobb a családja. Ezért neki nem is terhes a minél nagyobb család. E jogokkal való minél nagyobb mértékű élni tudás nem lehet ellenszenves a munkaadónak, hiszen egyfelől a cseléd élelmességét, ügyességét méri (van gazdaság, amely fel sem fogadja, illetőleg bizonyos idő múlva el is bocsátja azt az alkalmazottját, aki legalább egy tehenet az aprómarha és sertéstartás jövedelméből a maga részére beszerezni nem képes), másfelől pedig mindez a család érdekében történik, amelynek munkájához a munkaadó könnyen, gyorsan és jutányosan hozzájuthat. Vannak ugyanis «szorgos munkaidők», amikor az egész család apraja, nagya, öregje, fiatalja a gazdaságban munkában áll.

Konklúzió: a mezőgazdasági alkalmazottak családtagjaira vonatkozó jogosultsági korhatár (amelyet az 1907. évi XLV. t.-c. 28. §-a 12 éven alul állapít meg) megszüntetendő.

c) A biztosításnak ezen horizontális síkjára épített és vertikálisan ábrázolható *biztosítási teljesítmények* — mivel tehát itt nem az «emberfronton» (*Dékány*), hanem a «természetfronton» küzdő munkásságról van szó, amely eltérőleg az ipari, háztartási és irodai munkásságtól, egy vállalatnak nem «alkalmazottja», hanem egy gazdaságnak úgy a maga egészségében, mint betegségében, úgy saját személyében, mint családjával együtt és az általa lakott és használt «milióviszonyokkal» együtt egy szerves alkatrésze, továbbá, mivel itt a munka ellenértéke természetbeni dotáció és jogok, végül pedig, mert a munka nem ütemes, hanem periódusos — egészen más képleteket kell hogy mutassanak, mint például az OTI-nél. Tehát nem «összepszerúségeknek», hanem «természszerúségeknek» kell kifejezésre jutniok, illetőleg az ezen irányban meglevő képleteknek kell tovább fejlődniök. Nevezetesen:

1. A munkaképtelenségek esetére szóló táppénz — az OTI hatalmas adminisztrációs ballasztjának és deficites mérlegeinek ez a fő tényezője — teljesen tárgyitalan: hiszen a mezőgazdasági alkalmazott nemcsak egészségében, hanem a betegségében is valamilyen módon — direkte a kommenciójában, indirekté pedig a jószágértartási jogai útján — mindig a «gazdaság kenyereén él».

(A napszámos nem: ennek részére a «táppénz» a biztosítótól történő minimális térítmény ellenében a gazdaság által természetben, szemestermény, liszt, só, kiutalása útján lenne folyósítandó.)

2. A terhességi, szülési, gyermekágyi és szoptatási, valamint az özvegyeségi és árvasági segélyek szintén nélkülözik azt a talajt, amelyből pl. az OTI biztosítottjai részére kifejlődtek.

3. Az öregségi és rokkantsági segélyeknek pénzsegély alakjában való folyósítása szintén tárgytalan, hiszen egyfelől a gazdaság igazán mindenkit tud foglalkoztatni (ezért ilyen alig jöhet szóba), másfelől pedig gyakran tapasztaltuk, hogy a gazdaság azt, aki nála előregszik vagy megrokkán, morális és etikai okokból (a gazdaság többi munkásai hűségének és odaadásának biztosítása érdekében) többnyire magától, minden kényszerítés nélkül és külső biztosítások nélkül el szokta tartani.¹ A rokkantsági segélyek nyújtásában ott, ahol a megrokkánást baleset váltotta ki, a munkaadót az Országos Gazdasági Munkáspénztár is segíti, amely filléres alapokon működik és semmiesetre sem szüntetendő meg, hanem tovább erősítendő.

A többi biztosításokhoz képest könnyítéseknek mutatkozó ezen eddig felsoroltak után a következők mutatkoznak terhebbeknek a jelen állapotokhoz viszonyítva:

4. Az orvosi kezelésre, valamint a gyógyszerári anyagok igénybevételére szóló jogosultság kiterjesztendő a szüléskori és egyéb műtéti beavatkozásokra is.

5. A biztosításnak — mint ez az OTI-nél meg is van —, ki kell terjeszkednie a bábasesélyre is.

6. A kórházi ápolás az eddigi megszorítások nélkül és mindig a biztosítás terhére legyen igénybevehető. Eddig ugyanis a munkaadónak (30 napi gyógyítási kötelezettsége után, amelyet természetesen az évdíjas orvosa által végeztetett a munkaadó) be lehetett küldenie a beteg mezőgazdasági alkalmazottat községi szegénységi bizonyítvánnyal» (sic!) a kórházba a nyilvános betegápolási alap terhére. Ha tehát a derék cseléd valahol egy kis ingatlant tudott összespórolni, akkor mindig csak nagy után-

¹ A szerző itt feledni látszik, hogy az előregedett cselédek ú. n. patriarkális módon való eltartása igen szomorú megoldás. Minthogy a gazdasági cselédnek nincsen miből öregségi járadékot fizetni, itt más expediens volna keresendő. (A szerkesztő.)

járásokkal és hatóságilag lehetett megmenteni az illetőt a gyógyulás utáni teljes elszegényedéstől. A vagyontalan napszámos mindjárt a betegsége kezdetekor ingyen beutalható a kórházba, még a szükséges mentőautó ingyenessége is biztosítja az idejekorán való kórházi ápolást. Fertőzőbetegség miatt a gazdasági cseléd is rögtön beutalható a 6000/1931. M. E. és az 1300/1932. N. M. M. sz. rendeletek alapján «a lakáson való kellő elkülönítés végrehajthatatlanságára való tekintettel közegészségügyi érdekekből»: a beutalás és az ápolás a nyilvános betegápolási alap terhére történik. Szülészeti osztály igénybevétele szintén ingyenes. Baleseti sérült az Országos Gazdasági Munkáspénztár terhére azonnali kórházi ápolásba adható.

A kórházi ápolás igénybevehetőségének ezek a korlátozottságai az uradalmi orvost a mindennapi gyakorlatban sokszor hozzák kényes helyzetbe. Ha pl. egy évdíjas cseléd heveny vakbélgyulladásos vagy középfülgyulladásos, illetve egyéb, sürgős műtétet igénylő hirtelen betegség miatt azonnali kórházi kezelésre szorul, vagy pedig egy hatalmas sérve miatt már a munkabálepéskor életveszélyes tüneteket mutat: akkor az uradalmi orvos súlyos dilemma elé kerül. Vagy hazudnia kell és a sürgős kórházi ápolás érdekében kiállít egy igazolványt, amelyben az ilyen betegségeket «jóhiszeműleg» «baleseti» eredetűnek minősíti (ÖGMP terhére), vagy pedig harminc napig otthonában «kezeli» a beteget, leszámolva a lelkiismeretével és kockáztatva a betege életét és csak akkor küldi be. (Esetleg mindjárt a betegség észlelésekor «igazolja», hogy előzőleg már harminc napon át kezelte.) «Tertium» vagyis, hogy a beteget mindjárt az észleléskor, a valószínű diagnózissal és egy valószínű helyzetjelentéssel, tehát a munkaadó terhére kórházba utalja, mivel ezzel a saját uradalmi-orvosi állása volna egyenesen kockáztatva: «non datur» — teljes tisztelet az igen kevés kivételnek a munkaadók közül.

7. A millió kérdésének a biztosítás tárgyai közé való felvételét «mutatis mutandis» ugyanazok az elvek és elgondolások, valamint mérlegelések követelik meg, amelyek az ipari balesetek elleni biztosítások szempontjából a munkahelynek balesetelhárításra való alkalmassá tételét az 1927. évi XXI. t.-c. 143—169. §-aiban az OTI biztosítottjai érdekében előírják.

Amint ugyanis ezen hivatkozott törvényes intézmény sem

annyira a balesetek *esetére*, hanem inkább a balesetek *ellen* igyekszik biztosítani elsősorban: úgy az orvosi prevenció elve a mezőgazdasági alkalmazottaknál sem elsősorban a betegségek esetére, hanem a betegségek elleni biztosítást kívánja szorgalmazni. Ami az ipari munkásra vonatkozólag a balesetek szempontjából a munkahely műszaki berendezése, ugyanaz a mezőgazdasági alkalmazottakra vonatkozólag a megbetegülések szempontjából a munkaadó tulajdonát képező és az alkalmazott által csak használatban levő lakás, vízellátás, udvar (hulladék és trágyaelhelyezések!), valamint a napszamosok részére szolgáló gyűlhelyek és éjszakai hálóhelyek hygienéje. Mindezekről az 1907. évi XLV. t.-c. csak hézagosan és nem is ebben a vonatkozásban intézkedik. Pedig, amint vannak balesetek, amelyek létrejöttéért nem a munkás, hanem maga az ipari munkahely a felelős, tehát a munkaadó: épen úgy vannak betegségek, amelyek kizárólag a milió hygienéjének függvényei. Tehát mindkét esetben a balesetet, illetőleg betegséget szenvedőnek csak «szenvedőleges» vagyis passzív a szerepe.

A nedves, penészes, patkányrágta falak, az alacsony, súlylyesztett belvilágú (falspórolás!) szoba, amely konyhával is szolgál, szimpla és nem légmentesen záró, de ugyanakkor «nyithatatlan» ablak, megvetemedett és megrepesztett, nem huzatmentesen záró ajtó, a padlásnak a helyiség kifűthetetlenségét okozó hiányos tapasztása, a füstöt visszavágó kémény, rossz kályha, stb., stb. okozta állandóan fűledt, penész-szagú és miazmás szobalevegő, amely a közeli trágyadombtól bűzös; az árnyékszék hiánya, illetőleg használhatatlansága, az ivóvíz szennyezettsége és még ezerféle, itt fel nem sorolható egyéb tényező a maga összességében a családfőnek korai rheumás megrokkolására, a gyermekágyas anyáknak és a serdülő gyermekeknek tuberkulózisára, fogszuvasodására, a kisdedeknek még az öreg napokra is kiható, sokszor pedig halálos végű angolkórjára, senyveségekre és mindenféle hurutos betegségekre való hajlamára vezet és — tehetetlenné teszi a gyógyító orvostudományt, amelynek sziszifusi küzdelme a gazdaság anyagi erőit is képes széjjelmorzsolni a készkiadások (gyógyszer) és az elveszett cselédi munkaerők és munkanapok folytán.

Az évszázadok nevelte, tehát őstermelői eredetű mezőgaz-

dasági munkaadók a milió-kérdés megoldásának a saját érdekükben álló voltát *néhol* már maguktól belátták; a nem östermelői eredetű munkaadók azonban rendszerint egyáltalában meg sem hallgatják. A materialisztikus szemlélet a röpke pénzhaszon irányában hajtja a gazdaságokat napjainkban és a mai nap haszna utáni uralkodó iram ily «nem produktív» befektetések iránt vakká teszi őket és ezért kell az egészség szabadságharcát vívó reformkorszakunknak a törvényhozás útján, biztosítás keretében, az anyagiasság jól érthető nyelvén kifejezésre juttatnia a mezőgazdasági alkalmazottak milió-kérdésének hatalmas jelentőségét. Klinikai tanulmányaink azt tanították, hogy a gyakorlat nem «betegéseket», hanem «betegeket» állít az orvos elé: a gazdasági orvos azonban nem betegeket, hanem betegségeket, a miliónek nem individualizálható, hanem sablonos és univerzális értékű betegségeit találja, amelynek individuálisan különbözők csupán a tünetei, az egyes betegeknél. A mezőgazdasági alkalmazott állandósult miliójével együtt valóban egy egységes kórtani komplexum, egy szétválaszthatatlan népegészségügyi egység, amelyet *csupán egyik* alkatrészében, a bekövetkezett betegségben szenvedő munkásban adni orvosi kezelésbe — eleve elhibázott gondolat.

A mezőgazdasági alkalmazott a rossz milióban époly «idült mérgezés» állapotában van, amilyent az iparban «büntetendő balesetnek» szoktak minősíteni: a munkaadóval szemben. A gazdasági életre oly áldástalan és a népegészségügyre is káros gyakori cselédváltozásoknak itt található meg egyik nyomós oka.¹

8. Az orvosi prevenció követelményei az előbbi pontban az expozíció kérdését («külső, betegségi diszponáltságok» megszüntetését) vetették fel. A belső betegségi diszponáltságok ellen az egyes fertőzőbetegségekre való fogékonyság csökkentését célzó védőoltások (himlő, hasihagymáz, diphteria, stb.) bevezetése

¹ A mezőgazdasági alkalmazottak «vándorlási éhségeinek» merőben «ösztönös» voltát hosszú tapasztalataink és — tán bárkiénél is közvetlenebb, de egyúttal állandóan áttekintő — megfigyeléseink alapján tagadnunk kell. Az okok csaknem teljesen kívülállanak a mezőgazdasági alkalmazottakon. Viszont maga a vándorlás — ki a tanyából, egy másik tanyába, majd be a városba, vissza egy falura vagy vissza egy tanyára — káros a mezőgazdasági munkaadón kívül a mezőgazdasági alkalmazottra is, kinek a családját ez a vándorlás a szó szoros értelmében «szétrázza» elemeire (elatomizálja!). De káros ez a szociális

kívánczik még a biztosítás tárgyának vertikális irányban való betetőzésére.

Ad II. Az egészségvédelmi biztosításoknál nem csupán az egyszerű biztosítási kétoldalúságról van szó (biztosított-biztosító), hanem egy nagyon komplikált rendszerről, amelynek láncszerűen egybefonódó tagjai vannak (munkaadó-orvos-ápolás-egészségháborítás stb.), amelyeket egymással egy, a biztosításban egyáltalán kifejezésre nem jutott és már materialisztikusan nem megfogható tény: a gyógyulás folyamata kapcsol össze. Érthető tehát, hogy mivel az eddigi rendszerek a láncolat egyes tagjait nem kapcsolták össze a kölcsönösség kötelékeivel, ezek a maguk laza mozaikszerűségében az egész biztosítás életképességét pillanatról-pillanatra egyensúlyában zavarták és felborulással fenyegették. De érthető az is, hogy az orvosi-biológiai szemlélet a maga prevencióit ebben a tekintetben is kifejezni kívánja, mint olyan, amely az eddig nem is méltányolt rész-kölcsönösségeket materialisztikusan is ki képes fejezni ezen — az eddigiek mértékét messze meghaladó koncepciójú és kiterjedésű — újszerűsége kényszerített biztosításban. Ez «conditio, sine qua non» nemcsak a «biztosítás»-nak, mint vállalkozásnak sikere, hanem az orvos személyének reputációja érdekében is, amelyet az orvosnak a biztosítások keretében való alkalmaztatása és «az orvosi munka eszközképp való olcsó kisajátítása», «egy szabad pályára jogosító oklevelet méltóságában megsértő, szocializáló irányzat» folyamatában máris erősen megtépzott a mai súlyos gazdasági helyzet. Mert nehéz a pénztári orvos sorsa is, aki hullámtörő gát a «táppénz-éhségben» tomboló proletariátus hullámveréseinek lecsillapításában, de még nehezebb (különösen egyes helyeken) az «uradalmi orvos» helyzete, akinek a biztosító intézete: a kenyéradó gazdája: ugyanaz, aki a cselédjeit is «kommenciós évidíjban» fizeti. Az emberi megértés érzetével, a gyógyítás nemes szándé-

politikára is, mert a városi proletariátust és a pauperizmust növeli. Végül pedig káros a népegészségügyre, mert az elatomizálódás az egyke-morálra, nemi betegségekre és prostitúcióra vezet: a visszavándorlások pedig ezeket a népbetegségeket, — amelyek az «elvárosiasodások» salaktünetényei, tipikus szüleményei — betelepítik a faluba-tanyákra, ahol megoldhatatlan problémákká válnak. A tanyavilág millióproblémájának megoldását — azt hisszük — e sötét, de reális végiggondolást tartalmazó perspektíva is sürgetni fogja.

kával, alapos tudású felkészültségével közeledik az orvos a tanyák primitív emberéhez, aki pedig — sokszor erősen érezhető módon — az uraságtól hozzáküldött kémet fogad benne, mert nincs semmivel sem kifejezve az orvosi vizsgálatokhoz elengedhetetlen, egészséges interpszichikai viszony: az orvos részéről a tudat, hogy valaki reá bízta magát, a beteg részéről pedig az a garancia, hogy az orvos az ő, és pedig alanyi jólétének érdekéért és semmi másért jött hozzá. Abban a kölcsönösségben, amelyet a törvény kifejez (a munkaadónak kötelességévé téve alkalmazottja gyógykezelését, ellenkező esetben az alkalmazott feljelentéssel élhet), *csak passzív* szerepet játszik az alkalmazott, az orvossal szemben való kölcsönösségnek, — amire pedig a legnagyobb szükség éppen a gyógyítás érdekében volna — teljes hiányával. Az orvosi prevenció elve az egész vonalon *az aktív jellegű* kölcsönösségek láncolatát követeli meg, ami összhangban kikötött elveinkkel, ismét nem újítást, hanem csak valamilyen meglévő magnak a kiteljesedését kívánja. A kölcsönösség aktív kifejezésére ugyanis az 1907. évi XLV. t.-c. is tartalmaz már némi utasításokat, amennyiben feljogosítja az évi 200 koronán aluli adót fizető munkaadót, hogy cselédjeitől az orvosi-gyógy-szertári költségek felét, az évi 200 koronán felüli adót fizetőket pedig, hogy ezen költségek egyötödét az évi díjból levonhassa. Hasonlót fejez ki az OTI, amely a a gyógyszervényenként 30 fillér megtérítését követeli. Azonban mindezek a kölcsönösségek nem állanak a kívánt cél érdekében (előbbit nem is gyakorolják), mert úgy *a munkaadó és alkalmazottja*, mint *az alkalmazott munkavállaló és a biztosító intézmény* közötti közvetlen és materialisztikus jellegű kölcsönösség etikai és morális okokból helytelen. (Ezen két kölcsönösség, csak úgy nyilvánulhat meg egészségesen, hogyha a munkaadó és az alkalmazott együttesen fizetik a biztosítási díjat: természetesen az alkalmazottnak évi fizetése ehhez alkalmazandó.)

A biztosítási folyamat további elemei között azonban a kölcsönösség elve közvetlenül és materialisztikus értelemben is megnyilvánulhat, sőt a megnyilvánulások minden egyes fázisa értékes hatású az egész biztosításra is.

Az orvos és betege közötti kölcsönösséget materialisztikusan és közvetlenül a «honorárium» képezi, amelyet a biztosítások kere-

tében valamilyen jelképes módon bár, de feltétlenül szerepeltetni kell. A beteg részéről erre az elmondottak miatt van szükség, az orvos részéről pedig ugyanezekon kívül azért, mert az orvosi munka minden kezéhez került betegben egy egyéni művészetet és lelki odaadást is igénylő önálló problémát kell, hogy megoldjon: az ilyen «heroikus» jellegű munka pedig «évi átalányösszegben és előre» meg nem vásárolható, ki nem bérelhető. A primitívlelkű tanyai nép is érzi ezt: évtizedes gyakorlatunk emlékei között élénken él, hogy a súlyos betegségből sok fáradozásaink árán gyógyított tanyai betegeink mindegyike az ő erőihez mért módon de mindig magától, valamilyen és sokszor naiv «honoráriummal» kedveskedve, — mint ő maga mondta — «könnyített a saját lelkiismeretén». Nem okoztak ezek az apróságok részére megrövidüléseket. Egy-két pár rántani való csirke, néhány tojás, vagy pedig a kiskertjének egy-egy remeke csak azt az igen értékes morális kapcsolatot fejezte ki, amit nagy kár lett volna elszakítani és amit a biztosításunkban legálisan is kifejezni kívánatos. Az orvost a buzgó munkára a honoráriumnak éppen ez a morális komponense buzdítja: ennek ott, ahol a honorárium anyagi komponensének helye nincs, fokozottan kell kifejezésre jutnia, mert kifejezésre juttatta maga az élet is, amely «ingyen orvosi munkát» nem ismer. Nem ingyenes a «szegényrendelés» sem, amely nemcsak lelki megnyugvást okoz az orvosnak, hanem még a reklám jellegével is bír, ha szépen végzi az orvos. Ezért fogadja szívesen a magánorvos is, kit ezért — a hatósági (községi- és kör-) orvosokkal ellentétben — senki nem fizet. Nem ingyenes a kórházi gyakorlat orvosi tevékenysége sem, mert «működési bizonyítvány» nyerhető el általa, amelyből egy kenyérkereső állás születhetik. Nem ingyenes végül a munkatársakkal szemben végzett orvosi munka sem, mert itt az eddigi tényezők együttese az, ami inspirál. (Azonban a káros ingyenesség ismérvei vannak jelen és nem a kívánatos «házi orvosi jelleg»: a biztosításoknál, ahol nem az fizeti az orvost, aki igénybeveszi a segítségét.) A honorárium a mezőgazdasági alkalmazottak részére szolgáló biztosításnál tehát jelképesen bevezetendő volna. A biztosítóintézet évente kibocsátandó bélyegekkal (tantusz-szerű zsetonokkal) látná el a munkaadókat, akik ezeket az alkalmazottaik között családtagjaik számarányában egy évre előre kiosztanák. Ilyennel

fizetné ki az alkalmazott a gyógyítást teljesítő orvost, aki ezeket a gazdaság pecsétjével ellátva névsor kíséretében az év végén beküldené az Intézethez, amely közhírré nem teendő összegben beváltaná ezeket tőle. A fel nem használt «bélyegek» az év végén megsemmisülnek. Ily rendszer mellett a szabad orvosválasztás is bevezethető, bár ennek faluhelyen — minden gazdaság inkább faluhoz, mint városokhoz van közel — alig volna gyakorlati jelentősége.

Az orvos és a munkaadó közötti kölcsönösség a hézagmentesség érdekében szükséges, de vonalvezetése csak a betegek érdekein keresztül engedhető meg. Az orvos és a munkaadó között minden «közvetlen» anyagi kapcsolat — mint a gyakorlatunk tanúságai igazolták — immorális és káros. Az orvost a munkaadóval csak egy évente előre lefolytatandó fuvarmegbeszélésről szóló és a biztosítóintézethez felterjesztendő írásos egyezség kapcsolhatja össze. Ennek az egyezésnek a bábának és egyéb egészségügyi személyeknek a fuvarkérdésére is ki kell terjeszkednie. Szabad orvosválasztás esetén ezt az egyezséget a járási főszolgabíróval köti meg a munkaadó a főszolgabíróhoz beosztott tisztiorvos véleményének meghallgatása után.

Az orvos és a biztosító intézet közötti kölcsönösség az orvos részére nyugdíjjogosultsággal (szabadorvosválasztás esetében kötelező nyugdíjbiztosítással) járó évdíjnak a megállapítását tartalmazza egyfelől, másfelől pedig az orvost a gazdaság egészségügyéért felelőssé teszi. így az orvosi munka nemcsak a betegek gyógyításának kötelezettségéből fog állani, hanem mindenféle higiénikus prevenciók végzéséből is, mint védőoltások végzése és évenkénti (félévenkénti) jelentéstétel és előterjesztések a gazdaság közegészségügyi hiányairól. Ezen jelentéses előterjesztéseket az illetékes m. kir. tisztiorvos, — aki gyakorlatot most már nem folytat — felülvizsgálja, észrevételezi, aláírja és hivatalosan terjeszti fel. Ily jelentést szabadorvosválasztás mellett az illető gazdaságból honoráriumbélyeget beküldő minden egyes orvosnak tennie kell.

Az állami biztosítás és a munkaadó közötti kölcsönösség abban nyilvánul meg, hogy a biztosító a gazdaság részére a tanya lélekszámának, higiénés viszonyainak (veszélyességi táblázat!) és a nem állandó alkalmazottak átlagszámának tekintetbevételével

a közzadókkal együtt beszedendő biztosítási díjat állapít meg és ennek ellenében a gazdaság részére az «Ad I.» alatt felsorolt mindennemű egészségügyi ellátást biztosít a munkavállalók és a családjaik részére, sőt ezenkívül — a lehetőség határain belül — hosszúlejárátú kölcsönt nyújt a tanya hygienikus viszonyait javítani hivatott és nagyobb költségekkel járó építkezésekre, illetőleg javításokra.

Az aktív kölcsönösségeknek ez a morális jelleget adó anyagi láncolata a biztosítási kockázatot a legminimálisabbra lesz képes leszorítani, ami automaticæ kihatva a díj járulékokra is, a helyesen szervezett biztosítást olcsóvá is fogja tenni.

Ad III. A «biztosítás» orvosias jellegét vennők el és az előbbiekben vázolt «aktív kölcsönösségi láncolatot» hagynók csonkán, az «egészségvédelmet» pedig kifejezetlenül, ha már a megszervezésben is az eddigiekben felsorolt kívánatos posztulátumokat itt is nem egészítenők ki oly tényezővel, amely lehetővé teszi a mezőgazdasági alkalmazott részére egyfelől az ő egészséges állapotában gyakorolandó aktív prevenciákat, másfelől pedig megadja a lehetőséget arra, hogy betegségében a szükséges orvosi segélyhez valóban «idejekorán» forduljon. A biztosításnak ezt az «időbeli támogatást is» biztosítania kell az előbbi térbelieken kívül. Amilyen lényeges ugyanis a megbetegülések számbeli apasztása és a kezelések lehetővé tétele szempontjából a «népegészségügyi komplexum»-fogalmának (I. Ad I.) és a «kölcsönösségek» (Ad II.) kifejezésre juttatásának egyszersmindkorra szóló intézményes megszervezése a prevenciós elvek értelmében: ugyanezek értelmében époly fontos a meggyógyulások érdekének szempontjából az állandó gondozásos-neveléses «időbeli prevenció». A betegségek súlyosságát és kimenetelét sohasem egy bizonyos «terminális tényező» (pl. baktériumok, illetőleg egyéb egyéni kórokozók és egészségháborító tényezőknek együttese) egymagában szabja meg, hanem az a bizonyos «roncsolási fok», amelyet a kérdéses és legtöbbször megfoghatatlan és elkerülhetetlen «ubiquitaer» terminális ártalom előidézett. Ez pedig az idő függvénye.

A munkaadóktól megkövetelt és így «adottságnak» tekintendő térbeli okokon és bizonyos «spontán» időbeli tényezők (jóhiszemű késéseken) kívül számításba kell vennünk igen

súlyosbító és nem adottsági alapú, hanem akaratlagos térbeli okokat (mint sepremlenség, szellőzetlenség, általános piszok, stb.), valamint szintén akaratlagos és az időben ható tényezőket (kuruzslások, babonázások), amelyek a gyakorlat sok tapasztalatai alapján a neveléses-gondozásnak a biztosítással való szoros kapcsolatba hozását elengedhetetlennek tüntetik fel.

E tevékenység végzése nem lehet az orvos feladata. Az állandó szemmel tartás, az egészségvédelemre való állandó nevelés, az otthonnak egészség-gondozásra való alkalmassá tételében közreműködés, a banális jellegű betegségforrások iránti kutatásoknak, nyomozásoknak felderítő «recherche»-tevékenysége, a védekezésekre való irányítások és állandó tanítások: e feladatkör inadaequat jellegű a heroikusan maximális, rekordszerű teljesítményekre beállított orvos részére. Nem is felel meg az orvos erre a feladatra az ő aggresszív vérmérsékleti adottságánál fogva sem.

Amint a kórházi-orvosi gyakorlat a gyógyítás terén régen igazolta, hogy mily szerves kiegészítői az orvosi, férfias találékonyságnak és a nagy látókörű tudásnak, erupciószerű készségeknek a türelem, a megértés és a gyengédség lelkiségében nevelődött női ápolók: épúgy a preventív egészségügy terén még fokozottabban igazolódott be, hogy a népegészségügyi munkának hasonlóan «bisexualissá», azaz kétneművé válására szükség van, talán még nagyobb fokban.

Itt nemcsak azokra a súlyos kimenetelű megbetegedésekre gondolok, ahol a sikertelenségnek az oka az volt, hogy teljesen laikus, sokszor analfabéta és még hozzá megértésekre és figyelésre az ijedtség folytán képtelenné vált hozzátartozóból nem lehetett egy orvosi vizsgálat és tanácsadás keretében higgadt és szakszerű ápolót produkálni, hanem azokra a betegségekre is, amelyeket egyenesen a naiv tudatlanság, a nemtörődömség, a szófogadatlanlanság, a gondatlanság, valamint a panaszmentesség és a tünetmentesség tettek súlyos, sőt halálos kimenetelűvé a mezőgazdasági alkalmazottak között. Ezeket a védőnők által való neveléses-gondozással megelőzni remélhetjük.¹

¹ Itt meg kell jegyeznünk, hogy fogalmi különbség van a «gondozás» magyar értelmezése és gyakorlata és a németeké (Schmidt, Weddingen, Weber és mások szerint) között, akik a gondozásban «allgemeine und gehobene Fürsorge und Wohlfahrtspflege» címen csupán a charitatív politika megnyilatkozását fogják fel. Tehát szerintük vagy

A jól bevált kísérlet minden bizonyító-erejét e gondolat az általános megvalósulásnak már úttörő prófétai elődjében, a «Stefánia»-intézményben is bemutatta az anya- és csecsemővédelem eredményes két évtizede óta. Az általános egészségvédelem «Zöld Kereszt» intézménye pedig már teljesen a szóbanlevő biztosítás mentalitásában működve bebizonyította egy évtized alatt, hogy az egészségügyi biztosítás eszméje, amelynek oly súlyos múltja van, hogy gyakorlati megnyilatkozásai a passzivitás folytán az elagglulás jeleit mutatják már, benne találhatja meg az új intézmények létesítésekor a jövőjét és újjászülését. A Zöld Kereszttel, — amely célkitűzéseiben és koncepciójában nem: csupán némileg a mai eszközeiben tekinthető charitatív intézmények összefogójának — kooperáló népbiztosításnak itt vázolt gyakorlati elgondolásai egyfelől a gyökereket és a talaj ismertetését kívánták adni a korporáló kodifikálásnak a mezőgazdasági alkalmazottak egészségi biztosítása részére, de egyúttal érvényesíthetők lesznek az ipari lakótelepek, a leendő települések és a kiscgazdatársadalom népegészségügyi problémáinak megoldásakor is.

Az itt elmondott gyakorlati elgondolások, habár egy általános elv állandó buzdításának hatása alatt jöttek létre¹, mindennütt a hazai viszonyokat tekintették kiindulási alapjuk gyanánt: éppen a megvalósíthatóságok érdekében. A végső konklúzióra is a hazai viszonyok utasítottak, amelyek között a Zöld Kereszt annak az Országos Közegészségügyi Intézetnek életnyilvánulásképpen működik, amelyet létrehozójuk, Johan Béla a «magyar falu és a magyar tanya közegészségügyi intézetének» jelölt meg.

Ezen intézményre visszavezetve a biztosítást, önként követ-

«biztosítva» lehet valaki vagy pedig «gondozva»: a kettő átmehet egymásba az időszakos munkanélküliségek alkalmával, de egyidejűleg nem lehet a kettőhöz tartoznia senkinek. A németek «gondozása» egy szociális kanalizáció, a miénk ellenben a népegészségügy fejlesztésének eszköze, amelyből biztosítást fejleszteni, különösen a tanyavilág egészségi biztosítására oly kézenfekvően könnyű, hogy *a mi gondozásunké a maga «filléres egészségvédelmével egyenesen embryális stádiumban levő biztosításnak» tekinthető.*

¹ Scholtz: «Az egészségvédelemnek — egészségügyi prophylaxisnak — a biztosítási intézmények hatáskörébe kapcsolása az intézmények fejlődésének egy magasabb fokát, a biztosítás értékének hatalmas emelkedését jelenti». Népegészségügy, 1928. 4—5. sz.

kezik, hogy az agrárnépeesség egészségügyi problémájának megoldása, tehát az inaugurálandó törvény végrehajtása nem lehet a földművelésügyi, hanem az egészségügyi Kormányzatnak feladatköre: ennek belátása pedig arra is utal, hogy a mezőgazdasági alkalmazottak baleseti biztosítása — éppen a hatásköri bizonytalanságok elkerülése okából és az egységesség érdekében — a jövőben szintén beleolvadjanak ebbe a belügyi feladatágazatba, kifejezésre juttatva ezzel azt is, hogy — mint itt orvosilag reámutatni igyekeztünk — a mezőgazdasági alkalmazott «betegségei» sok tekintetben a «balesetek» ismérveit is mutatják és mindkét egészségháborítás elsősorban nem «gazdaságpolitikai», hanem «egészségpolitikai» értelmű tájékozódásra kívánja irányítani a «szociális politikai» életszemléleteket.¹

A közegészségügyi és rendészeti eszközökkel a népegészségügyi érdekek előbbrevitelére szolgáló szemléletünk csak a belügyminisztériumi ügykörben képes kifejezni azt, hogy a népi biztosításban állami és nemzeti érdekeket kell szem előtt tartani, nem pedig magánérdekeket. Távolsági kihatásban, mint a kibontakozások részjelensége, hozzájárulni remél a tanya világának felemelése és vonzóvá tétele által a városi munkanélkülieknek levezetésére is, de egyúttal termékeny alkalmazási lehetőséget nyújt orvoselhelyezésekre is és az «általános gyakorló orvos» már-már elfeledett, de igen kívánatos típusának a preventív orvosban való feltámasztását kívánja elősegíteni.

A tanyavilág népegészségügyének problémája: kultúrprobléma és nem az élet jobb kiélését célzó civilizációs-materialisztikus törekvések divatból már talán kifelé tartó megnyilatkozása. A népegészségügy haladásának szolgálatában pedig e biztosítás igazi kulturális célt kíván elérni: megteremteni segítve a Jövőnek a mainál jobb, tökéletesebb és viharállóbb embertípusát egy valóban időálló, mert elasztikus és nem merev intézmény keretében.

Kalló Sándor.

¹ Az Országos Gazdasági Munkáspénztárt létesítő törvények ugyanis — 1900: XVI., 1902: XIV., 1912: VIII., 1913: XX., 1921: VIII. és 1922: II. — valamennyien a földművelésügyi minisztérium által hajtattak végre: 6501/1902. F. M., 1500/1912. F. M., 6900/1913. F. M. 39.555/1924. F. M., 17.940/1926. F. M. és 113.148/1927. F. M. számú rendeletekben.

NEM ÉS TÁRSADALOM.

Az ember élete a Földön véges és töredékes, ezért rászorul egy úgyszólván végtelen emberi jövőre, és, ha ez ki nem egészíti, nincs kerek és teljes emberi jelen sem. Egy oly társadalmi közösség tehát, amely csak egy nemzedékből állna és nem tudná magát továbbszaporítani, nem csupán jövőjében volna halálra ítélve, hanem jelene is szétkorhadna. Önmaga megörökítésének aktusa, utódoknak létrehozása, az elmúlásra ítélt jelen nemzedéknek a *Goethe-i «stirb und werde!»* törvénye szerint a jövő nemzedékben való megújódása minden társadalom ősképévé és sejtjévé a családot teszi. A családban a házastársak egymás iránt való szerelmük megörökítésére törekszenek, egyfelől a házasság kapcsolatát és sorsközösségét fenntartó hűségben, másfelől az apaság és anyaság által az utódokban. A család mikrokozmoszában tehát alapvető nemi vonatkozásokat találunk. Ámde, amint az alábbiak kimutatni törekszenek, nagy arányokban a társadalom makrokozmoszában is vannak szexuális tényezők: tehát ezeket is nyomoznunk kell.

A nemiségnek és testi-lelki nemi különbségeknek társadalomalakító tényezők gyanánt való vizsgálata mégis eddig elhanyagolt feladata a társadalomtudományoknak. Az az egyetlen irány, amely alkalmas a nemi tényezőnek a társadalmi és kulturális életben való figyelembevételére: a freudizmus, mindjárt egyoldalúságba is esik, túllő a célon, amennyiben nem csupán egyik, hanem úgyszólván egyetlen tényező gyanánt fogja fel a nemiséget. A freudizmus számos társadalomtudományi részlet-eredménye nem tagadható: így van magyarázó értéke egyes szokások, hagyományok, az ethosz, a tömegek lélektana stb. körében. Azonban épp pánszexualizmusa miatt, vagyis sajátos módon túlzása következtében nem tudja meglátni a nemiség társadalomtudományi problematikájának egész körét, hanem szűkkörű és nemleges marad e tekintetben. A freudizmus társa-

dalom és nemiség viszonyát nemlegesen látja: a társadalom nem egyéb e tekintetben korlátozásnál, a nemi élet akadályánál, amely az emberből beteg állatot csinál, a nemi vágyakat viszont részben felhasználja ugyan energiaforrás gyanánt, de csak, mint sötétben, áruhában működő erőket, amelyek valódi mivoltáról tudni nem akar. Ebben a felfogásban is van igaz elem: a társadalmi fejlődés általában megnöveli a szakadékot a nemek között. Tévedés azonban és egyoldalúság meg nem látnunk a társadalom védő, kedvező, előmozdító és nemesítő szerepét is családi étellel, nővel, gyermekkel szemben. Akik ezt nem látják, azok önkénytelenül is egy, szobatudósok által íróasztal mellett megszerkesztett előítélet rabjai.

Ez az előítélet egy minden valóságot nélkülöző «öshordá» képzel el, amelyből állítólag minden kötöttség hiányzott, mind szexuális, mind egyéb tekintetben. Csak, ha azt a hiedelmet osztjuk, hogy az emberek lekötöttsége házasságban, családban, társadalomban stb., természetellenes, valami kigondolt, mesterségesen kikényszerített, amely nem felel meg az «ősállapotnak»: csak ebben az esetben láthatjuk társadalom és nemi élet viszonyát merőben nemlegesnek. A minden szabály nélkül való párosodás azonban az állatvilágban is ritka, csak nagyon kevés fajnál található jelenség és semmi nyomát nem találjuk annak, hogy az ember valamikor is eme ritka kivételek közé tartozott volna.

A freudizmus továbbá nem látja az adottságokat a maguk teljességében, amikor a társadalmi és kulturális emberi létezés a *libido*-ra, az ösztönélet lelki hajtóerőjére vezeti vissza. Maga a nemiség ugyanis sokkal több, mint a libidó és megnyilvánul tisztán lelki, karakterológiai téren is, férfi és női lélek különbségeiben. Nemiség és társadalmi élet mármost kölcsönhatásban áll egymással, egymást alakítják és befolyásolják. Ez a kölcsönhatás három területen észlelhető és vizsgálendő: 1. a férfiak és nők helyzete a társadalomban; 2. mennyiben érvényesül a férfi vagy a női jelleg, lélekalkat a társadalom alkotásában? 3. A nemi ösztönnek, szexualitásnak, erotikának, szerelemnek stb., társadalomtudományi jelentősége. E kérdések részleteikben nyilvánvalólag a társadalomtudományok különféle ágaiba egyaránt tartoznak, fel lehet őket vetni pl. társadalomtörténeti, jog-

szociológiai, politikai, társadaloméra, általános szociológiai, morfológiai, társadalombölcseleti stb. szempontból. Egy tanulmánykeretében mindezeket a szempontokat természetesen ki nem meríthetjük: ezért csak az alapvető tényállások nyomozására szorítkozunk, részletekre vonatkozólag pedig szükségét érezzük további kutatásnak. Ezek után rátérünk a felsorolt kérdések egyenkint való tárgyalására.

I.

Férfi és nő két különféle típust, karakterológiai különbségeket jelentenek. A jellemteni különbségeknek pedig társadalom-morfológiai jelentőségük van. Így nyilvánvaló, hogy néplélektani eredetű embertípusok egyúttal külön társadalmakat alakítanak ki magukból, ennyiben beszélhetünk magyar, német, francia, angol stb. társadalomról. Ugyanígy bizonyos fokig külön társadalmuk van a férfiaknak és a nőknek, egy és ugyanazon társadalmon belül és részben annak határain túlmenőleg is. Tisztán női- vagy férfi-társadalom ugyan csak félbenmaradt és hiányos társadalom lehet, férfiak és nők csak együtt alkotják a teljes és önálló társadalmat, amelynek jövője is van, amely megújulásra képes. Azonban férfi- és női egyéniség különbözik egymástól. Férfi és férfi, nő és nő között ezért a kölcsönhatásnak sok olyan módja lehetséges, ami férfi és nő között nem állhat fenn. Az egyműek külön kapcsolatainak szövedékei pedig bizonyos fokig külön társadalmakat jelentenek a férfiak és a nők számára, amelyek a társadalom magasabb egységében helyezkednek ugyan el, de mint egymással ezen belül feszültségben álló gyűjtőpontok. A társadalmi élet erőinek elektromos mezeje e szempontból oly ellipszishez hasonlítható, amelynek egyik gyűjtőpontja a férfi-, másik a női közösség. Az egyműek közössége természetes és öntudatlan, amely megnyilatkozik minden oly alkalommal, amelyben akár férfiak, akár nők valamiféle módon egymással érintkezésbe- és a másik nemmel szembe kerülnek. Nők is, férfiak is maguk között és a másik nemmel szemben érdekeiket megvédik, külön érdeklődési területtel rendelkeznek, külön titkokat, őriznek. Épp az értékesebb lelkű férfit, illetőleg nőt jellemzi, hogy ezeket az érdekeket megvédi, csak

a silányabb férfi, illetőleg nő szolgáltatja ki és árulja el nemét az ellenkező nemnek. A modern nőmozgalom csak tudatossá és aktívabbá tette a nők számára ezt a külön közösséget. Ismeretes pl. az Egyesült Államok nő-klubbjainak nagy politikai befolyása, amely sokszor kéretlen, de udvariasan fogadott tanácsokkal szolgál a köztársasági elnöknek is.

Kérdés mármost, hogy férfi és női pólusok az egyes férfiak és nők szempontjából milyen helyet foglalnak el a társadalomban. A lehetőség itt háromféle, *a)* Lehetséges, hogy férfiak és nők egyenlőségre törekednek és ez meg is valósul, legalább is megközelítőleg, *b)* Lehetséges, hogy a férfiak a nőkkel vagy a nők a férfikkal szemben alárendelt szerepet töltenek be, egyik nem uralkodik, hatalmat nyer a másik felett, *c)* Végül lehetséges, hogy férfiak és nők jogai és helyzete nem egyenlő, de nincs is egyik nem a másiknak alárendelve, hanem mindegyik a maga természetének, arravalóságainak megfelelő hatáskört tölti be. Történetileg mind a három lehetőség megvalósult.

a) Az első, vagyis a nemek egyenlőségre való törekvése korunk jellemző vonása, amikor a gazdasági önállóságra jutott nő mindenben versenytársa a férfinak, a régi szolgáló és tűró szerep helyett egyenjogúságot akar, sok esetben poliandrikus s minden körülmények között elsősorban ember és csak azután akar nő vagy anya lenni. A két nem között való versengés, konkurrencia csak egyik formája a liberális világrend és a demokratizmus általános konkurrencia-elvének, amely mögött a törtető emberarculata áll. A gazdasági válság, a munkaerő feleslegessé válása egyfelől, az alsóbb társadalmi rétegeknek a társadalmi hierarchia és kasztrendszer valami sajátos fellazulása folytán való, nagy feltörekvése, kaotikus felemelkedési lehetőségei másfelől: e két ellentétes erő társadalmunkat a törtetés, a mohó akarnokok, stréberek társadalmává változtatta. A törtetés e szelleme versengést támaszt férfiak és nők között, amelyben mindegyik nem még élettanilag is átvesz valamit a másik tulajdonságaiból, mert ugyanaz akar lenni, ami a másik, hogy el ne maradjon mögötte. A keskeny csipőjű, széles vállú, fiús szokásokkal, hajviselettel, modorral rendelkező modern leány megtalálja ellenképét a sok nőies vonást átvevő modern férfi-öltözökedésben és -magatartásban.

b) Korunkat megelőzőleg a történelem hajnalától kezdve a társadalom a férfiaké volt. A nő, ha tisztelték is, egzisztenciájában a férfitől függött. Minden jog forrása a férfi volt. A nő lényé háttérbeszorult, alkalmazkodnia kellett, és legfeljebb gyengeségével, támaszszorulásával, meg szuggeráló képességével tudott uralkodni a férfin. A világtörténelemben ezért a férfi hatalomra törő akarata nyilatkozott meg. A férfit ugyanis már testi tulajdonságai is harcra, erőszakra, a hatalom fizikai kifejezésére teszik alkalmassá, és e testalkat csak hű képe a férfi lélekalkatának, karakterológiai mivoltának.

A történelőtli időben viszont egy nőuralom állapota is kialakult a társadalomban, amelyre számos, megdönthetetlen bizonyítékunk van. Először is, a nőuralom és anyajog ma is tisztán megtalálható Északafrika hamitáinál, a berbereknél, tuaregeknel stb. A nőuralomnak továbbá a mondákban is mindenféle nyomára akadhatunk. Így pl. a legrégebb kínai mondák a hőst nem apja, hanem anyja után nevezik.

Frobenius foglalta össze a kutatás ezirányú adatait egységes képpé. E szerint a totemista atya jogú társadalmak és a nomád pásztornépek berendezkedésével szemben, amelyek extenzívek, az anyajogú társadalom intenzívebb, nőiesebb. Amíg kifelé elzárkózik átfogó társadalmi, törzsi szervezetek alakítása elől, addig befelé már meglehetősen bonyolult társadalmi kiképzést nyer. Elzárkózására jellemző a kevés külső érintkezést mutató határkereskedelem gyakorisága. A berendezkedés többnyire demokratikus és békés: a főnök jogai sokszor erősen korlátozottak. A nőuralom nem csupán társadalmi és jogi vonatkozásokat foglalt magában, hanem egészen külön, sajátos kultúrkört is jelentett, amely egészen más szellemű, mint a férfiuralomnak ma is fennálló kultúrája. A nőuralom idejében az ember a testnek szolgált, érzéke volt a tények iránt, realista volt, és élesen vonakodott minden érzékfelettitől, testnélkülitől, testtlentől. A férfi, a vitális kötöttségektől elszakadt szellemnek képviselője, e korban szolgál és szolgál: még a kapott feleséget is úgy kell «megszolgálnia» az após házában. A férfi problémái, amelyek az érzékfeletti metafizika körébe tartoznak, e korban kikapszoltatnak. A férfinak csak az a kötelessége, hogy a halottakat eltemesse, a kísérteteket, a testnélkülit, a testtlent ezáltal

távoltartsa. A nő díszíti testét, neveli és minden tagjában finomítja azt. A holttesteket nem tisztelik, hanem félnek tőlük, mert elutasítják a testnélküli lelket. Az anya a saját halott gyermekét sem érinti meg többé, hanem a férfi temeti el. Viszont minden munkát a nő végzett, a férfi csak harcolt és vadászott, ami azt bizonyítja, hogy a nő dolgozabb természetű, mint a férfi. A ró fejte a teheneket, szőtt, font, ő építette a lakást, ő készítette a bőrruhákat (e kor a bőryanag felhasználásának kora). A vadászat-halászat férfimunkájával szemben a nő dolga volt a növényi eledetek gyűjtése és később termesztése. A vagyon ura a nő volt, a férfinak e korban nincs magántulajdona. A gyermek a nőnek nevét és rangját viseli, a nő a családfő. A nő az, aki a házastársat választja: e tétel igaz volt már a nőuralom idején, épúgy, mint ahogy igaz azóta is, napjainkig. A házastárs megválasztásában minden időben a nőé a döntő szó, hacsak nincs szokásban nőrablás vagy más eféle erőszakosság. Már az állatvilág körében is feltétlenül a nőállat dönti el, hogy kit enged magához párjának. Ugyanígy az ember világában is az esetek 90%-nál merő látszat, hogy a férfi választja meg a párját. Erőszak aránylag ritka, elcsábítás a csábító benső akarata ellenére alig lehetséges, amit az a körülmény is bizonyít, hogy egy nő sem hiszi el a másiknak, hogy ezt elszédítették, anélkül, hogy maga is akarta volna. Legnyilvánvalóbb a nő párválasztó szerepe anyajogi, matriarchális közösségeknél. Itt a «házasulandó» nő a férfiak erejét, ügyességét és bátorságát kipróbálta, a kérőket egymással viaskodásra, versenyre szembeállította. Ennek emléket őrizi Európában pl. Brunhilda mondája, sőt a lovagkor szokása is, amidőn a lovag vitézi tettekkel iparkodott kiérdemelni hölgye kezét.

A nőuralom a nő anyaságából származik. A történetelőtti világszemlélet számára a nő először, mint anya, a férfi, mint fiú létezik. A természet örök megújulásának ritmusában az anyát és szüzet a történetelőtti ember egynek látta: az anya szüli a szüzet, hogy ismét anya legyen és szüzet szüljön. A nő épp anyaságánál fogva múlja felül a férfit. Az Ókorban ezért a hatalmas anyákat és istennőket férfi-mellékalakokkal ábrázolták, amelyek a főalakhoz képest csak babák voltak. A mellékalak nem okvetlenül volt a nő gyermeke, néha csak nevelt gyermeket, védencet

vagy az istennő szolgálatáfa rendelt törpét ábrázolt. A mondotakból következik, hogy a történelőtti világ a nőben nagy lelki értéket, értékmagasságot látott, amelyhez a történeli emberben voltaképp gyenge az élmény. Ezért a nő átmenetileg oly hatalomhoz jutott, amely a későbbi időkben nem ismétlődött. De ez nem jelentett a mai, államhatalmi, politikai értelemben vett uralmat, nem jelentett imperializmust a nő részéről, a szó modern értelmében. Voltak ugyan nő-államok, amazon-országok, de ezek csak ritka kivételek. A hatalomnak, hogy úgy mondjuk, fizikai gyakorlása és kifejtése a férfi dolga volt már a nőuralom idején is, a nő feladata e téren inkább a hatalom hordozóinak kiválasztása volt. A gyermek az anyához tartozott, nem állt rokonságban az apával, az anyától örökölték a leányok, főleg a leányok, mert a fiúk, ha feleséghez mentek, hozományt kaptak. A nőé volt a papi és bírói hivatás. Egy nő megöléseért vagy megsértéseért és megrablásáért súlyosabb büntetés járt, mint, ha férfivel tették ugyanezt. A gyermekek a nő fivérével voltak oly szoros rokonságban, mint apjukkal. Ellenben nem fordult elő, hogy nő lett volna király, főnök vagy hadvezér. A nőuralom a javak és rang forrását és továbbadását jelentette. A fáraók után a legfőbb méltóság nem a fiúra, hanem annak nővéreére szállt. A mesében egy idegen vándor megnyeri a királyleány szívét, kezét és vele az ország trónját is.

c) A harmadik lehetőségre, amely férfi és nő között az eszményi társas viszony megközelítése, leginkább a jólsikerült házasságokban találhatunk példát. A legtöbb jó házasságot a kiegészülés szükségletéből kötik, és benne férfi is, nő is a sajátosságainak megfelelő szerepet tölti be.

II.

A karakterológia csak legszűkebb értelemben véve jelenti az emberi jellemek lélektanát, mert jellege, karaktere nem csupán a jellemnek, a személyiség akarati oldalának, hanem a vérmérsékletnek és intelligenciának, tehát az érzelmi és intellektuális oldalnak is van. Sőt épúgy, mint az emberi léleknek, van jellege minden dolognak a világon, egy ólomdarabnak, egy háborúnak, egy betegségnek, egy társadalmi közösségnek is. Általános tétel,

hogy — amint Schütz Antal találóan kifejezi — minden dolognak van jellege, van oly bélyege és sajátossága, amely őt minden más dologtól megkülönbözteti.

Női és férfi karakter is oly polarítások, amelyek nem csupán az embernél találhatók meg, hanem az egyéneken *túl*, rajtuk kívül eső világban, a dolgokban, a mindenségben is. Lelkiség a dolgokban, a külső, érzékelhető világ képeiben is megnyilvánul. Amíg azonban az embernél vagy férfi vagy női jelleg van túlsúlyban (bár a modern biológia tanúsága szerint itt sem beszélhetünk százszázalékos férfiakra vagy nőkről, hanem minden férfiben van bizonyos hányad testi-lelki nőiség és megfordítva), addig az emberen kívüli világban férfias és nőies jelleg nem elszigetelt egymástól, hanem szoros egységben áll. A férfilélek kalandozó, a nő tapadó és ragaszkodó. Előbbinek elve a mozgás, utóbbié a nyugalom. A férfi továbbá a magasság és szabadság, a nő a vitális kötöttség és a mélység. A férfi az extenzitás, a nő intenzív. Előbbi teremtő, utóbbi lelkileg is befogadó, fenntartó. A nő a múltat őrzi, a férfi a jövőt alakítja. A természetben a két pólus egymást áthatja. Egy fa gyökérzete és ennek földbemélyedése, helyének változatlan azonossága a térben, nőies jelleget adnak neki, de másfelől törzsének hatalmas feltörése, koronájának széltől ingatott mozgékonyasága, fénytől áthatott magassága, közelsége az éghez, soha el nem némuló zúgása a férfi képét kölcsönzik számára. A Hold, mint fénybefogadó, nőies, mint fénykölcsönző, az éjszaka megvilágítója ellenben férfias. A víz képe a természetben szintén a csendes nyugalom és a viharos mozgás, váltakozó, színhelye és ugyanígy a mélység és magasságé is. A tenger, a zuhatag, a felhők magassága férfiasak, a kút, a tó, a mocsár viszonylagos nyugalma és mélysége, továbbá az utóbbinak buja termékenysége viszont nőiesek. A növény, mint ilyen, nőies, az állat ellenben férfias. A virág magának a földnek és így a nő tapadó, ragaszkodó, tellurikus lényének szimbóluma, szemben a férfi sziderikus lényével. Innen a nők szeretete a virág iránt, ők kötnek elsősorban koszorút virágokból, ők illatosítják magukat virágillatokkal. A növények valódi vagy állítólagos ismerete a régi időkben a nőknél volt található, és a költők meg a szerelmesek nem fáradnak ki, hogy a nőt virághoz hasonlítsák. Az igazán nőies nőnek

a virág ajándékozása mindig jólesik és hálás érzelmre talál nála. A növény növekedő, az állat mozog is. A költők a férfiak számára nem a növény-, hanem az állatvilágból választanak megjelölést, nem épp a — háziállatok köréből (amint egynémely mah'ciózus hölgy-olvasó esetleg szeretné), hanem olyasfélét, mint pl. oroszlánszívű stb. A női lélek rokonsága a mélységgel még az öngyilkosságnak ama módjaiban is visszatükröződik, amelyekkel a statisztika tanúbizonysága szerint a nők végeznek magukkal: ilyen a vízbeugrás, leugrás az emeletről stb., tehát a magát mélységbe vetésnek egy faja. A mithoszok és a történetelőtti szimbolikus gondolkodás számára a föld jelenti a nőt és az anyát, az ég a férfit. Amint a sír homályának, épúgy a születendő magzat homályának is a fekete, sötét föld termékenysége a szimbóluma. Nem csupán a rómaiak *Brutus-Tarquinius* mondája a tanúbizonyság erre, amely szerint Brutus a földet, mint mindnyájunk édesanyját csókolta meg, hanem pl. az észak-amerikai indiánok is, ha valaki leül a földre, azt mondják, édesanyja ölébe ült le. Az anyaföld szül mindent, s ez fogad ismét mindent magába. Ugyanaz a feketeség jelentette a történetelőtti szimboliztikus gondolkodás számára a nedves szántóföldnek és a mocsaraknak buja termékenységét és a sír homályát. Az éliszi Aphrodité jelképe a teknősbéka és a kisgyermeké ma is Aphrodité másik jelképe, a gólya, mint ugyancsak a nedves völgyeknek és mocsaraknak, az Aphrodité-tisztelet helyeinek lakója. Aphrodité azonban nem csupán a szerelmesek egymásra-találásának istennője, hanem a sírokat kedvelő halálistennő is, aki az alvilágban bolyong.

Az emberi társadalom alakító-rugói között is vannak férfiasak és vannak nőiesek. A férfi kóbor lényé nomád vándoréletet kíván, legalább is a pásztor és a halász mozgékony életét, de sokkal inkább a vadászat, háború és tengeri hajózás váltakozását. A nő lényé és élete pedig az otthonülésre céloz, szilárdan a röghöz kapcsolódik, a «haza» fogalmához vezet. Anyanyelv, anyaföld, a szilárdan épített ház, az egymáshoz közelhúzó házak csoportja: a nő lényének megnyilvánulásai a társadalomban. A házi tűzhely, továbbá a városokat körülvevő és védő fal, amely elfed a kívülállók tekintete elől, mint ahogyan elrejtí az anyatést a meg nem született magzatot: nőiesek. A városok alapítóinak

ezért istennő-anyáik voltak, a városoknak istennők, akiket fejükön falkoronával szoktak ábrázolni.

A fal, az áthatlan, tövises bozót stb., a mithoszokban az örök nőiség és szüzesség jelképei, az anyaságé és a nőiség megmaradó jellegéé, amely mellett az idő folyama erőtlenül *zúg* tova. Csak, ha a férfi áttöri a védő burkot, lesz az örök szűz halandó nő, ellenállás nélkül kiszolgáltatva egy fel nem tartóztatható és mindig bizonytalan fejlődésnek. Amint *Klages*, a mithoszoknak és az őskori szimbolikus gondolkodásnak jeles lélektani és bölcséleti kutatója utal rá: Brunhild a tűzgyűrű középett, Heléna, az örökös mátká Trója falai között, Dornröschen a tövises bozót mögött mind ezt mondják az elementáris gondolkodás nyelvén. Mindig a férfi birtoklásakarata az, amely ezt a korokon felülálló női lelket meghódítja, és e folyamat a mithoszokban mindig a mágikus öv varázsának megtörése, szétszakítása útján történik. A nyugodtan ülő népek a történelemben a falak és várak leomlása után kerültek a mozgás uralma alá, amely a férfit sok tekintetben gyökereitől megfosztotta, kisiklotta és körmozgás helyett egy érintő irányában való «haladás» pályájára állította, nyugalom és visszatérés nélkül. Ez a haladás szükségképen tévelygő és romboló, de elkerülhetetlen, mihelyt az emberiség a női lélek uralma helyett a férfiaságnak juttatja társadalmi életében a döntő befolyást, vagyis, mihelyt a történelőtti időkből a történelem színpadára lép. Itt található a legmélyebb különbség és határvonal történelem és történelőtti idő között. Nem az írás kitalálása választja el egymástól a kettőt, hanem a férfi-uralom, a férfias szellem érvényesülése, amely a népnek államba való tömörülését, a politizálódást és a háborút jelenti.

Hans Freyer kiválóan jellemzi, hogyan válik a természetes népből politikai nép, vagyis: hogyan lép egy nép a történelem színpadára.¹ A politika istennője a természetes életet kiszakítja pályájáról. Azt a gondolatot, hogy az állam, a *polis* éljen és nagy legyen, belekeveri minden gondolatba, mint második gondolatot, minden műbe, mint második akaratot, minden életbe, mint második lelkiismeretet, sőt gondoskodik arról, hogy minden becsületes és jóérzésű szívben ez ne második legyen rangban,

¹ *Hans Freyer*: Pallas Athene. Ethik des politischen Volkes. Jena, 1935.

hanem a magánügyeket is megelőzze. Az élet önségélye, hogy a háborút elfelejtse. A politikai sorsra és hivatásra kiválasztott nép, amely belépett a történetbe, viszont elsenyvedne, vére elapadna, ha elfelejtené a háborút. Egy nép felvonulása a frontra — Freyer szerint — jelképe annak, miképpen válik állam a békés tájékból, vidékből. A nép, amíg fel nem ébresztették, úgy nő, mint a fű. Amíg a történetet nem ismeri, addig is megvan a sajátos növése és lélekalkata, önérzete és kézzelfogható büszkesége más arcokkal, idegen szokásokkal szemben. Dalai arról az időről szólnak, amikor apái erre a földre jöttek. Házai az égnek és a háziállatoknak rajzaival és jeleivel ékesítettek. Hisz isteneiben, és amikor ünnepet ül, akkor a táncban kor és rang szerint rendezi el magát. Paraszti büszkeséggel birtokolja földjét. Ha rablók jönnek, akkor a legbátrabbak vezetésével összeáll, és a látók megcsinálják a haditervet. Mert a rög drága és a tűzhely szent. Vére erős és a házasságnak meg az öröklésnek bölcs rendje által tisztán tartott. Szellemét a föld illata, a hegyek vízesei, a táj növényeinek növekedése is alakítja. Műveit a tájba illeszti bele, szellemét el jegyzi és összeházasítja a vidékkel, átszellemesíti a természetet. Pallas Athéné azonban, a politikai istennő, igen magasból átpillantja a népeket, és miközben ezek, mint egészséges növények nőnek a földből, választ közülük, hogy melyiket tegye emberré. Választása értelmünk számára felfoghatatlan ugyan, de mindig sorsdöntő.

Freyer fejtegetéseinek főértékét abban a felismerésben látjuk, hogy az állam nem úgy nő ki szervesen a népiségből, mint a dalok, szokások és a díszítő elemek. Egyáltalában nem úgy áll a dolog, hogy azok a természetes erők és hajlamok, amelyekből egy nép eddig évezredekken át élt, már magukban is valami politikai formát adnának, hogy tehát már a történetelőtti időkben is fennállhatott volna valami politikai forma. A vér, haza és szellem, amely a népiségből szűrődik le, már a történetelőtti időben is megvolt, belőle szövődik a népelet szép szötte. Az állam azonban nem ilyen szötte. Az államok nem nőnek, hanem alapítani kell őket. Aki pedig alapítja, annak más lelki területekről kell jönnie, mint ahonnan azok a napfényes vagy bosszús, morgorva hősök jönnek, akik a nép kedélyének oly drágák, mert a haza napjához vagy az erdők medvéihez hasonlók, és, mert

hősiességük, erejében és gyengeségében egyaránt egészen rokon marad a paraszt egyszerű fajtájához. Az államalapítót nem a népies, jókedélyű, szívvidító fény, nem a természetes nap fénye övezi tetteiben, hanem a kivont kard fénye.

Egy alkalmas faj szolgál alapul az államnak, egy törzs, amely azonban, ha évezredekig önmagában nyugodott is, most kikényszerül önmagából, anyaggá válik a politikai szellem szolgálatában. Államot alapítani annyit jelent, mint ennek a politikai szellemnek egy lehelletét beleönteni a széles népi életbe, ezáltal akaratát kitartóbbá és becsvágyóbbá, ritmusát gyorsabbá tenni. A politikai alakulat mesterséges rendszer, a nép lényének bizonyos értelemben idegenné tétele önmagától. A nép saját súlya, amelyet az örök lényeg, a vér és a föld ad neki, nagyobb, mint az államé. De ezt az úgy nőtt energiát az állam felülmúlja egy kierőszakolt energiával. Amint Freyer mondja: szélesen terjed ki a hazai föld, de magasán emelkedik a vár és a város. Utóbbiak mesterséges megkeskenyítései az alapnak, hogy az erők feltornyosuljanak. Ez az, ami a férfiakat boldoggá teszi: az államban hiányzanak egyes mélységrétegek, azok, amelyek a népben évezredekken át csendben működő erőktől származnak és csak innen eredhetnek, de annál több a rétege az államnak a magasság és a jövő felé.

Freyer azt is kimutatja, hogy az állam létrejöttéhez a törzsek kíméletlen harca szükséges. Hogy egy szélesen lakó nép városba, polis-ba gyűlik össze, az első pillanatra igen ártalmatlanul, békésen és észszerűen hangzik. Hiszen így nagyobb a biztonság, meg aztán az együttélés *természetes ösztöne* az embernek, hiszen a piac az ő tarka életével a szórakozás helye és a város mindazoké, akik valamire képesek. Azonban ez a szemléletmód az állam keletkezését tévesen gondolja el. Itt ugyanis az akarat megélesedéséről, a nép politikaivá lételéről, történeti exisztencia nyeréséről van szó, mindez azonban nem fog önmagától, természetes úton kiszakadni abból, ami szilárdan gyökerezik, sem pedig ész-megfontolásokból, jóságos szerződések által nem képzelhető el eredete. A politikai nemzet erőszakból és háborúból születik meg, ennyiben kíméletlen rablás a nép virágán. Az állam rövidzárlat, amely minden ház közepéig ér és minden ajtót szétrobbant. Egysége minden részlegesség és különállás felett van,

megszünteti a helyi hatalmak zsarnokságát. A központból jön mindenhová a vezényszó, a politikai elhatározás, adott esetekben még a tömeghisztéria is.

Freyer nyomán így megállapítható, hogy a politikai szellem, az állam alapítása, a történetivé válás egyúttal a mélység és vitalitás női princípiumának a jövő, a magasság, a szellem férfias princípiumával való felcserélődését jelenti. Ez a felelet második kérdésünkre, férfi és női jelleg érvényesüléséről a közösség alkotásában. Hátra van a harmadik kérdés: a szexualitás szerepe a társadalomban.

III.

A szó tágabb értelmében vett szexualitás az ember világában négy különböző réteget mutat, ezek: érzékiség, szexualitás (a szó szűkebb értelmében), erotika és szerelem. E rétegek intenciója egymással ellentétes is lehet vagy egymástól elszakadhat. Az érzékiség a szexuális kielégülést úgy veszi, mint az érzéki gyönyör más fajtáit, pl. a gyomor, az íny gyönyörét. A német «fleischlich» szó találóan fejezi ki ezt a beállítottságot, amely nem veszi észre, hogy a szexualitás mélyebb, mint érzéki élményeink más területei és a testen keresztül a lelket is egészen más módon bírja együttrezgésre. Szexualitásnak, a szó szűkebb értelmében, az egész ösztönéletet, annak sajátos jellegét nevezzük, akkor is, ha esetleg az érzéki és testi kielés formái hiányzanak. Amíg ez az első két forma: érzékiség és szexualitás az állatvilág körében is megvan, addig az erotika és a szerelem specifikus emberi jelenségek, merőben az ember világával, az emberi társadalommal kezdődnek. Rajtuk kívül még csak a szűkebb értelemben vett szexualitásnak egy torz alakja tekinthető különlegesen emberinek, tehát olyasminek, ami az állatvilág körében nem fordul elő és ez a szexuális hipokrizis, a prudéria. A prudéria az ösztön elnyomása és megvédése, farizeuskodó áltisztaság, amely mindamelllett burkolt ösztönkielégülést talál szenzációéhségében, hatásvadászatában, affektáltságban, egész életritmusában, abban a módban, ahogyan beszél és mozog stb. Bár megtartóztatja magát, nem egészen őszinte, inkább csak kiszorítja tudatából érzéki vágyait, semmint valóban lemondana kielégítésükről.

Freudnak e ponton van igaza: a prűdéria kényszer gondolatokra, idegességre vezethet.

Az erotika egyfajta játék, játékos beállítottság, nem egyszer komolytalan és felűletes. Az ellenkező nemű (homoszexualitás esetén: az egynemű) ember képétől gyűlad ki, sokfajta virágot hoz. Életeleme a változatosság. Ha az újnak ingere megszűnt, akkor az, ami az erotikában eredetileg aranylón izzott, végűl is minden fényét elveszti. Aműg az érzékiség nem válogat, az erotika pedig legalább is poligám, addig a szerelem hűségre törekszik. Minden szerelmi kapcsolat igenli önmaga tartósságát, akarja önmaga megörökítését. A szerelem ezért kizárólagosságot jelent és a szerelmesek egymásban az Abszolűtumot érintik. Aműg az erotika a nűközösségre vezetett, addig a szerelem a monogámia intézményét hozta létre. Az ethnológia ma már tisztázta, hogy mind a házasság, mind pedig a nűközösség ősi formái a nemi életnek és olyan régiek, mint az emberiség. A házasság és a család viszonyai lényegűleg minden időben és helyen ugyanűgy álltak, mint a kulturálisn magasfejlettségű népek körében és ahogyan ma állnak. De ugyanilyen régiek az erotika formái is. *Tacitus* pl. hangsűlyozza a szigorű monogámiaát a germánoknál, de ugyanakkor hangsűlyozza, hogy bizonyos, házasságon kívűli nemi kapcsolatok is magától értetűdűk, bár utóbbiakat mondja ritkábbnak.

Minden oly kutatás, amely a kezdetleges népeknél poligámiaára vélt akadni, visszavezet a monogámiaára, mint az emberi nemi vonatkozások ősi formájára. Az ázsiai primitív törzsek kutatói bizonyítják, hogy pl. *Ceylon* és *Malakka* népeinek házassága a támadások ellen szigorű erkűlcsűkkel védelmezett monogámia. Minden időkbűn megtalálható a monogámia, amelyben a válás lehetetlenség, még hosszasan elhagyás, hűtlenség, rossz bánásműd sem lehetett ok, legfeljebb ritka esetekben, a nű gyermektelensége. Viszont az is igaz, hogy a monogámia kezdtűl fogva ellentétben állt és erűs küzdelmet vívott, mert ellentétes lelki gyűkerekbűl fakadt, az erotikus nűközösség intézményével. A kettűnek megalkuvásából állt elű, tehát nem ősi, hanem másodlagos forma, a poligámia. A férj tulajdonjoga a történetelűtti erotika felfogása szerint rablás volt a nű *Aphrodíté-i* hivatásán. Egyes népeknél, pl. a *babylon*-oknál, a nűnek akarat és válogatás

nélkül mindenkivel párosodnia kellett, aki felszólította. Hasonló viszonyokat lehetett találni *Etruriá*-ban, a *lokris*-iaknál, a *Baleári-szigeteken*, Karthágó őstörténetében stb. Az ősi és vitalisztikus természetjog, ellentétben a történeti jogfelfogással, amely szellemi gyökerekből származik, elutasította az erotikus sajáttulajdon eszméjét és eredetileg nem állított korlátokat fivér és nővér, apa és leány, anya és fiú párosodása elé sem. De a nő szexuális kiszolgáltatottsága történeti időkben is küzd a monogám házassággal, a hol az egekig magasztalt, hol pedig mélyen megvetett prostitúció alakjában.

Valamely korszak nemi életének formái természetesen szorosán összefüggnek az illető kor egész szellemi életével, kezdve a világnézettől, erkölcstől, tudástól és művészettől, egészen a gazdasági berendezkedésig és viszonyokig. Így a poligámia keletkezésébe és fennmaradásába erősen belejátszott a nő olcsó munkaerőnek való felhasználása. A társadalom és népszellem individualisztikus vagy közösségi beállítottsága szerint alakult ki a család és házasság két főformája. Amíg pl. Angliában a házasságnak szélsőségesen individualista típusát találhatjuk meg, amelynek létre jövetelében egyedül az egyéni kiegészülés, élet társ nyérése a döntő szempont és a gyermekek még nevüket sem szüleiktől veszik, addig pl. a kínai vagy az olasz házasság a családot egészíti ki és fennmaradását biztosítja. A fiú gyermeki pietásból köt házasságot, hogy az ősöknek fiúutódokban legyen folytatása, a nő egyszerűen belép férje családjába és osztozik annak tisztelében a férj apja iránt, engedelmes alárendeltséggel tartozva az anya iránt is. Az anyós féltékenysége a feleséggel szemben így akadálytalanul érvényesülhet és néha elviselhetetlen üldözésig fokozódhat: «Az eget és földet nem félem, csak férjem-uram anyósától rettegek!» — így kiált fel egy régi kínai színdarabban a fiatal feleség.

Ha a korszak nyíltságra, önmagunk előtt való őszinteségre törekszik, mint a modern ember világában, akkor ez a nemi életben is meglátszik. Amíg a XIX. század nemi élete szigorú erkölcsi kötöttséget mutatott, de másfelől képmutató volt, addig a mai fiatalság a nemi életben is elvet minden titkolódzást és álszenteskedést, de viszont abban a veszedelemben forog, hogy az erkölcsi szabadoasság, a teljes korlátlanág zsákmányává lesz.

A múlt század alkalmas volt arra, hogy az erény fogalmát nevetésessé tegye, amennyiben azt a nyárspolgáriság köpenyéül használta. A nőknél a jómodorhoz tartozott a prűdéria és bizonyos lelki álruha, amelyet tudatlanságból és ártatlanságból mesterségesen szöttek számára. A nőnek ekkor úgy kellett az életet élnie, mintha a rossz csak kitalálás volna és ártatlanság volna a világ lényege. A nyárspolgár kínosnak érezte, ha 40—50 éves feleségében is nem tudott bizonyos bakfis-korbelti lelkületet felfedezni. Ez a kor továbbá a kettős morál korszaka, nem csupán férfi és nő tekintetében, hanem öregek és fiatalok között is. Az öregek kettős mértékkel mértek, mert a fiataloknak önmegtartóztatást prédikáltak, de közben ők mentek a maguk útján. A visszahatás ma következett be a nők és az ifjúság szexuális forradalma alakjában.¹ Utóbbinál megint a gazdasági válságnak van nagy szerepe.

Az előadottak annyit legalább is világossá tesznek, hogy a nemi különbségek nem csupán a társadalom jövője, a tovább-
szaporodás szempontjából jelentősek, hanem a társadalom jelen
alkatával is szoros kölcsönhatásban állnak, igazi tényezői a tár-
sadalom alakulásának. Ha a történeti társadalmak elsősorban
férfi-társadalmak is, azért a férfi minden munkáján ott van a nő
titkos befolyásának nyoma, kezdve a vitéz harcos bátorságán,
egészen a művész alkotásáig, a tudós munkájáig. A társadalom
egészséges alakulása férfi szellemiségének és nő *vitalitásának*
bizonyos egyensúlyát kívánja.

Noszlopi László.

¹ V. ö. «A házasság válsága és a mai ifjúság szexuális forradalma»
c. cikkemmel, Katolikus Szemle, 1935 augusztusi szám.

FIGYELŐ.

TISZTUISELŐKÉPZÉS ÉS -TOVÁBBKÉPZÉS.

A magyar törvényhozás utóbbira igazában nem gondolt, előbbit is másvalahogy képzelte. A mintegy félszáz év előtti törvény¹ külön közigazgatási tanfolyam s vele kapcsolatos vizsgarendszer bevezetését kívánta, a már szolgálatban állóktól pedig — néhány évi eredményes gyakorlat, tehát mintegy az elméleti képzettség megfelelő kiegészítése után — *gyakorlati vizsgát* kívánt. Ebben nyilván a porosz-osztrák hatás érvényesült, szemben a francia és angol-szász területeken uralkodó hivatalnok-rekrutálási renddel, a *versenyvizsgával*.

Leginkább életképesnek nálunk a gyakorlati közigazgatási vizsga gondolata mutatkozott. Ismeretlen soha sem volt, a pénzügyi igazgatás széles területein nagyon tiszteletreméltó múlttal rendelkezett. A közélet rohamos fejlődésének nyomása évtizedeken át felszínen tartotta a «közigazgatás reform»-ját s abban ott görgött a gyakorlati vizsga kérdése is. Végre az 1929. évi XXX. t.-c. vitte a végkifejlés felé, bár a rendezésben az egységesség szempontjainak túlzott előtérbe helyezésével gyakorlatilag majdnem lehetlenné tette. Az 1933. évi törvény² aztán — kellő mérséklettel és tagolásokkal — megfelelő medret s ezzel maradandóságot biztosított számára.

A versenyvizsgálat intézménye mellett közéletünk eddig — bizonyos, egészen részszerű feladatok megoldásán, pl. ösztöndíj odaítélésén kívül — értetlenül haladt el, noha az első kiválasztás szempontjából való célszerűsége és a felelőtlen befolyások illő távoltartására kényelmes volta nyilvánvaló. A régóta következetesen jelentkező nagy választék pedig a szükséges előfeltételt

¹ 1883: I. t.-c, 3. és 23—30. §§.

² 1933: XVI. t.-c. 39. §.

is biztosítja. Helyette inkább az oktatásügy terére tolódik át a probléma súlypontja s valahogy úgy látszik, hogy az *általános nevelést és oktatást* szinte kizárólag a *hivatali szelektálás* szemszögéből kívánják berendezni. Ez az út különböző céloknak és különböző mértékeknek összekeveréséhez vezet. A nemzet egész szempontjából más az erkölcsi és szellemi színvonalnak valamennyi rétegben, lehető széles terjedelemben emelése és más a közfeladatok ellátására hivatottaknak kiválasztása. Szükség van mindkét esetben szelekcióra, de az előbbinél ez az alsó, utóbbinál a felső határ felé halad. Ez a kapcsolatbahozatal tehát csak időleges kitérő lehet.

A külön közigazgatási tanfolyam gondolatához erős közleledést jelentett az egyetemi és akadémiai jogi vizsgarendszer bifurkálása, de nem oldotta meg. Ezzel a külön tanfolyam kérdése a jogi oktatás reformjának ma is akut kérdésévé szélesedett. Halvány reminiszcencia ehhez képest az 1933: XVI. t.-c. 39. § (12.) pontjának rendelkezése, továbbképző tanfolyamok szervezése iránt, a gyakorlati közigazgatási vizsga alól mentesültek számára. Az így kitűzött feladvány messze áll az 1911—1913. években kezdeményezett továbbképző tanfolyamok feladatától, még inkább az elvi követelménytől, hogy a kötelező gyakorlati közigazgatási vizsgánál nem lehet megállni. Az csak *bevezető lépésnek* tekintendő, mely után lehetőséget és kötelezettséget kell megállapítani a szó igazi értelmében való *továbbképzésre, újabb* gyakorlati vizsgákra (szigorúan elbírálandó beszámolásokra), azzal a joghatállyal, hogy ilyenek sikeres kiállításától válik függővé a magasabb előhaladás.

Az állam alkotmányában ugyanis megfelelő eszközöknek rendelkezésére *kell* állniok, a végrehajtásra szervezett közegek által ellátott közszolgálat *helyességének biztosítására*. Hosszú a sora az ily eszközöknek. Bevezetésül mindenkor a végrehajtási rendelet, utasítás stb. szolgál, vagyis a teendők megkönnyítését célzó *kitanítás*. Itt kapcsolódik be a *továbbképzés* lehetővé és kötelezővé tétele, még akkor is, ha a közigazgatás nem áll különösen nagy feladatok előtt; ha a jogszabályoknak hatalmasan növekedő tömege nem jelez «lázás» állapotot. De még inkább, ha valamely országban a gazdasági viszonyok széleskörű romlásával tömegesen elszaporodik az egyéni elesettség; ha a nemzetet ért

csapások nyomán felfakad a lelki válság; ha a közigazgatásnak egyre több és több helyen kell az *egyén* életviszonyaival törődnie, a segítséget megszerveznie, speciális feladatokat ellátnia.

Senki se higgye, hogy az ily állapot korunkban csak helyi, vagy hosszabb-rövidebb ideig tartó *átmeneti* jelenség. A nagy munkamegosztás östermelés és ipar, falu és város, nemzet és nemzet között nemcsak korunknak, de nyilván a jövő emberöltőknek is vissza nem fordítható jelensége. Ha ehhez nagyobb népsűrűség, messzebbmenő jövedelmi egyenlőtlenség, széles rétegek gazdasági, erkölcsi, higiénikus elesettsége járul: elkerülhetetlenül adva van a szükségesség, hogy egy hatalmas valaki mélyen belenyúljon a társadalom gazdasági s általában szociális viszonyaiba; hatalmi eszközeivel enyhítse az egyenlőtlenséget, a nyomorúságot; nyesegetse az érdekverseny, az életközdelem kinövéseit.

Ha optimisták akarunk maradni, nem utasíthatjuk el a szociális igazságon alapuló állam lehetőségét. Elkerülhetetlenül szükségünk van tehát a közérdekek pártatlan, ezerkarú védőjére, az érdekharcok fölé emelkedett, békítő és rendező szellem mindenütt jelenlevő képviselőjére: a szorgalmas, tárgyilagos, hozzáértő és pártatlan hivatalnoki karra.

Nagyon is tartósan adva van tehát a közigazgatás számára a sokágú, nagy feladat s vele a nagyszámú hivatalnoki kar. De adva van ez utóbbinál minél jobb kiképzésnek szükségessége is, mert nyilvánvaló hogy a kar felkészültségi foka és létszáma valahogy fordított arányban áll egymáshoz.

Nyilván így fogta fel a belügyminiszter is a kérdés magvát, amikor körrendeletével¹ a továbbképző közigazgatási tanfolyamok «megvalósításának annak idején elejtett fonalát» újra felvette és «intézményes megvalósítását» kezdeményezte.

Mi lesz e bátor és kétségtelenül körültekintő kezdeményezés távolabbi sorsa, nem tudjuk. El kell ismerni, hogy a mostani kezdeményezésben az egészséges továbbfejlesztés minden csirája fellelhető. A keret elég szűk volt, akár a behívott hallgatólétszámot nézzük, akár azt, hogy elsőízben csak a főiskolát végzettekre szorítkozott. Ámde e szűk keret idővel, pl. a vidéki

¹ 1936. évi 18/B. M. sz.

egyetemi városokra is kiterjesztéssel, jelentősen tágítható. Másfelől, a rendszeres tisztviselői összejöveteleken való beszámolás elrendelésével automatikusan tágul. Úgyesen párosított a továbbképzésre a lehetőség a kötelezettséggel. A rendszeres összejövetel pedig — ahol a színvonalat biztosítani látszik a gondoskodás, hogy a tanfolyam előadásainak szövege sajtó alá rendeztetett s szétküldetett¹ — összekapcsolva az erről adandó beszámolójelentéssel, — helyi szeminárium-félék kialakulásának lehetőségét hordozza magában. A tanfolyamok további sorsát illetően tehát a legszebb remény táplálható, ha az a hozzáértés, tapintat és pedagógiai érzék ápolja tovább, mely az előkészítés mögött állott.

Igaz, hogy az ismeretbeli hiány pótlása még nem minden. Ma divatos kifejezéssel: szociális szellem is kell, a mi lényegében emberszeretet, igazságérzet, lelkiismeretesség, belső függetlenségérzet, erkölcsi bátorság. Hiányosság ezekben: összkultúránk fogyatékosága.

De a tartott előadások nevelő célzatúak *is* voltak. Egyik-másik szinte a maga egészében az volt, s majdnem mindenik nevelő hatású részleteket *is* tartalmazott. Többet e téren, nagy tömeg új ismerni közlésére hivatott tanfolyamtól nem is várhatunk. Ha jogosult összkultúránk fogyatékoságáról szóló panasz itt, a megfelelő részt belőle törvényhozásnak és kormánynak, családi és iskolai nevelésnek, sőt az egész társadalomnak kell viselnie, mert az erkölcsi felfogás hiánytalan kialakításának egyéb eszközei: irányítás, példaadás, figyelmeztetés, szoktatás, jutalmazás és büntetés, stb. ezek kezében van.

A tanfolyam 1936. tavaszán folyt le, 127 hallgató részvételével. A hallgatók úgyszólván kizárólag megyei és városi (83), meg miniszteriális (39) tisztviselők voltak. A tanfolyamot — rendkívül nevelő hatású beszéddel — a miniszterelnök nyitotta meg; a záróbeszédet a belügyminiszter mondta. S közben 65 előadás hangzott el, a leghivatottabbak ajkáról. A kormány öt tagja, a számszék és a nemzeti bank elnöke, négy államtitkár, tizenöt egyetemi tanár, azután több magasrangú miniszteri, törvényhatósági tisztviselő, bíró, katona tartott előadást.

¹ A mai magyar közigazgatás, 1936., VII + 850. o.

Terünk nem engedi, hogy ezt az imponálóan nagy anyagot, fontosságához mérten, apróra méltassuk. Nagyon futólagos taglásra s itt-ott röpké megjegyzésre vagyunk csak korlátozva, amit két mozzanat kiemelésével kell kezdenünk. Az előadási anyag hat főcsoportra s ezeken belül — a tárgyi rokonság és a logikai összefüggés alapján — több alcsoportra úgy osztott, hogy a mozaikszerűség, a lehető teljesség biztosítása és az ismétlések szerencsés elkerülése mellett, alig érezhető. Ez kétségtelen érdeme a megszervezésben tapasztalt kitűnő hozzáértésnek és tapintatnak. És érdemét még növelte azzal, hogy az előadások anyagát a szokásos közigazgatási anyagon (szervezet, általános, városi, rendészeti, egészségügyi, szociális, pénzügyi, ipar-, kereskedelem-, és közlekedésügyi, mezőgazdasági, közoktatás- és nevelésügyi, honvédelmi igazgatáson) kívül kiterjesztette a közigazgatási politikára, valamint azokra, az irodalmilag eléggé elhanyagolt *kapcsolatokra*, melyek a közigazgatás között egyfelől, a magánjog, büntetőjog és bűnvádi eljárás, polgári perrendtartás között másfelől sok-sok szállal szövődnek. Közben pedig nem feledkezett meg az egészen új anyagot termelő területekről: idegenforgalom, központi illetményhivatal, sajtóhírszolgálat, családvédelem, ínségnyhítési tevékenység, nyersanyagellátás, energiagazdálkodás, mezőgazdasági értékesítés, városok élelmiszerellátása, földbirtokpolitika, modern honvédelem, katonai védelmi hírszolgálat stb.

A közigazgatás-racionalizálási feladatok, tehát a közigazgatási *személyzeti* reform is a belügyminiszter hatáskörébe tartozván, érthető, hogy a bevezető előadást is ugyanő tartotta. Ebből a kezdeményezésének sok érdekes, alapvető motívuma világlott elő. Törekvéseinek végső magyarázatát szállóigészerűen így fejezte ki: «a modern államok sorsa a burookban dől el», «csak a morális s egyben szociális érzékkel megáldott ember lehet jó hivatalnok». Bevezetőben üdvözölte a miniszterelnököt, nemcsak vendégként, de — alkotmányunkra utalással — a minisztertanács elnöke s egyben a magyar közszolgálat feje gyanánt aposztrofálván őt.

Nyilván csak a jelenlevő vendég iránti udvariasság kifejezései, de egyben másutt is már sűrűbben hallott szavak ezek. Külföldön tény (capo del governo), elméleti és gyakorlati köve-

telmény (bécsi nemzetközi közigazgatás-tudományi kongresszus). Nálunk ellenben a végrehajtó hatalom gyakorlásának alkotmányos alapja a miniszterek *egyéni* felelőssége. Utaljunk tehát b. *Kaas* finoman felépített tanfolyami előadására — a minisztertanács jogköréről — s ottan lefektetett hármast következtetésére: 1. tagadhatatlan, hogy a centralisán kiépített miniszterelnöki egyedhatóság, megfelelő államférfi kezében, a végrehajtó hatalmat nagy aktivitásra képesítheti és kiváló eredményeket mutathat fel, de nélkülözhetlen előfeltétele a különlegesen kiváló nagy egyéniség, mert különben nehezen javítható hibák, vészes tévedések, sőt általános tehetetlenség forrásává válhat; 2. más az eset oly országban, melynek közjogi múltja nincs, vagy azzal kifejezetten szakított és ismét más kialakult közjogi rendszereknél, főképen történelmi alkotmány esetében; 3. a kormányfő *kiemelkedő* jogállása a politikumot a közigazgatásból nem hogy számúzná, de még erősebben érezeti.

Az 1932: XII. t.-c. 4. § tartalmaz egy ilyesféle, közjogi rendszerünkbe bele nem illő rendelkezést. Egy másik előadó,¹ a vérbeli jogász biztonságával mutat rá. e rendelkezés közjogellenességére és — életképtelenségére.

A kultuszminiszter rendkívül érdekes közigazgatási politikai előadást tartott, *közigazgatás és szelekció* címen. Az ország sorsával igazán törődő tisztviselő- és nem tisztviselőtársadalom szívéből szólt az előadó, mikor bátor és magas erkölcsi szemzőgű bírálattal illette a protekcionizmust és nepotizmust, a közérdeknek fittyet hányó önzést, a «széplelkek» duhaj szinkurázását. Feltétlenül káros jelenség a féltékeny hivatalnok-típus is, de ez már alighanem sporadikus és nyilván reagáló tünet. Reagál a kinevezésre jogosított tehát szelektálásra hivatott felsőség önkényére. Általában ilyen kérdéseknél a másik oldalra is gondolni kell, hacsak a szelekció gyakorlására hivatottnak ítéletét *mindig bölcsnek* nem kívánjuk tekinteni. Ebben az értelemben tehát nem oszthatjuk teljesen a számár-létra-elmélet keletkezésére nézve előadottakat. Voltak és lesznek is «bajnokai» a rangsor-tiszteletnek. De a hivatalnoki érdekképviseltek megalakulásával uralkodóvá (?) vált «egyen-

¹ Kádár Levente: A közigazgatás szociális feladatai.

lősítési törekvések» nem a hivatás erkölcsi értelmezésével össze nem egyeztethető, vagy éppen merőben materiális felfogás eredménye. Törvényen is alapszik (1893: IV. t.-c. 5. §), de főként az ellenhatás hordozója. A kinevezés diszkracionárius jogára alapított antiszelekció ellenhatásának hordozója, mely bizony sokszor érvényesült a családi, politikai, társadalmi összeköttetésekkel rendelkező gyengék, lábatlankodók, színekurázók javára, még vezető állásoknál is.

A sok nagyon jó között szinte a legjobb az igazságügyminiszter előadása, az *államvezetésről és etikáról*. Alig is áll másból, mint nemesen csiszolt, az alapelvekre, a legbensőbb összefüggésekre élesen rávillantó, mély gondolatokból. Bizonyítékul álljanak itt ime: «a jogszabályoknak az erőt nem a szankciók súlya adja, hanem tartalmi igazságuk s a bennük rejlő etikai erő»; «az imperiummal járó hivatal elsősorban nem hatalmat, hanem kötelességet jelent; hatalmat csak annyiban és azért, hogy a hatalom lehetővé tegye, hogy a nemzet érdekében képesek legyünk kötelességünket teljesíteni». Gondolatai, a hatalom és erkölcs erőparallogrammjában, a «helyes jog» eszméje körül csoportosulnak, de új szint is visz abba, midőn a jogot, mint a legnagyobb *szervező* és *rendező* erőt posztulálja. Ez azonos a más utakon járó racionalizálás posztulátumával: a jogszabály tartalmi célja nemcsak az okozatos összefüggések pontos ismerete alapján, de egyben a leginkább megfelelő, legkevésbé terhes eszközökkel biztosítandó.

Ide kapcsolódik *Magyary Zoltán* előadása,¹ mely a kapitalista termeléssel foglalkozik, ahol a gazdaságosság és eredményesség az irányadó szempont, még az emberi munkaerő felhasználásánál is. Az emberi munkaerő szervezésének lényege pedig a főnök jelentőségének felismerése: csak az *egész* műhelyt, az *egész* gyárat lehet megszervezni. Abból már most, hogy a modern államnak, benne főleg a közigazgatásnak feladatai felette megnövekedtek, az előadó azt a következtetést vonja le, hogy a scientific managementnek, az ipari termelés tudományá vált munkaszervezésének tételeit az állami életben, a közigazgatásban is érvényesíteni kell. Az előadónak

¹ A közigazgatás gazdaságossága és eredményessége.

nyilván igaza van abban, hogy a megnövekedett közigazgatást másképp, mint szakképzett, hivatásos tisztviselőkkel végezni nem lehet. A közigazgatásban is igaz, hogy az egyének legnagyobb erő kifejtése és lelkiismeretessége sem fog teljes eredményt adni, ha a rendszer rossz. A főnök szerepe az eredményesség tekintetében pedig talán még fontosabb a közigazgatás terén, mint a magángazdasági életben, főnök alatt azok hierarchikus sorozatát értve. Csak abban nincs igaza, hogy «a jogi szempont kizárólagossága a gazdaságosságot és eredményességet nem biztosítja». Éppen a helyes jog fogalmából folyik, hogy minden szabályalkotásnál és reformtörekvésnél — a hatalom és erkölcs erővonalain belül — elsősorban azt kell néznünk, hogy a szabályozás kítűzött céljaihoz képest mi a keresztülvihető, mi a lehetséges. A jog *szervező* jellege az ebben rejlő elvek figyelembe tartására kötelez, a célhoz vezető út és eszközök megválasztásánál: legrövidebb út, legkisebb ellentállás, legkevesebb áldozat, legnagyobb hatás, legfőbb biztonság stb.

Az igazi nehézség és baj forrása, mint ez *Fluck* előadása¹ nyomán elég pontosan megítélhető, nyilván másutt van. A közigazgatásnak nem *minden* munkája mechanizálható és tipizálható. Főként pedig, hogy — sajnos — nem sokszor voltunk figyelemmel a jog szervező jellegére. Csak az elérendő célt tekintettük és sűrűn elmulasztottuk elsőrendű jogalkotói kötelességünket: a szabályozás alá vont élet jelenségek alapos tanulmányozását s a célhoz vezető útnak és eszközöknek *ehhez képest való legjobb* megválasztását.

Kellene még foglalkoznunk, az egyik előadónak meglehetősen merev elutasító állásfoglalása kapcsán, azzal a kérdéssel, hogy elméleti fejtegetések, irodalmi vita-részletek valók-e és mily mérvben a gyakorlati közigazgatási tanfolyam körébe. Valamint némely hiányokkal, pl. hogy nem tartatott előadás a közigazgatás és a *kath. egyház* kapcsolatairól, melyek részben más természetűek, mint a prot. egyházakkal vonatkozásban előadottak és nagy számuknál, meg fontosságuknál fogva a beható megvilágosítást épűgy igényelnék.

Terünk, melyet végre is folyóiratunk iránya szab meg,

¹ A racionális ügyintézés jelentősége a közigazgatásban.

sajnos, nem engedi ezt, lévén mindezek a társadalomtudomány-nak nagyon is határkérdései.

Tehát még csak egy, a címben is jelzett tisztviselőképzéssel fontos kapcsolatban álló problémát érintünk.

A közigazgatás a normák és pedig a jogi normák világa, szervei tehát jogászai képzést nyernek. Ámde mi magunk is, talán túlzottan, hangoztattuk a jogalkotó és tehát jogalkalmazó főkötelessége gyanánt a szabályozás alá vont élet jelenségek alapos tanulmányozását, az okozatos összefüggések pontos ismeretét. Nem kellene ebből a közigazgatási, sőt általában a jogászai képzésre következtetéseket levonni?

Nagyobb világosság okából induljunk ki *Heller Farkas* rendkívül világosan tagolt előadásából.¹ Ebből alapos magyarázatot kapunk arra a kérdésre, miért vonatkozik a jogszabályoknak igen tetemes része a gazdálkodásra, s folytatólag miért nyer a közgazdasági stúdium oly nagy szerepet a jogász-képzésben. Valamint komoly figyelmeztetést arra, hogy a jognak a gazdasági élet jelenségeibe óvatosan, hozzáértéssel kell benyúlnia.

Gondolva már most a gazdasági élet legfőbb segítő eszközének, a technikának valóban szédületes fejlődésére, gondolva még a higiénia stb. igen nagy fontosságára, önként felvetődik a kérdés, vajjon a képzésnek nem fordítottja lenne-e a helyénvaló, t. i. alapul általában a természettudományi stúdiumok szolgáljanak s betetőzés gyanánt következzen bizonyos jogi és társadalmi alapismeretek megszerzése.

A kérdés valahogy így már fel is van vetve — tévesen.

A tévedés forrása ott van, hogy a közigazgatás munkája, az okozatos lét jelenségeivel való minden összekapcsolása dacára, benső lényege szerint jogászai munka marad, a jogi normák és erkölcsi értékek felé irányított állandó tekintettel: nemcsak azt kell tudnia, mi van; hanem azt is, mi legyen. És itt a hangsúly nem azon van, hogy a nem jogász mikor és hol szerezzék meg a jogászai műveltséget, hanem egyedül azon, hogy ez a jogászai műveltség *teljes* legyen. Aminthogy a közgazdaság-

¹ A közgazdasági ismeretek jelentőségéről a közigazgatási tisztviselő szempontjából.

tudományi kar is a teljes jogi karrá kialakulás útján van. A teljes jogász műveltség hiányának majdani káros kihatását némileg le lehet mérni azon tapasztalatok alapján, amiket a jogi vizsgarendszernek jog- és államtudományok szerinti való bifurkálása nyomán sajnosan szereztünk s amiket nagyon kevésbé paralizált a III-ik jogi alapvizsga beiktatása.

Mészáros Károly.

FREYER A POLITIKAI UTÓPIÁRÓL.

A normalitás azon freudi fogalma, amely szerint csak az az ember egészséges, aki félelem, de főleg illúziók nélkül néz szembe a világgal, lehet, hogy «valamikor hozzáegítheti a tudatalatti képzetektől beteg világot az öntudat egészségéhez». De ennek a józanságnak és egészségnek a politikában, illetőleg a művészetben túlnagy ára volna: a meddőség. Amíg a politika szabatos módszerű tudománnyá nem fejleszhető, addig művészet kell, hogy maradjon. A politika művelője tehát bizonyos értelemben művész. A művészre pedig sajátos asszociáltságánál fogva a hypernormalitás szabályai irányadók. Amíg az illúziókban csak tudattorzulásokat látunk, de legfeljebb felsőbbrendű degeneráltak szellemi fényűzését, amíg csak a társadalmi kórtan egy fejezetének tekintjük ezt az egész, szociológiailag felette figyelemreméltó anyagot, addig nem juthatunk el az utópikus gondolkodás igazi politikai jelentőségének helyes elméletéhez.

Az eddigi elméletek Mohitól Mannheimig és Medveczkytól Kelen Ferencig, általában a társadalmi kérdések egészét átfogó olyan szellemi műalkotást láttak az utópiában, amelyben a képzeteletrő túlteng a gyakorlati politikai akarás rovására. Freyer Hansnak a modern típusú: szerény terjedelmű tudományos kézikönyvek gyűjteményének szánt «Mayers kleine Handbücher» második száma gyanánt megjelent, «Die politische Imsel» (Eine Geschichte der Utopie von Platon bis zur Gegenwart) című tanulmánya az eddigi nézeteknek kopernikuszi fejtetőre állítása, aminőt a görög utópiára korlátozottan annak idején (1921) Salin Edgar «Platon und die griechische Utopie» című munkájával kísérelt meg.

Freyernél az utópikus gondolkodás a politikai eszmeábrá-

zolás és a valósítás előkészítésének egy sajátos, művészi elemekkel is bíró stílusa, amely mint ilyen nemcsak irodalomtörténeti és társadalomtudományi, hanem általános államtani: politikai jelentőséggel is bír. Ép ezért Freyer, bár a kiválasztott anyag tartalmi ismertetésére is kitér, a fősúlyt a politikai elem szereplésére fekteti és a politikai szerep lélektani és logikai törvényeit kutatja. A hagyományos magyarázati módokkal való szakítás oka Freyer személyében és lelki struktúrájában leli magyarázatát. Ahogyan Freyer az utópistákat jellemzi, nemcsak azokat rajzolja, hanem abban, illetőleg abból saját szellemi arculata is visszatükröződik. Ehhez az idő- és térbeli keret is lényegesen hozzátartozik. Bacon pl. nem volt még modern értelemben vett természettudós, illetőleg kutató, de reneszánsz vágyálmainak erejével előre megszerkeszti a születendő természettudományok számára a pozitivizmus szabatos módszerét. Az indukció pontos elemzése a gondolkodást egy új, a skolasztikát legyőző stílussal ajándékozta meg. Az «Új Atlantis» humanista köntösű utópiája pedig a politikai nagyhatalmakat a szervezett tudás köztársaságával gyarapítja.

Freyer az utópiák mesetartalmát, amennyiben az csupán népjóléti szociálistikának, vagy ha úgy tetszik: szociálpolitikai kívánalmak foglalata, másodlagosnak tekinti. Lényeges nála a gyakorlati politikára irányított akarati kitevő, a társadalmi közületeknek vezéri egyéniségek által, szabadon választott eszmék szerinti alakíthatóságába, általában a politikai igazság ellenállhatatlan erejébe vetett hit. Ezen a ponton Freyer a minden egyetemességet elvileg kizáró vezéri alkotmányú totális államrendet megkísérlő összeegyeztetni az egyetemes emberi szellem követelményeivel. Freyernél a politikum és az utópikum lényegileg ugyanazon szellemiségből táplálkozik, csak más a vegyképletük, mert az előbbit a jelen közületi létformákat alakítani képes akarata, az utóbbit pedig a vágyálmok és látomásos elképzelő erő jellemzik.

A Harmadik, magát véglegesnek hirdető mai német Birodalmat építi Freyernek ez a tudománya, amely szerint az utópia mindig a hazai politikai gondolkodásnak allegorikusán átszött köntöse. Ezért látja Freyer a maga részéről úgy a dolgot, hogy azok az értelmi, akarati és érzelmi erők, amelyek az utópistákat

alkotásba lendítették, nem az egyetemes formákért való lelkesedésből fakadtak, hanem azokat mindig és kizárólag az illető író saját népi közületének érdekei és az annak sorsáért való aggodalom mozgatták. Mindez nem gátolja Freyert abban, hogy a kalábriai, saját korában eretneknek bélyegzett forradalmár szerzetesnek: Campanellának Napállamából vett kitételekkel az utópikus alkotmányok fogyatékosait oly módon ostorozza, hogy az uralkodó parancsuralmi rendszer is megláthassa a tükörben az emberi természet hiányos ismeretéből eredő gyengeségeit. Valamikor az utópia volt a burkolt politikai kritika kedvelt eszköze, ma már a második hatvány: az utópia kritikája szolgál hasonló célt. Ahol bármely kényszerítő oknál fogva a politikai akarat kifermálása egyetlen vezéři egyéniségre van korlátozva, egy nagy cselekvőre, aki miként Macchiavelli fejedelme, birkózik a hatalommal, ott a véglegesség és a befejezettség, a stasimorfia: a fejlődésben való beteges megállás az eszménykép. Minden változás, fejlődés és haladás államellenes érzület-megnyilvánulásszámba megy. Az utópia egy politikáivá szekularizált túlvilág, a tökéletlen valóság korrektívuma, hibaigazítása. A parancsuralom a vallás szigorával követeli meg híveitől a benne mint végleges tökéletességben való hitet. Talán egy nagy és egyetemes sorscsapás, az európai kultúrát és civilizációt általános hanyatlással fenyegető összeomlás, az utópiák sajátos mese-kelléke: valami egészen apokaliptikus erejű hajótörés kell hozzá, hogy ismét megszülethessek a régi mesterekhez méltó nagy utópia. De amíg a politikai hajósok iránytűje: a szilárd tételes törvény is ingadozást mutat, addig mintha az utópia édes álma is kerülné a szemüket . . .

Freyer meglehetősen bajtlátó szkepszissel viseltetik az állam mint politikai létforma iránt és ebben is eszményképe: az isteni Pláton után indul, aki ugyancsak az államnak, mint emberi alkotásnak a múlandóságát hirdeti. Pláton megrajzolta ugyan az istenek és félistenek számára való tökéletes Politeiát, az átlagember erejéhez mért törvényállapot (és nem jogállapot, mert liberális utópia nincsen, legalább Freyer szerint!) a Nomoiban, de megörökítette az állampusztulás örök útját járó kísérteties Atlantiszt is a Kritiászban, szembeállítva azt az ősi Athén politikai erkölceinek szigorúságával.

Freyer biztos kézzel vázolja fel az utópikus eszme-masszivum hosszmetését, Pláton, Mórusz Tamás, Campanella, Bacon és Fichte nevével jelöli meg a gerinc legkiemelkedőbb csúcsait. A klasszikus ókor és a reneszánsz között a Miatyánk könyörgését («jöjjön el a Te országod») és János látomásainak fenséges misztikumát politikává torzító kiliázmus betörése húzódik el, mint valami komor fensík. Máshol némileg weberi vallás-szociológiával hatalmas földalatti folyamhoz hasonlítja a kiliázmust, amely hol egyesül az utópiával, hol meg ismét elszakad tőle, de időről-időre következetesen felszínre tör. Pl. képzelmek a harmincéves háború során jutottak ismét véres szerephez, nem kevésbé az orosz kommunista forradalom lelegején.¹ A humanizmus és az első német nemzeti taplraállítás közötti időben a felvilágosodás, a racionalizmus és az észjog rendszerei, végül az államregények uralkodnak. Államregénnyé a felvilágosodás sekélyesítette el voltaképpen az utópiát, bár ennek a műfajnak is megvan a maga, Makedóniai Fülöp történetírójáig: Theopomposzig, továbbá Hekataoszig, Euhemeroszig és Jambuloszig visszanyúló tekintélyes történelmi múltja. De ugyanekkor az arisztotelészi államtanból az állandó és változatlan emberi természetet feltételező észjog szűrőjén át kialakul a való állam formálódás együttható tényezőinek tudományos kifejtése, kialakul egy módszer, amely a jogi, állami és társadalmi együttélés általános érvényű szerkezeti képleteit: az exakt politikai kalkulust kutatja.

Mintha repülő magasságából vette volna fel az utópikus tájak korszerű térképét, olyan revelációként hatnak megállapításai.

Az igazi nagy, politikus-számabamenő utópistákról történelmi miniatürszerű arcképet fest Freyer. Plátoné talán a legkevésbé sikerült, mert az célzatosan készült, amire később még rátérünk. Ellenben mesteri munkát végzett Mórusznál, Campanellánál és Baconnál.

Mórusz előrevetíti a mai Anglia kemény külpolitikai elveit, módszereit és jellegzetes fikcióit.

¹ V. ö. Dr. Fr. Gerlich: «Der Kommunismus als Lehre vom Tausendjährigen Reich», München, 1920.

Campanella, a szenzualista Telesio tanítványa, a quattrócentóból a barokkba átültetett politikai condottiere, aki szakított a szent Arisztotelésszel és a még szentebb skolasztikával, aki kiliadista szenvedéllyel hisz a saját megváltói mivoltában és a börtönben álmolja meg az eljövendő világalállapot, amelynek természetjogi őse az egyéniség politikai korrelatumaként már Zénonnál, a künikuszoknál és némileg a Sztoában is fellelhető.

Bacon jellemét csak beszennyezte a politikával való foglalkozás. De nagyúri kedvtelésből, üres órában megírja az empirikus természettudomány próféciait. Bacon megsejtette a kísérlet módszerrobbantó erejét és az ember uralma számára új tartományokat hódított a szellem birodalmában. De az epigónokat is, akik a mesterek egy-egy elkapott tételfoszlányát külön irányokká terebélyesítették, Freyer nagy taktikai érzékkel csoportosítja. Itt nemcsak történeti időrendiséggel dolgozik, hanem ügyes tipológiai módszereket is alkalmaz. Az antik sort Xenofón kezdi, a Tízezrek leleményes vezére, a szokráteszi tan révén az isteni Pláton valami távoli atyafia, akinél először észlelhetjük a Keletnek a görögség szellemi terébe való beáramlását. Xenofón Kyropaideiája az első pedagógiai utópia, az első «Fürstenspiegel». Itt bukkan fel először az eszményi államot valószínűsíítő princeps alakja, amely Fénélon Telemakjáig állandóan visszakísért az utópiákban. A politikai furcsaságok későbbi seregszemléje során Freyer a csepűrágótól a trónjavesztett lengyel királyig és a modern szocialista agitátorig és kommunista dogmatikusig, a prófétai ihlettől megszállottaktól, a paraguai indián redukciók alapítóiig mindenkit felvonultat előttünk. Felvonulnak mind az egyetlen elvtől megszállottak, akik egyetlen hibát látnak csak és egyetlen orvosságban hisznek csupán: a falanszterek kitervelői, a mesterséges alkotmány tervezők, a tudományos tömegszervezők, a fanatikus gépimádók, az eleven emberek helyett intézményekben és szervezetekben gondolkodók. Felvonulnak végig mind, akik csak polgárjogot szereztek valaha Utópia széles birodalmában. S a sor végén ott halad a mai német ember, maga Freyer is a nemzeti szocializmus egyedülüdvözítő egypártrendszerében és a közösségben való politikai hitvallásával. S amint elvonulnak szemünk előtt, mintha egy-egy pillanatra álarccukat is lekapnák ezek a politikai aktorok, hogy

azután visszamerevedjenek a történeti panoptikumban századokkal ezelőtt, vagy esetleg csak tegnap elfoglalt szerepükbe . . .

Az emberi eszme olyan tökéletes kiteljesülését, az áldozatos hősi síkon mozgó humánnum olyan rajzát, amely hazája mai törekvéseivel párhuzamos, Freyer egyedül csak Platónnál véli megtalálni. Ami Plátónból a németiség mai sorsára példaértékű, azt sejtelmes erővel Fichte nyilatkoztatta ki az önelzárkózás és autarchia utópiájában: a «Geschlossener Handelsstaat»-ban. Minden utópikus gondolkodás a nemzetközi érintkezésnek, a háború és béke bonyodalmainak, általában minden változást jelentő dinamikai elemek kikapcsolása érdekében az utópiás mesekeret eszményi társadalmát vagy kihelyezi térbelileg egy távoli szigetre, vagy időben kitolja a messze jövőbe, vagy visszatolja az aranykorszak paradicsomi kezdeteibe. Fichte mesterségesen szigeteli, zárja el államát minden nemzetközi forgalom elől. Mindezek figyelembevételével válik érthetővé Freyernél az a látszólagos ellentét, hogy bár szerinte az emberi természet egy állandó eleme hozza létre, termeli ki mintegy a mindenkori utópiákat, az utópia mégis mindjárt a kezdetnél, Plátónál éri el a legtökéletesebb kivirágzását és Fichténél befejeződik. Ami Fichte után még következik, az a mennyiségi virágzás, Wells H. G.-nek pl. a technika és a fejlődés eszméire épített képzelmek csak a lélek- és metafizikai mélység nélküli tiszta okozati számításba való végső elhanyagolás szomorú képét nyújtja . . .

Ha mármost össze akarjuk foglalni a mondottakat, azt látjuk, hogy mindezek a maguk összeségében az általános államtan: politika szociológiai előtanának vonzó részletei csakúgy, ahogy a jogbölcselet társadalomtudományi előtanában egy érdekes fejezet az egyetemes hiedelmek és az uralkodó jogtípus közti kapcsolat. A szociológiai szempont elleni hadakozás szelmalomharcnak bizonyult. A szellemi tudományok egyike sem művelhető ma már szociológiai előképzettség nélkül s ez alól a törvény alól a politika sem kivétel, már amennyiben tudomány-számba megy. Viszont a kor politikai stílusa rányomja a bélyegét a tudományos kutatásra, illetőleg kutatóra s ez alól a szociológia és a szociológus sincsen kivéve. Sőt Freyer és ismertetett alkotása is ennek a hatásnak igen szembetűnő példája.

Az a fajta szemlélet, amely a politikai alapjelenségekben

csupán teológiai fogalmak szekularizációját látja, az utópia-elméletet a politika teratológiai (torzulástani) fejezeteként tudja csak elképzelni. (Kelsen, K. Schmitt.) Freyer tisztultabb társadalomtudományi nézeteinek az a legkomolyabb tanulsága, miszerint az emberi természet lélektana kimutatja, hogy a végcélt egyenesen a végtelenbe kell vetíteni, avégből, hogy a lehetséges szélső határát elérjük. Az utópikus képzelmekekkel dolgozó politikának ez a methodikai titka.

Hegedűs József.

NEDERLANDSCHE SOCIOLOGISCHE VEREENIGING.¹

(«Holland Sociologiai Egyesület»)

Ezzel a címmel 1936-ban egy új tudományos társaság alakult Hollandiában Bonger professzor elnöklete alatt. A legkülönbözőbb szellemi irányzatú és világnézetű emberek (szociológusok, ökonomusok és történészek) csoportosultak benne, a szociológiai kérdések tanulmányozása céljából. Az alapítók névsorában ott találjuk egymás mellett a legismertebb holland szigorú református, modern protestáns, római katolikus, szociáldemokrata, liberális stb. gondolkodású tudósok neveit, ami ritka jelenség Hollandiában, hol elvi és világnézeti tekintetben a legszigorúbban elkülönülnek a különböző tudományos irányzatok.

Az új társaságban a baloldal és a jobboldal, de különösen a baloldal erősen van képviselve, maga az elnök Bonger tanár szociáldemokrata.

Az új tudományos társaság azt tűzte ki céljául, hogy a különböző tudományos területeken dolgozókat és specialistákat, akik egyébként a munkamegosztás elve alapján oly nagyszerű eredményeket érnek el, a speciális tudományok «egy táborába» hozza össze, mert hiszen a tárgyuk: a társadalom is — bármilyen komplikált is egyébként — *egy nagy egészet* alkot. A specializálódás által okozott hátrányok hatása alatt szintézis után vágyódik a tudományos világ is és ennek a szelleme hozta létre pl. az Egyesült Államokban az «Encyclopaedia of the Social Sciences»

¹ Handelingen vom de Nederlandsche Sociologische Vereeniging. Verslag van de oprichtings-vergadering op 4. April 1936. No. 1. Mai 1936. p. 13.

hatalmas köteteit is. A szintézis lelki szüksége Hollandiában is érezhető — mondta az elnök, — de azt elő is kell készíteni. És részben ennek a céljait is szolgálja ez az új társaság, amikor a különböző szociális tudományok művelőit kapcsolatba hozza egymással, hogy az általuk használt módszereket és az elért eredményeket illetőleg kölcsönösen tudomást tudjanak szerezni egymásról. «A már létező egyesületek mellé — mondta az elnök —, amelyek a különböző területeken már megvannak és természetesen létjogosultságukat megtartják, egy új fog jönni, *amelynek az a célja, hogy az összes társadalomtudományok művelői számára a találkozó-pont legyen.*» Az elnök e szavaiban van a legtömörebben kifejezve, ez új holland szociológiai tudományos társaság megalakításának célja. Tagja lehet tehát mindenki, aki a társadalomtudományokat valamilyen formában műveli, de viszont szigorúan kizárják a dilettánsokat és — ahogy az elnök szószerint mondotta — az «aspiránsokat.» Az új társaságnak tehát csak *meghívott* tagjai lehetnek, a «divatból szociológusok» teljes kizárásával. De kizárják másodsorban azokat is, akik csak gyakorlati értelemben foglalkoznak társadalmi kérdésekkel (pl. jogászok és politikusok), szóval az ú. n. alkalmazott tudomány embereit. Csak a theoretikusokat engedik maguk közé. Azután kizárják az ú. n. tudományos anyaggyűjtőket is, mert azt vallják, hogy az igazi tudósnak messzebb kell menni, mint az anyaggyűjtés és leírás munkája. Végül kizárják a szociálfilozófusokat is, akik nem akarnak addig elindulni a munkára, amíg az ilyen kérdésekre, hogy: «Mi a társadalom?» vagy: «Mi a társadalom-tudomány?» tökéletesen meg nem feleltek, mert — mondta tovább az elnök, — ha a természettudományok addig nem fogtak volna munkához, amíg arra a kérdésre, hogy: «Mi a természet?» — meg nem feleltek, akkor valószínűleg csak épen annyira lennének, mint most mi. A társaság munkája egyelőre abban fog állani, hogy évenként az őt érdeklő tudományos témák megbeszélése céljából néhányszor összejön. A társaság titkára Dr. J. J. von Schmid, akinek címe: *Leiden Rijn-en Schiekade 5.*

* * *

Hoog Geleerde Heeren, Nederlandsche Sociologen! Namens de Hongaarsche Sociologische Vereeniging wenschen wij U onzen

hartelijken gelukwesch over te brengen met de gelegenheid van de oprichting van Uwe Nederlandsche Vereeniging! — Wij hopen, dat Uw arbeid op het gebied van de Sociologie veel vrucht zal afwerpen en steeds breeder zal uitgroeien, opdat de Nederlandsche Sociologische Vereeniging niet alleen aan nationale, maar in het bijzonder ook aan internationale beteekenis en invloed mocht toenemen!

EL A FALUTÓL.¹

Nem ritka, de annál keservesebb dolog, mikor az ember napi munkája után fáradtan hazaér, rácsengetnek a más bajával. Ha meg éppen azt látom, hogy aki csenget, az hazai bricsesz, csizmás atyafi, akkor végkép elborít a keserűség. Mert csakhamar előkerül a mándlizsebből egy jólismert kézírású boríték s abban az a jámbor kívánság, hogy sürgősen segítsek e sorok átadóján, ki kenyeret akar keresni Pesten, mert otthon nincsen!

Ilyenkor mindig szeretném megkérdezni, hogy talán Marslakók? Mert csak azokkal eshet meg az a tájékoztatlanág, hogy az Úrnak 1937. esztendejének 12 fokos hideg telén, Pesten és rajtam keresztül keressék jussukat a mindennapi kenyérhez.

De persze nem szólok semmit, hanem engedelmesen hajtom igába a fejem és elkezdek leveleket írni azoknak a fűknek és fáknek, akik olyan előkelő pozícióban vannak, hogy általuk a mindennapi kenyérnek pengőértékben való megkeresésére kilátás nyílhat.

Nem beszélek arról, hogy halálos nyavalyával felérő csapás számomra a kilincselés. Mikor úgyis — jó szerrel előre — tudom, hogy még ha akarnak sem tudnak rajtam, illetőleg a faluról Pestre kerülő atyafin segíteni. De azért meghallgatom őket rendre s vállalom értük az elutasítás vesszőfutását.

Tegnap is beállít egy ilyen jóvágású magyar. Takaros csizma, bricsesz, zeke van rajta. Sovány, csupa ín, kerek, értelmes arc. Ha már kilincselnem kell, legalább nekem is adassék annyi, hogy érezzem a hazai beszéd zamatját. Hát elbeszélgetünk.

¹ Egy kis adalék a pusztuló, városba menekülő gazdanép társadalomrajzához. *A szerkesztő.*

Így tudom meg aztán, hogy *Barla Lajos* 38 éves *nagyszekeresi* legényember akar elszakadni a falutól. Feljött Pestre.

— Miért?

— Mert valamerre most már szorítani kéne nekem is a helyzetet. Így nem maradhat. Se megházasodni, se magam keresetéhez jutni nem tudok. Az én apám húsz holdas gazda. Heten vagyunk testvérek. Abból egy lány ment férjhez. Mi többiek otthon vagyunk. Magunk munkáljuk meg a földünket. Megmunkáltuk tavaly is rendesen, de a jégkár megölt minket. Búza volt vetve 12.000 öl. Zab volt vetve 5000 öl. Lóhere másfélezer öl. Volt vetve tengeri és krumplics a többibe.

— Aratás után keresztben volt a búza. A zab még lábán. Akkor jött rá a jég.¹ Zabban legalább 80—90% volt a kár. De a búza is pusztult, mert a zivatar széthányta a kereszteteket, úgy verte pocsékká kévében. Abba az öt hold zabba belement két és félmázsa, de nem jött ki belőle a mag. Nem is kellett elcsépelni, éppen csak letakarítottuk a földről. Aki elcsépelte, annak 35—40 kila lett ezer öl földről.

— A jégkár után elvetettük a búzát, azt az egér mind kirágta a földből. Az én apámra kiróttak 225 pengő adót. Ebből kapott adóengedményt a jégkár miatt 32 pengőt. Az egérkárra nem számítottak semmit.

— Hogy hogy lakunk? A magunk házában. Két zsuppfedeles házunk van. Az egyikben zsellér lakik. Húsz pengőt fizet egy esztendőre. A kertet nem használhatja, se ól, se kamara nincs hozzá. Mind a két ház két végű. A ház nálunk is véggel megy az utcára. Az alsóvéget lakjuk. Szemben a házzal nyári konyha, meg kamara.

— Fatalpas?

— Hun vagyunk mán a fatalpas háztul. Csak olyan vályog. Legfeljebb, ha Magyarban meg Kisarban lehetne még fatalpas házra találni.

— Mennyi búza termett?

¹ Tűz ellen biztosítva van a Barlaék két háza. Fizetnek érte évi 16 pengőt. Jégkár emberemlékezet óta nem volt a faluba, így nem is biztosított jégkárra senki. Különben is ez magyar holdankint a búzánál 2—4 pengőig, zabnál 2.80-tól 5.60-ig változó újabb terhet jelentene. Hogy bírhatná azt el.

— 54 mázsa. Abbul 22 mázsa kell kilenc embernek kenyérre újkenyérig. Vetőmagra kell számítani 8 mázsát, 2 mázsa megy egyházi adóba, meg még pénzben 25 pengő. Két tehén, meg három nevendék marha jár a legelőre. Ez öt jószág. Öt jószág után ami kijár a pásztorbérbe, az 70 kila búza. De még azonfelül is kap a csordás fél kenyeret minden jószág után és egy esteli fejést. A kovács, a bakterbér, a harangozó, ez felmegy 25 kila búzára. Mert egy vékának a negyedrészt kapják. Ez úgy 8—10 kila. Eladni csak azt lehet, ami ezen felül maradt.

— Eladó krumpli? Mán hogy lenne. 35 mázsa krumpli volt. De abból kell disznóhizlálásra, az egész családnak télire, vetésre meg kell 4 mázsa. Tengeri nem eladó. Mert az is kell hizónak, aprómarhának. Négy hizóból kettőt eladtunk. 206 pengőt kaptunk érte. Abból pénzelnünk. Apró jószág télbe is van 30—40 darab. Nyárba több, mert akkor szaporítunk. A tojásért sőt, paprikát, miegymást cserélnek a nők. A tollú megint nem eladó, mert azt gyűjtik a lányoknak. Van három darab ló is.

— Hát világosság miből terem?

— Csere útján jön petróleum a házhoz, forgóból.¹ 40—50 kila körül van az a forgó, ami erre kell. Nem tudom, hogy csinálják a cserét, mert a nők dolga. Ők mennek el a botba, ők cserélnék. A forgót még ősszel kezdik cserélgetni, akkor eladni úgyse lehetne, mert vizes, súlyos, nem veszik. Valami másfélmázsa termett. Ami marad, azt a darálómalomban kiüttetjük olajnak. Az olba azzal világítunk.

— Hát cukor, kávé, hús?

— Cukrot, kávé-t nem is lehet kérem a falusi embertől, kérek denzi. A hús meg kikerül a háztól. Vasárnapra se veszünk. Azért öltünk két hizót, azért tartunk aprójószágot.

— Hát a ruha?

— Ez a bökkenő! Jószágot nevelünk és abbul tudunk ruhát venni. A két öreg dönti el, hogy kinek mit kell venni. Megtartják a rendet. Az ellen aztán nincs apelláta.

— Amióta az iparosnak megadták a nyolcórás munkaidőt,

¹ Forgó = napraforgó. Tengeriföld, krumpliföld mesgyéjét mindenütt napraforgó szegi. De itt főzéshez nem használják olaját, csak a szegényebb Nyíren. Azért csúfolják azokat azzal, hogy mesgyén terem a zsírozójuk.

azóta minden megdrágult. Az ősszel vettük a csizmát 16 pengőért, most meg 21—22 pengő.

— Kender a kertbe megyén.¹ Forगतódik a két kertbe. Letevő² minden háznál van, ahun lány is van. Nálunk is.

Erről aztán hiába vallatom tovább, azt feleli, hogy: nem adom rá az ilyenre a figyelmemet. A nők munkája.

— Tüzelő a föld végiből kerül. Akácfa, ficfa.

Barla Lajos szolgált a háború alatt. Azt mondja, jobb világ volt annakelőtte. Mert akkor 24 korona volt a búza, 8 a csizma. Egy kila só 10 fillér volt, ma meg 40.

— Hát nehéz otthon az élet. De mire jött fel?

— Nem bánom én, akármire. Leginkább Weisz Manfrédhoz szeretnék bejutni. Ha én 15 pengőt megkeresek hetenkint, sohse megyek haza. *Nem akasztom többet földbe az ekét. Mert nem érdemes.* A birtokkal megbírnak nélkülem is. Nem független ma már a gazda. Csak az iparos. Ma, aki teheti, menekül a földtől. Nagy az adó. Az iparos meg, ha kitanult, eltűnik összevissza az országba, egyik erre, másik arra, de megél. A paraszt csak nyárba dogozik igazán. Hajnali kettőtől, késő estig. De az iparos egész esztendőben nem dolgozik annyit, amennyit a paraszt a nyári munkaidőben.

— Így hát én munkát keresek. Mert, ha odahaza az egész család megkeresne télvíz idején 30 pengőt egy hónapba, megélnék belőle mind. Meg is volnánk elégedve. Itt meg beszéltem olyan munkással, aki 32 pengőt keres egy hétre, oszt elégedetlen, mert azt mondja: nem ihatik minden héten 4 pengős bort.

S a végén mond valami szép szomorú magyar igazságot, amikor azt kérdem, hogy eresztette el a szüleje?

— Mikor elfelé megyén a magyar ember, mi az első? Megsiratják. Azután meg elfelejtik.

¹ Kender a kertbe megyén. Vagyis a kertbe vetik.

² Letevő. Minden valamirevaló asszony szó. A szöttes egy részét se nem értékesítik, sem használatba nem fogják, hanem ládába «leteszik» a leánygyermek számára. Egy esztendő korától kezdve rakogatják ezt már számára félre. Utolsó asszony az, akire azt mondják, hogy még a letevőt is eladta. Az t. i. attól a perctől, hogy letette, a leány vagy a leányok osztatlan tulajdona. A saját gyerekit ne rövidítse meg.

Első nap ottmaradt ebédre. Másnap megszökött a hívás elől. Mert nem akar senkinek terhire esni.

Pár héttel ezelőtt cikkeztek az újságok arról, egy előkelő állásból távozó úrnak felajánlottak egy havi 3000 pengővel járó állást. Visszautasította, mert ő abból nem tud megélni. Később elfoglalta az állást — azt mondják — az általa megszabott feltételekkel.

Mi vagyunk az az ország, ahol a végletek nem találkoznak.

Luby Margit.

EGY TELEM PADASJOKIBAN.¹

Az autóbusz este hét óra tájban érkezik *Lahti* felől *Padasjoki kirkonkylá*-be, azaz a templomosfaluba.

Amikor lecihelődünk, majdnem derékigérő hó és éles szél fogad. A villanylámpák sápadt fényénél látom, hogy a hóékék ugyan szorgalmasan dolgoztak s elkotorták a hó zömét az országútról, de néhány lépéssel beljebb aztán annál északibb a helyzet.

Utat török magamnak a kis kávéérés felé, amely az utasoknak várótermül is szolgál. Fából épült csinos kis ház ez, a kőházakkal már Keletlengyelországban le kell számolnunk, ezután már csak a nagy városokban találkozunk velük. Udvarán néhány magánautó s egy drága, elegáns, modern bérautó ácsorog. A soffőr után kérdezősködöm. Előkerül a kávéérésből s udvariasan közli, hogy nem vihet H.-ba, mert egész délután hóvihar dühöngött, a mellékutakon elakad az autó, estefelé alig tudtak kiásni egy *helsinki-i* magánautót a hóból. Hát akkor hogy megyek tovább? Hol alszom? A kávéérésben nyilván nem alhatom.

Hiába, a soffőr nem vállalkozik az útra semmi pénzért. Drága kocsiját nem teheti tönkre. De talán lovas szánt lehetne kapni.

Bemegyek a kávéházba. Itt ezek a kis kávéházak a mi kiskocsmáinkat helyettesítik. Meleg levegő csap meg, az otthonos kis szobában barátságosan ég a tűz, az asztaloknál néhány prémbekeszes, prémsapkás, prémesztyűs paraszt kávé, vagy sört iddoggal s csendesesen beszélget, a falióra cincogó hangon hetet üt, a rádióban felhangzik *Lahtiból* egy halk operaegyveleg. A kisasszony teát tesz elém. Az idegen szagra előcammog a gazda, hosszú, sovány, nagybajuszú svéd. A soffőrtől kérdi, hogy ki vagyok. Valami újságíró.

— No, ha rólunk akar írni, csak szóljon nekem, hazudok én neki

¹ A kiváló író — folyóiratunkban szokatlan módon — megfigyeléseinek élményszerű leírásával ad képet a finn népeletről s nyit bepillantást a finn demokráciába. *A szerkesztő.*

annyt, hogy zúg tőle a feje — mondja komoly képpel. Szavait jóízű nevetés fogadja. Később kiderül, hogy a gazdának igaza volt — ezúttal. Mert messze környéken ő a leghíresebb lóditó.

A Finnországban feltétlenül szükséges nyugalommal várom, míg szánt kerítenek valahonnét. A negyedórák csendben múlnak. Vége jelenti a kisasszony, hogy lesz szán. Egy gazdaember «azonnal» befog és «rögtön» itt lesz. S valóban előáll a kis szán, jól megtömve takarókkal, előtte a csengetyűjét vidáman rázogató zömök fakóval. A szán gazdája, mint valami medve sűrög-forog körülöttem, jól bebagyulál a takarókba, s gondosan elhelyezi az írógépet, csomagjaimat is. Bütykösorrú sárga csizmája alatt mint a vas, csikorog a hó. A szán oly kicsi, mint egy bölcső. Kicsi a lovacska is. És kicsi a paraszt, igazi finn: vállas, zömök, vidám és szíves. Nekivágunk az erdei útnak.

Itt valóban halálra volt itélve minden autó.

A csillagos ég alatt végtelen fehérség. A fenyves és nyíres talpigrogyásig fehérben. Az erdei út minduntalan kicsiny faházak mellett húzódik, a házacskákban otthonos fény dereng. Sűvölt a szél, a csontigható északi szél, most valóban «*sóhajt a Páijánne*», mint ilyenkor mondani szokták. Báránybőr süvegemet a fülemre húzom, kabátom gallérjába bújok, bélelt prémes kesztyűmben, mint madarak gubbasztanak az ujjaim ... Ez csakugyan Észak!

De milyen gyönyörű Észak. A csillagok oly nagyok és fényesek, mint a Koh-i-noor gyémánt. Az erdő sűvölt és zúg, mint a tenger, balról elő-előbukkan a befagyott Páijánne elhagyatott síkja. A hó csikorog a szántalpak alatt, a lovacska ütemes vidámsággal rázza magános csengetyűjét, a kocsis bőrsüvegének prémfülei libegnek, mintha nem békés finn, hanem valami «kutyafejű tatár» lenne. Féloldalvást ül a szánon, hogy a szél a hátát érje, néha szól egy-egy barátságos szót a lovának, ostora ép úgy nincs, mint egész Finnországban egyetlen parasztnak sem, vagy tőlem kérdez valamit. A kis szán meleg öblében átadom magam a lassú utazás megnyugtató ringatásának s a téli este szépségét élvezem. Milyen messze vagyok most Európától! S milyen jó tudni, hogy ilyen messze vagyok!

De ne higyük, hogy ez a hóval borított, éles északi széltől söpört, csontrepszetően hideg erdő teljesen elhagyatott ilyenkor. Nem, mert gyakran találkozunk sítalpakon síkló atyafiakkal, kis kéziszánt tologató asszonynéppel, sőt gyermekekkel is. Látogatóba mennek egyik tanyából a másikba egy kis kávéra, tereferére. Ezen a könnyedségen sohasem győztem eleget csodálkozni. Öt-hat kilométeres gyaloglás egy kiló lisztért, egy üveg ecetért, egy csomag cigarettáért a boltba, vagy egy csésze kávéért, egy-két órás beszélgetésért valamelyik tanyára nekik mégsem kottyan.

Vége azután megérkezünk H.-ba. A név nem valami falunak, hanem csak egy faháznak, egy tanyának, egyszersmind egy családnak a neve. Ott áll a pirosra festett emeletes faház egy kisebb dombon,

kétoldalt erdők ölelik, elől a Páijanne hatalmas tó vidéke nyúlik ki a messzibe, a közelben még néhány hasonló piros faház, tanya kéménye pipál békésen. Kis szobámban lángoló tűz s forró tea fogad.

* * *

Az erdők között fekszik H. Padasjoki kirkonkylától mintegy öt kilométernyire a Páijanne partján. Kirkonkylá, mondom, azaz a falu, melyben a templom áll. Mert *Padasjoki* egy egész közigazgatási és egyben egyházi kerületet jelent. (A kettő egybe van kapcsolva.) Minden ilyen kerület középpontja a kirkonkylá. Több-kevesebb kicsiny falu, telep és tanya tartozik a kerülethez, mindegyiknek megvan a maga külön neve. *Padasjoki* (magyarul: *Örvényfolyó*) például a következő falvacskákból áll: *Nainiemi, Seitniemi, Kellosalmi, Nyystelä, Arrakoski, Torittu, Kaurattu, Osoila, Virmaila, Vesijako*. Az egyes szétszört, magányos családi házak, tanyak neve, természetesen rengeteg. Valamennyit a kirkonkylá kapcsolja szerves közigazgatási és egyházi egységbe.

Az egyes falvacskák néha nagyon távol vannak egymástól a mi fogalmaink szerint. A finn azonban sem az idő, sem a távolságok iránt nem viseltetik olyan beteges érzékenységgel, mint mi, az európai kultúrától enervált emberek.

Házigazdám harminchárom esztendőös földműves. A felesége vele egyidős fiatal asszony. Velük él még a férfi hatvanöt éves édesanyja. Ennyiből áll a család. Hír szerint «nagyon szegények» s jól esik nekik az a kis pénz, amit én hozok a házhoz. De hogy ez a szegénység, sőt *nagy* szegénység milyen viszonylagos valami, az kiderül a következőkből:

H. úrnak van hat hold szántója s valamelyes erdeje. A szántó a mi fogalmaink szerint gyenge. Az erdő valóságos kincs, mióta a finn ipar olyan tervszerűen kihasználja a fában rejlő értéket: épületfát, papírost, cellulózét. Van egy emeletes faháza, mint mondtam, az emeleten két nagy szoba szépen berendezve, a földszinten négy kisebb, melyek közül az egyiket konyhának használják s ott is étkeznek. A berendezés a finn paraszti hagyományok s a polgári sablon keveréke. Nagy nyitott tűzhely, a falak mellett széles lócák, de kényelmes hintaszék is, cifra lámpák, pamlagok, diványpárnák, csukható mosdó stb. A padlón háziszöttes szőnyegek, viszont az ablakokon gyári függöny. A gazdasági épületek, természetesen, ugyancsak fából vannak. Van a gazdának egy lova, négy tehene, s egy csomó baromfia. Disznaja már nincs. Nem olyan megszokott háziállat errefelé. Kuttyája sincs. Van viszont, mint minden finn-ugor északi népnek, házi gőzfürdője, azaz «saunája» s van olyan bámulatos tisztaság házban, istállóban, főzésben, ruházatban, testápolásban, amelyet nálunk az úgynevezett «falusi intelligencia» a maga körében sem tud elképzelni.

Íme, a «szegény paraszt» házatája.

Mindenütt villany, kivéve éppen az én kis szobámat.

Igen, az én kis szobám, ahol olyan otthonosan éreztem magam, ahol olyan sok csendes estét töltöttem el a kályha lobogó fényében, ahol dolgoztam s ahonnét kiláttam a hóborította erdőkre és a befagyott *Páijánnére*. Kicsiny, otthonos, meleg szobácska, minden talpalattnyi helye beborítva háziszóttos szőnyegekkel, mint valami fészek. A sarokban magas, széles cserépkályhában ropogott a nyírfa, a mennyezetről sárgarézkosárcákban cserépvirágok függtek, az ablak előtt leanderek és rododendronok zöldeltek, mint valami kis télikertben. Kívül minden ezüstfehér, idebent minden aransyárga és nyári zöld.

Nappal világoskék égbolt ragyog a harminc-harmincöt fokos hidegben ezüstösen villogó táj fölött, a nap sugárzón süt. Ha egy-egy paraszt, vagy gyermek elsuhan síjén a ház előtti úton, nyomában hosszan kavarog és szívárványszínben szikrázik a hópor. A puha csendet csak egy-egy száncsengő halk lelkendezése töri meg. S este jön a hosszú alkonyat, az égbolt nemcsak Nyugaton, de Keleten is vörös és aransyárga, lassan felragyognak az élesfényű csillagok s a világ még nagyobb, még puhább, még mélyebb csendbe sülyed. Míg aztán Északról derengeni kezd az északi fény halvány fehére, hosszú fénykévék törnek át a fehér derengésen, mintha fényszórával játszana valaki, majd lassan parázs-sárgába és lángvörösbe hajlik a derengés, hogy beborítsa a fél égboltot. Minden néma köröskörül, a távoli tanyák kéményén világoskék füst szállong, a csillagok szikráznak, az erdők hóbundájukba burkolózva hallgatnak, a *Páijánne* fehér síkja a végételenbe nyúlik, csak a távoli hegyek sötétlila árnyai derengenek egy kissé s a «pohjanpale», az északi tűz lángjai lobognak, lengedeznek a magasban.

Reggelre fehér gyöngyfűzér rezeg minden gallyon, minden fenyőtücskén s a napfény szikrázik a gyöngyfűzéreken. A parasztok lovacskaik mellett baktatva vidáman vonulnak szánjaikkal az erdőre hát hordani.

* * *

Házigazdámék reggel hatkor kelnek, hallom a motozásukat, hiszen csak egy vékony deszkafal választ el tőlük. Szótlan csendességgel jönnek-mennek. Az öregasszony a tehénistállóba megy fejni, a férfi a lovához etetni. Lámpájuk imbolygó fénye sárgán játszik a sötét reggel éjszakájában. A nagyszobában a nyitott tűzhelyen ropog a tűz. Kezdődik a napi munka.

Nyolckor megy H. úr az erdőre szánjával-lovával. Kidöntött fatörzseket hord egy fakitermelő vállalat gyűjtőhelyére. Munkaideje, természetesen, napi nyolc óra. Napszámja ötven márka, azaz körülbelül hat pengő. De mennyivel több ez a hat pengő a mi hat pengőnknel! Mennyivel többet lehet vásárolni rajta!

— Neki még jó, mert lóval, szánnal dolgozik — mondja a felesége — de a kétkezi munkás élete nyomorúság.

Erre vonatkozólag is szereztem megbízható adatokat. Egy este beállított vagy tíz kilométer távolságban fekvő tanyájáról, egy szigetről H. úr bátyja, nehéz, zömök, mosolygó, prémekben cammogó finn medve. Sítalpakon érkezett. Dolga van kirkonkylá-ben, a papnál, valaki meghalt, őt kérte meg a család, hogy jelentse be az adatokat. Hát szívességből bemegy. Bekopogtat hozzám, bemutatkozik s leül. Szerény és vidám, az arca csupa jóság és nyugalom. Beszélgetünk.

Igen, a nyolcórái munkaidő egyaránt érvényes a mezőgazdasági, mint a gyári munkára. A nagyobb birtokokon — nálunk megfelelnek egy zsirosparaszt birtokának — nincsenek komenciós, vagy évré szegődött munkások. A legalacsonyabb napszámber, sajnos, csak húsz-huszonöt márka, meg koszt. De vannak vidékek, ahol ennél is alacsonyabb. Még jó, hogy Finnországban mindenkinek van háza, belsősége, aztán hát a gyermekek is dolgoznak, ha felnőnek.

— Mindenkinek van háza? A napszámoknak is?¹

— Hogyne. Mindenkinek. Meg tehene is van, esetleg lova is. Ha lova van, már jobb munkát kaphat, kétszer annyit kereshet.

— Hány lakosa van Padasjoki-kerületnek?

— Körülbelül ötezer.

— Ilyenkor télen hány részesül hatósági támogatásban?

Elbámul.

— Egy sem. Én nem tudok egyről sem. Hacsak az iskolákban nem adnak a szegényebb gyermekeknek cipőt, sapkát, bundát, kesztyűt. Meg ebédet, tejet.

— Nagy a szegénység a napszámok között?

— Nagy a szegénység — bólogat mély meggyőződéssel.

— Például jut-e cukor naponta minden gyermeknek?

Megint elbámul, csóválja a fejét.

— No, hát hogyne jutna cukor.

— Kávé is? Meg tej?

— No, hát kávé, meg tej, az csak kell, hogy jusson.

A finnek naponta ötször kávéznak, ez afféle szigorú nemzeti szokás, alig tudja magát kivonni alóla az ember. A kávézás cukorfogyasztással jár. Egy kiló cukor a mi pénzünkben 54 fillér. Cukorrépa csak egyes déli vidékeken terem, az ország nagyrészt behozatalra szorul.

Aztán a vendégem kérdez. Mennyi a munkaidő a mezőgazdasági munkásoknál, mennyi a bér, hogy történik a szegedés stb. Tárgyilagos hidegséggel és csak szűkösen válaszolok. Nyelvem az alföldi városok «emberpiacára» fordul, mint érdekességre. Hogy állanak a munkavállalók a piacon, hogy jönnek s alkudoznak a munkaadók. Egy darab színfolt a magyar életből. Komoly elmerültséggel hallgatja, nagy, nehéz kezeit összekulcsolja a térde között, előrehajol. Egyszerre hátra-

¹ A finn földbirtokrendezés állandóan folyamatban van. Az állam kisajátítja, felvásárolja a szükséges földet s a földnélküliek kezére juttatja.

szánkázunk, vagy síznek be naponta az iskolába, akárcsak a mi tanyai gyerekeink.

De a hatóságok is nagy távolságra vannak az ügyesbajos emberek lakóhelyétől. Egy nap megkérdem az öregasszonyt:

— Mi történik akkor, ha reggelre a maga tyúkjait ellopják az ólból?

Sehogysen érti a kérdést.

— Mért lopnák el? És ki lopná el?

— Hát valami tolvaj.

— Nem, író úr, olyasmi nem történhet.

No jó, tudom, hogy nem történhet, ezek a derék tyúkok az *állati* kor legvégső határáig tojnak és kotkodácsolnak s ha kivénültek, H. úr *puskával*, mint valami kötelességszegő katonákat, nagy tisztelettel agyonlövi őket. Ezután egésznap főzés után megeszik. De hát a példa kedvéért.

Elmondja H. néni, hogy akkor be kell jelenteni az esetet kirkonkylában a *nimismiesnek*. Az azután kinyomoztatja a tolvajt.

— Rendőri járőrök, vagy csendőri szemleutak rendszeresen nincsenek?

— Minek az?

Igen, az egész *kerületben* vagy három rendőr látja el a szolgálatot. Ezek bent ülnek a hivatalukban s várják a bejelentéseket. Őrjáratok nincsenek. A rendőrség inkább csak arra való, hogy legyen hol bejelenteni a táncmultságokat, politikai gyűléseket s legyenek, akik megakadályozzák a multságokon eshető véres verekedéseket. Ha pedig ilyesmi mégis megesik, a bűnöst legyen aki előállítsa, kihallgassa, helyszíni szemlére vigye s a bíróság elé utalja.

Több kerület főispánféle vezetője a *maaherra*.

A bíróságnak három foka van, hiányzik a mi járásbíróságunk. A legalsóbb fokú bíróság a *kihlakumanoikeus*, ahonnett a másodfokú bírósághoz, a *hiovioikeus-hoz* lehet fellebbezni, míg a mi Kúriánknak a *korkeinoikeus* felel meg. Halálbüntetés *nincs*.

De, mint jeleztük, nemcsak közigazgatási, hanem egyben egyházi ügyekben is a kirkonkyla az egész kerület középpontja. Ott van a templom, ott lakik a pap és a segédje. Nagy távolságokról, nyáron gyalog, kocsival és csónakon, télen szánnal, kéziszáncával, sível mennek a kis falucskák lakói templomba. Ott kell bejelenteni a születést, halált, ott a központi temető is a templom mellett. A pap azonban minden hónap egyik péntek estéjén kimegy egy-egy falucskába s mindig más-más háznál száll meg. Összegyűjti az embereket s Bibliából megvizsgáztatja őket. Ez a «lukenus» afféle ünnepi eseménynek számít, nemcsak, mert a nép komolyan vallásos, de mert igen tiszteli a papját is. A vendéglátó ház iparkodik kitenni magáért. S bizony, az öregek is úgy olvasnak az öregbetűs Bibliában, akár a kis iskolásgyermekek, a

hangjuk elfogódott s bütykös ujjuk reszket. Igen demokratikus szokás ez, közelebb hozza a papot a néphez s alkalmat ad a népnek is, hogy hivatalon kívül, a maga környezetében álljon szemben a papjával. Igaz, ennek egyik következménye, hogy a pap apró gyengéi emberi közelségbe kerülnek s a játszi, szelíd humor napsugarában lehámlik a mondvascinált s erőszakkal fenntartott hivatali «tekintély», de az is igaz, hogy a baráti kapcsolat hívó és papja között igazibb, mélyebb, s minden nagyképűségtől ment tekintélyt szerez a lelkésznek. Hiszen gondoljuk csak meg, vajjon titokban maradhatnak-e az emberi gyengék? S nem rosszabbak-e a titkolt gyengék az elnéző mosollyal megbocsátott gyengéknél?

Én úgy láttam Finnországban, hogy semmiféle szakadék nincsen nép és papsága között. A pap politikai kérdésbe nem avatkozik, politikai különbséget a hívek között nem tesz, nem ítél a pártok ilyen, vagy olyan programja felett s még azt sem hallottam, hogy valamelyik szocialista parasztot megvető, vagy megbélyegző ítélettel pécézte volna ki. (Bár, mint magánember távol áll a szocialistáktól s ezt nem is titkolja.) Szeptárius mozgalom csak egy támadt valahol Északon, néhány esztendővel ezelőtt. Egy fiatal aszkéta luteránus lelkész azt hirdette, hogy bűn a dal, a zene, a tánc, a színház, mozi, a képzőművészet, stb. Fanatikus prédikációi csakhamar jónéhány ezer hívet szereztek neki. De a papság is, az egész intelligencia is azonnal felismerte a veszélyt, amelyet ez az aszkézis a népdal, népzene, népművészet s általában a kultúra szempontjából jelent s ellenagitációt indított. A mozgalom azután egyre jobban összezsugorodott s ma csak jelentéktelen kis penészgombának mondható.

A papokat a nép választja, csak a püspököt nevezi ki az állam. A nép is fizeti őket. Ezért függetlenek a mindig változó politikai irányoktól.

* * *

Napjaim munkával és tanulással telnek. Közben figyelem a házi gazdámék életét. H. úr az erdőre jár, délben hazajön enni, két órára ismét munkába megy s hatkor tér haza. Hatkor van az ebéd. A két asszony egész nap énekelve, tréfálva, nevetve dolgozik, sohasem türelmetlenek, sohasem haragosak, nem pörlekednek, még csak nem is vitakoznak. A finnek példátlan szabadságérzése éppen azért példátlan, mert beleszívódik a legegységesebb életükbe is. Önként teszik a dolgukat s a máséba nem avatkoznak. Pedig, itthoni emlékeimen okulva, tartottam tőle, hogy kellemetlen órákban lesz részem a parasztok között. Bezárva az erdők közé, távol a lakott helyektől, s egy anyóssal súlyosbítva él itt egy család s én részese leszek ennek az életnek. Felrémlettek bennem a rettenetes, faluhosszat hallatszó csatázások, késnegyig menő gyűlölködések, ország-világ előtt való személyeskedések mocskolódások és káromkodások.

Azt kell mondanom, hogy soha életemben én olyan úri, finom, előkelő, tapintatos, gyengéd, csendes, okos, sőt bölcs emberek között nem voltam, mint *Padasjokiban* a finn parasztok között. Végigkutat-hatom az életem során közelembbe került legelőkelőbb, legtanultabb, legműveltebb embereket s alig találok párjukat. Üdülés, felfrissülés, boldogság volt számomra közöttük élnem s odaadnám életem egy itteni évtizedét két ottani esztendőért.

A fiatalasszony már egészen polgárosult nő, nagy a különbség közte és az anyósa között. Az öregasszony például még a bibliai égi madarakkal vigasztal, amikor rosszkedvű vagyok, azt hívén, hogy kenyérgondok bántanak. Az idézetek *Agricola* vén fordításában cser-gedeznek az ajkáról, mintha nálunk *Károli* Gáspár szavait idézné valami református öregasszony. A fiatalasszony már nevet ezen s azt mondja, hogy «Agricola nem tudott finnül» és szégyenli a naiv szavakat.

Ruházata egészen városi. Egy nap az ura, a «szegény» paraszt, berándul a száz kilométer távolságra levő városba s ajándékokkal tér haza. Az ajándékok «csodálatos szépek», mint a fiatalasszony büszkén csillogó szemmel mondja. Rózsaszínű és halványkék selyemkombinék, selyembugyogók, finom melltartók, selyemharisnyák, szóval mindaz, amitől nálunk, némely nagyeszű szociológusunk szerint, az *egyke* terjed. Munkához azonban prémes beccset, meleg kesztyűt, sapkát és csizmát húz és a távoli tópartról hordja szánon a vizet egész dél-előtt.

Sok víz kell pedig, mert minden finn háznál van «sauna», azaz gőzfürdő. (Ez az, amit a svédek évszázadok folyamán sem tudtak megszokni Finnországban.) Szerdán és szombaton fűti be az öregasszony. Ez az ősi szokás megköveteli, hogy ő, az öreg végezze kellő körültekintéssel és áhítattal. Már délután füstöl a kis faház kéménye az ablakom előtt, de füstöl az idelátszó tanyákon is. A néni fát hasogat és hord, szorgalmasan sűrög-forog, arcán akkora komolyság ül, mint valami papén. Itt a «sauna» még egészen ősi formájában van meg. Tüzes kövekre öntik a forróvizet, meggőzőlik magukat s nyírfányalábbal veregetik mezítelen testüket. Azután alaposan lemosakszanak s újjá-születve mennek ki ismét a dermesztő hidegbe.

Ha a gazdának vendége van, az is vele megy a *saunába*. A nők külön mennek. Gyakran betoppant a városból a fiatalasszony egyik szőke, pirosarcú barátnője s ott volt egy-két napig. Ilyenkor az öreg néni, a menyé, meg a kisasszony együtt ment saunába. Testi dolgok-ban a finnek általában igen nyíltak és természetesek. Nem ritka a mezítelenül való fürdés nyáron kint a szabadban sem.

Hát így a saunához bizony, hetenként kétszer ugyancsak sok vizet kellett sajtárokban hazaszánkáztatni a tórol a szinte derékigérő hóban. S ők ezt mindig nevetgélve s dalolva végezték.

A főzés nem adott annyi gondot, mint a sauna. Attól eltekintve, hogy a mi fogalmaink szerint az északi népek általában gyatrán főznek,

ezek a «szegény» parasztok igen jól s főképp rendszeresen táplálkoztak. Azt tapasztaltam, hogy rosszul táplált emberek s főképp gyermekeket, rongyos ruhát utazásom vonalán csak a lengyel határtól Nyugatra lehet látni.

Először is napjában ötször szabályosan kávéznak, tejszínnel, vajjal, fekete kenyérral, esetleg sajttal. Majd délben és este meleg főtt ételt esznek percnyi pontossággal. Levest, sült húst, mindig burgonyát, esetleg makarónit, tejjel s erdei szederrel készült darakását stb. A húst gyakran hal helyettesíti. A hal elképzeltlenül olcsó, vagy harminc fillér kilogrammonként még az igen jó minőségű is. Étkezéskor sohasem isznak vizet falun sem, hanem mindig tejet. S mindenhez vajaskenyeret esznek a parasztok is.

A tej, tejszín, vaj, sajt, hús, hal, burgonya, makaróni, rizs, dara, káposzta, borsó, bab, esetleg zabpehely, tojás mellett még akad alkalomadtán kalácsszerű fehérkenyér, meg apró sütemény is.

Teljesen hiányzik a gyümölcs, a paradicsombefőtt, a sóska, a mindenféle gyümölcsíz és befőtt, a gyúrt és kifőzött tészták, a túró és savanyú tejfel. Nem eszik a malacot, a csirkét, alig esznek vadat. Étlapjuk sokkal hiányosabb, mint a miénk. Libát, kacsát sem tartanak, pulykát természetesen nem, a hideg miatt.

Már most hogy készítik el a meglévő anyagokat, amelyekről mégis elmondhatjuk, hogy a mi szegény néposztályunk táplálékánál sokkal-sokkal magasabbrendűek és értékesebbek?

Az *elkészítésben* egész Északon csak született antitalentumokkal találkoztam, így az én kedves és szimpatikus házigazdám főztje is keserves szenvedést jelentett számomra. Még ugyanannál a háznál is egyik nap például méreghóssan, a másik nap teljesen sőtlanul sikerül az étel. Nincs nyelvük, inyük. A hús Finnországban általában rossz, kemény, szívós, rágós. Elkövetnek nyilvánvaló ostobaságokat is, például eldobják az állat velejét, veséjét s ugyancsak eldobják a főtt húst is, melyből leves készült. A legpompásabb hal néha kétségbeejtően nyers, vagy sós, ehetetlen. Mit tudna művelni a mi «hárommillió koldusunk», ha naponta húst, halat, lisztet, őszi kávézásra való cukrot, makarónit, burgonyát, babot, borsót, rizst, vajat, tejszínt, s hasonló jókat vásárolhatna a mindig prima sárga, bélelt csizma, jó ruha, prémes bekecs, kitűnő süveg, a könyökigérő prémes kesztyűk mellett s ha ezenfelül házában annyi tüzelője is lenne, hogy gondatlanul égethetné éjjel-nappal máglyanagyságú rakásokon! És Istenem, hogy érezné magát ez a «hárommillió koldus», ha kivétel nélkül a saját házában lakna, legalacsonyabb napszámja kétpengő ötven és koszt lenne s hetenként kétszer gőzfürdőben moshatná le magáról a télen-nyáron csak nyolcórás munka porát, izzadságát!

Szórakozásaim közé tartozott a nyelvtanulás, esti beszélgetés mellett az is, hogy néha-néha készítettem magamnak holmi egyszerűbb, magyarosabb ételt. Ilyenkor nem fogytunk ki a jókedvből. A dolgot

inkább azért csináltam, hogy ezen a módon közelebbről megismerjem az ő táplálkozásukat. Ezek a játékos mi veletek alkalmat adtak a finn konyhaeszközök, a munkarend, a szavak, szokások megismerésére. Általában iparkodtam, amit tudtam, magam csinálni, hogy így eltanuljam az ő módszereiket, életrendjüket.

Így együtt pepecselvén s tereferélvén, szó került Magyarországra, a magyarokra, nyelvünkre, irodalmunkra, dalainkra is. Az öregasszony semmit sem tudott rólunk, pláne a nyelvrokonságról, de a gazda, meg a felesége már igen. Szótáramból böngésztek a rokon szavakat. Azután daloltam nekik minden este óraszám, néhány dalt rövidesen viszont is hallottam az ő ajkukról, munka közben. Pontosan tudták, ki *Sibelius*, ismerték sok dalszerzeményét. Itthon meglepne, ha Budapeستől négyszáz kilométerre, egy magányos tanyán, szegény parasztok úgy beszélnének *Bartók* Béláról, mint ezek a padasjokibeli parasztok *Sibelius*ról. Könyv nélkül tudtak rengeteg *Eino Leino*, *Ottó Manninen*, *Koskenniemi* verset, sőt tovább megyek. A karácsonyi könyvpiacón jelent meg *Kaarlo Sarkkia* fiatal költő versfüzete. Ők már ismerték a költőt, sőt olvasták a róla szóló kritikákat is. Pedig minden értéke mellett is *Sarkkia* művészete és munkássága messze elmarad egy *Erdélyi József*, egy *Illyés Gyula* munkássága mögött s a tetejébe elvont filozófiai költészet is.

Házigazdám, amikor feleségének a «csudálatos holmit» hozta, magának is vett valamit. Egy *könyvet*, *Urho Karhumdki* olimpiai díjat nyert regényét, az *Avo veten-t*. Este beleülve hintaszékébe s rágyújtva egy erős «*Saimaa*»-cigaretára, nagy érdeklődéssel olvasta. Kérdéseimre kiderült, hogy gyakran vesz könyvet s fent, az emeleten, ahol most nem használják a szobákat, egész kis könyvtára van. Megnéztem ezt a könyvtárat. Mintegy százhatvan-százhetven kötet jó könyvet találtam ott, polcokon szépen elrendezve. *Dosztojevszkij*, *Tolsztoj*, *Turgyenev*, *Ljermontov*, *Csehov*, művein kívül képviselve volt *Maupassant*, *Flaubert*, *Zola*, *Galsworthy*, *Lagerlöf*, *Strindberg* s egész sereg más elsőrangú szerző mellett a finn irodalom minden remeke, egészen a legújabb időkig. *Eino Leino* mellett ott volt már nemcsak *Manninen* s *Koskenniemi*, nemcsak *Talvio* és *Sillanpää*, hanem *Toivo Pekkanen*, a fiatal prózaíró néhány remeke is. És, természetesen, a *Kalevala* egyik régi kiadása is, a nagyszerű tudós, *Artturi Kannisto* előszavával, olcsó, népszerű formában. (Ezt a *Kalevalát*, amelyből esténként együtt olvastunk s énekeltünk az ősi dallamra, emlékül nekemadták.)

A magyar irodalomból ismerték *Jókait*, *Mikszáthot*, *Petőfit*, egyikét elbeszélését, közöttük nekem egy, a nyáron megjelent novellámat is.

Jár ebbe a «szegény» parasztházba az *Uusi Suomi* című nagy konzervatív napilap, az *Eeva* című illusztrált, revüszerű női folyóirat, — ez afféle modern Új Idők — s a *Suomen Kuvallheti* című ugyancsak revüszerű folyóirat, mely a világ mindenféle eseményéről s a finn irodalom-

ról közöl cikkeket és képeket. A *Pellervo* című magasnívójú néplapról majdnem megfeledeztem.

Mikor a posta megérkezik, megindul a lapok, folyóiratok csereberéje a szomszédos tanyák között. És esténként, amikor két-három-öt kilométer körzetből beállítanak a látogatók s letelepednek a kávéjuk mellé, órákon át fessegetik, mit olvastak, mi a véleményük.

* * *

A házigazdám bátyjának van egy tizenkétéves fia. Egy alkalommal az apja büszkén dicsekszik vele, milyen kitűnő tanuló.

— No és mi akar lenni? — kérdem.

— Még nem tudja. Talán egyetemre megy, talán katonaiskolába. Mind a kettőhöz van kedve.

Később Helsinkiben megismerkedtem egy vezérkari századossal. A nagyműveltségű, németül, franciául és oroszul beszélő tiszt betekintést nyújtott nekem a finn tisztikar nevelésébe és a legénységgel való kapcsolatába. Az, amit az egyszerű paraszt mondott, hogy tudniillik a fia talán katonaiskolába megy, cseppet sem volt túlzás.

— Az elkövetkező háborút csak a legdemokratikusabb hadsereg nyerheti meg, — mondta a százados. — Az a hadsereg, amelynek tisztikara *nem külön kaszt*, hanem egy hús és vér a legénységgel, a néppel. A közlegénynek éreznie kell, hogy a tisztje, aki parancsol neki, aki felelős érte, testvére neki. A tisztikar nagyrésze és az utánpótlás túlnyomórészen a parasztság soraiból kerül ki, még pedig igen gyakran a legszegényebb parasztság soraiból. S a csapatnál mi szorosan együtt élünk a legénységgel, gyakorlatokon együtt lakunk vele, ugyanazt eszük, amit ő,

— Várható ellenfeleink közé tartoznak közvetlen szomszédaink, az oroszok, — folytatta. — Ezért nagy figyelemmel kísérjük azokat a rendszabályokat, amelyeket ők a hadseregszervezésben alkalmaznak. Ma már ott tartanak, hogy tisztikarukból a legénységgel szemben egészen különálló kiváltságos osztályt szerveztek. Ezzel a vörös hadsereget lényegesen meggyengítették.

— A finn tiszték szabadon nőülhetnek? — kérdem. — Nincs például kauciókényszer?

— Minden korlátozás beleavatkozás lenne a legszentebb magánügybe, — feleli. — Mi azt vehetjük feleségül, akit akarunk, akár egy villamos kalauznót, vagy cselédet is, ha úgy tetszik. Az a feltétlen tisztelet, amellyel mindenkinek a magánügyeitől távol tartjuk magunkat s amit tapasztalhatott mindenütt, a tisztikarnál fokozottan érvényesül. Kaució pedig, természetesen nincs. Mindenki meg tud élni a fizetéséből. Nálunk olyan erős a társadalmi morál, hogy abba mindenki önként beleilleszkedik s tiszteletben tartja. Így nem kerül rá a sor, hogy holmi fölösleges nyegleségből, léhaságból, vagy gögből, hogy többet mutasson, mint a mi, adósságokba keverje magát és szégyent hozzon a tiszt-

karra. Olyan szoros közösségben élünk s annyira szigorú elvek szerint, hogy erre nem igen akad példa.

— Hogy állanak a párbajjal?

Nevet.

— Efféle nálunk ismeretlen. Ha megesik, hogy valaki leszamarazza a bajtársát, azért nem kerül párbajra sor. Ezer más megoldás van. Esetleg az, hogy az illető visszaszamarazza a sértegetőt s végül mind a ketten szégyenlik magukat s bocsánatot kérnek. Ha komoly becsületsértés történik, arravaló a bíróság, hogy elégtételt szolgáltatson. Mi nyugodt emberek vagyunk, — teszi hozzá mosolyogva — nem szoktuk egymást leszamarazni.

H. úr bátyjának a fia tehát hadd menjen katonatisztnak. Ha kedve van hozzá, semmi akadály. Derék parasztcsaládok fiai között lesz s derék parasztlégyeket fog vezetni a kék-fehér zászló alatt . . .

De azért nincs itt minden rendben, *Padasjoki*-ban.

Szorgalmas, egészséges, vidám házigazdának nincs gyermeke s úgy látom, nem is nagyon akar lenni. Anyjának két fia és három lánya van. De csak egyetlen unokája, az a tizenkétéves fiú, akiről imént szoltam. H. úr fiatal feleségének volt egy nővére, rosszul ment férjhez, brutális ura volt. Született egy lánya, meg egy fia, felnöttek már mind a ketten. Amikor harmadszor is teherbe esett, orvoshoz ment. Három nap múlva meghalt. (Az orvost nem büntették meg, vizsgálat sem volt.)

Abban a maroknyi kis faluban, ahol lakom, ahol sok az aglegény. Egy leány is jár a házba délutánonként, egészséges, erős teremtés, már huszonnyolc éves, de nem akar férjhez menni. A családoznál kevés a gyermek. Különösen kevés született ezelőtt négy-öt esztendővel, a gazdasági válság idején. Azóta a helyzet valamelyest javult.

Mi volt ezeknek a jelenségeknek az oka? A selyemkombiné?

Amikor ezekről a kérdésekről beszélgetünk, különös dologra hívják fel a figyelmemet házigazdámék. Ugyancsak négy-öt esztendővel ezelőtt az egyetemi ifjúság körében igen elharapózott az öngyilkosság. Járványszerűen lőtték magukat föbe az ifjak. Egy vallásos egyesület erre kérdőívet bocsátott ki: feleljenek, *mi az oka* a tömeges életúntásnak. A feleletek érdekesek, nyersen őszinték s egyöntetűek voltak. *Nem hisznek az európai kultúra jövőjében s főképp nem hisznek a civilizációban!*

Különös válság lehetett az a négy-öt év előtti. Nemcsak a mezőgazdaságon és iparon söpört végig, nemcsak a nép legszélesebb rétegei kerültek rendkívül sanyarú körülmények közé, hanem az az érzékenylelkű fiatal intelligenciát is megháborította. Európa mérgezett légköréből Észak sem vonhatja ki magát teljesen, sőt a látvány, melyet Európa nyújt, onnét, a távolból, még csak undorítóbb. Mi volt ez? Megrettenés a jövőtől? Megsejtése annak, hogy jöhetnek idők, amikor

az északi államok élete is hasonló lesz a többi európai államok életéhez? Erkölcsi undor volt, tagadás, tiltakozás? A lelke mélyén pogány finn mélységes megvetése az úgynevezett keresztény nyugati kultúra hazugságai iránt?

Egy levélből kiderültek a következők: három diák, három jóbarát ült együtt egy szobában. Arról beszélgettek, hogy az emberi szellem minden erőfeszítése hiábavaló, az ész, a tudomány csak egyre mélyebb süllyedtségbe taszítja a tömeget s kiszolgáltatja őket a sátáni pusztítás undorító művének. Az ember hovatovább áldozata lesz a saját elméjének. Megoldás nincs, az élet pedig semmit sem ér, ha az ember egyre jobban eltávolodik a természettől s egyre jobban megromlik. A három diák egyike revolvert vett elő és társai szemeláttára föbelötte magát. «Mi nem léptünk közbe, — írta a másik kettő — mert tudtuk, hogy igaza van s ha lett volna bátorságunk, magunk is így cselekedtünk volna. De bátorságunk nem volt s élünk».

Ez a *meghasonlási hullám*, szerencsére, amelyen gyorsan jött, olyan gyorsan el is hömpölygött. A finn társadalmat ma végtelen optimizmus hatja át. Nem mindenkinek a munkája, életszínvonala kifogástalan. De a finn, férfi csakúgy, mint a nő, elsősorban önállóságra termett s ez az önállóság olyan nagyméretű, hogy nemcsak barátok és barátnők, nemcsak rokonok, de még szülők sem érdeklődnek a gyermekeiknél, miből s hogyan élnek. Ha valami nem sikerül, vagy unottá válik, a finn zsebetett kézzel odábbáll s mást kezd. Annak ellenére, hogy szívéből sohasem vész ki a szülőföld forró szeretete, mindenütt otthon érzi magát s mindenütt bátran megállja a helyét. Türeleme, önfegyelme, primitív nyugalma, végtelen önbizalma kimeríthetetlen erőforrás.

Petsamotól, a Jeges-tengertől Helsinkiiig, Turkuig, Sortavaiaiig ezer és ezer kilométer távolságokra vetődik el még a fiatal leány is egy-egy újsághirdetés nyomán, hogy önálló kenyerét megkeresse s terveit többnyire még az anyjával sem közli. A helsinkii üvegpalota szövetkezeti éttermében Pohjola fiatal leánykái szolgának ki, Hámee leányai gyakran Petsamo jeges partjaira vetődnek. A vikingek s a vadászó ősök vére ez bennük. A magány nyugalma ragyog a homlokukon.

Azt hinné az ember, hogy, ilyen optimista társadalom egyik kis láncszeme lévén, H. úr esti olvasmányai a könnyű, pláne felszínes irodalomból kerülnek ki. Néhány könyvet már megemlítettem házi könyvtárából. Ehhez még hozzá kell tennem, hogy H. úr s a többi H. urak, a kis tanyák lakói, akár férfiak, akár nők, nagy előszeretettel a súlyos, sőt pesszimista irodalmat keresik. Órákat töltenek nemcsak régi, de egészen új és fiatal költők komplikált versei fölött is. Eljátszanak a lét nagy kérdéseivel, étellel, halállal, Istennel és tagadással. Szemléletük tragikus, magatartásuk viszont vidám, sőt gyermekes. Padasjokiban láttam igazán, milyen összetett a finn lélek. Padasjokiban volt alkalmam belepillantani ebbe a különös, mély paraszti néplélekbe s úgy megszeretni, hogy a hiánya most valósággal szenvedést okoz.

Ennek a léleknek a megértéséhez tartozik a finn filmgyártás elindulásának, eszközeinek, módszereinek és szellemének a változása is. Most egy percre el kell hagynunk Padasjokit s be kell térnünk, mint már annyiszor, Laaksolába, Maila Talvio és férje, Mikko professzor házába.

Fiatal egyetemi hallgatók a tudóvsz finnországi pusztításairól értekeztek. Negyvenötezer tudóvszes betegről van szó, de valószínű, hogy a rejtett betegek száma fölülmulta ezt a hivatalos adatot. Az író, papcsalád sarja, az egyetemisták, javarészen parasztivadékok, mélyen megrendülve találgatták, mit lehetne tenni a nemzetpusztító baj ellen. A terv egy-kettőre elkészült — s *vele együtt megindult a finn filmgyártás is*. Maila Talvio «Negyvenötezer» címmel filmkönyvet írt, ezt a társaság egyik fiatal tagja, Kistö Orko, ma a *Suomen Filmi* igazgatója, megcsinálta s a filmet két esztendőn át minden falucskában bemutatták. Két évig járt Maila Talvio is faluról-falura s tartott propagandaelőadást a tudóvsz ellen. És a H. urak milliói, feleségük, gyermekeik, minden rokonságuk, a tanyák és erdők népe mind ott szorongott az iskolában s fizette az ötven penniket. A film jövedelméből s hatalmas, modern tudósbeteg-szanatórium emelkedik s a sanatóriumok sora követte.

Risto Orko élete is igazi északi hősköltemény: hogy lett az elsülylyedt hajó kapitányának szegény, árva fiából a finn filmgyártás vezére. De bármily szép és lelkesítő is, mégsem tartozik ide, ahol a paraszti életről és lélekről írunk. Ellenben nem mehetek el szó nélkül a legnagyobb, legmesteribb s legmegrendítőbb filmek egyike mellett, amelyet valaha csak láttam, a «Juha» mellett. *A hó* regényéből készült a film s a finn tájak pazar szépségei, a finn nyelv tökéletessége, a színészi megjelenítés páratlan művészete úgy árasztja magából a tiszta, hamisítatlan, egyszerű és nyers finn lelket, ahogy talán csak egyes legnagyobb orosz mesterműveknek sikerült a kollektív lélek ábrázolása. A szegény északi favágó mindennapi élete, sohasem «vasárnapi» örömei, a természet mély csendjében halkán támadó s viharrá fokozódó érzései, a hűtlen feleség bűnének megbocsátása, a hosszú, mind-mind a tökéletes kollektív művészet eszközeivel valósultak meg a filmben. Örök kár, hogy filmembereink nem néznek túl Amerika, Németország, jó esetben Franciaország filftermelésén, ami pedig a mi filmgyártásunkat illeti, iskolába járhatna Risto Orkhoz . . . Éppen Padasjokiban vettem a hírt a tüntetéseknek, melyeket egy magyar film ellen rendezett az ifjúság. És eszembe jutott egy másik film, amelynek első jelenetében az ügyvéd így beszél a paraszthoz: «Aztán fogja be a pofáját!» Mire a paraszt így felel: «Szóbul ért az ember.» De eszembe jutottak a többi filmek, szindarabok, kabarétréfák s egyebek is, amelyekben ugyancsak fát vágnak a paraszt hátán a közönség nagy röhögése közben. A cseléd jelenetek, melyekben a falusi kis cseléd a borjú, vagy birka kacagató szerepét játssza. Padasjokiban megértettem s megtanultam, hogy Finnországban, ha már nyilvánosságra jutnának az efféle nemzetgyalázó «művek»,

ha akadnának elvetemült igazgatók és színészek, akik előadják, a közönség az írók úgy bojkottálná, hogy többé az életben egyetlen sora sem látna napvilágot.

Ez a finn öntudat, büszkeség és optimizmus.

* * *

Egy délelőtt munkámban nagy köszönetés, láрма, kérdezősködés zavar meg. Kimegyek a napközi szobába. Legnagyobb meglepetésemre egész népgyűlést találok ott. A környék tanyáinak minden asszonya, lánya, gyermeke piruló izgalommal vesz körül egy borsapkás, prémes, nagycsizmás atyafit. A ház fiatalasszonya hangos örömmel köszönet jobbról-balra, az öreg néni lelkendezve állítja a kávéskannát a tűzhöz s leül kávé darálni. Kitekintek az ablakon: a ház előtt rogyásig rakott, hevederrel vontatható jókora szán áll.

Megérkezett a vándor kereskedő.

Prémeibe gubózva, hatalmas, bütykösorrú, sárga «nemzeti» csizmában, könyökigérő szőrös kesztyűben cammog ökigyelme a déli partoktól fel, a *Jeges* tengerig, keresztül-kasul egész Finnországon. Útja elkerüli a kirkonkyláket, inkább zezugosan csapong az eldugott, félreeső tanyák irányában, az öblök és erdők magányos népe körül. Télen-nyáron üzi ezt a távgyaloglást. Ilyenkor, a harmincöt fokos hidegben, felpakolt szánján vontatja áruraktárát, nyáron öblös csónakja rakja, vagy kézikocsija, ő maga a ló.

Nem látszik meg rajta, hogy egész élete az ezerkilométerek lassú lerovásából s itt-ott egy vég vászon, egy ruháraláló szövet, egy-két ing, néhány darab szappan, egy üveg szájvíz eladásából áll. Vidám, mint a cinke, bár éppen nem olyan karcsú és könnyed! Szöke bajuszáról lassan enged a dér, kerekrenyírt feje olyan, mint egy paraszté, szeme kék, mint a téli égbolt. Jobbra-balra dobálja a vidám megjegyzéseket s az asszony nép gyermekesen kacag.

No, első, hogy a kávé megigyák. Odatelepszik a nagy, nehéz, festetlen asztalhoz, igazi kávészakértő módjára szívja be a párolgó csésze illatát, lassan kavargatja a cukrot s nagyokat hörpent. A fiatalasszony erősen kínálgatja: igyék még, egyék vajaskenyeret is. Megfontoltan keni fel a vaját, tartózkodón harap a kenyérből. Míg ez az ünnepélyes szertartás folyik, az asszony nép azon tanakodik, hogy jó lenne mégis valamit venni, ha már itt az alkalom.

— Van, van, minden van, — bólogat a vándorkereskedő. S két falat közt röpkén vázolja, milyen kincsei vannak s milyen meglepően olcsók.

Szavait rémült sivalkodás fogadja.

— Olcsó? — kiált fel egy középkorú asszony a szomszédból. — Hiszen a szövetkezetben, kirkonkyláben, olcsóbban megkapom.

A kereskedő leteszi kanalát s arca elborul.

— Azzal az átkozott szövetkezettel állnak elő, — dünnyögi. — Én meg haljak éhen.

— Hát ez igaz, — hagyja rá a ház asszonya. — A szövetkezet csak arra jó, hogy az ilyen szegény ember éhenhaljon.

A hangulat erre a szolidaritásra ismét kedvezőbbre fordult. Kávészás után a kereskedő behozott egyetmást a szánjáról, ami az asszonyokat érdekelte. Kitergették a holmit az asztalra, fogdosták, forgatták, szídták, akárcsak mifelénk. Jó szórakozása ez az asszonymépnek Észak magányában is.

— Ha nekem annyi pénzem lenne, amennyit maga kér, nem mentem volna az uramhoz feleségül, — kötekedik az egyik asszony, akinek jól felvágták a nyelvét. Harsányan nevetnek, mint az iskolásgyerekek.

— No, ha ebből ruhát varrat s felveszi, még elmehet máshoz — biztatja talpraesetten a kereskedő.

Újabb nevetési roham.

— Meg is öli akkor az uram bánatában, — így az asszony.

— Petsamoig sirat az egész ország, — feleli a vándorboltos.

A ház asszonya is beleavatkozik.

— Siratja már most is, olyan drága.

Mondjam, ne mondjam, a barátságos tereiére, amely inkább vendéglátáshoz, mint vándorboltossal való alkudozáshoz hasonlított, eltartott néhány óráig. Az alkudozásban sűrűn szerepelt a szövetkezetre való hivatkozás. Ami legjobban meglepett: ezek az egyszerű asszonyok egytől-egyig haragudtak a szövetkezetre. Amikor egy pár kesztyű, valami ruhaszövet, némi szappan, meg szalag elkelt s a boltos nagy köszöntetés közben ismét nyakába szedte súlyos szánja hevedereit, megkérdeztem, mi kifogásuk van a szövetkezet ellen. Előre kell bocsátanom, hogy a szövetkezeti mozgalom korántsem hálózza be teljesen az országot, mert olyan nagy városban például, amilyen *Lahti*, nincs szövetkezet, sőt *Turkuban* sincsen. *Padasjoki*-ban viszont nagyszerű, modern szövetkezeti ház van, gazdag áruraktárral, nagy forgalommal.

— A szövetkezet csak a városi munkásságnak jó. Nekünk, falusiaknak, nem, mert olyan áron ad mindent, amilyen áron akar s más kereskedő nem tud megélni miatta. Nézze ezt a szegény vándorboltost, vonszolja a szánját, lejárja a lábát s olyan szegény, mint a temlom egere.

Ők tehát azért haragudtak a szövetkezetre, mert sajnálták ezt a szegény vándorlót.

A szövetkezeti mozgalom ellen valamikor ugyanazokat az érveket, eszközöket és módszereket sorakoztatták fel a szabad kereskedelem hívei és érdekeltjei, amelyeket mi is hallunk és látunk. Hogy egyoldalú árdiktatúrájával tulajdonképpen annak a termelőnépnek okoz kárt, amelynek megsegítését hangoztatja. Hogy a szabadkereskedelem versenye felveri a bevásárlási árakat, de viszont *lever*i az eladási árakat, tehát a *termelő* jár jól. Hogy nagy szervezetével megfojtja a magányosan küzdő adófizető alanyt s a terhek viselésében kedvezőbb helyzetben

van. S így tovább. Az első s ma leghatalmasabb szövetkezet, az *Elanto*, annakidején mintegy háromszáz márka — akkor még aranymárka — alaptőkével indult s az érvek és gáncok ellenére rohamosan fejlődött. Ma már több szövetkezet van, közöttük olyanok is, amelyek tevékenysége csak *Helsinki*re terjed ki. A szövetkezetek gyárat is alapítottak, sok ezer munkást foglalkoztatnak s a magángazdálkodás mellett az *egyenrangú ellensúly* szerepét töltik be.

Felesleges itt a szövetkezeti mozgalom ismertetése, hiszen kitűnő szakmunkák elvégezték már ezt a feladatot. Kétségtelen azonban, hogy a finn szövetkezetek még *nem érték el fejlődésük lehetséges, reális színvonalát*. Főképp a tej és tejtermékek, a hús- és a zsírtermelés, a hal és halkonzerv s a faipar és cellulózegyártás lenne az terület, amelyen rájuk nagy jövő vár. Mert míg most azokban a fálvakban, ahol nincs a tej és tejtermék átvételére szolgáló szövetkezet, a tehéntartás úgyszólván csak a család szükségletét szolgálja, míg ma a legtöbb kisparaszt nem tenyészt sertést, megfelelő organizációval a mai termelés kétszeresét könnyen el lehetne érni. Az erdők nagy része pedig állami kézben lévén, sőt a papír- és cellulózegyártásban is az állam, mint részvényes, fontos szerepet játszván, ez a két legfontosabb iparág is szövetkezeti kezelésbe lenne vehető. Más kérdés azután, hogy az utóbbi esetben szükség van-e erre? A szövetkezeti eszme hívei szerint igen, mert ezzel nagy lépést tehetnénk a *tervgazdálkodás* felé. Viszont a magángazdálkodás már ma is annyi ellenőrző tényezőtől függ, hogy bátran nevezhető *irányított* gazdálkodásnak.

Érdekes, hogy a vasúti és autóbusszállomásokon, — az utóbbi a *Shell-társaság* érdekkörébe tartozik, — mindenütt szövetkezeti éttermek vannak. Vessük csak fel az ötletet: a magyar állomások éttermeit adja a MÁV bérbe szövetkezetnek. Vájjon mi fog történni?

* * *

Gyengélkedem, éjjel nem tudok aludni, gyertyánál olvasgatok. Hallom, hogy az öregasszony észreveszi ébrenléteimet, felkelti menyét s tanakodik vele: «Be kellene menni a magyarhoz, hátha szüksége van valamire, olyan ember az, hogy nem szól.» Reggel nagyobb gonddal bának velem, percnyi pontossággal hozzák a teámat, jól befűtenek, aggodva érdeklődnek, hogy érzem magam, nincs-e lázam, nem kívánok-e valamit? Ebben az állapotban nem tudok dolgozni, több időm marad nyelvtanulásra, beszélgetésre.

Sokszor megfigyeltem, milyen gondosan ügyeltek, hogy tisztán s helyesen, valóban *finnesen* ejtsem ki a szavakat. Meglepte őket helyes hangsúlyozásom. (Engem nem, hiszen mi is úgy hangsúlyozunk, mint ők, *leszámítva a pestieket*. Ha hibát követtem el, néha megjegyezték, hogy «csak a svédék mondják így.»)

Általában nagyon vigyáznak a nyelvtisztaságra. Egymást is kijavítják, ha kell. Nálunk kigúnyolják azt, aki helyes magyarságot kíván,

különösen pedig, aki a helytelenül beszélőt kijavítja, ők, a parasztok, lépten-nyomon kijavítottak nemcsak engem, az idegent, aki tanulni mentem közéjük, hanem egymást is. Az újságokról az volt a véleményük, hogy nem tudnak finnül s elrontják a nyelvet. Pontosan ezt fejtegette egy alkalommal Ottó *Mannien*, a nagy költő és kiváló Petőfi-fordító is.

Hámee-ben beszélnek egyébként legszebben finnül. Az irodalmi nyelv, úgy látom, szinte teljesen *hamee-i* nyelv, eltekintve attól, hogy a finn irodalomban *nem üldözik úgy a tájnyelveket s főképp tájszavakat*, mint a mienkben. A finn demokráciához, mint fontos lelki alkotóelem tartozik a népnyelv teljes diadalrajutása is. (Ott nem fordulhat elő, hogy a *Nemzeti Színház* színésze ugyanabban a darabban négy-ötféle tájnyelvet keverjen össze.)

Megtörtént, hogy verset olvastunk hangosan. A költői nyelv összevont, komplikált formáit nem mindig érttem. Alapos magyarázat következett ekkor, mely a kérdést teljesen s igen pontosan megvilágította. Ekkor tűnt ki, milyen alapos a finn népoktatás és mennyire át-meg átjárta a társadalom legmélyebb rétegeit az a tudományos kutatómunka, amelyet a nyelvészet és néprajz művelői, szorosan együttműködve a parasztsággal, hosszú idő óta végeznek.

Ezekre a napokra esett a köztársasági elnökválasztás utolsó fordulója is. Az elektorokat a népszavazás már január közepén megválasztotta, a döntőszó a szocialistáké lett. Választójoga minden finn állampolgárnak van, aki betöltötte huszonnegyedik évét, családi állapotra, nemre s vagyoni helyzetre való tekintet nélkül. Házigazdáim a konzervatív *Svinhufvud* mellett szálltak síkra, de a választás eshetőségei, a kulisszák mögött folyó paktumok, a pártok erőpróbái nem túlságosan izgatták őket. A népszavazás idején sem hallottam hangosabb, vagy tömegesebb agitációs négyülésekről, a jelöltek plakátjain, a lapok felhívásain kívül semmi sem vallott az országos eseményre. Amikor az elektorok másodsor is leszavaztak s a pártközi megegyezés eredményeképpen, valamint a svédek állhatatlan magatartása folytán a liberális jelölt csakúgy, mint a konzervatív kibukott s a parasztszövetség vezére, *Kallio* került az elnöki székbe, néhány este kissé élénkebben tárgyalták a dolgot a tanyán összegyűlt szomszédok. Általában meg voltak elégedve az eredménnyel, *Kallio* tősgyökeres finn, annyira az, hogy más nyelven nem is beszél, hajlíthatatlan akaratú, jól ismert politikus. *Svinhufvud* arcképe, — tenyérnyi fénykép — lekerült a falról s helyébe odaakasztották *Kallióét*. A nagy politikai esemény ezzel lezárult.

Felvettem a kérdést: vajjon nem kell-e attól tartani, hogy a szavazatokat meghamisítják? Hangos tiltakozással rázták a fejüket. Nem, erre nem volt még példa. Senkinek sem jutott eszébe meggyanúsítani a szavazatszedő bizottságokat, kétségbevonni a szavazás tisztaságát. Ha az urnák felbontásakor ennyi és ennyi szavazatot számoltak össze s ennyit meg ennyit mond a hivatalos jelentés, akkor természetesen

annyi is. Azt is megkérdeztem, a választás idejére megerősítették-e a közbiztonsági szolgálatot, rendelték-e el gyűléstilalmat, vagy legalább is szigorítást, tiltottak-e be egyes gyűléseket, volt-e olyan gyűlés, amelyet nem engedélyeztek? Kérdéseim általános csodálkozást keltettek. Egyetlen kerületben, vagy vidéken sem volt több egy szál rendőrrel sem, mint máskor, még csak őrzáratok tartását sem látták szükségesnek. Semmiféle tilalom, korlátozás nem volt. Minden bejelentett gyűlést engedélyeztek. Egyébként bárkinek joga van a saját házában akár száz embert is összehívni, beszédet, vagy előadást tartani, ez nem nyilvános gyűlés. Természetesen választás idején sem. Az, ami magánháiban történik, magánügy, a hatóságra nem tartozik.

Így, politizálgatva, a nyelvet tanulgatva, este a tűz mellett énekelve teltek a gyengélkedés napjai, amikor nem dolgozhattam. Házigazdáim tapintata, figyelme kifogyhatatlan, példátlan volt. Soha nem késett a tea, vagy tej, a villásreggeli, vagy ebéd, mindig kéznél volt gyufa, cigaretta, tűzifa, ha a fejem fáj: borogatókendő. Állandó, csendes együttérzésről tanúskodott ezeknek az egyszerű embereknek a viselkedése. És amellet sohasem volt tolakodó, sohasem volt terhes, ők előbb észrevették, hogy álmos vagyok, mint én magam. S az ágyamat úgy vetették meg, ahogy a takarót, vánkost használni szoktam, noha, természetesen, nem figyelmeztettem rá senkit, nem kértem tőlük soha semmit.

Az idő eltelt, nyugtalanító híreket olvastam hazulról, nem maradhattam tovább. Itthon már langyos tavaszi szelek fújtak és meleg eső dagasztotta a folyókat, ott még mély hó fődte a befagyott tavat, a fenyveseket s a ragyogó napfény nem tudta megolvasztani az eresz jégcsapjait.

Szednem kellett a sátorfámat hazafelé.

Abban állapotunk meg, hogy a fiatal gazda bevisz a kirkonkylábe dióhéjnyi szánján, fakó lovával s onnét autóbusszal utazom tovább. El is kellett számolnunk. Hiába ostromoltam azonban őket egyenkint s együttesen, mondják meg, mennyivel tartozom, nem akartak tudni pénzről.

— Semmivel — mondta H. úr és sürgős dolga támadt az istállóban.

— Hiszen alig evett, író úr, a szoba meg ügyis üres volt — szabadkozott a fiatal asszony.

— Én nem mondok semmit — mentegetőzött az öreg néni. — De vétek lenne valamit elfogadni azért a néhány burgonyáért, tojásért, pohár tejért.

Tanácsstalan voltam. Kiszámítottam, mibe került volna nekem ez az idő *Helsinki*ben s ebből az összegből levontam azt, amit a méltányos különbség a falu és város között kitesz. Ezt a kerek, tisztességes pénzt megtoldottam a szánutak bérével is és amikor ismét sikerült a ház asszonyát elfognom, elébe tettem.

— Azt hiszem, ennyit adhatok. Ha nem fogadják el, mélyen megsértenek vele.

Azzal bementem s betettem az ajtómat. Odakint tanakodás kezdődött, végül elcsitult a vita. A pénzről többé nem beszélt egyikünk sem. Nem hiszem, hogy akadtam volna még valakire, aki olyan keservesen fogadta el a méltán járó pénzt, mint ezek a tanyai emberek, noha úgy jöttem hozzájuk, hogy a szobáért, fűtésért, étkezésért fizetni fogok s így is fogadtak magukhoz.

Ragyogó napfényes délelőtt készen álltak bőröndjeim, magam is kucsámában, bélelt kesztyűmben, hogy nekivágjak az útnak — visszafelé. Talán sohasem szikrázott ilyen vakítóan a hó, sohasem roskadoztak fehér terhük alatt ilyen dúsan a fák, sohasem volt a *Pájdanne* síkja ilyen sík és a távoli hegyek háta ilyen lila, mint ezen a délelőttön. A fakó, akit *Ilo*-nak, azaz *Vidámnak* neveztek, kedvesen rázogatta csengetyűjét az öblös kis szán előtt. Mégegyszer körülnéztem a kicsiny szobában. Sajnáltam. Megszoktam egyszerű bútorait, háziszóttas szőnyegeit, leandereit és rododendronait, barátságos nagy kályháját s kicsiny ablakait, melyek annyiszor gyönyörködtettek az északi táj szépségével. Jó volt itt, ebben a végtelen, puha csendben, távol Európától, jó volt a XIII. század kolostori életét tanulmányozni ebben a magányban s a finn nyelv zenéjét hallani . . .

Kint mintha már a tavasz első sóhajtása illatozna a téli levegőben. Hideg van, de puha hideg. Február végén járunk, milyen kár, hogy a tavasz érkezését nem várhatom be . . . De mindegy, Európa hív, mennem kell.

Elbúcsúzom a két asszonytól. Hosszan rázogatjuk egymás kezét, minden jót kívánunk egymásnak. Gondosan betakargatják lábaimat a szánban. Megnéznek, megigazgatnak mindent, azután — «*Hei, hei!*» . . . Cseng a csengő, csikorog a hó . . .

— *Nákemiin!*

— *Nákemin!*

A viszontlátásra.

Ott állnak a piros faház előtt és integetnek, míg csak el nem tűnik az erdő széle mögött az út fordulójánál.

Kodolányi János.

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Noszlopi László: *Jellemlátás és jellemigézés.* Budapest, 1935. 264 l.

Nemcsak a társadalomtudományok művelője veszi örömmel és tanulsággal a kezébe e könyvet, hanem elsősorban talán a szociológus, aki hozzászólt ahhoz, hogy lélektanokból semmit sem tanul az azokban uralkodó általánosságok miatt. El kellett érkezni a karakterológiának és típusannak, hogy meggazdagodjék a természettudományi jellegű lélektan. Noszlopi a legjobb fogantyút fogja meg: az akarat világát, hogy az egész embert megragadva kialakítsa egy erkölcsani karakterológia képét. Az élő-lüktető motívumok már nem élettelen vázak, hanem egy egységes erkölcsi személyiségben ható erők. A szerzőnek figyelemreméltó adottságai vannak ahhoz — maga (saját szavával) «többszólamú lélek» —, hogy az emberi lelkiület ezerféle arcát meglássa; művészi vénája is erre ösztönzi, elemző ereje és hajlékony nyelve, friss látása is. A Spranger-féle egyoldalúság, az értékekből kiindulás általam is kifogásolt torzítás tükrét kikerüli. Inkább metafizikai megalapozásra tör, a «létsíkok» emberi síkon jelentkeznek (érzéki, vitális, lelki és szellemi síkok). Scheler, Klages, Kretschmer stb. pompás megértőre találunk, de önálló átfórára is. Azt hisszük, a létsíkokból kiindulás is egyoldalúnak fog bizonyulni (mint az értékelméleti is) — a karakterológia most a szempontok kipróbálásának idejét éli —, de igen üdvös volt ezt kipróbálni. Jellemzései gazdagok s méltányosak, bár kritikaiak. Elég a «fánatikus»-ra utalunk. A jellem-«igézés» (értékkel áthatódás) a gyakorlati tere is átvízi a kérdést. A nyárs-polgár, az impulzív ember, a mély lélek, a farizeus, a gyakorlati idealista stb. találó jellemképek. Elméleti alapvetésben komoly mélyretörékvés s finom ethikai érzék látható. Gazdagságáról nem adhatunk számot, a könyvet minden művelt embernek el kell olvasnia.

Dékány István.

Balás P. Elemér: *Az okozatosság büntetőjogi problematikája.* Budapest, 1936. 219 oldal. A M. T. Akadémia jogtudományi bizottságának kiadványsorozata. 7. szám.

Társadalmi szempontból nemcsak az anyagi jogszabályok különféle rendszerei jelentősek. A társadalmat ugyan elsősorban az anyagi normatívumokban foglalt közösségépítő és összetartó erő alakítja ki és fejleszti tovább, de sokkal jellegzetesebb egy közület általános társadalmi állapotára az alaki jog, illetőleg az igazság érvényesülésének törvénykezési síkja. A társadalmi életjelenségek figyelmes kutatója tehát az összefüggések bonyolultságánál és messzire való szétágazásánál fogva kénytelen a perjogi elméletek tőle látszólag távoleső területeit is bevonni vizsgálódása körébe. A jogi művelődésnek az utolsó száz évben történt hatalmas kifejlődésénél fogva a perjogi szerkezetek és alakzatok bölcséleti szemlélete egészen általános jelenség. Sőt a specializálódás itt annyira megy, hogy külön bölcséleti elmélete van a polgári és külön a bűnvádi pernek. (A franciáknál Bordeaux már 1857-ben írta meg a maga «Philosophie de la procédure civile»-jét. Napjainkban már az a helyzet, hogy a polgári perjog egyes részletkérdéseit tárgyaló értekezések írói statikus és dinamikus perszemléleti formákról tudnak és eszmefűzésük bölcséleti alátámasztására törekszenek.) A mai jogbölcsélet szociológiai irányban való izmos kiműveltsége dacára a jog sajátos alaki életjelenségeinek társadalomtudományi szemlélete eddig nem nagyon alakult ki. Pedig a jognak a különböző persíkokon megnyilatkozó önálló formaproblémája nagyobb érdeklődésre tarthat igényt. A jog társadalmi funkcióinak élesebb megvilágítása u. i. egyre közelebb visz bennünket a jog igazi mibenlétének központi kérdéséhez.

Balás P. Elemér műve az ily szempontú vizsgálódás egyik fontos forrásmunkája és kiindulási pontja.

A XIX. századnak a jelenségeket túlnyomóan az egyénen keresztül értékelő büntetőjogi dogmatikája elvileg jórészt túlhaladott álláspont. A másik véglet: mindent a közösségen át mérlegelő kollektív és totális szemlélet. A kettő közti arany középponton halad a spirituálisztikus elveken nyugvó, Balás P. Elemér iránya által is képviselt univerzálisztikus büntetőjog,

amely a korábbi pozitivisták jogtípus nagy művelődési értékeit, elsősorban a formális logikai és dogmatikai felkészültséget megőrizni törekszik.

A büntetőjogi dogmatika területe tehát nem a nyugodt és kiegyensúlyozott szemlélődésé, hanem az emberiséget mozgató világnézeti és egyéb harcoknak épügy színtere, mint a szellemi élet egyéb tartományai. Egy ilyen, hadműveleti vonalakkal keresztül-kasul szaggatott terület áttekintését könnyíti meg Balás P. Elemér műve, amely ebben a vonatkozásban *úgy* hat, mint egy a nagyvezérkarhoz tartozó egyéniségnek hadászatilag lényeges elemekre szorítókozó lehiggadt tájékoztatása. E gondolatmenet szerint az okozatosság büntetőjogi tantörténete ma abban a kérdésben csúcsosodik ki, hogy az okfogalmat mindenképp úgy kell-e felfogni, ahogy azt a természettudományok felé tájékozott pozitivisták bölcselet teszi; szabad-e attól, vagyis a tisztára mechanikai okozatosságtól eltérni s ha igen, mennyire, mely irányban? E gondolatmenet bizonyos mértékben máris relativizálja az okságnak egyszerű logikai kategóriának látszó elvét.

Balás P. Elemér helyet enged a jog birodalmában mind a kauzális, mind a teleológiai szemléletnek, de (főleg Binder nyomán) azt vitatja, hogy a jogtudománynak joga van az okfogalmat különös, a természettudományi okozatosságtól eltérő módon felfogni. E felfogás jogosságának igazolására a következőkkel érvel. A jogász a jogi minősítetőség szempontjából eredményeket vizsgál és lényegileg mindig azt kérdezi, hogy az, ami történt, embernek műve-e? Vagyis ami a jogtudományt a tények tekintetében érdekli, az az okozati összefüggésen túlmenő beszámítási kérdés. A bölcseleti okfogalom ezzel a gyakorlati jogalkalmazás perjogi síkjára kerül át és csak a szorosabb értelemben vett jogdogmatikából küszöbölődik ki. Ennek az eljárásnak mélyebb indoka az, hogy elvégre az okfogalom a jog történelme folyamán állandóan változott. Az okkutatás ugyan már a legkezdetlegesebb korban is jelentkezik. De mégis csak más volt a középkori misztikus okfogalom és más a Newton-féle szabatos és tisztára mechanisztikus szemléleten nyugvó természettudományok exakt okfogalma, amelyet Kant ismeretelméletileg rögzített meg. Más a mai élettől egyre távolodó metafizikai és fikcionális és ismét más a mai élethez legközelebb álló analitikus és empirikus ok-

fogalom. Más a kognitív és más az érzelmileg is aláfestett volitív gondolkodás okszemlélete, amely Bacon óta a tudás hatalmi jellegét hangsúlyozza. Nagyon jellegzetes a pozitivizmusnak Mill által kifejtett methodikailag mechanisztikus és anonimnak nevezhető okfogalma, amely ok és feltétel közt nem különböztet. A feltételek egyenlőségének ez az elmélete éles logikai fogalmazása dacára a jogtudományban hasznavehetetlen. Annak sajátos céljaira nincsen tekintettel. A szellemi-szociális történés okozatosságába beleszól az ösztönös és a célra irányuló ok-teremtő cselekvés is, vagyis lelki tényezők ékelődnek közbe. Más volt Arisztotelész reális és teleologikus, szinte anthropomorf okfogalma, akinél még az okozatosság és a történés kérdése ugyanaz. Más az anyagi világ realitására szorító dologi és más a képzeletnek is teret engedő személyi szemlélet okfogalma és okkutatási rendszere. De, amíg a személyi szemléletnek a helyébe lépett és ezt kiszorította a gépi világnak megfelelő dologi szemlélet, az egy óriási társadalmi háttérű szellemi folyamat volt, amely a jog terén a bizonyítási rendszer fejlődésében nyert kifejezést. E társadalmi folyamatnak bizonyos visszakanyarodása, a tiszta dologi szemlélettől való elfordulás, illetőleg a két alapvető szemlélet módszerbeli szinthezise azt mutatja, hogy a társadalmi tényezők általános mozgósítása megtörtént. Ez a mozgósított társadalom viszont nem elégszik meg olyan szociológiával, amely a szellemi tényezők teljes kikapcsolásával minden irányító erőt csak anyagi és gazdasági érdekeknek tüntet fel, amelyet ábrákkal lehet érzékeltetni és számokkal elintézni.

Az okfogalom mai belső dialektikai fordulatait tehát társadalmi mozdulatok tükörképei. A társadalmi jelenségek szoros összefüggésénél fogva tehát gondolni sem lehet többé arra, hogy a jogszemlélet az ebből a változásból kisugárzó hatások alól magát kivonhatná. Annak idején a filozófiátlan korban sem tudta magát kivonni az alól, hogy a tisztán tapasztalati, megismerésen alapuló és minden metafizikát visszautasító pozitivizmus a jog lényegével ellenkező módszert erőszakoljon reá.

A 19. század közepétől kezdve a szociológia kötelezőnek tartotta magára nézve a pozitivisták bölcseletnek az embert teljesen kikapcsoló okfogalmát, amely a bünt és az erényt tisztára társadalmi termékeknek fogta fel. A jogszemléletet a kizárólag

empirikus, naturalisztikus, analitikus gondolkodás ezen formája nem elégíti ki. A jog színhétikus munkájának középpontja és kiindulása az egész ember a maga testi, szellem-erkölcsi mivoltában, így egyetlen okozatossági dogmához sem kötheti le magát teljességgel. A logikailag egyoldalú, más és más gondolati síkon mozgó és teljesen egyenlő jogosultsága okfogalmakat külön-külön eszmei vonalon alkalmazza. Pl. éppen a tapasztalati okozatosságot a perjogi síkon.

A bölcelet mai antinaturalisztikus irányánál fogva a kategoriális gondolkodás összes formái, tehát az okfogalom is revízió alá kerülnek. Lombrose-Ferri egyeduralomra törekvő büntetőjogi naturalizmusa, amely csak köz veszélyességet ismer, végérvényesen a múlté. Ma már csak oly kategoriális formák hatnak, amelyek nem téphetők ki az értékélményekből.

Végeredményben minden okfogalom világnézeteken, konkrét ember gondolkodásán, lelki világán és azon viszonylatok szellem-erkölcsi eredőjén nyugszik, amelyet összefoglalóan társadalomnak szokás nevezni.

Mindaz a homály és zavar, amely a legnépszerűbb logikai elv: az okiság körül gomolyog, nem az ok és a feltétel, illetőleg azok és a logikai alap felcserélésén múlik, hanem azon, hogy a történés folyamába lelki tényezők, okteremtő szellem-erkölcsi erők ékelődnek bele.

Mindez a szociológiailag jelentős mondanivaló egy modern bűnvádi perelméletből adódik, amely nem tobzódik jogászai formalizmusban, hanem a lényeges jogi formáért küzködő társadalom életével tart kapcsolatot. Fentiek szerint Balás P. Elemérnek sajátlagosan jogi problémákat, így a mulasztás okozatosságát indokolni akaró jogászai elméje eszmeifüzése közben két társadalomtudományi is jelentős tételt állít fel, nevezetesen: 1. hogy a bölceleti felfogás az okozatosság tekintetében nem egységes, 2. hogy a bölceleti pozitivizmus okszemlélete időhöz volt kötve, az idő lejárt, tehát ez az okfogalom ma már meghaladott álláspont. Hogy azután az egész okozatossági kérdéscsoportnak a büntetőjogi dogmatikából a perjogi síkra való átirányítása a pozitivizmus szellemében nevelkedett jogászokat nem elégíti ki, az csak egészen természetes. Pedig a büntetőjogi dogmatikának oda nem illő bölceleti elemektől való tehermentesí-

tése folytán az jogilag csak tisztább, jogászibb lesz! Az egész problematikának a jelzett módon való megszövegezése már egymagában véve is termékenyítőleg hat a jogelméletre. De a jogelmélet és a társadalomtudomány szoros kapcsolatainál fogva az utóbbira nézve is jelentős. Ezen jelentőség konkrétumát illetőleg a mai gépkorszak, a dologi elem túlnyomóságának jegyében megindult fejlődés sajátos társadalmi adottságaiból, nevezetesen a gépi erő alkalmazásával elvégzett tömegmunka funkcionális mivoltából kell kiindulni. Ez a funkció mint civilizációs tényező ma már belenőtt a társadalmi élet egészébe és nélkülözhetetlenné vált a mai életérzés számára. Viszont ugyanezen funkció nemcsak régi társadalmi szerkezeteket bont le és szellemi értékeket rombol össze, hanem töméntelen egyéb kárt is előidéz emberéletben, testi épségben, egészségben és vagyonban egyaránt. A természeti erők féktelensége még így is kitör, amikor gépekbe szorítottuk azokat. E gépek nem egyszerű, hanem mozgás absztrakció segítségével hatványozott dolgok és az újkori szemlélet eldologiasodását nagyban felfokozzák. Az ember sokat emlegetett uralma a dolgok felett tehát bizonyos mértékig fiktív marad addig, amíg ezt a nagy kárkitevőt valamiképp ki nem küszöböljük a társadalmi szerkezetből. A jog erre a kárelemre először a kötelességmulasztás és negatív okozatosság nehézkes felelősségi formáival reagált. Ma azonban nyilvánvaló, hogy ez az eljárás nem célravezető. Más megoldást kellett keresni ott, ahol nem volt szemléletes módon közvetlenül érzékelhető tettes felelősségre vonható. Ahol a káros eredmény mögött azt előidéző emberi okozatos magatartás nem állott, absztrakció közvetítésével kellett ilyet keresni. Itt a jogilag ki nem mérített szituáció teljes felmérése végett az egyoldalú jogászai módszert szociológiai szemponttal kellett kiegészíteni. A mai modern gépkultúra bizonyos elemi funkcióinak közvetítőit mint olyanokat ki kell emelni az amorf tömegeből. Ennek oka, hogy ezen funkcióviselők (pl. gépkocsi-, villamos- és egyéb gépi járművek vezetői, gépkezelők, veszélyes üzem munkásai stb.) nem mint közömbös magánegyének állanak szemben embertársaikkal, hanem épen mint funkcióvégzők. E funkciók révén természeti erők jutnak előre meg nem határozható hatásosságához s a sértettek köre korlátlan. A dologiség előtérbenyomulása folytán személy helyett

valósággal a dolog látszik cselekedni, ami egyik fő jellemző vonása egyre jobban elszemélytelenedő gépcivilizációknak. Itt azután külön megfélelő, vagyis funkcionális felelősségi rendszer kívánatos. A személytelen, láthatatlan, absztrakt ellenség távoltartására, e veszélyek elleni védekezésre a jog eszelt ki formákat. A büntetőjogi felelősség alapja itt nem logikálisan rögzíthető okhordás, okozatosság, pszichikai kauzalitás stb., hanem társadalmi funkció viselés és funkciókifejtés.¹ Erre a szociológiai kapcsolatra azonban a közveszélyű, illetőleg a közbiztonságot veszélyeztető cselekmény típus tekintetében, főleg a mulasztásos csoportnál nem logikális eszközökkel dolgozó jogdogmatikai tudás, hanem akarati módszerekkel gyakorlati célokra törekvő kodifikációs technika tapintott rá először. Ez a cselekménycsoport mint külön kategória válhatatlan összefüggésben van a modern civilizáció kifejlődésével, ennek a dologias civilizációnak úgyszólván terméke. E civilizációban hatalmas tömeges szolgáltatásokra szorul rá állandóan mindenki s mindenkit súlyos veszély érhet, ha az ember uralma a dolog felett akárcsak pillanatnyi figyelmetlenség által ellanyhul. Épen ebben különbözik korunk és társadalmunk minden más kortól és társadalomtól, hogy így mintegy kihívja a természeti erőket és hogy ez a kihívás mindennapos dologgá lett. . .

A büntetőjogi rendszerben külön csoportot alkotó, tevőlegesen is elkövethető közveszélyes és közbiztonságellenes cselekményeknél, ahol legtöbbször a dolog látszik cselekedni, társadalmi funkciókra utaló absztraktív szemlélet segélyével kapcsolatik össze az eredmény a felelőssé teendő személlyel. Ezt a jogtechnika által igénybe vett absztraktív szemléletet nagyon jól igénybe lehet venni általában is minden mulasztással elkövethető bűncselekménynél. Az absztrakt vonatkozások előtérbe állítása által minden a látszólagos passzivitásban megnyilvánuló természeti erőműködtetés társadalmi funkció jellegét nyeri, az utóbbi pedig jogi jelentőséget kap.

A szerző által bő szakirodalmi felkészültséggel is kifejtett, de általam fenti sűrítéssel vázolt kérdést most már a jogtudomány is napirendre tűzte. A vitánál azonban szociológiai szem-

¹ A szerző ezt a gondolatsort a Finkey Emlékkönyvben «A közveszélyű cselekmény lényeges» c. értekezésében külön is kifejtette.

pontok is szóhoz jutnak. Nem is csekély mértékben. Ezért tartottam szükségesnek erről társadalomtudományiig érdekelt közvéleményünket tájékoztatni.

Hegedűs József.

Veres Péter: *Az Alföld parasztsága.* Új Magyar Könyvtár 1. Budapest, 1936, 87 lap.

Ezt a kis könyvet figyelmébe ajánljuk mindenkinek, akit a magyarság sorsa érdekel s ezért tisztán akarja látni az alföldi magyar nép helyzetét és lelkületét. Ez a munka páratlan a maga nemében. Mert sokan vannak, akik látják a fellegek sűrűsödését a magyar parasztság s ezzel a magyarság ege felett, sokan vannak, akik őszinte faj szeretettel vágnak segíteni, vagy ha bizonytalanok a nemzetmentés mikéntjében, legalább vészjelekkel hívják a hivatott mentőket, azonban mind ezek csak külső jeleket látnak, főképen az elszegényedés, sőt az elnyomorodás jeleit, azonban kívülről és felülről nem látnak bele a lelkekbe s nem ismerik a parasztot úgy, ahogyan azt ismernie kell annak, aki átfogó, szerves, gyökerekben újító segítséggel akar a nemzet életébe segítő kézzel belenyúlni. Itt az orvosnak keresztül kell látnia azon a szövevényen, amelyet egyfelől egy önámító, romantikus, parasztot idealizáló optimizmus s egy kicsit frázis-kábulatban élő optimizmus, másfelől a népben ösztönszerűleg ösellen-séget szimatoló atavisztikus úrigóg szó a parasztság némaságában félelmetes arca elé. Meg kell ragadnia az alkalmat, hogy a nagy szfinx megszólalt egy fiában, aki hangot adott érzelmeinek és gondolatainak.

Veres Péter könyve nyílt, őszinte és igen mélyről jött vallomás. Vádoló panasz, keserű de nyugodt hangon, gyűlölettől, számonkéréstől mentesen elmondott magyarázat arról, mivé lett az alföldi magyar nép és hogyan jutott ide. Megbízható és mélyre bevilágító magyarázat, mert egy igazságszerető lélek, egy igen erős intellektus nagyon tárgyilagos munkája s olyan szerzőé, aki erős logikával és a szintetikus látás adományával eljutott a társadalmi szövedék világos áttekintéséhez, emberek, néprétegek, intézmények és mozgalmak reális megítéléséhez. Született politikai tehetség olyan biztos önfegyelméssel, amilyen csak a leg-hivatottabbak tulajdona. Erős egyéniségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az autodidaxisnak a szociáldemokrácián ke-

resztül vezető iskolája sem tudta ösztönös faj szeretetében meggyengíteni s egyéni társadalomszemléletében megingatni. Pesszsimista, mert nem látja a magyar értelmiség ráébredését arra a már-már szinte meg is késett kötelességére, amivel népe megmentésében reá vár. Pesszimizmusát igazolni látszik, hogy jószándékú őszintesége ellenére bizalmatlansággal találkozik, ahelyett, hogy kivételes tehetsége bekapcsolatná az alkotmányos élet vérkeringésébe. Tisztában van képességeivel, de sem ez sem hivatottságának világos tudata nem ragadja túlzásokra s nem zavarja biztos mértékét a dolgok és emberek megítélésében. Látja a saját fejlődésének vonalát is, melyet befejezetteknek gondol, pedig a jelek szerint még további fejlődés előtt áll. Társadalomszemlélete még mélységben és horizontban fejlődni fog, ha azon az úton halad tovább, amelyen jár: az önállóság, a lélek ösztönszerű értékelésében igazolást kereső szemlélet útján, fel fogja ismerni azt is, amit ma még nem lát világosan: az individualizmus és a kollektívizmus korrelációjának szükségszerűségét.

A szerző egyéniségét itt műve hitelének és az informátor hivatottságának igazolására fejtettük ki. Szándékosan mellőzzük a könyv tartalmi ismertetését, mert nagy érdek fűződik ahhoz, hogy e munkát elolvassák azok, akik magyar problémáinkhoz hozzászólnak, vagy éppen annak irányításában cselekednek.

Szombatfalvy György.

A Tanyai Közigazgatás Rendezése. Szerkesztették: Alsó László, Benisch Artúr és Mártonffy Károly. Közzéteszi v. Kozma Miklós belügyminiszter. Budapest, 1937. 125 fol. lap és 14 térkép.

A belügyminisztérium által 1927-ben összehívott tanyai közigazgatási ankét egy erélytelen s így hatástalannak bizonyult miniszteri rendeletben élte ki tagadhatatlan jóakarátát. Közben kiépült a tanyai iskolahálózat s ezzel a tanyavilág megkapta a további fejlődést előmozdító, sőt kikövetelő intézményt. Egyre többen eszméltek rá, hogy a tanyarendszer kétségtelen hátrányai ellenére is a mérleg végeredménye szerint hasznos települési forma, mert megfelel népünk lelkületének s gazdasági tekintetben döntő szerepű előnyöket rejt magában. Ennek konzekvenciáját vontta le Magyary Zoltán, mikor a közigazgatás észszerű-

sítése során a tanyai közigazgatás javítását sürgette, vitéz Keresztes, majd vitéz Kozma belügyminiszter, mikor ennek előkészítésére komoly munkálatokat indított meg s ennek eredményét a jelen kötetben napvilágra hozta.

Ez a szép munka gondos és kimerítő összefoglalása mindannak, amit egy komoly közigazgatási reform végrehajtásához a tanyavilágról tudni kell. A tanyai közigazgatás reformjának elvi és gyakorlati indokoltságát, valamint a rendezésnél követendő elveket Alsó László fejt ki igen világosan, rendszeresen és meggyőzően. Tisztázza, hol, milyen esetekben van szükség községalakításra, mikor tanyakörzetek alakítására s ez utóbbiaknak mik a feladatai. Megállapítja az eszmei község önkormányzati jogának törvénytelenységét és indokolatlanságát. Teljes tervezetet adja az alakítandó tanyakörzetek közigazgatási rendjének. A területi rendezés alapos, kimerítő taglalását kitűnő etnotopográfusunk Benisch Artúr végezte el s a topográfia grafikus ábrázolásait Mozolovszky Sándor vezette be. Sok idevágó tanulmányának érett gyümölcseként Thirring Lajos foglalta össze rövid, de gazdag fejezetben a tanya világ statisztikai adatait, míg Kiss István a tanyakérdés múltjáról ad tömör képet. A gyakorlati megoldás céljait szolgálja egy névtelenül maradt munkatársnak a reform pénzügyi vonatkozásait tárgyaló tanulmánya, amelyből kitűnik, hogy a községek és az állam együttes áldozatkészségével a külterületi közigazgatás máris a megoldható feladatok közé tartozik. Az előkészítő munkálat a helyi hatóságokkal való tárgyalások s minden érdekelt községnek tüzetes megvizsgálása útján történt. A kötethez csatolt törvényhatósági térképek és egyéb adatok tehát egészen friss, megbízható és alaposan kielélt tervezetet tüntetnek fel. Új belügyminiszterünk érdeklődésétől várjuk a megvalósítást, mely sokkal hozzájárulna nehéz sorba süllyedt alföldi népünk helyzetének javulásához.

Szombatfalvy György.

vitéz **Surányi-Unger Tivadar** dr.: *Magyar Nemzetgazdaság és Pénzügy.* Budapest, 1936. 617 lap.

Surányi-Unger Tivadar új nemzetgazdaságtanának szerkezete, felépítése és az anyagnak sajátos társadalompolitikai szempontok szerint való taglalása teljesen újszerű és egyéni. Nem mint a társadalomtudomány egy kiszakított független

részét tárgyalja a nemzetgazdaságtant, amely módszer szürke szaktudománnyá halványította a közgazdaságtant, hanem ki-domborítja összefüggéseit és viszonyát az egész államélet, a tár-sadalom és a politika tudományával.

Munkájának első része a szabad gazdaság elméleti össze-függéseit tárja fel, kifejtvén, mire vezetne a minden állami beavatkozástól független gazdasági szabadság az önző emberi természet következtében a korlátlan magántulajdon intézménye mellett. Tárgyalásmódjának nagy előnye az, hogy végre tisztán, szinte vegyileg kivonva kapjuk a nemzetgazdaságtan azon elméleti tanait, amelyek az öntudat küszöbe alatt mindenkit befolyásolnak, mert az egyéni gazdasági önzés és gazdasági érdek sugallatai, — de amelyek ennek ellenére tisztán és zavartalanul sehol nem érvényesülnek. Az egyén törekvései a szabad gazdaság maradéktalan megvalósításában szembe találják magukat az állam közületi gazdaságával, melynek célja a közjólét megvaló-sítása.

Surányi-Unger Tivadar munkájának további részében arra vet világosságot, hogy a közületi gazdaság célkitűzéseit a világ-nézeti szempontok mikép befolyásolják. Az így születő gazdaság-politikai célrendszerek és a szabad gazdaságra törekvő egyéni önzés harcaiból keletkeznek a mai államok átmeneti és álta-lában vegyes gazdasági rendszerei. Ebből a szemszögből te-kintve a bolsevizmus, fascizmus és a nemzeti szocializmus élesen rajzolódnak be az így kapott gazdaságpolitikai világgépbe.

A közületi gazdaság egy igen fontos része: a pénzügytan szintén megtalálja szabatos helyét Surányi-Unger Tivadar rend-szerében. Az államháztartás és a gazdasági élet összefüggései csak így domboríthatók ki kellő súllyal. Az összes államcélokat végeredményben a rendelkezésre álló pénzforrások determinál-ják. Természetesen nem a tervezetésben, mert politikai, sőt gazdaságpolitikai terveket pénzügyi megalapozottság nélkül is lehet kovácsolni, de a végrehajtásnál. A második szempont, mely a nemzetgazdaságtan és pénzügytan egységes rendszerbe való foglalását indokolja, az adók közgazdasági reprodukciójának jelensége, amelyet a pénzügytanok mind megemlítenek ugyan, de részletesen nem fejtenek ki. Az adók felhasználásának vissza-hatása a gazdasági élet fejlődésére, az egyes foglalkozási ágak

termelékenységére, az adóteher burkolt csökkenésére vagy emelkedésére és ezen keresztül a jövedelemeloszlás befolyásolására az a fejezet, amelyet Wagner Adolf a múlt században már felvetett ugyan, amely fölött azonban a tudomány megint napirendre tért, mert a közgazdászok többsége szerint szociálpolitikai célkitűzések belekeverése a pénzügytan elméletébe és az államháztartás vezetésébe csak zavart okozhat. Ez azonban nem változtatott semmit azon a tényen, hogy az adók felhasználásának mikéntje tényleg befolyásolja közvetve a jövedelemeloszlást és azért ezzel a jelenséggel behatóan kell foglalkozni, ha nem akarjuk a nemzeti gazdaság egyensúlyát megbontani.

Társadalompolitikai szempontok uralkodnak a mű gazdaságpolitikai részének feldolgozásánál is. Eltér a szokásos rendszertől, amennyiben nem az egyes termelési ágak szerint csoportosítja anyagát, hanem az állami beavatkozás mélysége szerint. Ez a módszer különösen értékes, ha a szabad gazdaság és a tervgazdaság harcának állásáról és társadalompolitikai hatásairól akarunk tájékozódni.

Surányi-Unger Tivadar elméleti nemzetgazdaságtanát kiegészíti és gyakorlati szempontból is becsessé teszi a magyar gazdaságtörténeti fejlődésének vázlata és a magyar gazdaság és államháztartás jelen állásának statisztikai ismertetése.

Pálosi Ervin.

Virginia Woolf: *A room of one's own.* (A saját külön szoba.) The Hogarth Press. London. 1935.

1928-ban Anglia egyik nagy női főiskolája felkérte Virginia Woolf ismert írónőt, hogy tartson előadást «A nő és a költészet» címen. A felolvasás megtörtént és roppant sikere volt, az alapötletet az írónő továbbfejlesztette és az anyagot könyvalakban is kiadta. A könyv azóta nyolc kiadásban fogyott el Angliában és az utolsó kiadás fekszik most előttünk, — ha ugyan azóta nincsen újabb.

Virginia Woolf ebben a szikrázóan szellemes könyvben (a l'art pour l'art ma már sokak előtt népszerűtlen alapelvből kiindulva) azt fejti ki, hogy nők úgyszólván sohasem voltak abban a szerencsés helyzetben, melyben a lélek költői tehetségei kifejlődhetnek és kivirágozhatnak. Ezért nem hasonlítható a

költőnk működése a férfi költők teljesítményeihez. Felállítja a tételt: ahhoz, hogy egy nő elsőrangú irodalmi teljesítményt nyújthasson, anyagi függetlenség kell — és saját külön szoba! Tételének magyarázataként előadja annak a két napnak lelki történetét, mely alatt előadása témáján gondolkodott. Az első órán, amikor a kérdés lényegét próbálta megragadni és megdegélt az oxfordi parkban, szemben a lemenő nappal, elmélyedve, egyszerre egy ember megbotráncozott kiáltozása és gesztikulálása zökkentette ki gondolataiból. Észbe kapott: véletlenül besétált az egyik kollégium területére, mely a férfi közönség számára nyitva áll, de nőknek ott tartózkodniok tilos — ezt magyarázta neki a pedellus, ő tovább ment és újból beleélve magát a költészet hangulatába, vágyat érzett, hogy megtekintse egy költői remekmű kéziratát, melyet épen abban a híres könyvtárban őrznek, amely mellett elhaladt. Belépett — ám tüstént ott termett mint fekete ruhás őrangyal, egy jóságosan fölényes könyvtárőr és sajnálkozva súgta oda, hogy hölgyeket csak ajánlólevéllel bocsátanak be . . . Mikor azután elmegy a kápolna előtt, már fél bemenni, mert hátha ott is kérnének tőle valami ajánlólevelet, esetleg a keresztlevelét . . . Délben egy férfikollégiumban villásreggelizik, estében pedig a leányok kollégiumában vesz részt. Az ősi alapítványaival gazdag oxfordi férfikollégiumban lazacot és fogolypecsenyét szolgálnak fel, kitűnő borral, melynek hangulatában feloldódik a lélek és verssorok röpködnek a levegőben. Viszont este a leányoknak, a nagy erőfeszítések után szerény keretek közt létesített intézetben, marhahúst tálalnak, aszalt szilvával, utánna pedig igen száraz süteményt, melyre bőven kell inni a vizet. S az aszaltszilva leve nem hangol költészetre . . . Így folytatódik tovább az író nő tapasztalatainak és ezekhez fűződő reflexióinak kétnapi története, melyek oda konkludálnak, hogy az azonos társadalmi osztálybeli nők és férfiak életkörülményei között, a természetadta különbségeken kívül is nagy különbségek vannak, melyek közül legfontosabbak, hogy a férfiak, mint testület, gazdagabbak, tehát nagyobb részük lehet az élet örömeiből és szépségeiből, továbbá az, hogy sokkal zavartalanabban élhetnek és dolgozhatnak, mint a nők. Az irodalomtörténet tanúsága szerint, a nagy írók az alkotás óráiban féltékenyen őrizték lelkük zavartalan egyensúlyát s a világ elől

elzárkózva alkották nagy műveiket, — míg az írónőkről azt tudjuk, hogy az ebédlőasztal sarkán írták regényeiket, hancúrozó gyerekek közt, el-elrejtve munkájukat, mikor látogató érkezett.

Elmondja Virginia Woolf, hogy milyen változást jelentett életében az, hogy egy nagynénje évi ötszáz font évjáradékot hagyott rá. Azelőtt nehezen kereste kenyerét, aprólékos újságírói munkával, örök bizonytalanságban, nagy erőfeszítéssel, félve, hízelegve, megalkudva és gyűlölködve. Mindég férfiaktól függött s ezért meg kellett gyűlölnie őket. Az ötszáz font megszabadította az erőfeszítéstől, — de a bizonytalanságtól és gyűlölettől is. Nem gyűlöl többé senki férfit, mert nem fél tőlük — már nem vehetik el tőle a lakást, élelmet, ruházatot. Észrevétlenül megváltozott egész magatartása az emberiség férfi-felével szemben, felismerte, hogy nem tehetnek arról, amit tesznek, őket is a körülmények alakították és megvannak a maguk bajai és szenvedései. Egy-két évig még érzett a férfinnel szemben szálnalmat és türelmet — azután elmúlt az is és elérkezett ahhoz a nagy felszabaduláshoz, melyben az ítéletet már semmiféle érzélem nem befolyásolja. A nagynéni öröksége csodat tett — a széles, hatalmas férfialakot, akit Milton szerint a nőnek örök imádatlall kell bámulnia, félremozdította és helyén megnyitotta a kilátást a szabad ég felé.

A jólét majdnem *conditio sine qua non*-ja a lélek harmóniájának. Kik voltak az utolsó száz esztendő nagy angol költői? Coleridge, Wordsworth, Byron, Shelley, Keats, Tennyson, Browning, Arnold, Morris, Rossetti, Swinburne. Három kivétellel mind egyetemet végzett emberek, olyanok, akik megkaphatták a legjobb és legdrágább nevelést, amit Anglia adhat — és a három közül is Keats volt az egyetlen szegény ember, ő, aki meg is halt igen fiatalon. A szegény ember gyerekének kétszáz év óta jóformán nincs lehetősége, hogy felemelkedhessek abba az intellektuális szabadságba, melyből a nagy írásművek születnek, — a nőnek pedig, aki a történelmi idők folyamán mindig szegény s anyagilag függő volt, még sokkal kevesebb.

Tegyük fel — mondja az írónő —, hogy Shakespearenek volt egy nővére, akiben ugyanaz a tehetség élt, mint fiútestvérében. Virginia Woolf fényesen bebizonyítja, hogy ennek a nagy női tehetségnek gyalázatban és nyomorúságban kellett akkor elpusz-

tulnia a kor kegyetlen adottságai közt, névtelenül, ismeretlenül, anélkül, hogy műveit megírhatta volna.

De halad a világ — egyes nők élete lassanként már kibontakozhatik a régi korlátozottságokból és azoknak, akik már közelednek a valódi felszabadulás felé — mondja az író — elsőrendű kötelességük nemcsak önmagukkal, hanem főleg a jövővel szemben, hogy ne hagyják magukat rábeszélni a sokak által női hivatásként lefestett rabszolgasorsra, hanem ha vannak Istentől származó emberi tehetségeik, akkor fejtsék ki azokat és evégből igyekezzenek emberi életet élni, azt a magasabbrendű emberi életet, melyhez szükséges a külön szoba és az anyagi függetlenség. Ezeknek a nőknek gondolkodniuk kell és látniok — nem örökké a nők és férfiak szempontjából, hanem az abszolút valóság szempontjából — és elő kell készíteniük a világot arra, hogy ha Shakespeare nővére, aki már annyiszor meghalt, egyszer újra eljön és testet ölt, olyan állapotokat találjon itt, melyek közt lehetséges lesz majd, hogy végigélje az életet és megírja műveit. Ezért pedig érdemes dolgozni.

Ismertetésben nehéz fogalmat adni arról, ami a könyv legnagyobb érdeme: az előadás sajátosan tárgyilagos hangja, száraz humora. A nőkérdés körül megszoktuk a szenvedélyes keserűséget. Most ez az új hang, mintha a lényegre vonatkozólag is fordulóponthoz jelentene.

Bobula Ida.

Ú j g a z d a-N e u b a u e r F e r e n c : *Küzdelmes évek Csonkamagyarország gazdasági történetéből.* Kaposvár, 1936, 156 lap.

Az 1918 október 30-tól napkjainkig lezajlott gazdasági változásoknak érdekes tükre és kritikája ez a könyv. A szerző szándéka az volt, hogy Normann Angell, vagy sir George Paish modorában tárja elénk mondanivalóját. A mód, mellyel ezt keresztülviszi, kétségtelenül megkapó. Az összeomlást követő napoktól kezdve lépésről-lépésre vezeti az olvasót azoknak a pénzügyi és közgazdasági változásoknak útvesztőjében melyeknek eredményeként alakult, fejlődött, vagy esett az egész magyar közélet gazdasági berendezése, szervezete és az egész magyar társadalom életszínvonala.

A könyv hat fejezete közül az első a forradalom utáni zavaros, semmi vonatkozásban sem tisztázott helyzet leírása. A második fejezetben tárgyalt állam jegy-inflációval megkezdődik a gazdasági élet fejlődése. A területében lecsonkított, nyers-termékeitől megfosztott, gazdasági és politikai ellenségektől körülzárt Magyarország forradalmaktól, megszállásoktól összetörve, gazdaságilag chaotikus helyzetben találta magát. Kiegészítette ezt a helyzetet a békeszerződésbeli fizetési kötelezettségek ügye, melyek a nemesfémkészletre is hatást gyakoroltak. De ezentúl akkor, mikor a monarchia felbomlása nyomán alakult államok sietve igyekeztek menekülni a valutaközösségből és saját pénzjegyeiket, hogy a közösségből kihámozzák, igyekeztek lebélyegezni s a velünk közös pénzügyi lepel alatt maradt Ausztria is rövidesen követte őket, Magyarország a lebélyegzéssel elmaradt s tekintve azt, hogy a lebélyegzetlen bankjegyeket az Osztrák-Magyar Bank továbbra is elfogadta, ennek következménye az lett, hogy az utoljára bélyegző Magyarországon bélyegezték le a kibocsátott bankjegyeknek több mint $\frac{1}{6}$ -át és ezzel megindították az állam jegy-infláció folyamatát. Az inflációs korszakot egyébként a szerző két részre osztja fel, melyeket élesen elválaszt egymástól. Az első a Hegedüs Lóránt-féle valuta-rendezési kísérletet megelőző idő, a másik pedig az ezután következő. Az első a leplezett, vagy fel nem ismert infláció idejének nevezi, amikor még nem gondoltak arra, hogy a pénzérték nagyobb mértékben vagy véglegesen változhatik. A Hegedüs-féle — s csak történeti —, de tényleges nyomokat nemhagyó valutarendezési kísérlet utat nyitott az infláció feltartóztatás és minden ellenelgondolás nélküli fejlődésnek. Míg a szerző az egyik oldalról megvédi az inflációkorszakot a hozzá tapadó téves felfogásoktól, másik oldalon rámutat azokra a hibákra, melyek az infláció helytelenül értelmezett lényegéből fakadtak. Szerinte a minden szocialistaízü elgondolástól féltő politikusaink a munkaadók testületeivel karöltve a forradalmi tanulságoktól remegő közvélemény segítségével meg tudták akadályozni azt, hogy a pénzjavadalmak a pénz vásárló erejéhez igazodjanak. Ez az egyoldalú pénzpolitikai felfogás eredményezte azután, hogy «a papírból nem lehet aranyat csinálni» jelszónak teljes mértékben behódolva, az infláció minden hátrányát érezhettük annak

előnyei nélkül. Mivel sem az állam nem használta fel az inflációs pénzt kiadásaira, sem a magángazdaságot nem látta el vele megfelelően és így az inflációs pénz produktív formában nem élhetett megfelelően hivatásának, ennek következménye lett, hogy a magyar pénzérték a kibocsátott bankjegyek kisebb mennyiségét bírta el, azaz a már kevesebb pénzmennyiség lejjebb nyomta az értékét, mint pl. az osztrák pénzéét. Mindamellett ezt a korszakot nem lehet a gazdasági romlás idejének nevezni, mert hiszen az ország jelentékeny adósságtömegettől szabadult, amivel szemben a mobil tőke azon vesztesége, melyet pedig minden infláció szükségszerű velejárójának tekintenek, sokkal csekélyebb volt a feltételezettnél. A kereskedelem és mezőgazdaság prosperitása a vállalkozói kedvet elősegítette s mindebből magyarázható az, hogy minden ellenkező felfogással szemben a nagy magyar tőkepusztulás a tulajdonképeni infláció kezdetét megelőző időre esett úgy, hogy még a megmaradt ország területén lévő pénzüintézetek betétértéke a forradalmak pusztító viszontagságai alatt 2200 millió aranykoronáról 170 millióra szállott le, az inflációs időszak alatt — 1923 december 31-ig bezárólag — az állomány már csak 162 aranymillióig csökkent. A 3. és 4. fejezetben a szanalás művét és annak kivirágzását tárgyalja a szerző. Szerinte tökéletesen elhibázott pénzügyi politika volt az, amely a kibontakozást nem a gazdasági életünk helyes reorganizációjában kereste, hanem olyan külföldi tőke behozatalában, melyet kellően gyümölcsöztetni és külterjesen kamatoztatni nem tudtunk. Az a téves elgondolás, hogy a kölcsönvett pénz tőkét tud teremteni, illetőleg reprezentálni, kölcsöninflációnak nyitotta meg az ajtót. A mezőgazdasági ingatlanok túlzott felértékelése megkönnyítette azt, hogy a mezőgazdaság erejéhez nem mért hiteleket vegyen igénybe s a felvett tőkét nem produktív módon, helytelenül használja fel. Az állami bevételek hirtelen felszaporodása olyan képet adott az állam és a közgazdaság helyzetéről, melynek semmi reális alapja nem volt. Ezzel egyidejűleg a Magyar Nemzeti Bank az alapításához fűződő törvényalkotásban és a népszövetség által ezzel kapcsolatban előírt feltételek alapján olyan önálló hatáskört nyert, mely egyenesen állammá tette az államban és a pénzrendszerünknek olyan korlátlan urává, amilyen hatalommal a világháború

előtt egyetlen jegybankja sem rendelkezett a világnak. — A befejező 5. és 6. fejezetben a kölcsön-infláció eredményeinek likvidálására és a Magyar Nemzeti Bank önállósult érdekeinek eredményeire mutat rá a szerző. A mezőgazdasági ingatlanok eladósodása, a mezőgazdasági áreséssel és az ingatlanok értékromlásával karöltve készítette elő a romlást. A bajt ebben az időben átmenetinek tekintették, nem látták meg eredeti okát és nem védekeztek ellene. A párhuzamosan elmélyülő világ-gazdasági válság és a világ aranykészletének mind aránytalnabb eloszlása azt eredményezte, hogy a hitel-inflációs idők alatt könnyen kínált és meg nem alapozott befektetésekbe ölt kölcsönök megteremjék a maguk szomorú eredményeit. A válság a kölcsönből élő államokban, Németországban, Ausztriában és Magyarországon egyre érezhetőbbé vált. A német bankzárlatot mechanikusan, de nem szükségszerűen követő magyar bankzárlat, mely a gazdasági életet felkészületlenül és váratlanul érte, egy csapásra tönkretett minden bizalmat. Egyszerre vége volt minden gazdaságilag és fedezetileg még mindig indokolt, sőt szükséges hitelezésnek és ezáltal megszüntetett minden bizalmat a betétesek részéről is, akik látták pénzükhöz való feltételezett igényük megcsonkítását. A szerző szerint e ponton volt fájdalmasan érezhető a nemzeti közgazdaság és a jegybank érdekeinek bifurkációja, mikor a jegybank vezetőségének egyoldalú akarata érvényesült oly módon, mely egyenesen gyilkos hatással volt az ország gazdasági életére. Az ezt követően hozott sikertelen aranypengő-rendelet minden további pénzügyi és hitelügyi rendszabályt procrustes-i ágyba kényszerített. Ezen időponttól fogva a felújított népszövetségi ellenőrzés mellett haladt az ország ahhoz a ponthoz, ahol tőkegazdasága körül a vasabroncs bezárult. A minden irányú kötöttség miatt nem tud haladni a javulás felé. A Nemzeti Bank egyidejű politikáját a jegyforgalom alacsonyan tartása, konzervatív kamatpolitika és a pénz és jegybanki politika újabb változásaival szemben tanúsított merev elzárkózás jellemzi. Nemcsak a kamatláb megállapítása olyan ma is, mintha idegen tőkét kellene külföldről idecsábítani, nem törődve azzal, hogy a hazai gazdaságot ez a kamat miképpen sújtja, hanem a vagyonértékek emelésére és így a kölcsönnyújtási lehetőségek kiszélesítésére alkalmas nyílt piaci

politika, az értékek vételével és eladásával kapcsolatos vagyontérk-szabályozás elől is teljesen elzárkózik.

Szerzőnk munkájának befejezésében a tanulságok őszinte levonását ajánlja úgy, hogy a jegybank működése teljesen összhangba hozassák gazdasági életünk érdekeivel. Minden palástolás nélkül fel kell állítani a követelések és fizetési kötelezettségek helyes mérlegét és abból oly eredményt hozni, amely a jövő lehetőségeit számbavéve, a csonkaország népének nyugodt és lassankint javítható boldogulásához vezet. Helyre kell állítani a követelési és fizetési kötelezettségek gazdasági jelentőségére vonatkozó egyensúlyt olymódon, hogy a nemzeti valuta aranyértékét ugyanolyan mértékben kell leszállítani, amilyen mértékben kivívtuk, illetőleg ki akartuk vívni külföldi hitelezőinkkel szemben követeléseik aranyra szóló névértékeinek leszállítását. Defláció vagy infláció nem lehet öncél, ezt mindig akkor és olymódon kell használatba venni, hogy a nemzeti munka lehetőségei minél teljesebben kihasználhatók legyenek. A pénz a gazdasági forgalom lebonyolításának eszköze s nem lehet megengedni, hogy ennél nagyobb szerephez jusson. A kötelezettségeket kifelé le kell szállítani a betartható lehetőségek mértékére és befelé is úgy állítani be a gazdálkodás folyamatát, hogy az ne csak prosperatív, hanem fejlődésre is képes legyen. Ennek egyik módja a túlnőtt közterhek lefaragása. Mindezt függetlenül és szabad akaratunk szerint kell tenni, minél kisebb függésben minden idegentől, ami a nemzeti célok szolgálatát csak akadályozhatná.

A szerző Imrédy Béla, a Nemzeti Bank elnöke elméleti megállapításával fejezi be munkáját: «A pénz nem tőke, a tőke nem pénz». Ez jellemző legjobban egész vonalvezetésére. Kétségtelen, hogy a munka sok értékes (itt részletesen fel nem tárható ipari gazdálkodási, mezőgazdasági és kereskedelempolitikai) adatot szolgáltat az elmúlt évek gazdasági történetéhez, melyek a következtetések levonásához bő adatot szolgáltatnak. Felállítása logikus, de a könyv szűk terjedelménél fogva a benne felvetődő problémák tömegénél s rájuk adott magyarázat rövidegénél fogva nem eléggé meggyőző ahhoz, hogy álláspontját mindenütt tudományosan is elfogadhatóvá tegye. Kétségtelen, hogy a mai pénzelméletek és egyes külföldi jegybankok pénzügyi politikájának fejlődése a szerző álláspontját erősen támogatják. Össze-

foglalása irodalmunkban hézagpótló, elgondolásának helyességére talán rövid időn belül a gyakorlat fog végleges fényt deríteni.

Pongrácz Elemér.

S z a b a d o s M i h á l y dr. *Földmunkáskérdés. Munkástelepítés. Munkaalkalmak.* Budapest, 1936. A Magyar Társaság Falukutató Intézetének kiadása. 248 lap.

A munka három fejezete közül a földmunkáskérdéssel foglalkozó első fejezet a legérdekesebb. A termelés és az értékesítés válsága legerősebben a mezőgazdasági munkásságot érintette. Ide tartozik mindenki, aki magát és családját más gazdaságában végzett munkával tartja el, tehát a mezőgazdasági cseléd vagy éves szegődményes, hónapos szegődményes vagy sommás, nap-számos, részes és szakmányos s másodsorban a kubikos és a szerző szerint — hála külterjes gazdálkodásunknak — ma már a tíz holdon aluli birtokos és bérlő is. A kubikos azelőtt is, ma is mezőgazdasági munkával szerezte meg maga és családja kenyér-szükségletét. A két munkáskategória közt csak az a különbség, hogy az utóbbi a kubikos munkát is szakértelemmel tudja végezni. Amíg a kubikos munkások tömege egyébként erősen nő, 1920-ban 900, 1930-ban már tízszer annyi, ma 30—35.000-re tehető a számuk, mert a mezőgazdasági munkanélküliek ebben a szakmában próbálnak elhelyezkedést keresni.

A mezőgazdasági munkáskérdés nálunk, de másutt is eléggé elhanyagolt ismeretkör. Mezőgazdasági munkásságunk több mint fele itt maradt Csonkamagyarországon s így nálunk nemcsak közgazdasági, hanem népfaji életkérdés is e népréteg megmentése. Az ország összes keresőinek egyharmada, az eltartottakkal együtt 40%, vagyis 3,433.000 lélek életlehetőségeit érinti e munkáskérdés. Nem szabad feledni, hogy a mezőgazdasági termelvények értékében hatszor annyi munkabér van, mint ugyanannyi értékű ipari termékben. A mezőgazdasági termelési költségek 40—70, egyesek szerint 80%-a munkabér. Az OMGE 1933-ban az üzemköltségekből 40—50%-ot számított munkabérre.

Meddő vita, hogy munkanélküliség vagy csak elégtelen foglalkoztatás van-e a mezőgazdaságban. A kérdés lényege az, kap-e minden munkás aratási munkát s megkeresi-e ezzel maga és

egész családja egész évi kenyérszükségletét. Sajnos, kétségtelen, hogy a munkások aratási munkaalkalma nem kielégítő. 1932-re 380.374 kaszából egyre-egyre 777 kat. hold kenyérmag vetésterületet számítva a munkásság 20%-a maradt aratás idején foglalkoztatás nélkül. Az időszakonkinti munkanélküliek legalacsonyabb számát Czettler Jenő nyomán 250.000-re, legmagasabb számát Matolcsy Mátyás adatai alapján 400—450.000-re teszi, akinek számítása szerint 111 millió normál munkanap maradt a mezőgazdaságban kihasználatlanul. Ez a magyar gyáripár évi 64 millió munkanapjának majdnem kétszerese. A hatalmas munkásfelesleg közmunkáknál keres foglalkoztatást. A közmunkák különböző mértékben segítenek a munkásságon. A munkásoknak fizetett munkabérösszeg a vízszabályozásnál 70—80%, az útépitésnél csak 30%—35%, a MÁV beruházásoknál szinte semmi. Csillagászati számok kellenének 400.000 munkást foglalkoztató közmunkákhoz.

Rendkívül érdekesek a mezőgazdasági cselédségről közölt adatai. Ennek pénzbére 1913-ban összbérének 40.80%-a, 1927-ben már csak 24.74%-a, a többi természetbeni szolgáltatás. Az OMGE adatai szerint 1927-ben átlagos évi bére 800 P, 1932-ben 586.15 P, 1933-ban már csak 434.36 P. A nagy zuhanás a terményárak esésének következménye. Tekintve, hogy az 1930-as népszámlálás adatai szerint minden kereső mezőgazdasági cselédre 1.75 eltartott esett, 300 munkanapot számítva fejenként 43 fillér jövedelem esett (1932-ben még 58). Hasonlíthatatlanul rosszabb a nincstelenek és egyholdas vagy azon aluli birtokos helyzete. Míg Szalay István (Mezőgazdasági üzemek kézimunka szükséglete és kézimunka költsége) a mezőgazdasági cseléd és munkás bére közt nem lát lényeges eltérést, addig az OMGE szerint 1933-ban 250 redukált munkanap figyelembevételével ez a munkáskategória 51-86 P-vel keresett kevesebbet, mint a mezőgazdasági cseléd. Matolcsy Mátyás adatai szerint 1933-ban 65%-os évi foglalkoztatás mellett ez a kategória átlagban 285.57 P-t keresett, vagyis 148.79 P-vel kevesebbet, mint a cseléd. Egy kereső munkásra 1.22 eltartottat számítva, egy-egy személy napi ételmezésére, ruházatára, esetleg lakásra és egyéb kiadásokra 1933-ban 35 fillér jutott. A napszámos munkabérrendszer háttérbeszorulása mellett ma a részes munkáltató rend-

szer lép előtérbe. Rámutat a szerző arra, hogy a gazdának, ha megfelelő forgatóke áll rendelkezésére, a napszámmal történő termelés nem drágább, mintha azt terménnyel díjazza. Részletesen összeveti és közli a földművelésügyi minisztérium és az OMKA napszám-bér-kimutatásait. Az 1913-hoz képest a napszám-bér 50%-kal csökkent, a pénz vásárlóértékének csökkenését is figyelembe véve, mai bére a háború előttiének egyharmada.

A havi 80 P-s létminimumhoz mérve a mezőgazdasági cseléd ennek 45.2, a mezőgazdasági munkás 25—40%-át tudja megkeresni. A legkisebb munkabérek megállapítására hozott 1923: XXV. t.-c. üdvös hatása nem mutatkozhat nemcsak a munkások tájékozatlansága vagy szervezetlensége miatt, hanem azért sem, mert tudva tudják, hogy magasabb követeléseik esetén a gazda a munkát beszünteti, esetleg idegen munkást hív. A munkáscsalád keresményénél is döntően fontos termény keresete, de ezt súlyosan érinti az őrlési vám. Tavaszra ez a gyakran kiuzsorázott népréteg már gabonakölcsönre szorul. Pénzkölcsönre hitele nincs.

A kubikusok kereseti lehetőségei is szomorúak. Míg 1925—27 közt napi 6—10—12 P volt, ma leszállott 2—3.50-re. 150 munkanapot feltételezve 1927-ben 900—1400 P-t, ma 300—400 P-t keres. Rámutat a szerző arra, hogy 400.000 munkáscsalád adó, OFAKSz, OFB földamortizációjából eredő és 64 millió pengőre tehető magánterhe, amelynek súlyát még az agrárrolló is növeli, óriási kárt jelent fizetéseképtelenségükkel az államra és magángazdaságra is. Magának az egyébként antiszociális forgalmi, fogyasztási adónak a kiesését három millió ember után évente 1000 millióra lehet tenni.

Az ínségakciók itt nem segíthetnek. A földreform eredménytelenségének legfőbb okát a szerző abban látja, hogy azt nem kötötték össze telepítéssel. A megváltási árat is túl magasra szabták.

Népünk életszínvonala nagyon alászállott. Megcsappant a kenyér, cukor, hús és az iparcikkek fogyasztása. Népünk lakása egészségtelen, ugyanígy ivóvize is: 20.000 kútból 72% egészségtelen. Az egyke (118 egykés faluból 114 színmagyar), a gyermekhalandóság, a tuberkulózis, nemi betegségek belső elvérzésre vezetnek. Egészségvédelemre és a nép műveltségének emelésére van szükség.

A könyv második fejezetében kifejti a szerző, hogy a bajok orvoslását a munkástelepítéstől várja. Két típusú telepet kíván, munkás- és kiscgazda-telepet. Az elsőnek 6, a másodiknak 12 kh. legyen a nagysága. Mindkettő belterjes gazdálkodásra berendezve, eleinte földbérlet-szövetkezetek irányítása alatt. A telepítéshez a korlátolt és szabadforgalmú birtokból három millió kat. holdat lát igényelhetőnek. A telepítés csak a földár mérsékelt megsabása mellett sikerülhet s csak úgy, ha a telepítés terében minden társadalmi osztály részesedik. A telepítés költségeit 2050 millió pengőre értékeli, ezt a hatalmas összeget a bankokra kivetendő szociális váltságdíjjal, a «befagyott» 300 millió pengő adóhátralék behajtásával (nem készpénzben, de naturaliakban, esetleg munkateljesítményben) biztosító társaságok díjtartalékjaiból, OTI, MABI évi feleslegek igénybevételével, később földjavítómunkálatokkal gondolja előteremthetőnek.

A harmadik fejezetben a munkaalkalmakat ismerteti s megvalósításuk sürgősségi rendjét is megállapítja. 1. Kislakásépítések, 2. hajózó- és öntöző-csatornák kiépítése, 3. úthálózat és 4. földjavítási munkálatok. A mezőgazdasági munkásságot földbérlet-szövetkezeti és munkavállaló szövetkezetekbe tömörítés-sel akarja a reá váró nagy munkára ránevelni. L. M.

Reiner, Rolf C.: *Rasse, Vererbung und Charakter.* Eine grundlegende Einführung. Berlin, é. n. Deutsches Verlagshaus. 116 l. Nagy oktáv, 137 (több egészoldalas) képpel. 4.80 Mk.

Azonnal kedvezőre hangol bennünket a nagyon szépen kiállított, kitűnően illusztrált művel szemben, hogy szerzője *pszichológiai* asszisztens a berlini Charité ambulatóriumán W. Jaensch professzor mellett, aki különben az előszót is írta könyvünkhöz. Ha valaki idő, vagy nagyobb szakmunkák vagy mélyebb érdeklődés híján csak általános tájékozódást akar nyerni e manapság annyira aktuális tudományágakról, helyesebben arról, hogy miképen festenek ezek a hivatalos német faj politika szolgálatában, de komoly nivójú szakember népszerűsíthető tárgyalásában, annak jó szolgálatot tesz Reiner könyve: világos, áttekinthető, szemléletes. Egy-egy fogalomtiszta, módszertani és történeti bevezető fejezet után részletesebben — kb. 50 oldalon — leírja az egyes európai fajokat, majd a fajok keletkezésé-

nek és az átörökléstannak, hormontannak és konstitúcióméletnek, végül az eugenika főbb kérdéseivel, illetőleg ezek állásával és nemzeti szocialista szempontú értékelésével ismertet meg. Táblázatai, vázlatai s főleg képei (ezek közül sok Lendvai—Dirksen: «Das deutsche Volksgesicht» c. műből való) jól érvényesülnek a krétapapír-lapokon: «nicht bloss verstandesmässig, sondern mit dem Auge muss man lernen» — említi az előszó is a fajtudomány divatos módszertani jelszavát. A szerző tudomány tani helyzete szerencsésen érvényesül a tárgyalásban: saját lélektani érzéke ellensúlyozza a faj tanban és átöröklés tanban szokásos egyoldalú biológizmust, másrészt főnökének, illetőleg a Jaensch-testvéreknek funkcionális típus tana megóvja őt Kretschmer alkat elméletének túlbecsülésétől. Annál sajnálatosabb, hogy politikai *helyzete ezt* a kiegyensúlyozott tudományát egészen egyoldalúan az «északi gondolat» szolgálatába állítja: ez a mű egészének kidolgozásában s részletproblémák elbírálásában, sűrű Günther-idézeteiben és ellenkező szaktekintélyek elhallgatásában egyaránt és igen nagy fokban megnyilvánul; a faj javítás «materialista» kalkulációjában, a kreténekről közölt elijesztő képekben (egyébként Jaensch professzornak és másoknak komoly felvételei), a jellemzően «Aufnordung» című zárófejezetben (a Hitler-ideállal) már a propaganda-jelleg kerekedik felül a szerzőnek különben kétségtelen színvonalán. Részleteivel itt nem vitázhatunk, bár természetesen ilyen jellegű témáknál ugyancsak akad kifogásolni való akár a világnézet, akár a szakfelfogás szempontjából (pl.: «csak gyermekeinkben lehetünk halhatatlanok»; az északi nőben van a legkevesebb férfi-elem (?); szerző a köznek «korlátlan előjogaival» szemben az egyénnek igényeit alig, a személynek önértékét egyáltalán nem méltányolja; a bambergi dóm lovassobrát, ezt a szép északi típust, tévesen még mindig a mi Szent Istvánunknak nevezi; könyve legvégén, az addigi tárgyalással ellentétes hirtelenséggel szétválasztja a testi és lelki «északiságot» s ez utóbbit jelenti ki döntőnek, hogy így a barna Hitlert faji — lelki — mintaképnek állíthassa, stb., stb.). Összefoglaló minősítésünk tehát: szép képanyagát eltérő felfogásunk mellett is jól használhatjuk; — különben egyes beszámoló szakaszaival szemben már óvatosabbnak kell lennünk; — téves gyakorlati következtetései pedig nem fognak megátéveszteni bennünket.

Szűcs Lajos.

Reichsminister Bernhard Rust und Prof. E r n s t K r i e c k, *Das nationalsozialistische Deutschland und die Wissenschaft*, (Reden), Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt 1936, 35. old.

A kis füzet Rust birodalmi nevelésügyi miniszternek és Kriecknek — a heidelbergi egyetemen a filozófia tanárának — a heidelbergi egyetem 550 éves jubileumi ünnepén elmondott beszédeit tartalmazza.

A két beszéd elhangzása arra látszik utalni, hogy a «német nemzeti forradalom*» elérkezett már ahhoz az időponthoz, amikor a tudomány problémája előtérbe lép s megoldást sürget s amikor a politikai harc, újraértékelés és helycsere után a szellemi- és kultúrélet egyik legjelentősebb tényezője: a tudomány és képviselőinek világa is helyet követel magának «a nap alatt». Hiszen minden forradalom — mindenhol és mindenkor — egyben tudományellenes is s csak a nemzetépítő kultúrmunka engedi meg magának a «fényűzést», hogy a tudományos életre is pénzt, életet és időt áldozzon.

Rust beszédében nyíltan felvetette a kérdést: «Hogy áll a nemzeti szocializmus a tudománnyal szemben?» Felelete az, hogy a mozgalom nem tudományellenes, csupán felismerte, hogy «a tudomány előfeltételek és értékalapok nélkül egyáltalában nem lehetséges. A múlt összes nagy tudományos rendszerei mind a világ értelmének és az ember valaminő rendeltetésének hitén épültek fel és a pozitívista és liberális korszak úgynevezett «értékmentes» (wertfrei) tudománya is annak hitéből indult ki, hogy a tudomány haladása örök s az az emberiség haladásának szerve.» Rust szerint a nemzeti szocializmus csak a világnézet-nélküliségnek azt az alapelvét ítéli el, mely az objektivitást a mindentmegértés magatartásával cseréli fel, holott minden megismerés alapja az igazi tárgyilagosság. Nézete szerint: «a tudomány éppannyira szabad, amennyire kötött is, kötött szubsztanciájában valamihez, ami maga nem tudomány, s szabad a valóság megismerésének formájában». A tudomány világnézethez van kötve, ahhoz, hogy «a tudomány az élettel kapcsolatban áll s a tudós is a megismerés folyamatában népének tagja». Ezért a tudomány a néphez van kötve, ami tény s nem politikai

követelmény. Az állam — Rust szerint — csak a tudomány képviselőivel szemben állít fel követelményeket s nyilvánvaló, hogy sem a tudományos élet felvirágoztatása sem a főiskolai válság igazgatási rendszabályokkal nem oldható meg. A tudományos élet új kialakulása csak a tudomány eszméjéből fakadhat.

Krieck beszédében, melyet a miniszter felhívására a német tudomány nevében válaszként mondott el, kijelentette, hogy «mi a tudományos abszolutizmust épügy elvetjük, mint a politikai imperializmust». De «minden népnek minden korban saját törvénye és mindenkori sorsa alapján kell életét kialakítania s ennek az öntörvénynek van minden életnyilvánulás, így a tudomány is, alávetve». Azonban a német tudomány művelői az európai — nyugati — népcsalád tagjainak érzik magukat s avval továbbra is kapcsolatban fognak maradni. A tudomány valamely nép életegészenek kifejeződése és része s ezért azzal szükségszerűen összefügg. Nincs öncélú tudomány, mert bár az igazság a tudomány útja és kialakító tényezője, de célja mégis az emberiség és a népi életrend kialakítása — a közösség jellemzője és természettörvénye alapján. Ezért gyökerezik a tudomány a világnézetben. A mai németiség életfeladata az, hogy kényszerű sorsát az örök igazság reá eső része szerint megoldja. A német nép életében ezzel kapcsolatban új építőelv került felszínre, melyet a jövő német tudománya is kialakítani és irányítani fog, A felvilágosodás imperialista igénye, mint nyugati koreszme, termelte ki az örökérvényű és igényű tudományelveket. Ez azonban a tudomány objektivitásának a problémája. A német tudomány a tradícióból csak azt veszi át, ami jelen feladatainak megfelel. *Krieck* azután — befejezésül — az új tudományelmélet alapját vázolta öt pontban: 1. A humanisztikus elv a maga idejétől jellemzett világnézeti elv volt. Az örökérvényű elveknek mindenhol való érvényre jutása azonban nem nyert bizonyítást. 2. A Kant óta uralkodó liberális tudományelmélet saját kora tudományos kutatásainak eredményeivel sem állt összhangban, mert a tudományt nem a «tisza ész» mechanizmusa, hanem a népi életközösség feladatai termelték ki. 3. A «tisza ész» tudománytana csak a matematikát ismerte el objektív és teljes tudománynak. Pedig a történeti- és szellemtudományok, valamint a

kísérleti fizika is tudomány volt. 4. A világháború előtti uralkodó tudományelmélet szerint a teljes kifejelettség jele a tudomány «értékmentessége». A neoskolasztika, a marxizmus és az angol-szász pragmatizmus voltak ennek a felfogásnak már akkori ellenzői s ezért csodálatos, hogy éppen ezek részéről érik a német tudományt támadások, mert hasonló úton halad. 5. A tudományos felfogás és magatartás azelőtt quietista volt s a kontempláció volt az általános. Ez a passzivitás ma — az idők folytán — már nem követhető. Oly tudományra törekszik a németiség tudományos világa, mely az egész embert formálja a nép nagy feladatainak megoldására. A tudománynak már nem megkülönböztetni, hanem döntenit kell. S ezért vezet a jövő felé. A németiséget sorsa oly utak felé vezette, melyeken minden más népnek — előbb vagy utóbb — belső szükségességéből haladnia kell. Ezen az úton a német tudomány eredményesen fog együttműködni más nemzetek tudományos világával.

A két beszéd igazolni látszik azt, hogy a német tudomány jelenleg az átalakulás válságában él.

Elvben — úgy látszik — Krieknek igaza lehet, hogy ha a múlt század világnézetben nyugvó tudományos rendszerei a tudomány jellegét igényelheték, épolj joggal teheti tehát ezt a mai német tudomány is. Természetesen ezt is csak azzal a feltétellel, hogy az igazságot elfogulatlanul, a tudományos tárgyilagosság megőrzésével keresi. Abban is igaza van, hogy a tudós, aki bár az emberség egyetemes kultúrája számára termel értékeket, ezt a tevékenységét nem teheti meg olyképpen, hogy a saját nemzetét lerombolja. Mert a szabadságnak is vannak belső, erkölcsi korlátai. A világnézetre építő tudomány nagy veszélyekkel néz szembe, mert eleve kizárja a tudományt éltető szellemi vitát, az érvek küzdelmét, hiszen a világnézet éppen azért világnézet, mert kizárja a vitát, az érvelést s dogmatikus. Igaz az a megállapítása is, hogy a múlt század tudománya, főleg az egyoldalú, az egyelvű állásponton lévő, csődöt mondott s új megoldások váltak szükségessé. S igaza van abban is, hogy minden nemzet tudománya a maga nemzeti kultúráját jellemző irányban fogja keresni a megoldást. S a német főiskolai válság semmivel sem marad a többi nemzetek egyetemi oktatása új megoldásainak sürgető problémái mögött. Igazolás erre az európai államok sok

egyetemi reformja (Franciaország, Olaszország, Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, stb.).

A két beszéd élesen világít rá a tudomány és világnézet problémájára és a német tudományos világnak kibontakozáskeresésére s ezért nem érdektelen olvasmány. *Rudai Rezső.*

Dr. Esztergár Lajos: *A szociálpolitika tételes jogi alapja.* Pécs, 1936. 500 l.

Jogszabályaink mind szellemünkél, mind terjedelmünkél fogva alkalmasak arra, hogy az állam megerősítését szolgálják, ha ismertekké válnak és végrehajtásuk a jogszabályok szellemében történik. Ezzel a mondattal zárja le a szerző terjedelmes könyvét s ezzel fejezi ki azt a meggyőződésbeli motívumot, mely műve megírására készítette. Nem kétséges, hogy ez a tiszta- és nemescélú munka valóban hasznos produkció, mert áttekinthető s a lényegest felölelő összefoglalása azoknak a többnyire *a postfmon-szociálpolitikai* jellegű jogszabályoknak, amelyeket a szerző a szociális problémák gyűjtőneve alá vett társadalmi megbetegedések megszüntetésére vagy megelőzésére alkalmasnak vél és «szociális jog»-nak nevez. Ilyen összefoglalásra pedig szükség van, mert segíti azt a szizifuszi munkát, amelyet a társadalmi bajok gátépítői végeznek, ez pedig nem mellőzhető addig, míg a társadalom rá nem eszmél arra, hogy erejét és erélyét a betegápolás politikája helyett az egészséges élet politikájának megvalósítására kell fordítania, vagyis szánalmasan meddő «szociálpolitika» helyett becsületes, komoly, lelkiismeretes, cél tudatos, határozott, tervszerű és mindenek felett igazságos és bátor nemzetpolitikát kell követelnie. Egy ilyen hatalmas és jószándékú munka, aminő az Esztergár Lajosé, könnyen elterelheti a figyelmet a lényegről s azt a hitet keltheti, hogy a rossz közigazgatás minden bajunk forrása. A szerző előszava és a munka bevezetése nem alkalmas ennek az aggodalomnak elhárítására. Azt olvassuk az előszóban, hogy a társadalom testén támadt megbetegedések «az állami akarat, szándék ismeretének birtokában» gyógyíthatók. Ezért vállalkozott a «szociálpolitikai jogszabályok rendszerbe foglalására és a szociális problémákkal kapcsolatban (!) kiadott jogszabályok feltárására». Nagyon bürokratikus szemléletre mutatnak ezek a sorok, nem vetnek

semmi fényt arra, hogy a szerző, aki pedig más munkájában végig haladt a társadalom élet jelenségeinek vizsgálatán, mérlegelné a társadalmi életben és alkotásokban, tehát a jogalkotásban és jogszabályokban tetestöltő szellemi és erkölcsi erőket és látná, hogy az erkölcsi alapjukban meggyengült társadalmi intézmények megújítását miképpen késleltetik egyfelől a kóros tünetek következtében feltorlódtott nyomor, másfelől az, hogy a közromlás haszonélvezőinek mesterkedése következtében megzavart közvélemény mellett nem tud kialakulni a bajokat gyökerében orvosolni kész közakarat. A szerző a társadalmi bajok természetéről kissé ellentmondóan beszél. Maga mondja, hogy nem átmeneti jelenségekről, hanem a társaséletet létében fenyegető jelenségekről van szó, s hogy a magyar jogalkotás is kiegészítésre szorul, viszont egész hatalmas könyvében alig kerül felszínre más, mint a társadalmi visszaélések okozta bajok enyhítése és az okozott károk helyrehozása mint társadalmi feladat. Nagyon helyes, ha a szerző sokat vár a közigazgatástól a társadalmi bajok leküzdésében. Azonban csak olyan tisztviselők munkája lehet komoly nemzetpolitikai értékű, akik világosan látják a bajok forrását, az osztályönzést s az egyéni önzésnek osztálygondolkodásból való elnézését, sőt támogatását, az igazságérzet és emberszeretet fogyatékoságát, a közérdek felismerésének hiányait s akik a közigazgatás *nevelőhatású* következetes munkájukkal olyan közszellemet alakítanak ki a maguk munkaterülete körében, amelyben a társadalom- és nemzetellenes jelenségek gyökerükben elvágyva elsorvadnak. Sz. Gy.

Ortutay Gyula: *Magyar népismeret.* Magyar Szemle Kincsestára.

A háború után támadt szociografizáló divat idestova tízéves. Budapesti és vidéki városi fiatalok «falujárásra», «regölsésre» indultak s nem egyszer egy-egy falut dolgoztak fel naponta. Sajnos, a legtöbbjük meg se közelítette kitűzött célját, hogy feltárják a nép anyagi, szociális és szellemi helyzetét. Egy-egy faluvégen elégetett tábortűz megnyugtatta lelkiismeretüket s az elvégzett munka önértetét kölcsönözte az ifjú, nagyrészt képzetlen és kéretlen «társadalomtudósoknak», akik rögtönzött, riportszerű «szociográfikában» helyzetképet mertek adni a

parasztság valóban nyomasztó életszínvonaláról, embertelen egészségügyi és lakáskörülményeiről, lehetetlen kereseti és értékesítési viszonyairól, sőt menükártyát szerkesztenek heti étrendjük hallatlan igénytelenségéről és silányságáról. Három munkakörre osztották tevékenységüket. 1. A *falukutatás*. 2. *Falusegítés*, falumunka: szellemi és fizikai erejüket időnkint a parasztság javára gyümölcsöztetni. 3. *Faluvezetésre* való felkészülés. Mindenesetre örvendetes jelenség, hogy a városi fiatal-ság egyre sűrűbben keres kapcsolatot a falvak népével és mind a két irányban hasznos, ha kölcsönös ismerkedés útján közelednek egymáshoz. A szociográfia azonban egy-két sikerült munkától eltekintve, egyelőre kevés hasznot látott belőle. Valószínű, hogy az ország szociális feltérképezése, ha csak nem államilag, fentről irányított tudományos helyzetanalízisként történik: aligha járhat megfelelő sikerrel. Romániában azért számolhat be nagyobb eredményről a falukutatás, mert ott a nagyobb exaktság mellett, legalább egy óriási alapítvány és egy kiváló tudós irányítása teremtett számára kedvező helyzetet.

Mindezt kritika tárgyává teszi Ortutay Gyula remek kis füzetkéjében, amely «parasztságunk mind teljesebb és egységes szempontok szerinti megismertetését», a helyzetelemzés helyes módját keresi, áttekinti és kritizálja a külföldi és hazai szakirodalmat. Főposztulátuma állandóan annak hangoztatása, hogy a falukutatást elsősorban mentesíteni kell minden «prekoncipiált elvrendszerétől, annak egységesnek és minden irányban részletekbe menő analízisen kell nyugodnia. Elsősorban néprajztudományunkat marasztalja, mivel nem érdeklődik a parasztság társadalmi tagoltságával, szociális, jogi és lélektani helyzetével. S itt nem árt kissé kiegészíteni kifogásait. A magyar néprajztudomány, csakugyan, máig alig került közelebb népünk megismeréséhez, mint volt Hermán Ottó, Kálmány, Jankó, Gönczy stb. érdemes alapvetései idején. Utódaik szemlélete még romantikusabb, mint az övék, csakhogy ami az elődöknél a romantikus «völkisch-herderianus» nacionalizmusból frissen fakadva korszerű volt,—ma anakronizmus. Megalkották nagyrészt önkényesen a magyar nép jellemét, azt kategorizálták: csak az a baj, hogy egy népből bajos öt jelene és egész történelmi múltja idején jellemző tipológiát elvonni. A néprajzi hivatalos-

ság ráfogta a rendi parasztságra, hogy ez a magyar nép örök arca. Pedig a népjellem változik. A magyar népiséget is történelmi-politikai-gazdasági és szellemi befolyások alakították s a mi parasztságunk sem volt mindig «tipikusan» agrár termelőmódszerében, patriarchális közösségi szellemében, feudális társadalmi berendezésében élő rendi parasztság. Néprajztudományunk most ijedten látja, hogy örökérvényűen rendinek deklarált parasztsága a történelmi erők behatása folytán ismét változni kezd, régi tulajdonságait levetkezi, tárgyi és szellemi kultúrájait «pusztulnak», (ahogy ők azt a változást következetesen mondják), ami nem is csoda, mert népünk most éppen a rendiségből a kapitalista polgárosodás felé halad, azokkal a zökkenőkkel, amelyek társadalmi viszonyaink mellett, bizony, «természetes» kísérőjelenségei az át váltódásnak. A Herder hatása alatt álló századból való éles különbségtevésük, mely annyira határozott határokkal választja el a népkultúrát a magasrendű kultúrától. Értékelésükben mindig amaz áll elől, misztikus őstengerből vélik eredeztetni, a homályos őshumánus mitologikus vizeiből, mindig csak ezt a visszaütéses ősiséget bogozzák s tagadják, hogy a szellemtörténeti áramlatokkal, a magasrendű kultúrával összekötésben, kölcsönös cserélődésben, kölcsönös egymásraható viszonyban volna.

Ortutay könyvecskéje helyesen mutat rá a két irányba szét szakadt és talán egyformán zsákutcába kerülő szociális-racionális és az idillikus-romantikus parasztszemlélet hibájára s megmutatja a fálukutatás tudományos, sokoldalú képességeket és elmélyedést kívánó feladatait, a probléma sokrétűségét.

Erdős Jenő.

A. H u x l e y: *Szép új világ.* Fordította: Szinnai Tivadar. Budapest. Pantheon. 1936. 256 l.

Ez a nagyon szellemes, nagyon eredeti és mélyenlátó író, ki erős egyénisége és szabadságszeretete miatt írásait is műfaji kötöttségek nélkül alkotja, elképzelte és regénybe rajzolta, mi lenne az emberi társadalomból, ha bizonyos mai tendenciák uralomra jutnának és átformálnák a világot. A regény szerint, mely most — kissé megcsönkítva — másodszor kerül a magyar

olvasó kezébe, másfél évszázad múlva a liberalizmus és a demokrácia romjain megalakul a Világállam, melynek hármasszója: állandóság, egyöntetűség, közösség. A nagy, döntő harc Angliában, London felett zajlik le s az anthrax-bombák győznek. Még sok baja van a Világállamnak az igénytelenekkel, a szimplistákkal, akik a természetes élethez ragaszkodnak s a rajongókkal, akik még mindig a lelki kultúrát keresik, de a Világállam gyökeres reformjai: az ektogenezis s a kondicionáló és beidegző nevelőeljárás végre megteremtik a stabil, a tökéletesen technifikált, az abszolúte kommunista államot és társadalmat, melynek tagjai nem ismerik a szenvedést, ahol mindenki boldog. A Világállamot tíz világigazgató kormányozza. Ők vigyáznak a rendre, a nevelésre, mert minden a neveléstől függ. A Világállam ötféle kvalitásban gyártja az embereket s ennek megfelelően társadalmában öt kaszt van: α , β , δ , γ , δ , és ϵ -emberek. A tökéletes eugenetika e termékeit a mesterséges termékenyítéssel nemzett és incubator-csővekben, elektromos úton fejlesztett embriókból különböző vegyi eljárások útján nyerik. Az intelligens alfák és az állatoktól csak alig különböző epszilonok között még három fokozat van, úgy hogy a különböző szellemi képességet igénylő munkákat a legmegfelelőbb egyének, azaz egyedek végzik (egyén, egyéniség nincsen, még a szó is forradalmi merészség a Világállamban). A család ismeretlen fogalom, apa, anya: homályosan derengő és szégyenletes, trágár jelentésű szavak abból a korból, amelyiknek még nem ismerte a szép új világ magasabb erkölcsét: mindenki a mindenkié . . .

A Világállam polgára *köteles* boldog lenni. Hogy az is legyen, arról a hypnopedagógia gondoskodik. A csecsemőkortól kezdve szüntelen szuggesztió-attakok és asszociációs élménysorozatok, melyek álomban és ébren munkálják a gyermekeket, elérik a célt, a gondolkodás tökéletes egyöntetűségét, az egyéniség teljes megszűnését. A Világállam kormányzói ügyelnek arra, hogy senkinek se jusson ideje a gondolkozásra és soha se lehessen egyedül, mert a magány és gondolkodás veszélyeztetik a világrend stabilitását . . . Isten, kereszténység, már régelfelejtett barbárságok, a praemodern emberek örültségei, Krisztus helyett Fordtól, egy T-modell bevezetésétől számítják az időt, Fordtól (ki pszichológiai kinyilatkoztatásait sajátságos módon Freud-név

alatt tette), kinek tiszteletére szeánszokat tartanak, orgia-szerű táncsal, veszélytelen szeretkezéssel végződő szeánszokat.

A szerelem is átalakult a Világállam társadalmában, házasság nincsen, öreg kor sincsen, de van a gyermekkortól a krematóriumig tartó szakadatlan szeretkezés, melyben a hűség megbotránkoztató erkölcstelenség. Ez a gépemberek legfőbb életöröme és a kitűnő bódítószer: a szórna, melyet az alfa-emberek egész napi munkájuk jutalmául másfél grammos adagokban osztanak ki az érte remegő Deltáknak és Epsilonoknak.

Nos, és boldogok?

John, a Vadember, aki egy szerencsétlen véletlen következtében anyaméhből születik és egy rezervációs területen nő fel, ezt lehetetlennek tartja. Mert a boldogságért emberi mivoltukkal fizettek. Nem ismerik a küzdelmet, a hitet, az önfeláldozást, az önmegtartóztatást, a tisztaságot, a szemérmet, a nemességet, a hősiességet, az Istent. Nem ismerik a kételyt, a veszélyt, az izgalmat, a szabadságot, a jóságot, a gonoszszágot, az erényt és a bűnt. Nem ismerik a szenvedélyeket s szenvedély-szurrogátumokat szedve keresik boldogságukat. Eldobtak mindent, ami az életet emberi létté teszi, a kényelemért, a nyugalomért, a biztonságért, az állítólagos boldogságért. S mégsem nyerték el. A félelmetes Világigazgató bevallja, hogy nem boldog. Páncél-szekerényében ott rejtegeti a Bibliát, Kempis könyvét Krisztus követéséről és Shakespearét. Bevallja, hogy a tudomány szabadságáért lelkesedik, de fel kellett ezt áldoznia a közboldogságért, melynek őre lett. De nem boldogok a közönséges halandók sem. Az új világ börtön, melynek falait örökös kábultság fellegébe burkolták.

A mi Madáchunk 73 évvel ezelőtt öntötte művészi formába a gépembert, mely ma újra kísért s félelmetesebben dörömböl az ajtón, mint két emberöltővel ezelőtt. Huxley regénye, ez a maró szatírával teljes utópia messzebb megy, de mégsem olyan lélekrázó hatása, mint Madách egyetlen jelenetbe szorított sikoltása. Arra azonban nagyon alkalmas, hogy a duzzadó képzelőerő mögött is józan koreszme-kritikájával gondolatokat indítson társadalmunk jövője felől.

S. G.

Az új Könyvek Könyve. 170 író, művész, tudós vallomása olvasmányairól. Összegyűjtötte és bevezetéssel ellátta Kóshalmi Béla. Budapest, 1937. 398 lap.

Érdekes kísérlet volt kivallatni egy sereg író és művész kedvenc íróikról és szellemi őseikről. Sajnos, a kísérlet csak fél-sikerrel járt. Ennek részben a szerkesztő az oka, mert sokat akart markolni s kissé elvtelenül válogatta össze a szellemi galériát. Babits Mihály mellett pl. Winckler Istvánt. Hiszen, persze, hogy a végleteket is keresnie kellett, azonban bizonyos homogeneitásra mégis törekedhetett volna. Igaz, hogy az eredmény is így tanulságos. Mindenek előtt azért, mert megkaptuk egy sereg írónk és művésznünk vallomását arról, mennyire őszinte és mennyire van birtokában az eredetiségnek és szellemi fölénynek, amelynek hiányában a nyilatkozók a nagyképűség vagy a köz-helyek fedezéke mögé menekültek. Néhány kitűnő önarckép nyertünk így nem mindig az alkotó előnyére. Abból, ami az ankét komolyabb eredménye lehetett volna, hogy milyen hatások alakították mai szellemi elitünket, vajmi gyarló képet alkothattunk magunknak, főképen az őszinteség hiánya miatt. Mégis megállapíthatjuk, hogy teljesen benne úszunk az európai szellemiség nagy közös medencéjében, azonban a bátrak és őszinték bevallása szerint a magyar géniusznak is akadnak megigéztettjei. A nagy álló csillagok megkapják a megemlítés köteles adóját minden világnézet táborából. Ők a nagy összekötő kapcsok, a közös nevező, amely fölött a kis számlálók kedvükre gyönyörködhetnek önmagukban.

n. o.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

MAGYAR SZEMLE. 1937. évfolyam 3. szám.

Áfra Nagy János: *Ifjúságunk a gyakorlati életpályákon.*

Kormányunk sok igyekezettel és áldozatkészséggel keresi az útját az értelmiségi munkanélküliség leküzdésének, vagy legalább enyhítésének. Intézkedései között egyike a legjelentősebbeknek a középiskolai ifjúság nagyobb tömegeinek gyakorlati életpályák felé terelése céljából szakközépiskolák kiépítése és szakoktatási iskolahálózatunk kiegészítése. A helyzetre jellemző aránytalanság, hogy kerek számban 85.000 középiskolai tanuló mellett csak alig 6000 az ú. n. «gyakorlati középiskolák» tanulóinak száma. (Helyesebb lett volna itt csak a középiskolák felső osztályait venni figyelembe. Így 27.000 középiskolai tanulóval szemben a 6000 gyakorlati középiskolai növendék még mindig aránytalanul kevés.)

Aggasztó tünet, hogy a gyakorlati iskolák tanuló ifjúsága is javarészt irtózik attól, hogy önálló gazda, iparos, vagy kereskedő legyen, hanem a tisztviselői és alkalmazotti pályákon igyekszik elhelyezkedni, lehetőleg a közszolgálatban. Ha csak annyi történik, hogy az érettségi vizsgálat kiterjesztésével s bizonyos főiskolai stúdiumokra bocsátással növeljük a szakiskolák jelenleg elégtelen vonzóerejét, nem jutunk el a kívánt eredményhez. A középiskola szelleme olyan, hogy a fizikai munkát, sőt általában a gyakorlati életpályákat lenézi az ott nevelt ifjúság, mert minden vágya bejutni vagy bent maradni az «úri osztály»-ba, amelynek beteges osztályönérvete most már a származási különbség elhalványulásával mindinkább a fizikai munkások és vállalkozók kategóriáitól való elkülönülésből táplálkozik. Az egész társadalom közfelfogásának, de különösen a tanárképzés és a középiskolai tanárság szellemének átalakulására van itt szükség, ha a gyakorlati vállalkozás és a fizikai munka mainál jóval nagyobb társadalmi megbecsültetése nélkül eredményt nem ígérő szakoktatási reformot helyesen akarjuk végrehajtani.

Rámutat a szerző, hogy az új ipartörvény nyújtotta kedvezményekkel a középiskolából kikerülő ifjúságnak csak elenyésző töredéke él, főképen a numerus clausus következtében a főiskolákról kiszoruló zsidó ifjúság. Ez az iparos és kereskedő foglalkozási csoportok vezető rétegének, elitjének elzsidósodására vezet, ami nem kis mértékben járul hozzá ahhoz, hogy jövelemeloszlásunk nemzetpolitikai szempontból minden tekintetben aggasztó jelenségeket mutat. A szerző szerint a következő ipari szakmák: órás, ékszerész, arany- és ezüstműves, műszerész, szűcs, fogtechnikus, vésnök, szobrász, cukrász, fényképész, lát-szerész, könyvkötő, kárpitos, műasztalos, üvegiparos olyan természetűek, hogy ott a magasabb fokú szaktudás és általános műveltség lehetővé tenné a gazdasági önállósulást és társadalmi felemelkedést.

Sz. Gy.

SOCIOLOGICAL REVIEW. 1937 január.

T. H. Marsall: *Authority and the family.* (A tekintély és a család.)

A német Institut für Sozialforschung 1936-ban «Studien über Autorität und Familie» címmel 850 oldalas jelentést adott ki kutatásairól. Erről ad számot ez a tanulmány. M. *Horkheim* általánosságban foglalkozik a tekintély kérdésével. Az ember — írja — a közjával összhangzó és a saját érdekeit is szolgáló viselkedésre nem magától jön rá; a kultúra elemei (törvény, szokás, vallás, intézmények) kényszerítik ilyen magatartásra. E parancs mögött szereplő erő a tekintély. A cselekedeteket irányító szabályok, normák lassan abszolút értéket kapnak. Sokszor lélektani szükséglet is elősegíti megerősödésüket. (Pl. az ősök tisztelete mint a tekintély forrása.)

Minden kultúrának megvan a maga tekintélytípusa és minden változás új tekintélyformát teremt. A tekintély alakulásában sok tényezőnek van szerepe. A törvény voltaképpen a tekintélyi viszonyokat fenntartó intézmények jogainak rendszere. Még az atyai tekintély is sokat köszönhet pl. a tulajdon, a házasság törvényeinek. A vallásnak és erkölcsi parancsoknak szintén nagy szerepe van a tekintély alakulásában. A nemi ösztön társadalmi tilalma egyik legerősebb erő annak a gondolatnak

elfogadtatásában, hogy az egyén szabályoknak van alárendelve. Ha a tekintélyt nem politikai vagy gazdasági rendszerben gyökerező külső erőnek tekintjük, hanem a társadalmi környezetbe kivetített emberi érzelem- és gondolatvilág eredményének, akkor a családban kell látnunk a szervet, mely e kivetítést megeremti.

A második tanulmány Erich *Fromme*; a tekintély lélektani vonatkozásait tárgyalja főként Freud elméletével kapcsolatban. Elfogadja ennek super-egoját. Ez belső ellenőrzője a külső hatásoknak, magához hasonítja, majd mint sajátját vetíti ki. Ezen alapszik az atyai tekintély elfogadása is. Az atyai tekintélyt erősen befolyásolják a társadalmi formák változásai. És a super-ego is változik az egyén fejlődésével. S amikor Freud azt állítja, hogy a gyermek super-ego ja a szülők super-egoját vetíti és nem a szülőket, ezzel elismerte a társadalmi hatás bejutását a gyermeklélekbe, hiszen a szülők super-egoján erős nyomai vannak a társadalmi hatásnak.

A kiadvány többi tanulmánya részben a kérdés történelmi vonatkozásaival foglalkozik, részben az adatgyűjtésekről számol be és inkább módszertani jelentőségűek.

U.-ott:

L. **Radzinowitz**: *Variability of the sex-ratio of criminality*. (A nemek aránya a bűnözésben.)

Ennek vizsgálata eddig szűk területen mozgott. Annyit megállapítottak, hogy az arány a bűn kategóriája szerint változik és hogy a bizonyos bűnökben megállapított változások párhuzamosak az aránynak az általános bűnözés adataiban mutatkozó változásával. Ám a nemek arányát csak bűncsoportok szerint nézték, figyelmen kívül hagyva a foglalkozást, vallást, lakóhelyet stb.

A szerző statisztikai vizsgálatai alapján az alábbi következtetésekre jut: A bűnözési arány sztatikus meghatározásának társadalomtudományi és büntetőjogi szempontból van jelentősége, mert hozzásegít annak megállapításához, milyen mértékben jut szerep a bűnözésben a nem nemi tényezőknek. Kétségtelen ugyanis, hogy a bűnözés arányait alakító, kizárólagosnak

látszó, mindig ható és elkülönítve vizsgálható tényezők mellett sok más rejtett tényező is szerepel. Az első pillanatra függetlennek látszó nemi tényezőre sok ilyen rejtett erő hat. De azt is kimutatták vizsgálatai, hogy e tényezők hatása a nemi tényezővel való együttműködésben ennek sztatikus szerepet juttat, míg ők maguk dinamikusak. Hatásuk olyan erős, hogy a nemi tényező állandó befolyása nagyrészt elveszti erejét és alárendelt szerepűvé válik.

S. P e l l e r: *Nature and nurture in mental development.*
(Természet és nevelés a szellemi fejlődésben.)

Szülők és gyermekeik összehasonlítása ismételten arra a megállapításra vezetett, hogy tehetséges szülők gyermekei tehetségesebbek, mint nem tehetséges szülőkéi. E tényből több következtetést szoktak levonni, pl. hogy tehetség és jellem örökletes, hogy a környezet elősegítheti vagy hátráltathatja a szellemi fejlődést. Viszont mások azt következtetik, hogy a tehetség aránytalanul van elosztva a népességben és hogy ez az oka a különböző eredményeknek és a társadalmi helyzet különbözőségének. Amit az egyik oknak, azt a másik következménynek tartja.

A szerző arra a kérdésre keres feleletet, hogy nem változó adottságok esetében a körülmények romlása a szellemi teljesítmények süllyedéséhez vezet-e. E célból vizsgálatai során az ugyanahhoz a társadalmi osztályhoz tartozó gyermekeket két csoportra osztotta: árvákra és nemárvákra. Ezzel kiküszöbölte a szellemi képességek egyenlőtlen elosztásának feltevéséből eredő momentumot s megállapította, hogy az árvák szellemi teljesítményei gyöngébbek, mint a nemárváké. A gyermekek képességei tehát meglehetősen mértékben függenek a környezettől. Nevelés, ápolás lényeges szerepet kap a tehetségek fejlődésében. Nemek tekintetében a körülmények rosszabbodásának hatása különbségeket mutat a leányok kárára.

Janson Vilmos.

ESPRIT INTERNATIONAL, 1937. január.

Carton de Wiart gróf: *La «guerre de doctrines» et la situation internationale.* (A «doktrínák háborúja» és a nemzetközi helyzet.)

A Nemzetek Szövetségének szeptemberi ülészakára jellemző volt az a nyugtalanság, amelyet egyes államok politikai és társadalmi rendszerének más államok belső életére és a nemzetközi viszonyokra gyakorolt növekvő hatása váltott ki. A liberális-demokratikus és diktatórikus ideológiák harca két egymással szembenálló táborba tömöríti Európát. Vannak, akik a mai feszültségnek ilyen leegyszerűsítését célzatosnak látják, sőt sokan e két tábor létét is kétségbevonják. Tagadhatatlan tény azonban az új diktatúrák megalakulása, melyek pártállásra való tekintet nélkül megegyeznek abban, hogy a totalitárius állameszme intranzigens hívei és hirdetői. Ez az ideológia megköveteli, hogy belső uralomraj utas után kifelé is érvényesíttessék. Expanzív ereje, mely szükségszerűen egyeduralomra törekszik, különösen ijesztően hat a liberális-demokratikus kormányformájú államok gyenge központi hatalmával szemben, amelyek egyenesen tehetetlenül nézik az ellenséges propagandát. A két rendszer közötti harc olyan szenvedélyes, hogy a nemzeti, politikai és gazdasági érdekeknek csak alárendelt szerep jut mellette. Az állami totalitás mindenkefelettlenségének dogmája alapjaiban támadja meg a francia forradalom emberi szabadságjogain nyugvó államformákat, amelyekben az egyén joga az állammal szemben polgári szabadságjogain épült fel. A szabadság, egyenlőség, testvériség eszméit már a világháború megtépázta; a korlátlan szabadversenytan is sok tekintetben módosult még a háború előtt. Úgyszólván sértetlenül maradtak meg azonban Európa legtöbb országában a liberális állameszme politikai intézményei. Ezeket a diktatórikus ideológia terjeszkedése megsemmisítéssel fenyegeti. Eszméinek a publicitás adja a legnagyobb hatóerőt. Propagandisztikus erejét megsokszorozzák a modern sajtó, a rádió és a film, annyira, hogy ez eszmék beszivárgása ellen a sajtó és vélemény szabadság országaiban még az érdekeltektől államok közös erőfeszítése sem használhat.

Ilyen körülmények között a régi intézmények megrefor-

málására kell gondolni. A demokráciákat csak egy mentheti meg, ha megszívlelik Emerson mondását: a javulásra való hajlam vagy lehetőség hiánya az egyedüli halálos betegség. Ez a felfogás már napjainkban is érvényesül (központi hatalom erősítése, sajtószabadság megrendszabályozása, stb.). Ilyen áldozatok árán a liberális kormányformák győzedelmesen kerülhetnek ki ebből a küzdelemből, mert nem elveik, hanem csak azok alkalmazása ellen indult támadás. Az emberek sohasem válhatnak szolgálalküekké és nem szerethetik meg az elnyomást, mert szabadságszeretetük előbb-utóbb felülkerekedik bennük.

Az intézmények és erkölcsök megreformálása, az új idők megváltozott követelményeihez való alkalmazásuk, a kultúrának a civilizációval való lépéstartása tehát a kibontakozás útja. Ez a meglátás, az életnek kvalitatív felfogása, mely több fegyelmet, sőt áldozatokat követel és így az egyént a személyes jólét és haszon önös szempontjain felülemeli, talán éppen a diktatúrától való félelemnek köszönhető.

A nemzetközi szellemnek is emelkedettebb szempontokra van szüksége. Helyesen mondja Bergson: «A ma emberének, akinek a tudás gazdagabb látást adott, lelki utánpótlásra van szüksége».

Esze Gábor.

A SZOCIOLÓGUS FELELŐSSÉGE.

Elnöki megnyitó a M. Társadalomtudományi Társaság 1937. évi közgyűlésén.

I.

Tisztelt Közgyűlés! Egy évvel ezelőtt e helyen, mint a Magyar Filozófiai Társaság alelnöke tartottam közgyűlési előadást a filozófus felelősségéről.¹ Engedtessek meg nekem ez alkalommal szólanom a szociológus felelősségéről, egész röviden rámutatva egy kérdésre, amely tudtommal eddigelé nem igen foglalkoztatta sem a szaktudományokat, sem pedig a közvéleményt. E kérdéstől függ lényegében az, hogy minek nézzük a szociológiát és mit várjunk tőle.

A szociológia a társas *valóság* tudománya, a ténylegesen lefolyó társadalmi életfolyamatok elemzése. Mi felelősség érheti a szociológust, midőn egyszerűen tényeket állapít meg? Nyilván az az *elméletet* illető felelősség, hogy jól vagy rosszul állapít-e meg tényeket s jól vagy rosszul kapcsolja-e ezeket össze okozati összefüggésükben. Valóban ez a felelősség igen szűkkörű, egy-egy elmélet keretében mozog.

Érezzük azonban, hogy már ez a felelősség sem éppen csak elméleti jellegű. Önkénytelenül az orvosra gondolunk; nem tud gyógyítani, ha nem indul ki helyes megfigyelésből, jó diagnózisból. *Ez* a felelősség azonban súlypontjában áttolódik a gyakorlatra, az orvoslásra, mert hiszen az orvosi tudomány csak előkészítője az orvosi gyakorlatnak. Ugyanígy azt mondhatnók, hogy a szociológus megállapít bizonyos tényállást, felfedezi a bajt, és az államférfi, a reformer, a szociálpolitikus, avagy legvégül a társadalom szervezője lesz az, aki érezni fogja a felelőséget, *mikor* beleavatkozik a társadalmi élet menetébe és ez a

¹ Megjelent az Athenaeum 1936. évfolyamában.

beleavatkozás lesz igazán a felelősségteljes valami, nem pedig az azt megelőző «elmélet», a pusztá ténymegállapítás.¹ E szerint az elméletek *nem* felelősek magukban semmiért, hanem csak az «alkalmazások» felelősek. Nem a szociológia hordozza a felelőség terhét, hanem egy «alkalmazott» — azaz normatív — tan, oly társadalomtudomány, melyet, mintegy félszázada immár a nemzetközi irodalomban szociálpolitikának szoktak mondani. Sokan gondolkoznak ma úgy, hogy csak a társadalom*politika* a fontos, csak ez a közügy. Ezzel szemben a szociológia bizonyos absztrakciókra hajlamos elméknek kedvtelése, magánügye, nem több. Maga a szociológia, úgymond, nem is lehet gyakorlati érdekű. Ez az elgondolás gyökeres egyoldalúságban szenved, és pedig azért, mert a szociológiát csak époly *valóság*tudománynak nézi, mint aminő valóság tudomány a *természettudomány*. Ez az elgondolás mindenütt csak természetet lát, tehát itt egy oly *naturalista* felfogás van előttünk, amely merőben vak egy alább érintett ténnyel szemben. Ez a naturalista felfogás zavartalanul végighúzódtott — a renaissance óta — négy századon át anélkül, hogy életnézetünkre gyakorolt hatását végigelemezték volna és egyoldalúságának, sőt merőben szűkkörű voltának megláttuk volna a végső következményeit, láttuk volna, hol van a kérdés ugrópontja.

Természetesnek vették, miszerint voltaképen a természeti valóság megismerése által változtatjuk meg a világot. Ez pedig *kettőt* jelent, 1. Ha jól ismertük meg a tényeket s az okozati összefüggéseket, úgy a felismert okok mozgásba hozatalával *mesterségesen előidézhetjük* az okozatot is. Csak futólag említem meg itt, hogy ez nagyszerű életperspektívát tárt a modern ember elé: íme, a megismerés, a valóság aprólékos elemzése sorsdöntő az emberiség életére nézve, mert az ember *nemcsak megismer, hanem — tud cselekedni is*, képes sorsán javítani. A természeti valóság megismerése a haladás útja. Ez a sajátyszerű hit öntött lelket négy évszázad kutatóiba, akik szinte minden pillanatban érezték, hogy az emberiség sorsa az ő *kutató* asztalukon dől el. Ezzel a mélységes hittel szereztek tekintélyt, vívtak ki társadalmi elismerést, és nyertek további biztatást kutatásaikra,

¹ Alles Faktische ist schon Theorie (Goethe).

sőt: látták is, hogy áldozataiknak sok gyümölcsét máris élvezheti az emberiség.

Ámde a természet helyes megismerése mást is jelent, jelenti 2. azt, hogy ha viszont *nem ismertük jel* jól a tényeket, és az összefüggéseket, nem történik semmi kár, mert *ha* kísérletekbe bocsátkozunk, hézagosan vagy rosszul felismert tények alapján, a helytelen alapon várt okozat egyszerűen — elmarad. Ebből következik, hogy a téves ismeret tulajdonképpen *nem érinti magát a természetet*, az egy hiú beavatkozási kísérletre néma marad. Az ember tehát nyugodtan kísérletezhet tovább, jobb tényfelismerésekre törekedvén. Nem más ez a felfogás, mint az, amelyet az ismert mondás fejez ki: science is power. A természetre vonatkozó tudásunk a *hatalmunk* alapja; viszont a nemtudás, avagy a tévedés nem más, mint hatalom-nélkül-valóság, illetőleg csekélyebb erő, korlátozott beavatkozási képesség, íme, ez a naturalizmus ma is élő felfogás, ma is igen hatásképes gyökere és indítéka *technikai* életfelfogásunknak.

Ma már alig lehet észrevenni, hogy ez a felfogás minő messze hatolt be a társadalmi kérdések feltevésébe, azok szívéig, finom haj szálgyökereit milyen mélyen eresztette be a különböző társadalmi felfogások talajába! Csupán emlékeztetek itt arra, hogy a biológiai nézetek minő erős hatással voltak nemcsak az orvosi, hanem a társadalmi tudományokra is. Az ú. n. társadalmi darwinizmus pl. azt csepegtette be az elmékbe, hogy aki hatalmasabb, az győz is, aki pedig győz, az — értékesebb is. Közkeletű lett a «létért való harc» nyers dogmája, a könyörtelen viaskodás dicsérete és eme felfogásból eredő nézet hatalmi *jogérzetet* szült, megerősítette az úgylis meglevő individualizmust. A «létért való harc» eszméje felágaskodott a magát könyörtelenül felküzdő «Übermensch» fölényes ál-éthoszáig, sőt kopogtat az ajtón egy újabb fölényes gondolat: egy «Übernation» gondolata is. A gondolat-szivárgás kanyargós útjait sokszor nehéz felismerni. De még észrevehető az, hogy a nyers darwinisztikus dogma valamiként megvan egyes politikusok gondolkodásában, akik szerint a kisebbségeket le szabad hengerelni az «államfenntartó többség» jogán. Egy győztes nagyhatalom politikusának biztató szava: tessék csak «jó étvággal» elnyelni a kisebbséget, jó talajra talált s egy nyers hatalmi jogérzetnek nyújtott táp-

lálékot. A kisebbségellenes harc egy jó ideje levitézlett «naturalisztikus» társadalomfelfogásban gyökerezik, innen sarjad ki egy állampolitika, a számbeli többségben megmutatkozó erő apothéozisa. Mindehhez sok szó fér. De térjünk szorosabb tárgyunkra.

II.

T. Közgyűlés! Sokan vannak ma is, akik a szociológiát még mindig *természet*tudománynak nézik, azzal a különbséggel, hogy a szociológia szerintük csak gyermekcipőben jár, és sok tekintetben reménytelenül kísérletezik, mert sokkal keményebb dió van itt előttünk: az ember társas együttélésében bent van az *ember* rendkívül bonyolult problémája. *Lasciate ogni speranza!* Itt a tudomány örökké csak tapogatózik, mindig tanuló éveiben van. Hiú álom itt szükségszerű, azaz «természete-törvényekbe foglalható összefüggésekre törekedni. «Rendszerek» konstruálása is csak gyermeces szórakozás. Az ily szkeptikusok, akik rendesen csillagászati távolságokból néznek a szociológiára, elfeledik, hogy ők semmi lényegeset nem tudnak mondani a szociológiáról, csak a komplikáltságot emlegetik, ezt pedig nélkülök is tudjuk. Az orvos elég komplikált szervezeti tény-álladékkal áll szemben, azért nem kergetjük el őt a házból, és nem térünk vissza a kuruzsláshoz és jóslásokhoz. A fenti, szociológiát ócsároló szellemeknek csak azt ízenem, ismerkedjenek meg azzal kissé bővebben, amit *már* tudunk, és ne csak azt nézzék, amit még nem tudunk, sőt talán évszázadok múltán sem fogunk tudni. A szociológiában végre is semmivel sincs több és nagyobb nehézség, mint valamennyi szellemi tudományban. De van itt egy sajátos probléma is; erre fel kell hívnom a figyelmet.

A szociológiai felfogásban sajátos az, hogy itt más a kutató viszonya a tárgyához, mint egyebütt. A természettudós ugyanis a természetet maga «előtt» látja, tárgya «kint» van, «előtte» van, tőle elválasztva, egy idegen világban. Ő mint test, benne van a természetben, de nem mint kutató. Ezzel szemben a szociológus tárgya más: tárgya a társas világ, amely nem idegen világ előttünk, nem pusztán «kint» van, mint a természet, nemcsak «előttünk» van, sőt nemcsak «körülöttünk». Mi itt a tárgyunk-

ban, mint kutatók is bent vagyunk, azaz részei vagyunk annak, «tagjai» vagyunk annak a tárgynak, amellyel foglalkozunk, t. i. tagjai a társadalomnak. Páratlan és egyedül álló viszony ez kutató és a tárgya közt. Ebből egy egész sereg következmény származik, amelyből kiemelünk egyet ép a felelősség kérdése kapcsán.

Említettük fennebb, hogy évszázadokon át a természet megismerése lelkesítette az emberiséget. Ma egy újabb hit ad neki szárnyat: egy szellemtudományi és idealista áramlat — valóságtudományi síkon. Újabb öntudatosság korába jutottunk e téren, és újabb önbizalomhoz, de — *nagyobb felelősséghez is érkeztünk*. Nézzünk itt meg egy következményt.

Azt mondtuk fennebb: ha a természettudós rosszul ismeri meg a tényeket és mégis kísérletezik, akkor a hatás — egyszerűen kimarad. Nem jó létre a várt okozat. A természet némasággal válaszol hiú beavatkozási törekvésünkre. Beismerjük tehát ez esetben: nincs hatalmunk a természet fölött ott, ahol gondoltuk. Kérdezzük: vajjon a társadalomtudományi téren is a nem-tudás egyszerűen hatalom-nélküliséget jelent? Azt hisszük, itt egész más az eset: *a nem tudás a természetben csak kísérletek csődjét jelenti, az emberi társadalomban folytonosan rosszabbodó helyzetet*. Gondoljuk csak meg, hogy az ember különös lényeggel bír, oly vonásokkal, amelyekről «leszokni» sohasem fog: az ember pl. emlékezik. Oly emlékezésről van szó, amely nem található fel kint, a természetben. Az ember «emlékezik» arra, *ami* megtörtént; de arra is, *ami nem* történt meg, ám «meg kellett volna történnie». Erre analógia a természetben nincs. Az embernek kötelezettségi érzései vannak és van felelősség-érzése is. Erre analógia nincs másutt, csak az ember világában. Továbbá felelősségérzésének tárgya nemcsak a «maga» cselekvése, hanem ennek «társadalmi kihatása» is. Ebben a társadalomban továbbá bent van az ember maga, a maga gondolataival is. Csak az imént utaltam erre,¹ és szabad legyen egy mondatot megismételnem: «Gondolat a csillagokra nézve közömbös ezekre nézve, gondolat a társadalomról: *része*, sajátos alkotó-

¹ *A társadalompolitika négy típusa*. Ünnepi dolgozatok Heller F. és Balás K. születésének 60. évfordulója alkalmából. 1937. 79. 1.

eleme a társadalom világának». Ehhez szabad legyen hozzátennem most a következtetést is: a szociológus felelőssége sokkal nagyobb, illetőleg lényegesen más, mint aminő a természettudósé.

A szociológus ugyanis, midőn valamit megállapít, és természetesen közli is gondolatait, akkor ezen gondolataival *nincs kívül* a tárgyán, a társadalmon, hanem *hat* reá, jó vagy rossz értelemben. Ha rosszul állapít meg valamit, azaz ha rossz már a társadalomszemlélete is, úgy a társadalomnak önmagáról való nézetei kezdenek deformálódni, és végül is lépésről-lépésre *deformálódik a társadalom maga*. így tehát a rossz társadalomtudomány *is* bent van a társadalomban.

Ezt pedig nemcsak általánosságban mondom itt el, hanem szabad legyen arra utalnom, hogy éppen nálunk egy meglehetősen feltűnő jelenség eléggé széles körben található fel: feltételezzük, hogy «valami csak elhangzik, nem kell minden ideológiai rezzenést zokon vennünk». Hagyjuk a dolgokat, azok ha kizöckentek is sodrúkból, majd rendbe jönnek. Ezt a bizakodó hangulatot, az «ideológiai tényezők» kevésre taksálását nem tudom osztani, mert meggyőződésem szerint a társadalom sokkal nagyobb mértékben szellemi képződmény, mint éppen nálunk fel szokták tételezni, tehát nagyon is meg kell néznünk azokat az «elhangzó» nézeteket. Azoknak az ideológiai, pusztán «nézeteknek» látszó tényezőknek ma a társadalom roppant mozgékonyá lett szerkezetében nagy súly jut ki. Látunk nem ritkán embereket, akik különös jóhiszeműséggel, nemeslelkű liberalizmussal hagyják burjánozni a legkülönbözőbb áramlatokat, s a végén eszmélnék arra, hogy ezek is, azok is «már csirájukban» annakidején minő sokat «jelentettek».

Az egész XIX. század figyelmeztet arra, hogy a szociológia ható tényezője magának a társas életnek. A szociológia nem lehet pusztán tudás a társadalomról, hanem egyben valamiképp tudás a társadalmak is. A szociológia — akármennyire iparkodik is pusztán tényismeret maradni — kitágul, automatikusan több lesz: *élő ideológiává válik*, akaratlanul — ez a döntő pont szellemtudományi értelemben. A szociológia tehát már akkor is gyakorlati vonatkozású, amidőn még «csak elmélet» kíván lenni. Nem arról van szó, hogy minő mértékben «hat» egy szociológiai

elmélet,¹ csak arról, hogy hat infinitezimális értelemben, mert bele van ágyazva a társadalom szellemi világába, melyből nem szakadhat ki. Ha egy elmélet csak megállapít valamit, ezzel *ki is emel* egy szerinte lényeges dolgot, illetőleg mozzanatot, íme, ezzel egyben hangsúlyoz is; midőn eme kiemeltségeket közölte, vallotta, meg is erősítette azt szellemi világgépünkben. Nem látjuk-e korunkban, minő mértékben hatott sok tény — pl. a korporációk jelentősége — a fasiszta államban? Avagy minő mértékben hatott a nemzeti szocialista világgépre a három-négy évtizede sarjadó faji ideológia, mely a fiziológiai értelemben vett típus bálványozásává is emelkedik? Ezek egykor egyszerű, sőt szürke «elméletek» voltak. Az volt a darwinizmus is, a népszuverenitás is, az volt a demokratizmus is! Egyszerre azonban hozzánöttek, elérkeztek az idők, s íme, most társadalomformáló hatalmak. Így talán nem lesz homályos ez az axióma: a szociológia nemcsak ténykonstatálás, hanem részben társadalomalakítás is — ez a sorsa a szociológiai gondolatnak, amely elől nem térhet ki; inkább *felelősségérzését kell hozzáméreteznie!* Társadalmi tényeknek konstatálása egyben *lényegéreztetés*, nemcsak *lényegfelismerés*.

A magasabb értelemben vett szociológia ítélet is az életről, nemcsak kartotékokban elzárt s lerögzített, néma fotókópiája az életnek. A szociológia *kint van az életben*, s már akkor is harcot jelent az igaz életalakításért, az élet harcai közepett, midőn csak tényekről szóló egyszerű megállapításokból áll.

Nem áll egyedül. A szellemi tudományoknak *általában* ez a

¹ Dunkmann (alább id. m. 211—12. lk.) konkrét esete, a tagozódás kérdése kapcsán így szól: «Keine abstrakte Theorie kann jemals den Erfolg haben, die fehlende Gliederung der beruflichen Stände künstlich herbeizuführen. Wenn solche Stände sich nicht aus der Natur der Sache selbst heraus entwickeln, wird kein Theoretiker sie jemals schaffen können. Wenn sie aber ausbleiben oder fehlen, wie soll man helfen? Nun, wir werden doch annehmen dürfen, daß *das Ausbleiben* natürlicher Entwicklungsprozesse *auf falschen Theorien* beruhen kann. Zwar schaffen die besten Theorien keine neuen Gebilde, aber *falsche Theorien können die Entstehung gesunder organischer Bildung* beeinträchtigen... Und dann wäre die große Bedeutung der richtigen Theorie eben die, *die falschen Gedanken zu beseitigen und der Entwicklung der natürlichen Triebkräfte Raum zu machen.*

természetük, és ideje felismernünk, hogy ebben a helyzetben van a pszichológia is. Ez is valamennyire hat a helyes lélek-felfogásra, *lelkeknek* szól, nemcsak *lélekről* szóló ismeret. Az ily tudományok sohasem tudnak életközömbösek lenni, nem bírnak merőben kikapcsolódni, egy elzárt teoretikus világba elvonulni, ott érzik maguk körül a való élet áráját. Ez az, ami rendkívüli felelősséget jelent, a szociológus elháríthatatlanul *felfokozott* felelősségét.

Sajnos, napjainkban ezt éppen nem mindenki érzi. Ma hirtelen divat lett szociográfia címén művelni társadalom-*kritikát*. Azt hiszik ú. n. szociográfusok, hogy csak tényekről számolnak be, de mert nem mindig van meg bennük a *teljes* igazság megismerésének komoly vágya, hogy ne mondjam, szenvedélye, voltaképp propagandairódmat művelnek — szociográfia jelszava alatt. Ez ellen a leghatározottan tiltakoznia kell mindenkinek, aki a tudomány szavát nem akarja megfosztani őszinteségétől, és komolyságától. Hogy a divatba jött «szociográfia» voltaképp minő bajt jelent, egy példával legyen szabad illusztrálnom. Van egy szem-betegség: orvosi szóval a «foltos látás». A szembeteg jól lát, ám csak helyenként, másutt, egyes foltokon belül semmit sem lát jól. Ez a tipikus baja egyes kutatóknak.

A szociográfia egyébként is fontos próbakő: egy konkrét tárgy van előttünk a maga jellegzetes formájában és bonyolultságában. Beszél önmagáért. És az a feladat, hogy *minden* szempontból jól és tüzetesen le tudjuk írni. Itt derül ki, hogy minő egy általános elmélet szempontgazdagsága; itt derül ki, hogy nem elég az említett foltos látás, mely csak felületes impresszionisták előtt nem tűnik fel zavarokat hozónak, pedig forrása a legkülönbözőbb eltorzításoknak.

Éppen a mi tárgyunk mutat minden vonalon különös komplikáltságot. Ezért nagyon is szokásos újabban már *térbelileg* is erősen leszűkíteni a kérdéseket, feltenni azt, hogy «legalább ezt» jól felkutathatjuk. *Nem* szokás ma még a szociológia körében általános tanulmányokat végezni csak azért, hogy egy bizonyos «kis» témát jól fel tudjunk dolgozni. In medias res járnak el. A korai specializmus, sajnos, e téren is el szokta feledni, hogy a részlet-kutatásoknak valójában csak akkor van.

értelmük, ha már eleve tekintettel vannak egy nagyobb egészre — amit a mai falukutatás éppen nem vesz tekintetbe. Vég-eredményben tekintettel kell lennünk az egész társadalomra! A szociológia sohasem helyeselheti a töredékemberek előtt természetesnek látszó töredék-látást. A szociológia igen komplex tárggyal áll szemben, nem elég, hogy valaki csak etnológus, statisztikus, csak közgazdász, jogász, társadalompszichológus stb. legyen. Az ú. n. kollektív munkák és «sorozatok» sem mindig üdvösek, melyeknek minden speciális fejezetét egy-egy szakember *külön* ír meg, és a szempontok egységét csak az egységes nyomdai kiállítás képviseli. A specializmus olcsó sikere vég-eredményben zűrzavaros helyzetet eredményez, a detaillista kutatók nyárspolgári kisüzeme *nem* vezet valódi szociológiai tudásra, hanem szűklátókörre.

Szeretném, ha szavaimat nem kísérné az a félreértés, hogy a szociográfiának ellensége vagyok. Nem, erről szó sincs, csupán arról, hogy a szociográfiai próbálkozásokat nem tudom addig valóban üdvözölni, amíg nem hatja át azokat igazi tudományos kutató véna *teljessége*. Az «alkalmi» szociográfusok eljárásában egy elvi hibát látok: azt, hogy nem akarnak tárgyukon *kívül* mást is szem előtt tartani. Némely szociográfus abban a feltevésben él, hogy elég, ha útnak indulva, felszereli magát egy kis statisztikával, van két jó szeme, és ügyesnek tartott kikerdező hajlandósága. Mindenesetre fontosnak látjuk ezt is, azonban nem mulaszthatjuk el hozzá tenni: a modern tudomány már eljutott odáig, hogy műszerekkel dolgozik. Már pedig ami a természettudományok terén a műszer, mely itt olyannyira magától értetődő, az a szellemi tudományok terén — finoman felépített fogalmakból, «szempontokból» álló *rendszer*. Ez a mi műszereinknek gazdag tárháza. Ezért kell tanulmányozni a szociográfusoknak is a szociológiai ú. n. rendszereket, melyeket ha mellőzünk, csak vulgáris megállapításokhoz jutunk. A szociográfia fontos iskolája a megfigyeléseknek, viszont a megfigyelésekhez kategóriák kellene, nem is pusztán *készen* átvett sablonok, hanem oly «nyílt» kategóriarendszer, amelyen a kutató is teremtő módon változtat tárgyához képest. Egyoldalú nézőpontok helyett tehát rendszer! Ellenkező esetben épügy nincs kilátás győzelemre, mint akkor, ha egy hadsereg

arzenálja csak *egy* fegyvernemre rendezkedik be, minden mást elhanyagol. A szociográfiának is életbevágó érdeke, hogy egyáltalában legyen szociológiai szempont-*rendszerünk*. Hiú elgondolás szociográfiával kezdeni, és a szociológiát elhanyagolni. Rendszer nélkül csak egyoldalúlag «érintünk» *egy* tárgyat *úgy*, hogy másutt éppen a lényeg csúszik ki könnyen a kezünkből. A felelőtlen tárgyalás eredménye végeredményben — torz társadalomlátás.

Megvan ez az általános szociológiában is. Múlt évi közgyűlésünkön utaltam arra, hogy minő káros zavar keletkezett abból, hogy a jogi irodalom a *consensust* pusztán *contractusnak* nézte évtizedeken, sőt már évszázadon át: ennek a következménye az, hogy az emberek megszokták a házasságot felbonthatónak tartani kölcsönös megegyezés alapján. A házasságnak korunkban, egész felőlően Amerikában, jelentkező válsága közepett hangsúlyoznunk kell: a lényeg meghamisításából eredő gondolatot alaposan kell revidiálnunk, a jogász elgondolást egy szociológiai elgondolással kell helyettesítenünk, amely tudja, hogy a házasság *teljes* és *tartós* életközösség, mely «közösségi» természeténél fogva maximálisan stabilis. Életképes társadalom nem építhet homokra egy alapvető intézményben; ennek oly szilárdnak kell lennie, mint a betonalapnak. Ha valaki a házasságot «szerződésnek» minősíti, ezzel táplálékot ad azoknak, akik önző és élvvagyó természetüket akarják korlátlan individualizmusukkal érvényre juttatni. A szerződés-gondolat mily kapóra jő Amerikában férfinak, úgy mint nőnek!¹

A torz gondolatok során gondolhatunk a marxizmusra is, mely szerint: a társadalom kizsákmányolókból és kizsákmányoltakból áll. C'est tout. Mi következik ebből? Az a balhit, hogy íme, mert ama kettőn kívül nincs semmi más lényeges a társadalomban, úgy hát «a kisajátítókat, ki kell sajátítani*. Avagy: a magántulajdon eltörlendő, a család a magántulajdon gondolatának és szeretetének a forrása, tehát a család eltörlendő — fejtegette Lenin. Egy-egy ily torz gondolat gyűjtő

¹ Egy ép most kapott amerikai levélből legyen szabad itt közlünk ezt: «A (férjhez ment) leány szüleihez haza megy, két hét múlva már válik, hogy a bíró alimony-t (tartásdíjat) ítéljen meg neki; az újság mindennap hoz ilyet».

anyag, sőt expozív anyag, amellyel bizonyos körök jól fel vannak szerelve. A mai társadalom ellenőrzi, hogy van-e szak-tudása expozív anyagok gyártóinak, avagy akár egy egyszerű gyógyszerésznek, viszont sokat nem törődik azzal, van-e oly tudás, oly ismeretrendszer, mellyel ál-szociológusokat abszolút tudatlanságuknak legalább némi beismerésére lehet kényszeríteni.

A tudás hatalom, a nem-tudás hatalomnélküliség — a természetben. A társadalomban — a nem-tudás egyben eltorzulást, deformálódást, de sok esetben kuruzslást is hoz magával. A szociológus *első felelőssége* az, hogy legyen egészséges és megalapozott társadalomszemléletünk.

Megfelelő társadalomszemléletre¹ pedig ma több okból is nagy szükségünk van: 1. mert éppen most torz ideológiák egész raja veszélyezteti a társadalom épségét, 2. mert a modern társadalom egy százada fellépő hirtelen tömegesedése folytán szinte egyszerre vált áttekinthetelenné, zűrzavaros káosz gyanánt áll az átlagos szemlélő előtt; míg régen az élet kisebb köreiből kiki tudott tájékozódni spontán felfakadó társadalomszemléletével, ma már csak a szociológia segítségével alakíthat ki oly, teljes szemléleteket, melyek biztonsággal eligazítják az életben. Végül 3. a társadalom nagyban kezd immár szétszakadozni, individualisztikus értelemben szétforgácsolódni, sőt merőben atomizálódni anonim egyedek és csoportok tömkelegeivé, a társas kapcsolódás tehát nem is lesz ma már oly spontán, mint egykor volt, a szociális érzésvilágot is úgy lehet megerősíteni, ha igénybe vesszük a társas viszonyokba belelátató szociológiát, eszmeileg összeforrasztjuk a szociálisan kihűlt, azaz benső kapcsolatokat már nem igen érző társadalomtagokat.

III.

Kitérünk egy pillanatra egészen más mezőre, a tudományok fejlődésének oly sajátos, ma kevésbé észrevett pontjára, melyről itt is szólanunk kell egy-két szót. Amidőn arról volt szó, hogy javítsunk valamin, hogy előrehaladjunk, a legújabb időkben

¹ V. ö. A társadalom megismerése c. tanulmányunkat. Bpesti Szemle, 1926 (204. köt.) 241—74. és 391—420. lapokon.

előtérbe került az értékelmélet, mert ez tárja elénk azokat az értékeket, amelyeket «meg kell valósítanunk». Ez mondja meg, mi a jó, az igaz, az igazságos stb., s ezeket a távol fénylő csillagokat — közfelfogás szerint — «legalább meg kell közelítenünk». Nincs ez ellen a mai közfelfogás ellen lényegesebb ellenvetésem, csupán arra utalok, valamit időközben elfeledett — és pedig méltatlanul — a művelt emberiség: ez a természetjog. Ma joggal szólhatunk a természetjog bizonyos renaissanceáról. Ebből ránk, szociológusokra is származik üdvös hatás. Lassan felismerjük, minő különös hipotézis volt felvenni oly «valóságot», mely merőben «értéktelen», s oly értékeket, mely merőben «valóság-talan». E hipotézissel szemben a természetjogi gondolkodásnak sajátos feltevése, hogy az érték nincs merőben különválasztva a valóságtól, a lényegtől, sőt azzal egybeforr. így fel lehet tételeznünk, hogy a valóság arcáról valamiképp — persze nem naturalisztikus módon — le lehet olvasni az értékek bizonyos irányát — ez a normalitás fogalmában úgyis foglalkoztatja már a tudományokat —, viszont az értékek tanulmányozása közepett azt is meg lehet sejteni, hogy minő lehet viszonya a valósággal.

Ebből a szociológiára nézve az a szempont következik, hogy nem jelentünk be értéktelenségeket — eleve — semminő intézménnyel szemben. Azt elfogulatlanul vizsgáljuk, a társadalmi berendezések «sajátos természetében» felfedezünk bizonyos szükségképiséget és értéket, vizsgáljuk, minek mi a lényege, az ebből fakadó hivatása, és *ehhez* mérjük eljárásunkat. A mai értékelmélet voltaképp hatalmas dinamizmust jelent, ösztönöz arra, hogy bizonyos irányban (t. i. «érték felé») fejlesszük a társadalmat. A természetjog viszont arra int, tegyük gondoskodás tárgyává, hogy meglevő intézmények lényege el ne kallódjék, az ne deformálódjék,¹ s így egy *megtartó* szerepet ez álláspont nem felejt ki számításából. A szociológia ugyan nem javasol, csupán kutat, ámde midőn a lényegét kutatja, tesz ezzel a természetjognak szolgálatot, viszont ennek megújhodott szelleme

¹ V. ö. ennek egy *nevelésszociológiai* alkalmazására nézve tanulmányunkat a M. Paedagógia ez évi évfolyamában: Az iskola lényege és elfajulásai.

segíti a szociológiát. A fenti kérdés új plasztikát ad annak a múlt században, ennek rohanó dinamizmusában már-már szinte elfeledett kérdésnek, amelyet *intézménygondozásként* elvileg kell felkarolnunk.

IV.

Végül még egyet. Mondottuk, hogy a szociológia szükségképpen, azaz akarata ellenére is, egyben *aktív ideológia*. Tudomány, mely nemcsak a társas *életről* szól, hanem a társadalom-*iad* is szól: ez kényszerű helyzet, adottság, amin változtatni nem lehet. Társadalomszemlélet, ideológia pedig mindig *van*, vagy jó, vagy rossz, de van; számolni kell vele, mint hatalommal, reális tényezővel.

Megállapítván azt, hogy a társadalom bizonyos mértékben függvénye a társadalomszemléletnek és a belőle növekedő «ideológiáknak», voltaképp elvi fordulatot tettünk az ú. n. történeti *materializmussal*, illetőleg materialista és fatalista *evolucionizmussal* szemben. Felfogása szerint a társadalmi fejlődés *egyoldalúlag* függ az anyagi termelési tényezőktől, továbbá a fejlődés *szükségszerűen* követi ennek az anyagi-termelési rendszernek a menetét. Nem lehet mást tenni, mint 1. «bevárni» bizonyos — magában szükségszerű — fejlődésnek egy újabb fokozatát, esetleg 2. «megkönnyíteni» az újnak, t. i. a szükségszerűnek bekövetkezését (mint ahogyan a bába megkönnyíti az «úgyis megszületendő» gyermek világrajövetelét), végül 3. *esetleg* lehet valamit «gyorsítani» is a fejlődés újabb stádiumának bekövetkezésén. Ez a bevárás, ez a megkönnyítés és ez a gyorsítás voltaképp megsemmisíti, mert in ultima analysi *feleslegessé teszi a szellem munkáját*, a teremtő alkotást. Ezzel szemben hirdetjük egy történelmi és szociológiai *spiritualizmus* jogait. Nem azt mondjuk, hogy minden lépten-nyomon vakon higyjünk a szellem ad hoc beavatkozó, csodás elhatározó erejében, szuverenitásában; józanul kevesebbet, de még mindig lényegeset tételezünk föl. Nem mondjuk, hogy az anyag, a termelés semmi a társadalomra nézve, sem azt, hogy a szellem minden: mindkét irányú *monizmust* veszélyes torzítások forrásának tartjuk. Ellenben azt mondjuk: a szellemi erők és befolyások *általában* elsőbbrangúaknak mutatkoznak, *adott esetben* pedig

azok az alapvetőek. A társadalom pedig nem vehető fel olyan-
nak, hogy *már eleve* is tömör és elszakíthatatlan kapcsolatok-
ból áll. Ellenkezőleg, nem szabad félreismernünk, hogy a tár-
sadalom elég gyakran laza szövetű, sőt szétesésre is hajló lehet.
A legerősebb cement, a legerősebb összeforrasztó ágens végre
is mindenütt a szellem, mely *már* a társadalomszemléletben
is, az egyszerű kapcsolatfelfogásban *is*, összeforrasztó hatású.

Ez az elgondolás nyit utat voltaképp a felelősséggondolat-,
új dimenziójának. A történelmi materializmus — szükségszerű
fejlődést tételezván fel — voltaképp megsemmisíti a felelősség
szellemét. Állítjuk: a szellem az, amely alkot; az, *ami* felel.
Épp a felelősség egyik legjellegzetesebb teljesítménye, illetve
exponált magatartása annak, *ami* szellem. A szellem az, *ami*
felel. Aki az anyagnak a társadalomban való uralmát szubli-
máltán hirdeti is, az egyszersmind *fokozatosan kizárja* a fele-
lősséget, és az anyag vak szükségszerűségét iktatja a szellem
élan vitaija helyébe. Gondolunk itt a közgazdászok egyikére-
másikára. Azok, akik lépten-nyomon hirdetik «a gazdasági élet
szükségszerűségeit» s az «ember korlátolt beavatkozási lehetősé-
geit», öntudatlanul oly álláspontot fejeznek ki, hogy végre
szándékukon túlmenően «elvi» gátakat is emelnek az emberi
felelősség *teljes* kialakulása elé.

Ezzel a lappangó fatalizmussal szemben mi teljes mérték-
ben kívánjuk behozni a felelősséget a szociológiába, és midőn
ezt tesszük, ezzel a társadalom terén (de ugyanakkor már a
társadalom felfogása terén is) voltaképp a szellemi élet primátusát
hirdetjük, és valahányszor ezt *hirdetjük*, mindig *fokozzuk is*
a társadalom életlehetőségeit és új életformák létrejöttének
eshetőségeit. *Tudományos és szociális felelősség itt egy sikra kerül.*
Nem lehet oly tudományos felelősség, mely egyben közönyösséget
jelentene a társadalom létérdekei iránt. Szól ez azoknak is, akik
a tudományos munkát minden pontjában öncélnak tekintik,
és azt hiszik, hogy csak az lehet a tudomány, amely elzárkózik
a jelen égető kérdései elől. Különösen hazai tudományosságunk
telt meg egy retrospektivizmussal, mely nem is mindig múlt
iránt kegyelet, mint inkább jelen iránti közöny.

Említett álláspontunk a gazdasági felelősséget is érinti.
A felelősséget itt is visszaköveteljük, és midőn egy spirituális

álláspontot hangsúlyozunk, hátat fordítunk annak a korszellemnek, mely hajlandó volt elszoktatni egy *evolucionista fatalizmus* útján emberek százezreit egy igazi felelősségdimenziótól. A jelek máris mutatják, hogy épp az a Szovjet fogja a leghamarább, vakmerő kísérletek és keserves tapasztalatok után, beigazolva látni, mennyire döbbenetesen szükséges a felelősség-érzés — az *egyénilag* elmélyült felelősségérzés is — a termelésben, amely Szovjet egy materialista kiindulásnak egyedül üdvözítő voltában a legjobban bizakodott. —

Hangsúlyozzuk, nem volt szó s nincs is szó értékekről, többé-kevésbé igazolható eszményekről, ez a társadalomfilozófia ügye, most pedig csak a szociológus, a társadalomkutató felelősségéről szólunk, a társas *valóság* helyes *felfogásáról*. Ily «felfogást» mindenütt elméletek, illetőleg ideológiák készítenek elő. Hol itt az a legvégső felelősség, mely különlegesen terheli a szociológust?

Van egy végső felelősség, mely a szociológus-felelősséget a filozófuséhoz — egy ponton — közel viszi. Szintén a szociológia szellemtudományi jellegét domborítja ki az, hogy az emberi élet sohasem parcellázható *külön* is, teljességében, megérthető darabokra. Megérteni az egyik vagy másik részt csak úgy tudjuk, ha tudjuk szemeink előtt tartani az *Egésznek* a képét. Nem hívunk oly orvost, akiről feltesszük, hogy semmit sem tud az emberi test egészéről, hanem csak a bakteriológiában képezte ki magát (a háborúban láttunk ilyen «orvost»). A specialista is mindig csak egy egészen *belül* lesz jó specialista.

Igen fontosnak látjuk ezt az egésze néző szempontot: *sub specie totalitatis* tudunk csak igazán tájékozódni. Ha a társadalom «kis» köréről, mondjuk egy kicsiny faluról van is szó, kell, hogy helyes és arányos képünk legyen a társadalomról — általában. Szokás a pszichológiát a filozófia előkészítő tanulmányának — propedeutikájának — tekinteni, talán mert valóminő Egész látványához szoktat. Ugyanoly joggal lehet a szociológiáról feltennünk: ez is az Egész jegyében halad előre, széles körű szintézis benne elkerülhetetlen.

A modern munkamegosztás — a tudományok terén is — odavezetett, hogy kiki immár csak egy részlettel szeret foglalkozni és azt vallja, helyes, hogy csak a «maga» területén tartja

magát illetékesnek — és felelősnek. Ismerjük azonban az ily felfogás végső következményeit: az aktát tologatják ügyosztályról-ügyosztályra, szakfórumról-szakfórumra, mikor is legvégül elsikkad — az Egészért való felelősség. Úgy születtek meg a mai békeszerződések is, hogy sem a politikusok, sem a szakemberek nem látták meg az egész Európa problémáját, így született meg Trianon, Versailles stb.

Gondoljuk át mélyebben és látni fogjuk: igazi felelősség *nincs* az egészről illető felelősség nélkül. Igazi szociológus az, aki az egész közérdeket nézi, egy *egész* társadalom életérdekeire gondol, tehát *sub specie totalitatis* gondolkodik. Meggyőződésem szerint a specialistáknak magasztalt töredékemberek tudnak ugyan használni, de mindig egyúttal oly megoldatlan problémákat is hagynak, amelyek elhallgatottak, bár súlyosan lényegesek. Csak egyre utalok itt. A gazdaságtan a legkidolgozottabb társadalomtudomány. Mégis sok, átlagos kutató mellőzi, minő fontos volna az érték, forgalom, az üzemi szervezés stb. kapcsán gondosan utánanézni annak, hogy a gazdaság mögött minő erkölcs-szociológiai tényeknek kell megelenniük, és minő erkölcsi tény szokott figyelmen kívül maradni. Itt is mögéje kell néznünk a szokásos individualizmusnak, mögéje a gazdasági racionalizmusnak. Egy szándéktalan materializmus lehetét csak úgy kerüljük ki, ha az ily társadalmi kérdések «erkölcs-szociológiai» oldalát is állandóan nézzük, figyeljük. Lehet, hogy ez alapvetőbbnek fog mutatkozni, mint a gazdasági üzemszerűségekben rejlő racionális kiszámítottság.

Ma Európában sok jel mutatja, hogy előtérbe kell végre kerülniök az erkölcs-szociológiai szempontoknak. A liberalizmus nem látta, de talán akkor, midőn megindult, aligha is láthatta, hogy minő nagyarányú zűrzavar jő létre az egész társadalmat *egy egységbe vonó célok* terén, minővé lesz a mai társadalom diszteleológiája. Eltűnt az embereket összekötő és rendszerbe foglaló általános «hivatás»-gondolat mindent átható ereje. Jobára csak egyéni megélhetési módok, ú. n. foglalkozások vannak, s lassan meggyökerezett az a gondolat, hogy végre is minden foglalkozás jó, csak tudjon belőle valaki «megélni» a társadalom nagyobb kára nélkül. Felhívom a figyelmet arra, hogy egy új szociológiai ág született meg egy évtizede, *a hivatás*

szociológiája,¹ melyet a Quadragesimo anno is követel. A hivatás-szociológiában rendkívül érdekes perspektívát ad annak a keresése, hogy minő munka-étosz minő helyre való. Egy új szociálpolitikai irány pedig alighanem téved, amidőn a társadalmat egyszerűen valaminő új «beosztásba» akarja kényszeríteni, vagy csak feltüntetni a «rendi» különállást. Nem szervezési problémáról van itt szó, ily olcsón a probléma nem oldható meg. Mindenesetre azonban a «hivatási rendek» gondolata máris mutatja, hogy elérkezett egy megújuló, erkölcs-szociológiai perspektíva, melynek széles nézőpontjai nagy nevelő hatást fejtenek ki. Ez a szempont új hivatási érzületeket is táplál, új rendeket képzel el maga elé, melyek egymás ellen acsarkodó «osztályok» helyett összefüggő és egymás érdekeit is figyelembe vevő csoportok. Ez a legújabb szociológiai irány igen érdekes és fontos szimp-tóma: mutatja, hogy a társadalmi Egész szempontja itt van közöttünk, állandóan kopogtat az ajtón, és — felszítja felelősség-érzésünket az «egész» iránt.

Meg kell azonban lenni az Egészen belül az arányosságnak is. Érintettük fennebb, minő fontos védekezni a «foltos látással» szemben. Most hangsúlyozzuk, hogy veszélyezteti a helyes szociológiai látást az *eltorzított* arányú látás is. Így született meg a gazdasági materializmus, az anarchikus individualizmus, a társadalmi biologizmus, a totalitárius étatizmus, a szindikalizmus, szocializmus stb.: mind a részt akarja egészszé felmagasztosítani.

Hogyan lehet mindezek ellen védekezni? Mindenekelőtt ez eltorzító «beállítottságokkal» szemben védekezünk — rendszerrel, épúgy, mint ahogy a *társadalomfilozófus* egy társadalom-szerkezeti végső eszmével: az igazságosság eszméjével védekezik.²

«Das Ganze ist das Wahre»: Hegel eme mélyen járó tételét talán senki nem tartozik oly kitaróan szeméi előtt tartani, mint a szociológus.

¹ A *vocational sociology* ma egyre terebélyesebb fává erősödik. Hogy csak az első, rendszeresebb műre utaljunk, említjük K. Dunkmann könyvét: *Die Lehre vom Beruf. Eine Einführung in die Geschichte und Soziologie des Berufes*. Berlin, 1922.

² V. ö. A társadalomfilozófia alapfogalmai. 1933. II. könyv.

A szociológus felelőségének magas foka ez a totalitást, az egészset illető felelőség. Ezért nem félünk attól a vádtól, hogy korai dolog és felesleges is «elvont» elméletek és «rendszerek» keresése. Mi a társadalom egészét csak úgy kívánjuk szolgálni, hogy nem engedünk részleges kívánalmaknak, nézőpontoknak, akár érdektársaságoktól, akár helyi érdekek regionalizmusától, akár bármiféle külön célú csoporttól, vagy specialista elkülönülési vágyaktól erednek.

Kétségtelen, a vázolt magasrendű feladatok megoldására elégtelen bárminő egyén, sőt bárminő tudományos társaság ereje. Ne feledjük azonban, hogy ma oly korban élünk, amely világszerte mutatja: a társadalmi lelkiismeret felébredt, ébren van. És ha már felébredt és él ez az összeforrasztó s újjászervező erő, kell gondoskodni arról, hogy ne csapongjon vadvíz módjára, szétáradva, össze-visszasodródva, hanem mint alkotó erő végezhesse munkáját. Ez a társadalmi lelkiismeret mutatkozik meg abban is, hogy éppen ma évtizedről-évtizedre nagyot fejlődik a szociológia, úgyhogy azok, akik a 20-as évek elején abba hagyták állásának megfigyelését, csodálkozva láthatják, minő sokat fejlődött máig.

Nekünk is ez a feladatunk: állítsuk a tudományt a társadalmi élet szolgálatába, tartsuk ébren a társadalmi lelkiismeretet a jelen nemzedékben. Az útvonalunk mindig egy: az élet és a tudomány egyaránt az objektív igazság után szomjazik, ma talán sokkal jobban, mint máskor, kényelmesebb időkben.

Még egy szót egy korbeli helyzetünket illető kérdésről. Az a szociológus, aki az egészset tartja szemé előtt, s *ezért érez* felelőséget, tartó oszlopa egy összhangzó *világnézetnek*. Ma tartó oszlopa egy *európai kultúrának* is. Ma ezt, sajnos, külön kell hangsúlyoznunk, midőn nemcsak egyes nemzetek, minő a spanyol nemzet, szakadtak szét, hanem szétszakadóban van az a kulturális és erkölcsi értelemben vett Európa is, amely egy kétvezetű keresztény civilizáció eredményeként él, s amelyet elvtelen, pillanatnyi káosz zsákmányául odadobni nem szabad.

Idősorrendben természetesen legközelebb áll felelőségtudatunkban, mint oly speciális feladat, melyet senki más

helyettünk nem végez el, ezeréves földünkön kialakult társadalmunk vizsgálata. Európa ellentétes hullámai gyakorta csaptak itt össze. Vigyáznunk kell, itt veszélyesebb a társadalmi eltorzulások hatása, mint bárhol másutt. Nemzetünknek megvolt és megvan a maga arányos, kifejeződött, történeti életperspektívája. Tudjuk, hogy egészséges élet itt csak úgy lehet, ha mindenkit közösen — tüzes áramként — hat át a közös *társadalmi felelősség* érzése. Ezt szolgálja a mi szociológiai beállítottságunk.

Dékány István.

MAGYAR ÉLETSTANDARD.

A közelmúltban többé-kevésbé kifejecesedett szociális törekvések egyik alapgondolata, hogy igazságos rendet keressünk a jövedelemelosztás jelenlegi anarchiájában, — mely igazságtalanságaiban még a logikát is nélkülözi — és ezzel lehetővé tegyünk a polgári társadalom egészséges reformját.

Akik hiszünk egy szabad polgári társadalom önmagát regeneráló erejében, kell hogy keressük az ilyen igazságosabb és méltányosabb rend felé vezető utat. Ehhez azonban előmunkálatok szükségesek, mert még az e kérdéssel összefüggő alapfogalmak sem állanak világosan a magyar társadalom előtt. Pedig az alapfogalmakban való megállapodásnak meg kell előznie a teendőkben való megállapodást. E tisztázatlan, mondhatnám a magyar társadalomtudományban hiányzó, fogalmak egyike a *magyar életstandard* fogalma.

Az itt előadandók célja: legalább hozzávetőleges képet adni egy magyar életstandard fogalomról, abban a reményben, hogy ezzel siettethető az alapmunkálatok elvégzése és egy lépéssel előbbre vihető a szükséges közmegegyezés kialakulása.

Maga az általános életstandard-fogalom sem abszolút egyértelmű. A különböző külföldi szerzők sokféle meghatározását adták.

Coroish szerint például «az életstandard a szokás szerint ki-elégített szükségletek számát és jellegét jelenti».¹

Ezzel ellentétben Summer szerint: «Az életstandard annak az anyagi kényelemnek (élelem, ruházat, lakás stb.) mértéke, mely egy meghatározott csoportban hagyományos és szokásos».²

Hoyt szerint: «az életstandardok azon állapotnak, javak-

¹ J. H. S. Bossard, Problems of Social Well-being. 43 1.

² M. B. Hexter. Implications of a Standard of Living. American Journal of Sociology. 22. köt. 215 1.

nak és szolgálatoknak standardjai, melyek szükségesek ahhoz, hogy fenntartassák az egy-egy osztály tagjaként elfoglalt pozíció».¹

Ross meghatározása szerint: «A fogyasztási szokások alkotják az életstandardot, mely oly parancsolóvá lehet, hogy fölébe kerekedik a nemi és családi ösztönöknek és üdvösen fékező hatással lehet a népszaporodásra».²

Fetter szerint végül: «Az «életstandard» szó azt a komplex fogalmat fejezi ki, melyben az egyén mértékét látja azoknak a szükségleteknek, kényelmi és fényűzési berendezéseknek, melyeket önmaga és gyermekei számára okvetlenül szükségesnek tart; a mértéket, melynek elérésére nagy áldozatokat is hajlandó hozni. Ez a standard országról-országra, osztályról-osztályra és időről-időre változik».³

Az életstandardot meghatározóinak javarésze úgy fogta fel, mint *eszei* fogalmat, mint az étellel szembeállított követelményt. Ezzel szemben a svéd Pipping értékes és szellemes, de alap gondolatában elhibázott tanulmányában azt igyekszik bizonyítani, hogy az életstandardot mint *realitást* kell felfogni, mint tényleges adottságot, mely ilyképpen kezelhetőbb anyaga a közgazdaságtudománynak. Az ő meghatározása szerint az életstandard a szokásos életmódot jelenti, mely az osztály vagy csoport társadalmi befolyása alatt alakult ki.⁴ Pipping mindazt, ami ezzel a témával kapcsolatban lévő érzelem és vágy, a pszichológia körébe utalná. Ezzel azonban alkalmasint már annyira egyszerűsítene a kérdést, hogy kiöntené a fürdővízzel együtt a gyereket is.

Használhatóbbnak látszik az a legújabb felfogás, mely élesen megkülönbözteti és szembeállítja egymással az *életszínvonalat*, mely kifejezés itt a tényleges állapot, a reális adottság, a de facto folytatott életmód fokának jelzésére szolgál — és ezzel szemben az *életstandardot*, a vágyak által meghatározott és azokban élő életszín vonalát.

¹ E. E. Hoyt. Primitive Trade. 112 l.

² E. A. Ross. Social Psychology. 262 l.

³ F. A. Fetter. Economic Principles. 100 l.

⁴ H. E. Pipping: The Concept Standard of Life. Economic Essays in Honour of Gustav Cassel. 505 l.

«Az életstandard, a fogyasztásnak az az általános foka, melyről az olyan egyén, ki bizonyos csoport vagy osztály tagja, azt gondolja, hogy arra önzete teljessége szempontjából szüksége van. Az életstandard elgondolás; a mód, melyen az ember élni óhajt és kíván. Az életszínvonal viszont azt jelzi, hogy ténylegesen hogyan él valaki» — írják Ault és Eberling.¹

Az «életstandard» és «életszínvonal» kifejezéseket a következőkben ilyen értelemben fogjuk használni.

A tényleges életszínvonal mindenütt befolyásolja az életstandard-fogalmat, de hogy azt távolról sem határozza meg, annak egyik legfrappánsabb példája éppen Magyarország.

Ezen tanulmánynak nem célja a tényleges életnivó ismertetése, annál kevésbé, mert e téren már sok kitűnő statisztikai felvétellel és tanulmánnyal rendelkezünk. Ezek közül például csak Gortvay György dr. szélesen átfogó és világos áttekintést nyújtó cikkét említjük, melyben a magyar életszínvonalnak 1928 és 1934 között történt általános és osztálykülönbség nélküli alászállását ismerteti.² Mindezekből nyilvánvaló annyi, hogy a tényleges magyar életnivó valóban alacsony. Ezt bizonyítják olyan ismert, jellegzetes adatok, mint pl. fejenkinti cukor és húsfogyasztásunk, vagy a lakászsúfoltság számadatai.

Hogy ezek közül csak kettőt idézzünk: a cukorfogyasztás Angliában fejenként évi 50.4 kg, a takarékos Németországban 23.3 kg, az európai átlag 23 kg, ezzel szemben Magyarországon 9.5 kg.³ Gyenge vigasz, hogy Európa néhány állama, Litvánia, Albánia, Románia, Jugoszlávia és Bulgária még mögöttünk marad. Még aggasztóbb a lisztfogyasztás. Búzatermő országunkban egy-egy lélekre napi 20 deka kenyér és 14 deka tészta jut.⁴ S még ha számításba vesszük is, hogy sem a csecsemők, sem a fogyni kívánó hölgyek nem fogyasztják el a rájuk eső adagot, féltő, hogy a nehéz fizikai munkát végzők és főleg kenyérrel táplálkozók között mégis sokan vannak, akik nem kapják meg azt

¹ Don D. Lescohier. The Labor Market. 95 1. és Ault and Eberling: Principles and Problems of Economics.

² Gazdasági válság és népegészségügy. Népegészségügy 1936 jan. 1. 27 1.

³ Statisztikai Tudósító. 1937 márc. 12.

⁴ Statisztikai Tudósító. 1937 febr. 27.

a fél kiló és egy kiló közötti napi adagot, melyre testi erejük fenntartása végett szükségük van.

Nem célunk a túlonúl divatos vészharang-kongatás, mert végül is éhínség Magyarországon nincs és rossz szolgálatot tesz az országnak, aki elég könnyelmű olyan beállításokat bocsájtani a rosszhiszemű és ellenséges nemzetközi propaganda szolgálátára, hogy itt az emberek éhenhalnak. Másrészt azonban tisztában kell lennünk azzal is, hogy vannak az országban több száz-ezer főre tehető tömegek, melyek olyan alacsonyra szorított létminimumon élnek, amely már a faj életerejét apasztja, tehát feltétlenül szükséges, hogy ezek állapotára a közvélemény figyelme felhívassák.

Az utóbbi időkben egész sereg többé-kevésbé népszerűen megírt tanulmány jelent meg, éppen a magyar nincstelenség élet-nívójáról, melyek hasznos munkát végeztek azért, hogy a problémát a politikai nemzet köztudatának előterébe állították.¹ S ha itt-ott némileg talán eltúlzott adatok láttak is napvilágot, ez kisebb baj, mintha nem tudnánk a veszedelemtől. Három millió koldusról szólnak a vész hírek. E szám kritikájával éppen most foglalkozik Móricz Miklós, a Statisztikai Tudósító szerkesztője, ki igen lekötözően felhatalmazott, hogy adatait közöljük. Az ő számításai szerint körülbelül 300.000 lélekre tehető az anyagiak hiánya miatt állandóan rosszul táplálkozó agrár-népesség száma. Azért nem kétséges, hogy e 300 ezer ember sorsa lelkiismeretes közvélemény számára éppen úgy égető probléma, mintha tényleg három millió emberről lenne szó.

Régebben ismeri a közvélemény a városi intelligencia számottevő részének, hivatalnokoknak, állástalan diplomásoknak, diákoknak és különböző letört existenciáknak nyomorúságát. Ezt a nyomorúságos életszínvonalat, mely ugyancsak nemzetrontó jellegű, sajnos, túljól ismeri a közvélemény és előbb unta meg a kérdést, minthogy gyökeresen segíteni tudott volna. Már belenyugodtunk, hogy pl. a köztisztviselői fizetések a békebelinek átlag 59%-ára csökkentek, mialatt a ruházat, tanulás

¹ Kerék Mihály tanulmányai (Magyar Szemle 1933 10. és 12. sz. Magyar Gazdák Szemléje 1933 12. sz.). Szabó Zoltán: A tardi helyzet, Illyés Gyula: Puszták népe, Féja Géza: Viharsarok, stb.

és az értelmiségi élet minden tartozéka aránytalanul megdrágult, úgyhogy a tisztviselői életszínvonal a háború előttivel szemben igen mélyre szállt.¹

Kétségtelen azonban, hogy még az aránylag feltűnő jólétben élő magyar születési vagy pénzarisztokrácia életnívója sem hasonlítható szerencsésebb országokban élő sorstársaikéhoz. Kevés kivétellel, végetértek azok a roppant vagyonok, melyek még a XIX. század folyamán is legendás nimbuszt szőttek a magyar mágnás gazdagsága köré. Elszegényedtünk és európai viszonylatban alacsonynak mondható életnívón élünk mindnyájan.

Ezzel szemben állnak a magyar életstandardok. Általános magyar standardról fogalommeghatározásunk szerint nem beszélhetünk, van azonban hosszú és végtelenül differenciált sora a különböző standardoknak, melyek egy boldogabb múltban gyökerezve, mind jóval magasabbak, mint az a realitás által indokolt lenne. Van mágnásstandard, úristandard és tisztviselőstandard, van továbbá külön-külön katonatiszt-, jegyző-, tanító-, iparos-, rendőr-, csendőr-, útkaparó-, vasutas-, gazda- és béresstandard, egészen az erősen differenciált csikós-, gulyás-, juhász- és kanászstandardokig. Arra az ezer árnyalatra aztán, mely mindezek között még felsorakozik, csak a kínai társadalom szerkezete ismer analógiát. A standard tudata pedig rendkívüli erővel és élességgel él a magyar emberben, ebben a nemzeti jellemvonásban eggyek a herceg és kanász. De általánosan jellemző az is, hogy a standard-fogalom többnyire jóval magasabb a szokásos tényleges életszínvonalnál.

L. A. Hobson szerint a szegénység az a különbség, mely a tudatossá vált szükségletek és azok kielégítésére való mód között van.² Ha ez igaz — pedig igaz, — akkor a magyarság a világ legszegényebb és legboldogtalanabb nemzete. E téren csak egy nemzet versenyezhetett sok évtizeden át a magyarral: a lengyel. Ma azonban a lengyelek már sokkal szerencsésebb helyzetben vannak.

¹ Statisztikai Tudósító 1935 máj. 7.

² A tengerparti napfényben meztelenül sütkérező vadakat, kik ruházat szükségét nem érzik, nem tartjuk szegényeknek.

Az életstandard a legtöbb népnél elsősorban a biológiai fennmaradás eszközeire vonatkozik, bár mindenütt van benne szociális tartalom is. Az emberi versengés örök ösztönét is ki kell hogy elégítse az életstandard, — bizonyos külsőségek által megmutatva, hogy az egyén, saját csoportjához való tartozása révén külön és magasabban áll mint más, alacsonyabbrendű csoportok tagjai.

Magyarországon ez a szociális tartalom válik elsőrangú fontosságúvá. Ez általában a magaskultúrájú népekre és csoportokra jellemző, melyeknél a biológiai szükségletek már természet-szerűen fedezve vannak. Nálunk azonban nincsenek — mikor a béresasszony nem tud semmiféle meleg ételt főzni férjének, azért kiviszi a mezőre az üres szilkét és a férfi, társaitól távolabb ülve, kanalazza a semmit az üres edényből, mert nem a valóság a fontos, hanem az amit a többiek gondolnak.

Mindenütt lényeges alkatrésze az életstandard-fogalomnak, hogy annak révén mások csodálatát és tiszteletét meg lehessen szerezni, a többi közül ki lehessen válni. Nálunk ez a tényező fontosabb a biológiai életnél. A magyar ember, ősi hagyományai folytán, páratlan mértékben szomjazza a dicsőség, a tisztesség, a megbecsültét és minden legkisebb formáját is, ezért meggondolás nélkül feláldozza életét úgy, mint minden más érdekét. Ennek következménye háborúban a haláltmegvető magyar vitézség és békében az annyi fiatal legény életébe kerülő kocsmái virtuskodás. Ez a normális materialista józanságtól oly messzire rugaszkodott becsvágy egyik fő oka annak, hogy a magyar életstandardok irreálisan magasak és irrealitásuk abban a mértékben hatványozódik, minél magasabb rétegébe érünk a társadalomnak.

A legtöbb magyar ember meg van róla győződve, hogy őt nem egy fokkal, de összehasonlíthatatlanul sokkal jobb élet illetné meg, mint amit tényleg él, — főleg hatalom, dicsőség és tekintély dolgában, aminek az anyagi eszközök csak másodrangú jelentőségű, de azért szükséges külső jelei. Ennek az irreális életstandardnak megvan a magyarázata a magyar történelemben.

Ősi kultúrájú, az erős keveredés folytán éles és magas intelligenciájú nemzet vagyunk, jóformán minden lehetőséget ismerünk, nincsenek előttünk ismeretlen kényelmek, életörömök és

ennélfogva nem enyhíti helyzetünket az ignoti nulla cupido. A birodalom, melyet itt honfoglaló őseink alapítottak, félezer éven át nagyhatalom volt, gazdag és virágzó ország s mikor Mohácsnál elbukott a magyar nagyhatalom, az uralkodásra és vezetésre termett magyarság még mindég megtartotta vezető szerepét, legalább a kárpátövezte medencében. Mi tudatalatti lényünkben még ma is hordjuk az ősi nagyhatalmi pretenziókat és uralomratermettségünk hitét az objektív pszichológiai vizsgálatok is megerősítik.

Más nemzeteknél kialakulhatott a meggyőződés, hogy az értékesebb emberek és családok idővel nagyobb jólétre tesznek szert s ezért a jólét a kiválóság egyik legfőbb igazolása. A magyar történelem éppen az ellenkezőjére tanított. A nemzeti csapások, melyek nálunk szinte szabályszerűen csaptak le minden gazdasági fellendülés után, elsősorban a legkülönb embereket, családokat, a nemzet leghívebbjeit sújtották s politikai szempontból vulkanikus területünkön az anyagi jólét eszközeit szinte szabályszerűen juttatták árulók, megalkuvók, idegenek kezére. Minden történelmi csapás után, — utoljára 1919-ben, — megtelt a csonka ország emberekkel, akik éppen jó magyarságuk miatt vesztették el vagyonukat. Ezek és utódaik ragaszkodnak bizonyos igényekhez, melyek nekik vagyonuk elvesztése után is kölcsönöznek némi presztízst embertársaik között.

Míg más országokban több-kevesebb alapja mégis csak volt a feltevésnek, hogy a nagyobb vagyon nagyobb érdemesség jele és azért önmagában jogcím a magasabb életstandardra, — nálunk a mammutbirtokkal és főnemesi titulusokkal évszázadokon át szembeszegezte egy nagyszámú és öntudatos nemesi osztály azt a szellemet és magatartást, mely az «una et eadem nobilitas» elvében találta meg a maga klasszikus kifejezését. Ebben közvetve benne volt az is, hogy minden nemes ember egyenlő lévén, azonos standard illeti meg őket és legjobb esetben is csak véletlen, hogy nem élhetnek egyformán. S a hétszilvafások, nem lévén irigy és rosszakarátú emberek, nem úgy gondolták el a dolgot, hogy a grófnak kellene leszállnia a hét szilvafa nivójára, hanem úgy, hogy igazság szerint őket is megilletné a grófi élet minden luxusa.

Ilyenféle, nagyon érthető és nem egészen logikátlan utakon-

módokon váltak irreálissá a magyar életstandardok, ami egyre komolyabb veszedelmek forrása lesz.

A standard a tényleges színvonalától egyes rétegekben hovatovább csillagászati távolságba kerül és a kettő között teljesen reménytelenné válik, vagy csak csoda által várható az áthidalás. Ez azért szerencsétlenség, mert standard-látszatok fenntartása az egész nemzetben, de különösen a legértékesebb rétegekben óriási erőpazarlásba kerül és végül is megbénítja ezeknek a rétegeknek jobb sorsra érdemes fiatalságát. Hiába látják ezek a fiatal nők és férfiak, hogy rendes, normális erőfeszítéssel egy-két fokkal magasabbra emelhetnék családjuk életszínvonalát, tudják, hogy ez hozzátartozóikat nem tenné boldoggá, megelégedetté, — különösen akkor nem, ha a reális cél érdekében feláldoznának valamit a standard és presztízs képzelt javaiból. Akkor éppen megrovásban lenne részük, — mert tőlük családjuk és körük nem emberi erőfeszítést vár, hanem abban reménykedik, hogy csoda fog történni velük. Emberfeletti feladatokra kellene vállalkozniuk, ez már az elindulás előtt reménytelenség és halálos fáradtság érzésével tölti el és akcióra képtelenné teszi őket.

Súlyosabbá teszi a bajt, hogy régi tekintélyük alapján ezek a rétegek diktálják az étellel szemben való magatartás szabályait az utánnuk következő rétegeknek, melyekben rendre úrrá lesz az «Ejh, úgysem érdemes!» hangulata.

Ezzel szemben áll például a tipikus német mentalitás, melynek roppant előnye, hogy életstandardja csak egy lépéssel van előbbre, mint életszínvonala. Ezt az egy lépést némi szorgalommal és meghatározott idő alatt meg lehet tenni, tehát érdemes megtenni. Azután ha sikerül, milyen öröm, milyen elégtétel az egy foknyi gyarapodás, mely után újabb, ismét közelfekvő célkitűzés jön. Ilyen fokozatos ambícióval gyarapszik a zsidó is, míg a magyart csodaváróvá bénította ambícióinak túlságos magassága.

Mégis félreismernők a helyzetet, ha azt állítanók, hogy az egyén szempontjából is mindég teljesen irreális a magas standardok tartása. Semmiesetre sem lehetne olyan általános, nem idegződhetett volna annyira a magyarság javának túlnyomó részébe, ha nem lennének vele összekötve bizonyos reális előnyök.

Hogy a legköznapibbat említsem, ha egy jól öltözött hölgy

belép a mézáróshoz és húst kér, ugyanazért a pénzért majdnem mindég jobb árut fog kapni, mint a mellette álló fejkendős munkásasszony. A rendesebb szelettel az öltözködésben és felépésben kifejezett standardnak adózik a mézárós.

Jól tudjuk, hogy ez nemcsak a boltban van így, hanem sokkal előkelőbb helyeken is. Ehhez illusztrációkat azt hiszem bőven tudna szolgáltatni éppen a magyar tisztviselő osztály.

Amilyen helyes az alapelv, hogy a társadalom védje, respektálja, részesítse kedvezésben és előnyben a különb embert, — akit tehetsége, örökölt és szerzett kultúrája a vezető és irányító, tehát legfontosabb szolgálatot végző elite tagjaként jelöl ki, — olyan vészesen bárgyú ennek a magatartásnak elfajulása a magas standard külső jeleinek kritikátlan tiszteletévé. Ez a magyarázata annak, hogy az emberek megpróbálják a jövedelmük által indokolt reális életnívó helyett, annál sokkal magasabban fekvő standard látszatát tartani — s nem egyszer látjuk, hogy a számítás beválik, — sikerül a jövedelmet az önkényesen felvett standardhoz hangolni.

Láttunk például egy igen tehetséges embert, ki bizalmasabb barátainak elszörnyedésére olyan magas szabószámlákat csinált, melyeknek kifizetésére több évi kistisztviselői fizetése sem lett volna elég. De számítása bevált, — ma országgyűlési képviselő, mert a jólszabott kabátok előtt megnyíltak azok az ajtók, melyeket tehetsége egymagában nem tudott volna megnyitni — és régi számlái ma már aligha okoznak neki gondot.

Annak, aki a társadalmi életben «lépést tud tartani», nagyobb esélyei vannak az előbbre jutáshoz — minden téren.

Ambiciózus mamák költséges társadalmi életet teremtenek leányaik köré s bár sejtjük, hogy a házibál költségeinek előteremtése céljából a papa a büntetőtörvénykönyv paragrafusai körül jár — néha sikerül a dolog és a derék fiatalember, aki nem éppen hozományvadász, de tetszik neki a jólét látszata, el fogja venni a leánykát. S a siker utánzásra csábít másokat — a sorsjátéknál is mindig a szerencsés nyerőkről hallunk, azokról nem, akik csak fizetnek, de nem nyernek. Pedig az utóbbiak vannak többen.

Az irreálisan magas standard az egyén számára sorsjegy, esetleg ferblíkártya lehet, de abban különbözik a sorsjátéktól,

melyből az államnak komoly bevétele van, hogy ez a nemzeti jellegű hazardírozás a köznek végeredményben kára, mert rengeteg elpazarolt energiába kerül.

A külső szimbólumok tisztelete megvan másutt is, különösen a dinamikus fiatal társadalmakban, melyekben a rétegek még erősen mozognak és megvan az ascensió csábító lehetősége. Nem maga a jelenség tehát, inkább szerfeletti mértéke az, ami magyar specialitás és ami nálunk, sajnos, nagyobb károkat okoz, mint másutt.

Nem lehetetlen, hogy az irreális életstandardnak tulajdonított túlzott fontosság segítette elő Széchenyi István által megjelölt legnagyobb nemzeti bűneinknek, az egymással szemben való gyűlölködésnek és a dicsőség irigységének kifejlődését. A dicsőséget szinte patológikusan szomjazó magyar versenytársat lát minden hasonló törekvésű magyar testvérében s ezért képes rá irigykedni és vele gyűlölködni, — olyan erős lelki szükséglet nálunk önmagunkat különbnek érezni!

Ide vezethető vissza a közéleti és hivatali korrupció sok, egyébként érthetetlen esete is. A standard fenntartása némelyeknél szinte életfeladattá válik és olyan erővel kötelez, mint a törvények, vagy az erkölcsi parancsok. Egy-egy ember oly szentül meg van győződve róla, hogy őt megilleti a legálisan megszerzhetőnél sokkal magasabb standard, hogy szinte kötelességszerűen — sokszor a legnagyobb kockázat, az élet és becsület kockáztatása árán is — igyekszik azt maga és családja részére biztosítani. Mikor az ilyen emberek végül elbuknak, velük együtt kellene a vádlottak padjára ültetni azt a szellemet is, mely túri, tenyésztí, sőt egyes tereken szinte megköveteli az irreális életstandardot.

* * *

Amilyen erősen él Magyarországon az emberekben a saját osztályuknak, vagy sokkal inkább azon belül a saját kis csoportjuknak kijáró életstandard fogalma, épúgy hiányzik nálunk az emberek elgondolásából, mint szociális követelmény, a minimális magyar standard.

Más nemzetek vezetőiben él egy nemzeti alapstandard-fogalom, az, melyet emberi érzésük és népükkel való szolidaritás-

suk megkíván, megkövetel a velük egy vérből való emberek legalsó és legkevésbé szerencsés rétegének életszínvonalául. Nálunk ez hiányzik. Vannak számításaink pl. a budapesti munkáscsalád létminimumára vagy a kubikus létminimumra vonatkozólag, de ez nem pótolja az előbbi fogalmat.

Mikor e sorok írója az Amerikai Egyesült Államokban gyakorlati szociális munkával foglalkozott, nagy hasznát látta annak, hogy volt ott egy kialakult és eléggé szorosan meghatározott norma: az amerikai életstandard. Minden olyan családról, mely a szociális intézményekkel vagy a hatóságokkal érintkezésbe került, könnyen meg lehetett állapítani, hogy életmódja felette vagy alatta van ennek a normának. Ha alatta maradt, akkor magától értetődően és mintegy közérdekből arra törekedett minden jószándékú ember és illetékes fórum, amelynek a család sorsába beavatkozni egy vagy más módon alkalma nyílt, hogy az életszínvonal az amerikai standard felé emeltessék.

Az amerikai életstandard-elgondolás az volt, hogy a fehér fajhoz tartozó állampolgár, ki mint semmiféle szakképzettséggel nem bíró munkás, a köz szolgálata szempontjából az értékškála legalján foglal helyet, fizikai munkája ellenében joggal várhatja el az élettől körülbelül a következőket:

Módot arra, hogy eltarthasson egy 4—5-tagú családot és gyermekeinek valamivel jobb nevelést adhasson, mint amilyenben ő részesült. Olyan lakást, melyben körülbelül egy személyre egy helyiség jut — ezenfelül megfelelő fürdőszoba és gáz, villany, vízvezeték. Olyan egészséges élelmezést, melyben az olcsó kenyér és lisztfélével legalább egyenlő jelentőségű a hús, tej, tojás, zöldség és gyümölcs. Ruházkodásban olyan színvonal ez, melyben a ruhafélék csak a szabás tömegszerűségében különböznek a legdrágább ruháktól és csak közelebbi vizsgálat után tűnik ki, hogy az anyag sem teljesen azonos.

Tapasztalati tény, hogy a gazdag és szabad Amerikából vett példák emlegetésével nálunk forró antipátiát lehet kiváltani. De még ha ez nem is történik meg, sokan gondolhatják, hogy könnyű az amerikaiaknak, — hiszen az életszínvonal pénz dolga. Kétségtelen, hogy elsősorban pénz, illetőleg anyagi eszközök dolga, — de igen nagy részben kultúra és szervezettség dolga is.

Hogy az amerikai példánál maradjunk, e sorok írója Clevelandban ismételten megfordult egy kivándorolt magyar munkáscsaládnál, melynek tagjai jól kerestek. Vettek is maguknak egy szép, ötszobás házat, melyben természetesen volt fürdőszoba, — az amerikai életstandard elengedhetetlen kelléke. A derék magyarok a fürdőkádban nagyobb mennyiségű burgonyát rakártároztak: nem az anyagi eszköz hiányzott a fürdéshez, hanem a tisztálkodás kultúrája. Ezzel szemben viszont megfigyelhető volt, hogy az amerikai magyar munkáscsaládok, bár olcsóbban, de mégis sokkal jobban főztek mint az amerikaiak, mert a magyar konyha-kultúra magasabb. Kultúra és szervezethez az anyagi eszközök nagy részét pótolhatják, — ha nem is lehet az utóbbiakat az életszínvonalat illetően elsősorú jelentőségüktől megfosztani.

Hogy az amerikai életstandard milyen készpénz-jövedelmet tételez fel, arra vonatkozólag se szeri se száma a számítgatásoknak¹ és természetes, hogy a változó árakra való tekintettel is, a szám adatok változnak. Az utolsó három évtizeden belül az ingadozások nagyjából évi 1000 és 2000 dolláros határok között voltak.

Az amerikai életstandard természetesen távolról sem jelentette azt, hogy az olyan életmód, mely alatta marad, bármikor is ritkaság lett volna, sőt!

Így például 1929-ben, az amerikai prosperitás tetőpontján, lehet hogy éppen ennek folytán némi túlzott optimizmussal, az állami statisztikai hivatal az öttagú család létminimuma gyanánt 2262 dollárt jelölt meg. Ugyanakkor a fehér családoknak több mint fele 1500 dollárnál kevesebbet keresett és csak 15% került a 2000 dolláros határ fölé.²

Ez természetesen határeset, többnyire jóval közelebb vannak egymáshoz a standard és a tényleges életnivó. S a standardnak magának is vannak különböző fokozatai, melyek hajlékonyabbá teszik és az élethez közelebb hozzák. Általában négyféle fokozatot szoktak megkülönböztetni:

¹ L. pl. Theresa Mc Mahon: Social and Economic Standards of Living. New-York 1925.

² Ault és Eberling id. m.

1. a jótékonyaságból eltartottak színvonalát,
2. a puszta létfenntartás színvonalát,
3. a minimális komfort színvonalát,
4. az ésszerűen méltányos színvonalat.¹

Differenciáltabb és szélesebb alapon épül ennél a következő tízes felosztás:

1. Jótékonyaságból eltartottak.
2. Alkalmilag segélyezettek, rendszertelenül keresők.
3. Nélkülöző szegények.
4. Szegények.
5. Az egészség és munkaképesség fenntartásának minimumából élők.
6. A minimális komfort színvonalán élők.
7. A korszerű komfort színvonalán élők.
8. Némi jólétben élők.
9. Teljes jólétben élők.
10. Rendkívül nagy jólétben élők.

A valóságban e lépcsőzet alsó fokain foglalnak helyet a tömeg emberének életszínvonalai.

Az «amerikai standard» fogalma ezekkel szemben ambiciózus követelmény, a valóságtól nem túlnagy távolságban, melynek elérhetését a múlt tapasztalatai valószínűvé teszik és amelynek általánossá válását a jószándékú emberek közérdeknek tartják, elősegítik.

A magyar életstandardok természete az, hogy mindenkor az érdekelt osztályok tudatában élnek, saját javukra, a magyar élethez s a magasabb rétegekben többnyire az államhoz intézett követelmény formájában.

Az amerikai életstandard-fogalom viszont a társadalom vezetőinek és irányítóinak tudatában él, — mások számára. Jól tudják, hogy a fogalom nem felel meg a valóságnak, de közmegegyezés, hogy ez helytelen és változtatni kell rajta. Ahol mód és lehetőség adódik, rögtön meg is történik a változtatás — nyoma sincs annak a kicsinyes irigységnek, mely az alsó standard minden emelkedésétől a standard-lépcsőzet arányainak megbomlását

¹ Ault és Eberling id. m.

féli és amely köznapi formában úgy hangzik, hogy «ha a cseléd-lány selyemruhát vehet, akkor miben járjon az én lányom?»

Távolról sem akarjuk azt mondani, hogy minden amerikai gyáros vajszívű filantróp, de mindegyik tudja, hogy a közvélemény figyel: hogyan fizeti munkásait és ha a bér feltűnően kevesebb, mint az amerikai létminimum, akkor az nemcsak állampolgári becsületének, hanem gyártmányai népszerűségének is kárára lesz. Nagy munkaadó az ilyesmit nem engedheti meg magának. S jóllehet heterogén összetételű társadalomban, amilyen az amerikai, természetesen még akadnak, akik dacolnak a közvéleménnyel, — általában mégis csak érvényesül a norma szabályozó hatása.

A fétisszerűen tisztelt amerikai standardnál kevésbé erősek a hasonló európai normák. De már pl. az új Németország eredményesen dolgozik azon az általános növelésen, mely leg-erősebben éppen a legalsó rétegekben élő néptársak életmódját érinti.

A német statisztikai hivatal számításai szerint a három gyermekes család létminimuma 1913-ban havi 130 márka volt, — ami 1928-ban 200 márkának felelt meg. Az átlagos jövedelem ugyanekkor csak 153 márka volt.

Akármerre nézünk, ezt a jelenséget látjuk: a munkások nagy része kevesebbet keres, mint amennyit az ország szociológusai létminimumként megjelölnek és rosszabbul él, mint amit azok minimális standardnak elfogadnak.

Ebből azonban távolról sem szabad arra következtetni, hogy a standard-alkotás hiábavaló játék, melyhez az életnek nincs köze.

A standard, ha vannak akik hisznek benne, hirdetik, népszerűsítik és tovább adják, feltétlenül irányítja és befolyásolja az életet.

Ha van elfogadott standard, akkor az a pénz körül folyó tárgyalásokból is igen sok keserűséget kivesz. Az amerikai munkaadó, mikor a minimálisnál kevesebb fizetést kínál, azt azzal a magatartással teszi, hogy sajnálatára a munkapiac és az üzletmenet jelenlegi állása mellett nem adhat többet. Ez lehet keserves, — de nem olyan megalázó és elkeserítő, mint amikor a magyar munkaadó az ő 800 vagy 1800 pengős jövedelmének ma-

gaslatáról azt mondja a nála sem származásra, sem műveltségre és igen sokszor tehetségre sem rosszabb munkavállalónak, hogy «Édes fiam, nyolcvan pengő az sok pénz! Mire kell magának ennél több?»

Nálunk Magyarországon kevésbé létezik és ugyanakkor szükségesebb mint akárhol másutt, az általánosan elismert nemzeti alapstandard fogalma, melyhez viszonyulhatnak azután a magasabb standardok. Ezeknél pedig, az árnyalati különbségek elhalványításával, méltányos összevonások látszanak indokoltak.

A következőkben kísérletet fogunk tenni egy nemzeti alapstandard felvázolására. Amire vállalkozunk, az természetesen nehéz és kényes feladat, mert az életstandardot nem tudjuk olyan magasán fixírozni, hogy ne lenne indokolt az emberi méltányosság és magyar szolidaritás nevében a kívánság, hogy tegyük még magasabbra, — de nem is tehetjük olyan alacsonyra, hogy ne érhesse az a vád, hogy elrugaskodtunk a realitás talajáról.

A hozzávetőleges kép, melyet itt nem annyira pénzzel, mint inkább javakkal kifejezve, adni szeretnénk, nem is igényli, hogy többre tartsuk, mint más hasonló számításokat, vagy hogy éppen *ezt* fogadjuk el magyar standardnak, — de az előadottak után szükségesnek érzem, hogy körülírjam a konkrétumot is, melyről beszélek — jóllehet inkább hajós vagyok, aki azt hirdeti, hogy szükség lenne világítótoronyra, — mint építész, aki azt jól megépíteni is tudná.

Az előbb ismertetett négy fokozat közül a másodikat, a pusztá létfenntartás színvonalát választva, azt élelem szempontjából a két magyar orvos által készített Mészáros—Waltner-féle tervezet adatai alapján vélem fixírozhatónak.¹

Ez a tervezet nehéz fizikai munkát végző férfi számára a következő élelmezést irányozza elő:

Ebéd: leves, utána a nyári nehéz munka idején hetenkint négyszer, egyébként hetenkint kétszer hús, a többi napon főzelék. Hetenkint egyszer főtt tészta.

¹ Népélelmezési tervezet. Dr. Mészáros Gábor és dr. Waltner Károly. Kecskemét. 1934.

Vacsora: a déli főzelék vagy (hetenkint 1—2-szer) főtt tészta, vagy kása, néha szalonnával.

Kenyér: naponta 65 deka.

Hetenkint 1 db tojás.

Nyáron 5 hétig naponta 10 dkg szalonna.

Napi 3 dl teljes tej és 5 dl sovány tej.

Ha ehhez hozzáadjuk a családanya élelmét, mely az előbbinek nagyjából 80%-a, a 12 éves gyerekét, mely annak 50%-a, a 8 évesét, mely 40%-al, az 5 évesét 30%-al és végül a 2 évesét, mely 15%-al van felvéve, akkor feltéve, hogy az egyszerű földművesasszony nem gazdálkodik rosszabbul, mint egy konyhatechnikai egyetemi magántanár, — a tervezet szerint élelmiszerre ki kell adnia a családnak évi 479 P-t.

A tervezet 1934-ben jelent meg és az akkori országos középárakat vette számításba, pl. 1 kg hús ára ott 80 fillér. Ehhez tehát hozzá kell számítanunk majdnem 20% drágulást, ami az élelmezési költséget ma már 575 P-re emeli.

A tervezet olyan minimális adagokkal dolgozik, melyek mellett éppen csak hogy tönkre nem megy az ember. Cukorból pl. a család évi szükségletére összesen 6 kg van felvéve. Mégis egy napi élelem már 1 P 57 fillérbe kerül.

Országos viszonylatban persze tekintetbe kell vennünk, hogy legtöbb helyen a szükséges élelmiszer nagyrésze megterem a ház körül és nem kell mindenért készpénzt kiadni.

A lakásminimum, ugyancsak azt a szélső zsúfoltsági határt véve fel, mely egészséges emberek esetében még nem megy feltétlenül az egészség rovására — a hattagú családnál egy szoba, konyha — belekombinálva azt a lehetőséget is, hogy legalább nyáron padláson, pitvaron, istállóban, kamrában is alhatnak egyes családtagok. Ha a család nem saját házában lakik, évi lakbére gyanánt fel kell vennünk kb. 65 P-t, fűtés, világításra pedig évi 40 P-t. Utoljára marad a ruházat. Ha teljesen tekinteten kívül is hagyjuk a külföldi adatokat, melyek szerint öltözködésre kb. a táplálkozásra fordított összeg 50%-át kell felvenni, ha feltesszük, hogy a gyermekek többnyire mezitláb járnak és hogy a felnőttek a legszükségesebb ruhadarabokat is nem évente, hanem csak 2—3 évenként pótolják újjal, akkor is fel kell vennünk e célra egy 120 P-s minimumot. Végül vegyes

és előre nem látott kiadásokra, pl. szappanra, iskolaszerre, gyűfára, ágynemű vagy konyhaedény pótlására és hasonlókra vegyünk fel évi 50 P-t.

Ez összesen 850 P, ennyit kell a hattagú család ellátására előteremtenie a családapának, ahhoz, hogy családja a legminimálisabb, de még emberinek mondható életszínvonalon élhessen, mely még éppen hogy megóv a lassú elsoványodástól.

Most pedig, ha szemügyre vesszük a valóságot és feltesszük, hogy a családfenntartó az egész esztendő 300 munkanapján át mindig megkapja azt a 2 P férfinapszámot, melyet ezidőszerint csak szerencsésebb vidékeken fizetnek, teljes keresete még mindég csak 600 P.¹

Enyhíti a helyzetet, hogy amint mondtuk az élelmiszer-szükséglet számottevő része általában megterem a falusi házkertjében. A családok nagy része lakik saját házikójában, vagy rokonok, felmenők házában és nem minden kereső férfire esik öt eltartott. Gyakran keres az asszony, a serdülő gyerek is. Arra viszont, hogy a való életben nemcsak enyhítő, hanem súlyosító körülmények is vannak, mutat az, hogy míg az itt vázolt minimálstandard egy lélekre átlag napi 39—40 fillér értékű fogyasztást számít, Kerék Mihály adatai szerint a summásoknál sok helyen csak 12 fillér jut egyre, Illyésnek a gazdasági cselédekre vonatkozó számításai szerint pedig napi 2 fillér készpénz és 24—25 fillér értékű természetbeni szolgáltatás. Ezek a színvonalakon azonban — ha érvényesül is a budapesti és vidéki árak közötti különbség — már kétségkívül nemcsak stagnál, hanem regresszióban van a faj ereje. Ilyen helyeken a nagyszámú

¹ 1936-ban az ország 22 járásában történt hivatalos mezőgazdasági munkabér-minimum megállapítás, 1937-ben 69 járásban, 9 megyei és egy tvh. városban. 1936 dec-ben, a legalacsonyabb téli munkabérek idején, a mélypontot a szikszói és pápai járásokban hivatalosan megállapított bérminimumok jelezték: férfinapszám 80 f., női 60 f., gyermek 40 f. Ugyanekkor a legmagasabban megszabott minimum a tokaji járásban volt: férfinapszám 1.50, női 1.10, gyermek 80 f. A nyári mélypont ismét a szikszói járásban volt: férfinapszám 1.40, női 1.20, gyermek 80 f. A legmagasabb pedig az eleki járásban: férfinapszám 3 P, női 2.30 P. Az egész évi átlag — az összes járásokat számítva, melyekben minimális volt — férfinapszám 1.50, női 1.15, gyermek 70 f. A városokban az átlag kb. 20%-kal magasabb.

gyermekáldás is csak arra mutat, hogy a szülők nem vállalnak semmi felelősséget gyermekeik sorsáért és a mennyiség szükszerűleg a minőség, elsősorban az erő és egészség rovására megy.

A családonkinti 850 P-s minimum, mint már előre jeleztük, kétfelől támadható, — egyrészt nem biztosítja a minimális kényelmet sem, nem ad módot a legcsekélyebb kultúrjavak megközelítésére sem és csak szerencsés esetben teszi lehetővé a tűrhető ruházzkodást és táplálkozást.

Másrésről viszont szembeállítható ezzel, hogy a számítás nem reális.

Az irrealitás vádjára azt feleljük, hogy ennél a végsőig szorított minimumnál kevesebbet fel nem vehetünk és el nem fogadhatunk. Ahol az élet kevesebbet diktál, ott az életnek nincsen igaza.

Feltéve, hogy a négygyermekes földműves egyéb forrásból megszerez évente kb. 250 P értékű javakat, a napszám-minimumot, melyre minden emberség parancsa és egyebek közt XIII. Leó enciklikája szerint is joga van, jelenleg két pengőben kell megállapítani, mert kevesebből emberi módon élni nem lehet.

Arra pedig, hogy ez az általunk vázolt színvonal még mindig igen messze van az emberhez valóban méltó élettől, csak azt mondhatjuk, hogy ezt nem is nevezzük másnak, mint pusztán létminimumnak. Ahhoz, hogy elérjük az emberségesen élő szegénység színvonalát, egy lépéssel tovább kell mennünk és földműveseknél legalább a következő hozzáadásokkal kell élnünk:

A lakást ki kell bővíteni két szoba konyhára, — ami egyébként a falusi gazdaház típusa. Fel kell vennünk a család minden tagja számára évente legalább egy teljes rend ruházatot. Az ételmezést valamivel táplálóbbá kell tenni. p. o. több cukor hozzáadásával. Többet kell költenünk világításra és számítanunk kell valamit borra, dohányra, újságra, könyvre, időnkint némi olcsó szórakozásra. Értéke mai árak szerint kb. évi 1200 P.

Amit így nyerünk, az lenne az a még mindig nagyon egyszerű standard, mely messze van a szerencsésebb népeknél általában felvett alapstandardtól, de amit már szegyenkezés nélkül nevezhetnénk magyar standardnak.

Ezt a standardot azután próbálhatnánk megközelíteni, szó,

írás és közigazgatás útján átvive az ország vezető rétegeibe az erre vonatkozó vélekedést.

Csak például említem, hogy új cselédházak építése alkalomával háborút kellene indítani az embertelen közöskonyhas-rendszer ellen és megtagadni az építési engedélyt, ha a terv nem gondoskodik egy-egy család részére legalább is egy szobakonyháról.

A valóságban nem mondható az itt vázoltnál magasabbnak az a csak sokkal nagyobb pénzösszegért megvásárolható városi ipari munkás-standard, melyet pl. az Illyefalvi-féle Fővárosi Statisztikai évkönyv állít fel, öttagú munkáscsalád részére és amely valamivel reálisabbnak látszik, mint a Királyi Központi Statisztikai Hivatal által összeállított és ugyanott közölt előirányzat. Az előbbi összeállítás, mely 1934-ben jelent meg, anélkül, hogy csak egy adatában és fényűző lenne, valamivel bővebb élelmezést feltételez, mint a Mészáros—Waltner-féle földműves-élelmezési tervezet és lényegesen drágább ruházkodást, mint az általunk felvett falusi alapstandard. Ezekre viszont az egészséget jobban igénybe vevő és egyben igényesebb iparúzó környezetben épügy szükség van, mint az egészség és testi épség biztosításának állandó költségére, egy tájékoztatást adó napilapra s a természet minden egyszerű örömetől távol, valami minimális szórakozásra, amit a tervezet csak némi dohány előirányzásával vesz tekintetbe.

Az 1934. évi adatok szerint ez a munkás-színvonal az öttagú család részére heti 58 P 64 fillérért vásárolható meg, amihez nem egész 20%-os drágulást számítva, elérjük a napi 10 P szükségletet. Eszerint a falusinak kb. megfelelő standardot a városi munkás csak a készpénzben számított kiadás háromszorosáért kaphatja meg s bár a különbség óriásinak látszik, ha egybevetjük az élelmiszer és lakás árának különbségét, úgy mint a ruházkodási igényeket, akkor az öttagú munkáscsalád emberséges megélhetésének költségét napi 10 P-nél kevesebbre le nem alkudhatjuk.

Jól tudva, hogy kevés munkáscsaládban tudja a családfő a napi 10 P költséget megszerezni, az öttagú munkáscsaládban az emberséges standardhoz nem egy, de két vagy három keresőt kell feltételeznünk. A valóságos helyzet is ennek felel meg — a

gyári munkásságnak a pusztán létminimumnál alig valamivel magasabb nívót már a gyermekáldás legerősebb korlátozása árán kell megfizetnie, nehogy az eltartandó gyerekek száma érezhetően fölélje a kereső felnőttekének.

Most már itt állnánk az öttagú munkáscsalád napi 10 P-s létminimumával és szembe kell néznünk az életnek azzal az adottságával, hogy a magántisztviselők legalsó kategóriája, a napi 1 P 50 f-t vagy annál kevesebbet keresők rétege igen széles — és az OTI kimutatásai szerint éppen ez a réteg növekedett 1930 és 1934 között 32 százalékkal,¹ a többet keresők rétegeinek rovására. Szembenállunk azzal a ténnyel, hogy az egyetemet végzett ifjúság, — sokszor kopaszodó ifjúság — kezdőfizetéseként lassan standarddá válik a 80 P, ami naponta két és fél pengőt jelent. Itt valami nincs rendjén!

Az alacsony kvalifikációjú közalkalmazottaknál, jóllehet fizetésük nem biztosíthat számukra sem módot, hogy emberséges standardon nagyszámú családot neveljenek, az élet elég sok korrektívummal szokott szolgálni. Ezek elsősorban az ambíciózusabb falusi elemekből regrutálódnak és így gyakran áll mögöttük egy-egy kertes házacskó, melyet okkal-móddal városkörnyékre át cseréberéivé, rögtön megvan a létalap, mely a fixummal együtt már lehetőséggé teszi a szerény igények mellett kényelmesnek érzett standardot. Az ilyen kis közalkalmazottak egy része olyan beosztásban is van, mely aránylag tekintélyes mellékjövedelmet biztosít (borravalók és egyebek), pl. klinikai portás, egyetemi altiszt, vagy ajtónálló egy-egy kellemesebb előszobában — s ha ezekhez hozzászámítjuk a szerencsésebb házmestereket, akkor szemlélhetjük bennük talán az egyetlen réteget Magyarországon, melynek módjában áll saját standardja szerint élni.

Ezekkel élesen szembenáll a középkvalifikációjú, középiskolát, polgárit, tanítóképzőt végzett és megfelelő köz- vagy magánalkalmazásba került emberek rendje, akiknek alapjövedelme csak alig valamivel több, mint az előzőké, vagyonuk, mellékkeresetük ritkán van, a tőlük elvárt standard azonban összehasonlíthatatlanul magasabb. Súlyossá teszi a helyzetet,

¹ Statisztikai Tudósító 1934. VI. 7.

hogy ez a réteg már erősen inficiálva van az irreális «úri» standard-fogalmaival s ezidőszerint még nagyszámú gyermeket nevel.

Ezen az osztályon a társadalom többnyire indirekt utakon segít annyira-amennyire, különböző kedvezményekkel tartva benne a lelket. Csak így lehetséges, hogy itt nem válik feltűnőbbé a családfenntartók lassú felmorzsolódása, idegi és sokszor erkölcsi tönkremenése, ami jóformán mindég bekövetkezik, hacsak a család nagy önuralommal le nem mond az úri standard ábrándjáról és meg nem húzza magát olyan reális életszínvonalon, mely nem is válik mindenkor a szükséges tekintély előnyére. Ha pedig az ilyen család eltér az állandó aszkézis útjáról, akkor örök gond tornyosul fölötte, mely megmérgezi és károsná teszi a családapá munkásságát.

Nem mondunk sokat, mikor azt véljük, hogy pl. az öttagú vidéki tanítócsalád standardja mégsem lehet alacsonyabb a városi munkáscsaládénál és alapja a napi tíz pengő érték kell, hogy legyen, — amiből levonható a természetbeni szolgáltatások értéke. Amivel az élet vidéken olcsóbb, annyival magasabb standardot a tanítói tekintély közérdekből megkíván.

A középosztály felső rétegét képezik a főiskolát végzett tisztviselők és egyéb honoratorok, az orvos, ügyvéd, mérnök, a középbirtokos és a gazdasági élet magasabbrendű funkcionáriusai. Ez osztályokban a funkciók már olyan természetűek, hogy szükségessé tesznek az egyén számára bizonyos szabadságokat és kényelmeket, melyek nélkül munkájuk minősége szenved. Ennek a legnemesebb veretű magyar középosztálynak életszínvonalja anyagi kényelmek szempontjából körülbelül megfelel a gyári munkások számára fenntartott amerikai standardnak — felette áll öltözködés, de alatta a közlekedés lehetőségei szempontjából. Ennél a rétegnél van természetesen legnagyobb tere az erők játékanak és itt lehet legkevésbé skatulyázni, mert itt érvényesül leginkább a tehetségek különbözősége. Ebben az osztályban hozzá vagyunk szokva, hogy az élet igen nagy különbségeket produkál, gyakran tehetség és érdem, nem ritkán hitványosság és megalkuvás, legtöbbször azonban a több vagy kevesebb szerencse alapján. Hozzá vagyunk szokva a közszolgálat fizetési skálájának roppant meredekségéhez is, ami a fiatalságot

sújtja — sokkal erősebb mértékben, mint ahogy azt indokolttá tennék akár a munka természete, akár az ugyanazon társadalmi osztály öregei és fiataljai közt fennálló igénykülönbségek.

Az élet rugalmassága itt is érvényesül és letempítja a bajok életét. A 80 P kezdőfizetéssel alkalmazott fiatalok legtöbbször családi támogatásban részesül, otthon lakik, étkezik. Annál keservebb a helyzet ott, ahol nincs meg ez a feltételezett háttér. A 80 P fizetésből akkor tud tisztességesen öltözni és úri standardot tartva emberek közt mozogni a fiatal kezdő, ha legalább 120 P értékű segítséget kap hazulról, — házasodásra pedig akkor gondolhat, ha kettejük bármilyen forrásból való összjövedelme eléri együtt azt a vásárlóerőt, amit ma kb. 500 P jelent. Ahhoz pedig, hogy valaki a középosztály felső rétegének megfelelő standardon három gyermeket neveljen, havi 900 P kell. Jobb ezt őszintén kimondani!

Ezek a számok bizonyára szokatlanul és megdöbbentően magasnak látszanak, azzal a közhittel szemben, hogy a «havi 200 fix» már polgári jólétet biztosít a család számára. De vizsgáljuk meg a kérdést közelebről!

Egészséges társadalmakban az életszínvonal általában a teljesített funkció fontosságával van egyenes arányban. Ha úgy véljük, hogy a köznek törekednie kell arra, hogy minden egyszerű munkás és földműves számára, annak becsületes munkakészsége ellenében, elérhetővé tegye az élet és egészség fenntartásának színvonalát — akkor kétségtelen, hogy viszont a nagyobb képesítésű szakmunkás, a kiváló kisgazda, a középkvalifikációjú tisztviselő részére méltányos életszínvonal a minimális komfort fokán lesz. A legmagasabb készültségű fiatal ügyvéd, mérnök vagy tisztviselő pedig, akitől a köz erős szellemi munkát és teljesítményt vár, joggal támaszthatja az étellel szemben már pályája kezdetén a modern komfortnak megfelelő követelményeket, a későbbi évekre bízva a csekély jólét, majd a jólét eszközeinek meghozását.

Kiséreljük meg a fővárosban élő magas kvalifikációjú fiatal tisztviselőpár havi költségvetésének felállítását — feltételezve, hogy a férj havi 300, a feleség 200 P-t keres.

Látni fogjuk, hogy tisztviselőpárunk az 500 P-t utolsó filéig elkölti, bár nem él fényűzően. Kultúrigényekre, arra, ami

az élet apró örömeit jelenti, mindössze jövedelme tíz százalékát költi — a többi életszükségletek fedezésére szolgál, oly nívón, melyet a kétszobás lakás és egy cseléd jellemez.¹ Házaspárunk ritka kedvező helyzetben van: berendezkedéskor nem csinált adósságot és nincs törlesztendő részlet-vásárlása. Nincsenek eltartandó, vagy segélyezendő rokonai. Adót fizetnie nem kell. Takarékosan él, mert nem utazik, taxiba sohasem ül, kávéházba, vendéglőbe sem jár, telefonja, rádiója nincs, — de tartalékolni, megtakarítani nem tud. Gyermeke pedig nincsen.

Ha a feleség feladja állását és maga végzi az egész cselédmunkát, ezzel megtakaríthat 80—100 P-t, de a költségvetésből így is 100 P fog hiányozni.

Mindez nem jelent annyit, hogy fiatal leányunkat addig nem adhatjuk férjhez, míg ifjú vőlegénye kopasz miniszteri tanácsos nem lesz. Az élet rugalmassága megint segít az esetek nagy részében. Bár egyre gyérülön, de még élnek a hozomány és apanage nemes rendszerei, még megesisik, hogy fiatalok saját házukba hurcolkodhatnak, még vannak vidéki nagymamák, akik disznót öletnek és keresztmamák, akiknél nyaralni lehet. A magyar középosztály nagy családjában még él bizonyos szolidaritás

¹ A havi 500 P-ös életszínvonal költségvetése:

Lakás és fűtés (2 szoba, cse- lédszoba, teljes komforttal). 120	Egyházi adó.....	1
Étkezés (3 személy, naponta összesen 4 P)..... 120	Jótékonyág.....	5
Ruházkodás (2 személy) 70	Egyesületi tagdíjak	4
Gáz, villany..... 15	Írószer, posta, stb.....	6
Cselédbér.....25	Beszerzések, javítások.....	10
Háztartási szükségletek (tisztító és takarítószerek, apróságok, mint pl. spárga, gyufa, stb.)	Váratlan kiadások	10
Közlekedés (napi 4 vonaljegy a villamoson).....	Újság, folyóirat, könyv.....	8
Nagy mosás.....	Vendéglátás és egyéb társadalmi kötelezettségek	8
Toilette-szerek (mosdószappan, fogkrém, stb.)	Színház, hangverseny stb.	6
Lift, kapupénz	Fodrász, borbély	5
Betegség (orvos, fogorvos, gyógyszer).....	Dohány	3
	Üdülés (sport, kirándulás, nyaralás)	20
	450 + 50 = összesen	500 P.

és segítő készség a fiatalokkal szemben és erre, — jöllehet hanyatlak, — egy ideig még számítani lehet. Minden természetben kapott segítség a költségvetés megkönnyítését jelenti. S ahol semmi efféle kilátás nem lehet, ott a fiatal pár még mindég számot vehet magával és lemondhat sok mindenről, meggondolva, hogy a minimális komfortnál és kultúránál is fontosabb maga az élet és annak folytatódása. Mint sokszor látjuk, a fiatal asszony elvállalhatja a hivatali és a házimunka kegyetlenül nehéz kettős terhét és ha megértő férfi áll mellette, akkor nem is kell ettől tönkremennie. S végül, éppen a fizetések alacsony volta miatt, a mellékes jövedelmek szerzésének óriási rendszere, mondhatni rendszertelen őserdeje burjánzott fel körülöttünk. Megoldások vannak. De a jogos életigények ügye megint más és ezt illetőleg nem szabad félrevezetni sem a közvéleményt, sem a munkaadókat, sem magukat az érdekelteket, akiknek tudatosan kell sorukat vállalniok.

Az eddig előadottak alapján talán elfogadhatónak látszik az is, hogy normális méretű, háromgyermekes fővárosi családnak az úri középosztály kultúrnívóján való aránylag gondtalan felneveléséhez havi 900 P szükséges.

Igaz, hogy 900 P jövedelme a középosztályban kevés embernek van. De viszont kevés a normális méretű család is. Pl. Budapest 2697 orvosa közül 50% nőtlen és kettőnél több gyereke csak 192-nek van.

Ami a 900 P-s határon felül van, az már az állam legfőbb vezetői, a birtokos és pénzarisztokrácia, a szabad pályák sztárjainak világa, ami bennünket legkevésbé érdekel, mert itt már lehetetlenné válik a standardizálás. Csak a nevetségesen kicsinyes emberi irigységet foglalkoztatja a feltűnően magas életnívók leszorításának gondolata, amivel az emberi nyomorúságon komolyan segíteni úgysem lehetne. A józan szociológiának meg kell állapítania, hogy mikor a rongyos nép ujjongva szalad a bíorbársonyba öltözött gazdagok felvonulását látni, egészséges ítéletről tesz tanúságot, mert ünnepli azt az életmódban való csúcsteljesítményt, mely irányt mutat az emberiség ambícióinak és jövő fejlődésének.

Nem irigykedésre és lazításra van szükség, ha közelebb akarjuk hozni egymáshoz az egyes osztályok életnívóját és azo-

kat a standardokat, melyeket itt igen vázlatosan megjelöltünk, hanem nevelésre és szervezésre. Ez legyen sokirányú — legelsősorban a vezetők, a kiváltságosok, a hatóságok és a munkaadók türelmes, jóakarató és humánus irányú nevelése. Mert ha látunk is kell, hogy némely főuraink milyen gyönyörűen ragyogó vörös márvány-boxokat építtetnek lovaik számára és mellettük milyen szomorú cselédházban tartják béreseiket, akkor ebből csak azt következtethetjük, hogy a lovakra vonatkozólag annak idején megkapták a helyes oktatást, de az emberekre vonatkozólag nem. Ez nem egészen az ő hibájuk és a mulasztást utólag is pótolhatja a hatóság és egy erőteljes közvélemény.

Másrészt nevelésre van szükség a legegyszerűbb családokban is, ahol főleg az asszonyok tudatlansága és makacs konzervatívizmusa szorítja mélyebbre a színvonalat, mint ahogy az anyagi lehetőség indokolná. Sok-sok vándor tanfolyam, lelkes és főleg értelmes tanítónők kellene ehhez a munkához. A németországi népnevelési munkánál tízezer fiatal tanítónőt juttattak kenyérhez és vonzó, hasznos, a köz számára dúsan gyümölcsöző munkaterülethez. Ezt a jó példát bátran lehetne követni.

Jóllehet az életstandardra vonatkozó közmegegyezés kialakításában, különösen Magyarországon, igen nagy szerepe lehet az állam különböző szerveinek, mégis bizonyos, hogy a magyar standard fogalmát nem viheti a köztudatba egymagában semmiféle hivatalos szerv, — annak közmegállapodássá tétele még nálunk Magyarországon is elsősorban társadalmi feladat.

Ez irányban próbáltunk itt kísérletet tenni és bár nyilvánvaló, hogy ez a vázlat kiigazításra és kiegészítésre szorul, ez talán mégsem változtat az alapgondolat helytállásán, mely szerint meg kell alkotni, közmegegyezés tárgyává kell tenni a magyar standard fogalmát, hogy világítótorony legyen társadalmunk zátonyos és örvényes tengerének éjszakájában.

Bobula Ida.

AZ ALFÖLDI PÁSZTOR JELLEMRAJZÁHOZ.

Köztudomású, hogy parasztságunk kebelén belül is van osztálykülönülés és tudunk arról is, hogy ezeknek a rétegeknek a lelkisége egymástól elütő.

Ilyen elütő lelkiséget mutat a pusztuló pásztorság megmaradt vékony rétege is, amellyel mint különálló renddel abból a szempontból is érdemes lenne foglalkozni, hogy lelki világuk különálló jegyeit megismerhessük. Annál is inkább kívánatos lenne ez, mert a pásztorember ősi foglalkozás örökségét őrzi, nemcsak ősi eszközeivel, hanem annak hunyó gondolatvilágával együtt.

Ennek a célnak szolgálatában végeztem Szatmár vármegyében gyűjtőmunkát. Itt még van itt-ott annyi legelőterület, hogy egyes községek határába a szomszédos Szabolcs vármegyéből is hajtanak nyárra felszilajmódra tartott jószágot. De ez a legelő is mindig kisebb lesz. Ma Bugacot és Hortobágyot kivéve, alig lehet már pásztorérettel kapcsolatosan gyűjtőterületről beszélni. Inkább azt lehet mondani, hogy itt-ott még sikerül régi pásztorhagyományokat hordozó pásztorra találni. Így feljegyzéseim nem is annyira gyűjtőterülethez, mint inkább egyes egyénekhez kötődnek. Ezeknek az egyedeknek többsége gulyás, egy-kettő kondás vagy juhász. Nincs azonban közöttük eddig egyetlen csikós sem, mert a pásztorság rendjéből először a csikósok rendje hullott ki. Legszívósabb a gulyások és juhások rendje.

A pásztorok közül csak egynehánynak a nevét ragadom ki. Azokét, akik a pásztoriélek rajzához a legtöbb adatot szolgáltatták. Ilyenek: Nagy Bertalan nagyari, a vén Tivadari László tunyogi, tehát mindketten szatmármegyei, Kis Mihály nagykállói, szabolcsi és Majoros András hetei, tehát beregmegyei gulyások. A lehetőleg szó szerinti feljegyzéseimből Nagy Bertalan és Kis Mihály szavait fogom idézni, mint akik legszívesebben és

legízebben beszéltek életükről, szokásaikról. Kis Mihály 1937 augusztusában jött Szabolcsból a csekei Marcsa-tanyára tinógulyával legetetésre s Nagy Bertalannal nem is ismerték egymást akkor, amikor én már adataikat lejegyeztem. Ez a körülmény egybevágó nyilatkozataik hitelességét emeli. Volt alkalom ezeket — bár igen rövid tartózkodás alatt — bugaci pásztorokkal is megbeszélni s mindezek alapján arra lehet következtetni, hogy a pásztorság önálló rendjének a parasztságtól különálló — és szinte országosan egységes szokásrendje lehetett. Ez természetesen egyelőre inkább csak következtetés. Bizonyítása fáradságos munka volna, mert hiába van ma is még minden falunak csürhéje, csordája, néha még gulyája is, az «eredeti» pásztorok száma már igen csekély.

Legjobb, ha mindjárt itt átadom a szót Nagy Bertinek, aki azt mondja:

— Van ma pásztor, csak olyan erőszakos. Látja némelyik, hogy az én kezembe könnyű a bot — beáll. Kap egy kilökött pergőt, egy rossz kolompot — és ü mán akkor gulyás.

Kis Mihály azt mondja:

— Persze, pusztul a pásztor is. A mai béresbül, igáskocsisbül lett pásztor már a viseletet sem tartja. Megvesz egy kis rossz pugriscalapot 3—4 pengőért, oszt ü mán azzal pásztor. Igaz — mutatja a magáét —, hogy ezt mondvá csináltattam, fizettem is érte vagy 12 pengőt, de ez el is tart tíz esztendeig. A lyukacos bürpántját magam csináltam. Az összetartja, ha megázik sem mehet ki a maga formájából. Azér mondom, hogy a pásztorságba vagy bele kell születni vagy bele kell nőni, — de márul-holnapra felvenni nem lehet.

Nagy Berti ilyenformán cifrázza a szót, mikor erre sor kerül:

— Én kilencéves koromba mán egy csapat jószággal kint háltam a mezőn. Ennek a fiúnak, aki bojtár mellettem, hajlama lenne a pásztorsághoz. Ha meghall egy kongót mán örül megféle. De a szüléje azt mondja: — legyen suszter! Ha kitanulja a suszterséget, ü nem bánja, mehet, ha kedve van pászturnak. Ez mán magánérthető dolog, hogy ez szamárság. Eredetivel kell kezdeni mindent. Ha én most kezdeném a pásztorságot, én se tanulnám meg. A többi gyerek meg olyan ma, hogy beáll bojtárnak, egy jó hideg eső megmossa, az ég megdördül felette, mán

elsírja magát — jaj, anyám! — megyén hazafele. Sohse lesz az ilyenbül pásztor.

Vizont azt is el kell mondanom, hogy a parasztság a pásztor és a cselédember közt, mifelénk már nem tesz különbséget. Hiába van a pásztor ma is valamivel előnyösebb helyzetben, mint a cselédember, tekintve, hogy bojtárbért kap s a gulyásnak meg a kondásnak két marha, illetve disznótartás jár egy helyett. Még a juhászt is alig értékeli valamivel többre, pedig egy feles juhászgazda a maga 200—300 juhával ma szinte az egyetlen a gazdasági cselédek sorában, aki — ha a felesége is arravaló —, egy élet alatt egy kis vagyonkát kuporgathat össze s fel küzdheti magát a gazdák sorába. De a juhász akkor se hagyja el a mesterségét, ha vagyont szerzett. Tudok olyan juhászt, akinek «külábas» háza van, meg 80 köblös földje, de azért juhász ma is. Az lesz a fia is, mert a juhász azt tartja, hogy nagyon «hitvány» az, aki a mesterségét cserben hagyja.

Ez a büszkeség, rendi összetartozást tart ébren. Akárhányszor megesik, hogy a helyet kereső feles juhász arra a kérdésre, hogy mennyi a juha, — azt feleli, hogy nincs nekem egy se. De mondja meg az úr, mennyi kell, annyi lesz mire beállok. S úgy is van. Nem pénzen veszi, mert honnan is lenne annyi pénze, hogy 200—300 juhot megvehessen, bizonyos hogy a többi juhász fog fel rajta, ha nem is altruista alapon történik a segítség, a feltételek sokkal emberségesebbek, mintha banki kölcsönt kapott volna.

A község szolgálatába állott pásztorokat pedig még annyiba se veszik, mint az «uradalmi cselédet», mert az «mindenki cselédje» s a fizetését is úgy kell összeszednie mint egy koldusnak, házról-házra járva. Nemcsak a jószág után járó terményt, hanem a minden marha után járó félkenyeret, minden tehén után járó egyszeri esteli fejést is a pásztor vagy a felesége jár fel.

El lehet gondolni, hogy az a pásztor, aki maga vagy a felesége személyében mindennap más házhoz állít be természetbeni járandóságáért, a falu társadalmában nagy tekintélynek nem örvendhet. Ezzel az egyébként ősi fizetési rendszerrel, a mai pénzgazdálkodásra áttért világrendben a fizetésszerű jelleg valósággal elvész s egyszerűen kényszerű természetbeni adománnyá lesz az a falu parasztsága szemében.

Házasság szempontjából sem keresett a pásztor. A gazdák többrenézik magukat s a pásztor leginkább gazdasági cselédek sorából választ párt.

Például a nagyari 15 esztendős Vári Margit azt mondja:

— Ellenkedtek velem! Mert egy juhász akart vón nekem udvarolni. Azt ígérte a néném, hogy fűbever, ha én egy kampóst ide járatok. Én is mondtam oszt nekie, hogy — jó vón magának is egy kampós ügyi. Csak jöjné. Merthogy vénecske mán a néném. Pedig nem is mennék én afféle pásztorhoz.

Azelőtt ez a lekicsinylés nem lehetett ilyen kifejezett. Amíg nem foglalkoztam a pásztorsággal, fel sem tűnt nekem, hogy akárhány pásztor vagy babonás történetben maguk a parasztok is «büszke» pásztorlegényt emlegettek már a múltban nekem. Pl. Sáriai Bálint Nagyban így kezdi:

— Azt mondta Morváai Péternek egy híres, büszke juhászlegény . . .

A tunyogi Szabó Sándorné egy babonás történet keretében azt mondja:

— Híres, büszke csikóslegény vót Kőcse András.

Ebből arra lehet következtetni, hogy régebben a pásztor büszke és öntudatos fajtának ismerték s nem valami lekicsinyelni valónak.

Arról, hogy a pásztor ma lenézik, csak Nagy Berti ejt szót, mert ebből a szempontból ő van a legrosszabb helyzetben. Részenben, mert mint a falu csordása «mindenki cselédje» volt s részben, mert a faluban ő maga az egyetlen «eredeti» pásztoember. A viseletet sem meri már tartani. Azt mondja valamire:

— A nyiri gulyásokkal tessék erről beszélni, azok még olyan ruhába járnak, amilyenbe én már nem mernék végigmenni a falun.

Íme a hunyó pásztoröntudat. De egyébben aztán nem is enged ő sem a pásztorbüszkeségből és így beszél:

— Tudott élete csak a pásztoznak van. Tapasztalata, magánpróbálata felér két gazdáéval. Ugyan mék gazdának van annyi a kis agya hátuljába, mint a pásztoznak. Mer a gazda, — ha megakad: a szomszéd, a koma, a sógor, mindenki itt van, hogy megbeszélhesse vele a maga dógát. Nincs a maga eszire utalva. De a pásztor mindennap más helyzetbe kerül. Nem lát maga

körül senki mást, csak az egy jó Istent. Azt se látja, csak érzi, — senki körülötte. Mégis el kell határoznia, egy szemrebbenés nem sok — kevesebb idő alatt, hogy mit csináljon. Nincs kitül tanácsot kérnie. Tennie kell. Mer bizony, sokszor ettől függ az élete is.

Parasztembernek csak a vagyon. A pásztor meg csak neveti. Takarítván nem törődik vele, hogy az szánt-vet, néki arra nincs gondja.

Kis Mihály:

— Az én sarkamat nem tapossa senki, mint a cseléd sarkát. Engem nem kell hajtani. Lám eleresztettek 67 darab marhával egy idegen vármegyébe. Hetekig itt leszek. Egy vagyon van rám bízva. Meg is őrzöm. A pásztor nem is áll szóba a pugrissal, mert különbnek érzi magát annál.

Bugacon azt felelik, ha az ember erről kérdezősködik:

— A pásztor különb, mint a béres. Különb mint a paraszt. Egy számadó oda se néz egy 50 holdas gazdának. Mer a pásztor Úr! A pásztor kezén bízvást megmarad a rábizott vagyon. Ki merne akkora vagyont parasztra bízni.

Az elmondottak kapcsán felmerül a kérdés: ki a pugris?

A nagyari Bihari Lajos gazda kiment a tanyára, ott valami utasítást adott a juhásznénak. Az arra azt felelte, hogy:

— Nem ért ahhoz a pugris.

Bihari Lajos mielőtt megsértődött volna, megkérdezte, hogy ki a pugris?

Kisült aztán, hogy pugris mindenki, aki bent lakik a faluba.

Tehát tágabb értelemben véve a faluba tömörült parasztság és polgárság.

Azt hiszem a juhászné nyilatkozata a még élő osztálygögről tesz tanúságot s mutat arra is, hogy annak a kevés pásztornak, aki még van, öntudatát fűti rendi különállóságán érzett büszkeségének, függetlenségének, a maga erejére való utaltságának a tudata.

* * *

Rá szeretnék térni arra, hogy milyen a pásztor viszonya a pásztorhoz, vagyis saját rendjén belül milyen erkölcsi és társadalmi szokások kötik.

Nagy Berti szerint:

— A pásztor mind koma, mint a cigány. A komát pedig az ember tiszteli, ezért nem is tegezi.

Kis Mihály így cifrázza a szót:

— A pásztor mind összetart, mint a zsidó, meg a kacsá. Száz kacsát meg száz zsidót össze lehet eresztetni, mind ismeri egymást. Egy se bántja a másikat.

Bugacon is úgy állítják, hogy a pásztor mind koma. Ezért a fiatalabb az idősebbet bátyámnak szólítja, — nem is bácsinak. Azt csak valami idegennek mondjuk, — szóval semmiféle megbecsülés nem mutatkozik meg benne, mert mit is lehet becsülni valakin, aki olyan idegen, hogy a pásztor nem ismeri. Tehát «hallja kend bátyám» a megszólítás. Az idősebb a fiatalabbat tegezi. Az egyívású pedig egymást a kölcsönös megbecsülés jele képpen magázza.

Ez a rend pontosan megfelel a szatmári, szabolcsi és beregi pásztorság szokásának.

* * *

A pásztor egyéni boldogulása nem történhet a másik pásztor rovására. Igen jellegzetesen nyilatkozik meg ez az elv a pásztor szolgálatba állásánál.

Nagy Berti azt mondja:

— Pásztoembernek azelőtt szeptember elsején vót a marasztása, tehát egy hónappal elébb, mint a többi cselédnek. Ha itt az idő a marasztásra, megkeresem a gazdát, megállapodunk, hogy jövődöre hogy lesz, mint lesz. Ha nem egyezek meg vele, akkor szabadul a helyem. Ilyen esetben a pásztor, aki helyemre akar állni, elébb engem keres meg.

Tőlem aztán felkérdi, hogy igaz-é, hogy elmegyek a helyemből? mi a fizetésem itt, a végin oszt engedelmet kér, hogy ha nincs ellene kifogásom, ű beállana a helyemre. Csak ha az engedelmet megkérte, csak akkor beszélhet a gazdával.

Ebben a beszélgetésben a lényeg az, hogy a pásztor «felkérdi a fizetést.» Mert kevesebb bérért nem kínálkozhat a gazdához, mint amennyit a másik pásztor kapott. Nem ronthatja a másik, illetőleg a többi pásztor esélyeit.

Kis Mihály már nem is magyarázza a dolgot, hanem elmond egy történetet:

— Pásztoembernek azelőtt szeptember elsején vót a marasztása. Vót Újfehértón valamikor egy híres gulyás: Ujszul János. Szeptember elsején az öreg felment a gazdához, kérte a bért. De egy ócsóbb ajánlkozott — hát azt fogadták meg. Nem is szólt ez a másik pásztor Ujszullal. Ellettek is aztán a tehenek télen lefele pucér hornyukat. Elvetélte ükét az anyjuk félidőbe. Ez pedig csak úgy lehetett, hogy megétette Ujszul a teheneket. Mikor az anyjuk meglátta a pucér hornyukat, mind kiugrott a karámbul. Neki a világnak. Szaladt a sok tehén elfelé. Rakták is oszt az új gulyást szekérre, vitték az Ujszul helyére. Ujszült meg hozták visszafele.

Így járhat, aki erőlködik, oszt olcsó bérért beáll a másik helyére.

Sárai Bálint hallotta, hogy Beregben egy falusi ménesnél öregellették mán a gazdák a csikóst. Másat fogadtak helyébe. Fiatalt. Ez a fiatal csikós nem ment el pásztorregula szerint felkérdezni az öreget, hogy elmegyen-e csakugyan, beállhat-e a helyire? Csak beállott.

Majd eljött tavasszal a kihajtás. Akkor négyszer szaladt haza a legelőről a ménes egy nap. Másnap meg a szomszéd község határáig egy grófi uradalmon át szaladt el a ménes. Nagy kárt csinált. Behajtotta a falu az egész ménest. Annyiért adták volna ki a lovakat, hogy akinek kettő volt, az egyik ott maradt vóna kárba. Azt mondták a nagyberegieknek, hogyha el tudják hajtani a ménest vagy el tudják lopni, akkor vigyék el, nem fizetnek semmit. De ük jószerral ki nem adják.

Elmentek oszt az öreghez. Mondták neki, hogy mi járatban vannak. Tudta azt mán az öreg. Azt kérdezte — van-e itthon lú? Az egész faluba csak egy vót. Az is a bíróé.

Elment oszt az öreg. Vót neki egy pergője, meg egy kis kenderostora. Felkötötte a pergőt a lú nyakába, felült a lúra, elment a szomszéd községbe. Mire odaért, az emberek ásóval, kapával ott állottak, hogy el ne lophassák a lovakat.

Mondta is nekik az öreg, — hogy jól vigyázzanak, el ne szökjenek a lovak. Azzal megfordult, ment hazafele. Igen, de a kis pergőt megrázta a lú nyakába, a kis kenderostorral meg csürdített kettőt. Azt mondja:

— Na, gyertek, — menjünk hazafele.

Megindult a lú után mind az egész ménés. A magos karámbul úgy kiugráltak, mintha soha ott se lettek vóna. Elment a ménés haza.

Mikor visszamentek a faluba, a fiatal csikós megkérte az öreget, engedjen meg, hogy nem szólott neki.

Megengedett az öreg. Másnap kihajtották együtt a ménest a legelőre. Ott osztán azt mondta:

— Ne félj most mán. Megőrizheted most mán ükét. Nem szaladnak el.

Úgy is lett. Nem szaladt el többet a ménés egész nyáron.

Egy pásztorregulának a hitelességét a leghathatósabbban egy-egy ilyen babonás történetbe való beágyazottsága bizonyítja.

A bugaciak is azt mondják, hogy ez a szabály náluk is áll.

— Megszegik? — kérdem.

— Hát van, aki megszegi. De annak aztán nem is lesz maradása a határba. Jobb is ha mindjárt elköltözik. Tehát fel lehet tételezni, hogy ez is általános regula.

* * *

A következő regulát Nagy Berti fogalmazza így:

— Mikor engemet az én komám felkeres, annak szíveslátás dukál. Nem úgy, mint a parasztembernél, ők csak dógáért kínálnak meg valakit, — teszem, ha egy szegény dógozott nekik valamit. De itt emberségből kell megkínálni.

Hát bizony az benne áll egy kis jövedelembe, ha engem a komám meglátogat. Ha én nem vagyok otthon, akkor az asszonynak is tudni kell, hogy lássa szívesen. Mert hátha én vagyok abba a forgandó helyzetbe.

Kis Mihály:

— Ha a komám idejön, első, hogy megkínálok.

— Jöjjön komám, egyék.

— Meg kell kínálni, ha mindjárt szűken vagyok is. Ma is megkínáltam kettőt. Pedig csak tíz nap múlva hoz az asszony ellátást. De ha mindjárt úgy ki van szabva, hogy én megéhezem, akkor is meg kell kínálni.

— Ha az utcán találkozok vele, azt mondom:

— Jöjjön komám, igyunk meg vagy két deci bort.

Ha megittuk, ű se kívánja, hogy csak én kínáljam, hanem azt mondja:

— No, komám, most mán én fizetek.

Bugacon is azt mondják, hogy a pásztornak szíveslátás dukál.

— Akkor is ha idegen?

— Akkor is!

— Hát — mondom, — ha a Hortobágyról vetődne ide egy pásztor — annak is?

— Azt tetszene meglátni, hogy annak micsoda dáridót csapnánk. Mentül idegenebb a pásztor, annál nagyobb szíveslátás dukál neki.

Itt kapcsolom be az asszonyokról gyűjtött anyagot, mert ha fenntartom azt, hogy a pásztorság a múltban különálló rendet alkotott, akkor ennek a különállásnak meg kell mutatkozni a pásztorasszonyra vonatkozó különálló szabályokban is.

Az természetes, hogy a két rend között egyező vonások is vannak, mert például a pásztor éppen úgy, ha nem fokozott mértékben örökodik asszonya hűségén. Hiszen ő hetekre, ha nem hónapokra kénytelen magára hagyni az asszonyt.

Nagy Berti azt mondja:

— Van olyan pásztor, hogy a bojtárja elszereti az asszonyt. Én be bírtam oda törni a feleségem, hogy én nyugodt vagyok. El is hajtánám elsőre. Mer amék kutya egyszer átalússza a Tiszát, a másszor is átalússza. Elhajtánám mondom, mer a rossz, csak rosszat nevelhet.

Kis Mihály:

— Nem hamvába hótt asszony az én feleségem. Míg én itt a legelón vótam, a régi bojtárom, aki három esztendeig meg három hónapig vót mellettem bojtár — oszt most vállalni akar a feleségitül, azt ajánlotta nekie, hogy nekünk adja az egész termésit, vegye oda a feleségem kosztra, szállásra. Kereken elutasította az asszony. Engem meg se kérdezett. De jól is tette, mert ha arra mentem vón haza, hogy ott tanáлом, ment vón ű is vele tovább. Hiába van hat gyermekem.

Ebben tehát a két rend nézete egyezik.

De el kell fogadnom, hogy vannak eltérések, is mert Nagy Berti azt mondja:

— Van úgy, hogy gazdajány megy hozzá pásztoremberhez,

pásztorasszony lesz. De nem érti annak a rajzát. Az ilyen asszonynak arra sincs felfogása, hogy mér kell arra az egy kongóra (harangra) áldozni. Teszem egy gazdajány nem tudna hozzám könnyen alakulni.

Kis Mihály:

— Tudok olyan pugrisasszonyt, akinek pásztor lett az ura. Olyan szégyenbe hozta az urát, hogy az ura még szólani sem mert utána az emberhez.

Most aztán visszakanyarodva a szíveslátáshoz, rá kell tennem a háziasszony szerepére is, mert a szíveslátás kötelezettsége kiterjed a pásztor családjára is.

— Ha én nem vagyok otthon, — mondja Nagy Berti, — akkor az asszonynak is tudni kell, hogy lássa szívesen a komát. Ha az asszony hibázott valamibe, nekem ugyan a koma nem szól, de megizeni, hogy így, meg úgy.

Az asszony szíveslátásának kötelezettségét a bugaciak is tartják, de annak módja és mértéke mifelénk más.

Nagy Berti szerint például a komával csak a betyárosabb asszony fog kezét. Bugacon ellenben igen határozottan mondják, hogy az asszonynak is kezét kell fognia a komával.

A vendéglátás aszerint módosul, hogy otthon van-e maga a pásztor is, vagy csak az asszony van egyedül otthon. Ha az ember a kománál van, oszt azok vacsorához ülnek, ha csak vér van benne, azt mondja:

— Komám, lesz szíves, megvacsorázik. (S ha nincs vér benne?) Csak olyanba nincs, aki most kezd. Akkor elmarad a kínálás.

— Persze vacsorát kérni csak nagyon szorult helyzetben szoktam — folytatja Nagy Berti. Azt mondom:

— Komám restellem. De lesz szíves egy kis vacsorával megemberelni.

Szorult helyzet. De ha tarisznya van velem, akkor nem szólok. Van olyan buta hely, hogy megvacsoráznak, oszt nem szólnak egy szó kínálást sem. Akkor megvárja az ember míg megvacsoráznak, elmosogatnak. Akkor veszi elő az ember, a tarisznyát, azzal, hogy — lesz szíves megengedni komám, hogy falatozzak? — Olyankor viccből még meg is kínálom a komát. Tudja a mán akkor, hogy hibázott az asszony, mert annak a kötelessége a kínálás. Ritka madár, de megtörténik.

Különösen akkor, ha oskolázatlan az asszony. Eleinte az én feleségemnek is sokat kellett a lábahegyit taposni. Mer az asszony nem kezdte a meghívást, én meg takarítván nem kezdhettem.

Mánmost osztán, ha én nem vagyok otthon, az asszonynak akkor is kell ellátásrul gondoskodni. De a szíveslátás ilyenkor módjával történjék. Mert ha egy asztalnál ülnének, drága módon egy tálbul ennének a komával — egyenesen azt gondolnám, hogy szerelembe is megértik egymást. Ha egy asztalhoz ül vele az asszony, nagy vétket követ el.

Beszéddel fenntarthatja, de úgy, hogy az én rám is jól hasson, a komára is jól hasson s a helyzetet is jól használja.

Egyszer ugye szerelemről nem szabad beszélni. A komától se illő. De hiába van férfi, ha nő nincs.

Hogy miről beszélhet? Egyszer s mindenkor lehet nekik beszélni arról, hogy hogy vannak, hát a család, egészségesek? De szerelmi beszédnek nem szabad folynia.

— Éccakára maradhat a koma?

— Takarítván igen. Ha én otthon vagyok, akkor alhat a másik heverő ágyba. Ha én nem vagyok otthon, akkor is maradhat éccakára, — de nem a házba. Még a pitvarba se. Azt mondja ilyenkor a becsületes asszony:

— Nézze komám, megbocsát, — ettül sok nőnek elsiklik a szája. — t. i. a komától — a férjem nincs idehaza, esetleg az istállóba helyet foglalhat.

Bugacon azt mondják a szíveslátásra, hogy bizony furcsa lenne, ha az asszony nem fogna kezét a komával, ha nem ülne vele egy asztalhoz s ha nem adna neki az ura távollétében a házban szállást.

* * *

Az a pásztorszokás, hogy «kihajtáskor» — a régi kiverésnek felel meg értelme — a tőszomszédos mesgyén legeltető pásztorok egymással botot cserélnek, úgy látszik csak mifelénk van meg. Tudtommal legalább sem a Hortobágyon, sem Bugacon nem gyakorolják.

Ennek a különbségnek a magyarázata az lehetne, hogy az óriási közösséget alkotó Hortobágyon, Bugacon a mesgye isme-

rétien, viszont a szűkebb határokra kopott kisebb legelőterületeken a pásztorok nem egy közösségbe tartoznak s a baráti kapcsolatok, rendi összetartozás évenkénti felelevenítése a békés együttműködést elősegíti.

Igen érdekes ez a csere. Nagy Bertin szerint az igazi pásztornak fekete tőgyfa visszahajtása a botja. Cserélni ilyet illik. De nem minden pásztornak van már ilyen botja, de meg az is megtörténik, hogy valaki hitványabb botot visz magával, mert a legalkalmasabb botját mégse szívesen cseréli el az ember. Erre a pásztor figyelmez. Azt mondja Nagy Bertin:

— Ha kihajtok, oszt mán beszédbe elegyedtem a szomszédal, még akkor is észbe veszem és azt mondom:

— Komám elhibáztuk! Előbb botot cseréljünk. De én megismerem, ha az egyik szememet behunyom is, hogy csakugyan fekete tőgyfából való-e a bot, akit a komával cserélek. Ha azt látom, hogy egy rossz husáng van a kézibe, akkor egyebet adok neki cserébe.

Kis Mihály:

— Kihajtáskor cserélnem kell a szomszéd pásztorral. De nem muszáj annak botnak lenni, lehet cserélni pipát, 'acskót, harangot. Mikor mit. Akármit cserélhetek, de a barátság úgy kívánja, hogy valamit cseréljek. A legnagyobb barátság jele, ha harangot cserélünk.

Majoros András beregmegyei kerülő, — de kocsis, pásztor is volt sokszor, — azt mondja, hogy a pásztornak botjában, karikásában van a tudománya. Ha átadja, átadta vele a tudományt is. Tehát cserélni nem is szabad.

Vele szemben az összes pásztorok a csere mellett nyilatkoztak.

Kis Mihály azt mondja:

— Ha az ember valamit nem akar cserélni, félti, akkor nem mutogatja, mert kihajtáskor a cserét megtagadni nem lehet s máskor is haragot idéz fel. Most is tartok egy jobbik harangot a kunyhóba, mert ha valaki jön egy rossz csatranggal, oszt el akarja cserélni, akkor ha nem akarok harangot támasztani, cserélnem kell. Otthon voltam tavaly esztendőben. A sógorom eljött hozzám, három harangot kínált az enyéért. Nem adtam. De a végin is azt mondtam:

— Cserébe nem adom, hanem Isten neki, odaadom ajándékba. Arra oszt azt mondta a sógor, itt a három harang, még még a tajtékipám is ráadásba. Mert a pásztoember ne akarjon a másikon nyerekedni. Tudok egy nagykállói pásztort, annak a komája olyan embertelen vót, hogy minduntalan ráment — na komám cseréljünk. Az asszony mán nem állhatta, hogy ez nagy kapzsin, hogy forgatja ki mindenbül az ü urát s mikor a legszebb harangot akarta elcserélni, az asszony titokba megburította teknővel, úgy dugta be az ágy alá. Ott nem vót szem előtt. Hamarosan elő is kerített két rossz csatragot (értéktelen kolomp), így oszt megmaradt a jó. De e csúnya dolog vót a komától.

Az asszonynak ilyenformán szabad az ura érdekít védeni, de mán azt csak pugrisasszony teszi meg, hogy tiltakozik a csere ellen. Tudok egy ilyen pugrisasszonyt, harangot akartam cserélni az arátul, az asszony meg beleszólt:

— Hopp! Ez az enyém. Én vettem a tejbül.

Az ura annyira restellte, hogy még szólni sem mert az emberhez. Valóságos pásztorasszony rá se ügyel. Tudja, hogy a cserelés a rendje a dolognak.

Arról, hogy pásztor pásztortól pénzen vegyen meg valamit, arról nem szól a krónika. Úgy látszik, hogy a pásztorság egymásközt még csereviszonyt tart fenn s pénzen csak botba vagy idegentül vásárol. Akármire támad kedve, ami a pásztoré, azt cserével igyekszik megszerezni. Gyakran túlfizeti így azt, amire kedve támad, mint a gyerek, aki a fényes rézkrajcárért odaadja az értékeesebb ezüstpénzt.

Kis Mihály 1937 nyarán egy korcs puli kölyökkutyáért adott egy tízpengős harangot, egy 12 pengő értékű órát, egy öregebb kutyát, aminek az adója, ótása is kitesz 3 P 10 fillért. Ha összeszámolom mintegy 25 pengő értéket adott érte. Mondom neki, hogy ez sok.

— Nekem megér — feleli nyugodtan, — mert megszerettem. De ha most valaki 50 pengőt kínálna érte, akkor se adnám oda.

Mi sem természetesebb, minthogy a cserélni akaró pásztor — ha valamire gyermeki szívvel vágyik, erőszakossá is lesz.

Nagy Bertti azt mondja erre: csekei gulyásnak volt egy híres ladangja. A nyíri gulyás nagyon utána vetette magát, — de az nem adta. Mondott az annak mindent, hogy a Tiszába

úsztatja meg a marhájával együtt. De nem kell az olyanra adni. Jól néznénk ki, ha odaadnánk mindent. A nyiri gulyás kicigánykodná még az ingünket is.

Az elmondottak alapján azt lehet mondani, hogy a pásztoréletben az általános emberi kapzsiságot, gyengeséget is figyelembe véve, megvan az egymás iránt kötelező összetartozás érzése, amelyen a társadalmi rend épül. A pásztorélet utolsó nyomai is híven őrzik azt az egymással szemben a kölcsönös segítség nemesen emberi és erkölcsi felfogását, amely a magán tulajdonra áttért, földhöz ragaszkodó parasztság körében ma már époly ritkán található fel, mint amilyen fehérholló ez a magasabb társadalmi rétegeinkben.

Luby Margit.

Jegyzet. Azt a feltevésemet, hogy a pásztorok különálló rendet alkottak, erősen alátámasztja az, hogy a XVII. és XVIII. századból származó hiteles adatok szerint Gömör vármegyében és Csallóközben juhászcéhek voltak. Bátky Zsigmond főigazgató úr hívta fel figyelmemet arra, hogy a Magyar Közgazdaságtörténeti Szemle 1897. évi évfolyamában Tagányi Károly közli a gömői juhászczéhre vonatkozó adatokat. Ebből megtudjuk, hogy 1606-ban tanúvallomások hangzottak el arról, hogy a csetneki és krasznahorkai uradalmakban lakó juhászok «emberemlékezet óta dézsmát se bárányaik, se vetésük után nem fizettek, hanem a király dézsmásainak minden juhász ember 2—2 sajtot adott és egy hevedert, avagy azt nem adhatván, hat-hat pénzt adtak helyette».

1635-ben ezek a juhászok már «társulatot» alkottak, amiről a vármegyétől «bizonyáglevelet» is kaptak. 1659-ben a megye többi juhásza is hozzájuk csatlakozott s az összes gömörmegyei juhászok egy testületet alkottak. Erről a testületről sajnos csak annyit közöl a cikk írója, hogy «mindnyájan tizedszabadsággal éltek».

Ettől a szabadságuktól az 1659. évi 54. t.-cikk fosztotta meg őket. Vesselényi Ferenc nádor — akinek a «machinációja» volt az egész jogfosztó rendelkezés — 1661-ben 1000 birodalmi tallért vágzsebre a juhászoktól, s ennek ellenében a maga és felesége, Széchy Mária (a murányi Vénusz) nevében a törvényt «mint az alkotmány őre» megsemmisíti, visszavonja. Mi sem jellemzőbb, minthogy 1676-ban I. Lipót ezt a szabadságlevelet megerősíti, majd 1702-ben megtagadja, de hitegetéssel e rövid idő alatt a cikkíró szerint 4380 forintot csaltak ki tőlük. Szabadságukat visszazerezniök mégsem sikerült. Perük 1848-ig folyt, amikor a tized országos megváltásával ez is megoldást nyert. Belső szervezetükről, sajnos, a cikkíró semmi közelebbit nem tud. De közli a kiváltságos juhászok lakóhelyeit.

A másik adat a Szemle ugyanazon számában közli a csallókői juhászok céhszabályait 1717-ből.

A céh szabályai szerint a céh azért rendeltetett, hogy az juhgazdáknak jobb és hívebb cselédje legyen, egy másik pontja szerint azért állítatik fel (tehát előbb nem volt), «hogy az juhos gazdáknak és uraknak állandó és értelmes juházmesterek lehessen.

Úgy látszik, nem sok fegyelmet és buzgó hitéletet tapasztalhattak a juhászoknál, mert a céhszabály igen hangsúlyozza, hogy «Istennek dicsősége és tisztessége fenntartassák». Ezért Úrnapján minden esztendőben Somorjába gyűljenek és résztvegyenek az úrnapi processzió úgy, hogy egyik «kezekben legyen gyertya, a más kezében peniglen juhász-pálca».

A babonaságnak dús talaja lehetett náluk, mert az egyik articulus szerint, hogyha valamelyik mester vagy juhászlegény gonosz életre adná magát és tilalmas babonaságokkal élne . . . akkor a céhből kivetessék és érdemesen megbüntettessék. Tilalmazza, hogy a pásztorok gonosz embereket ne tartsanak szállásukon s azokkal ne társalkodjanak.

Az igazság jobb szolgáltatására a juhokat tartó nemesek közül törvénybíróvá válasszanak maguknak, «az mely előtt ki-ki maga panaszát megmondja, az igazság szolgáltatását várhatja». Az istenes életnek és jó rendtartásnak behozatalára «oltalmazkodjanak a juházmesterek, legények és tanítványok, az undok és mocskos szitkoktól és átkozódásoktól». Gondoskodik arról, hogy a céh tagjai a céh költségén orvoslásban részesüljenek és szorgalmasan gondot viseljenek arról, hogy az olyan beteg, jóidején a szentgyónás által Isteneivel meggyezék.

Számunkra legérdekesebb az a szakasz, amely kimondja, hogy «Hogyha valamely legény, vagyis tanítvány ereiben annyira megfogyatkoznék, hogy szolgálatjával kenyerét nem kereshetné, körösztény szeretetből, az társaság annyi irgalmat fog véle tenni, hogy az céhláda költségével is megsegítsék, aminthogy tartozni fog minden céhbeli mester az olyan *ügyefogyott társuknak szállást adni és azmennyire lehet, étellel táplálni*».

Csallókőben más mint a céh tagja juhásznak nem állhatott, s a céh tartozott a nem céhbeli helyett ugyanannyi fizetés ellenében céhbelt állítani és jó viseletéért felelni. Ha ez a juhász szántsándékkal vagy tudatlanságból kárt okozott, a céhmester atyamesterrel együtt tartoztak a kárt a gazdának megtéríteni.

Úgy látszik, a juhász akkor is nyugtalan, helyét gyakran változtató ember lehetett.

A DUNAVÖLGY RENDEZÉSE.

A nemzetiségi kérdéstől a kisebbségi kérdésig.

Abban a tényben, hogy a régi *nemzetiségi* kérdés a békeszerződések megkötése után átalakult *kisebbségi* kérdéssé — a Szövetséges és Társult Hatalmak hadicéljai egyikének vélelmezett valóra válását kell látnunk. A háború előtti «nemzetiségi kérdés» terminológiai tartalmában ugyanis azt jelentette, hogy Európában vannak elnyomott és felszabadításra váró népek, amelyeknek igényét pusztán az állam jogi szabályozás nem elégítheti ki, hiszen ilyenekkel például a monarchia keretén belül is rendelkeztek, hanem a meglévő államhatárok feloldása révén kell keresni olyan új rendezést, mely egyes népeknek, vagy népcsoportoknak átcsoportosítása után lehetővé fogja tenni, amire az új európai békét az érdekelt államok fektetni akarták, hogy t. i. a nemzetiségi igények elismerése és kielégítéseképp az államjogi határok az etnikaiakkal összeessenek s így az új rendezés után még mindig megmaradó nemzetiségek valóban kevesebben legyenek, vagyis kisebbséget alkossanak az államalkotó néppel szemben.

A Németország oldalán küzdő monarchia, de különösen Ausztria ellenállóerejének megtörésére ez az elv felette hatásosnak ígérkezett s annál is inkább, mert követelményei a kor szellemirányával összeesni látszottak. A világháború küzdelemteljes éveit alatt ugyanis a «nemzetiségi kérdés» felszínre tartása — sőt Wilson üzeneteiben egyenesen bevallott hadicéllá avatása — veszedelmes fegyvert jelenthetett a szövetséges és társult hatalmak kezében a központi hatalmak ellenállóerejének megtörésére, de kihatásaiban talán mégsem eredményezte volna a status quo olyan méretű módosulását, mint amilyen 1919—1920-ban csakugyan bekövetkezett, ha a katonai összeomlás folytán hatalomra jutott forradalmi pártok — önző és

rövidlátó pártérdekből — nem igyekeznek olyan mohó sietséggel a veszített háború összes «következményeit levonni» és a még mindig eredményesnek ígérkező katonai ellenállást teljes egészében felszámolni. Doktriner felfogásuk és politikai járatlanságuk azonban meggátolta őket abban, hogy az előállott helyzetet tárgyilagosan felmérni tudják. A győztes nyugati hatalmak sikerében nem az ellenség, hanem a demokrácia győzelmét és térhódítását tudták csak meglátni és felfedezni. Nem számoltak azzal a politikai tétellel, hogy a teljes passzivitásból előálló helyzetet konkurens népek mindig hajlandók fokozott aktivitás formájában kihasználni s így — különösen ebben a zavaros időben — a tettek a hirdetett elméletek és jelszavak rovására kész helyzetet teremthetnek különösen itt a Dunavölgyben, ahol egyes kis, de terjeszkedni szándékozó államoknak háborús szolgálataik miatt a szövetséges és társult hatalmak lekötözöttjeik voltak. A réalpolitika vastörvényeinek figyelmen kívül hagyása mellett tehát ebben a hatalmilag teljesen légtüresé vált térben is nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a hangoztatott elveknek és jelszavaknak, mint azoknak a politikai, de immár hatalmi síkon mozgó eseményeknek, amelyek törvényszerűen és logikusan nőttek ki a legyőzött népek passzivitásából. A terjeszkedő s napról-napra újabb területeket hatalmuk alá vont új nacionalizmusokkal szemben csak a wilsoni elvek következetes hangoztatásával igyekeztek védekezni, s régi nemzetiségi pártokkal fennállott szoros kapcsolataik révén — s főleg ezek jóhiszeműségét feltételezve — arra számítottak, hogy ez elvek gyakorlati alkalmazása nem fog elviselhetetlen, de főleg igazságtalanul súlyos terhet róni a legyőzött népek vállára. A monarchia katonai ellenállásának gyors felszámolása a forradalmi pártok e jóhiszemű, de felette tájékozatlan felfogásában lelte magyarázatát. Hiszen Wilson beszédeiben és üzeneteiben egy olyan új Középeurópa, de méginkább Dunavölgy tervét vázolta fel, amelynek első fogalmazványát tulajdonképpen még a múlt században az emigráns Kossuth Lajos készítette el s amely így népszerű tudott lenni nemcsak a nemzeti igényeik által elsősorban érintett népek szemében, de Magyarországon is, ahol a nemzetiségi kérdés paritásos megoldásától jobb- és baloldalon egyaránt sokan várták Magyarország politikai és gazda-

sági súlyának megnövekedését, illetőleg központi fekvésének és jelentőségének — idővel esetleg éppen Bécs kárára bekövetkező — hatványozottabb kiemelkedését.

A háborúelőtti nemzetiségi kérdés rendezésének és kisebbségi kérdéssé degradálásának ezért nem állta útját tehát a kossuthi jelszavakat érvényesülési jogcímül felhasznált forradalmi mozgalom. A vesztes háború valószínű következményeinek számításba vétele mellett sem gondolt arra, hogy a békefeltételek ezektől az elvektől jelentős eltérést hozhatnak s a kikerülhetetlen, de eme jelszavak alapján csekélynek ígérkező területveszteségért kárpótlást remélt abban a feltételezett változásban, hogy a békessé és sűrűlődsé váló politikai légkörben új, főleg magyar érdekeknek kedvező gazdasági fejlődés indulhat, hogy a nemzetiségi ellentétektől itt-ott megzavart belpolitikai légkör kitisztul és a nemzetiségi tömegek múltéhoz viszonyított «aránylagosabb» megoszlása miatt mód nyílik a kisebbségi jogvédelem hatályosabb gyakorlására is, vagyis új, «kompenzációs politika» üzésére. Ily értelemben a kisebbségi kérdés csakugyan utódává, mintegy csődtömegévé vált volna a nemzetiségi kérdésnek, hiszen a probléma legkényesebb s legtöbb feszültséget okozó politikai momentumait kikapcsolta volna s pusztán jogi kérdéssé szűkülve a nemzetiségileg annyira heterogén Dunavölgyben semmiféle határrendezéssel ki nem küszöbölhető — de immár inkább csak szórványokban, mint összefüggő tömbökben lakó — nemzetiségek problémakörét és létfeltételeit ölelte volna fel sokkal inkább kulturális és jogi, mint politikai tartalommal.

Hogy ez az európai béke szempontjából szükségesnek látszó rendezés ilyen formában s ily alapelvek figyelemmel tartása mellett nem következhetett be, ennek okát a politika gyakorlati kinövéseiben s káros vagy sok esetben igazságtalan kompromisszumaiban kell keresnünk. A nemzetiségi kérdést, ezt a tipikusan középeurópai és dunavölgyi problémát ugyanis a régi hatalmi viszonyok és keretek megváltozása, illetőleg feloldódása után más eszközökkel és irányelvekkel, mint amilyeneket egykor Kossuth és a háború tartama alatt Wilson kijelölt, már aligha lehetett volna rendezni. Ez elvek szerint a nemzetileg és kulturális tekintetben érett népeket önálló

nemzeti léthez kellett volna juttatni, vagy teljes függetlenné válás, vagy régi államkereteik föderalizálása útján; míg a számuknál, elhelyezkedésüknél, gazdasági érdekeiknél, súlyuknál vagy kulturális színvonaluknál fogva erre alkalmatlan népeket vagy népcsoportokat a nemzetiségi védelem és egyenjogúság, vagyis a modern értelemben vett kisebbségi jog kiépítésével és általánossá tételével kellett volna a többségi népek elnyomó és beolvasztó törekvései ellen megvédelmezni. E változás keresztülvitelére szolgált volna a Wilson által követelt és kilátásba helyezett «önrendelkezési és népszavazási» elv, amelyet a háborúban vesztes nemzetek is igazságosnak ismertek el és alkalmazása elé nagy bizalommal tekintettek, mert joggal feltételezhatték, hogy a monarchia sok évszázados fennállását elősegítő és azt biztosító, a világháború befejezése után is szerepet játszó politikai, történelmi, gazdasági és kulturális okok miatt az érdekelt népek szabad véleménynyilvánítása a monarchia, de főleg Magyarország érdekeire nem lesz elviselhetetlenül kedvezőtlen, hiszen a nemzetiségi kérdés progresszív megoldásának s ezzel kapcsolatban a monarchia államszövetségi rendje revíziójának nemcsak a szocialista és demokrata pártok között voltak meggyőződéses hívei, hanem ennek szükségét udvari és konzervatív körökben is hangoztatták, csupán a sorrend tekintetében voltak eltérések. Így Tisza István elsőnek a román-magyar kérdést szándékozott rendezni, Ferenc Ferdinánd trónörökös és később IV. Károly a délszláv, Andrássy Gyula gróf pedig — a monarchia utolsó külügyminisztere — a lengyel igények kielégítése által törekedett az eddig magyar-osztrák dualista renden felépített monarchiát újjászervezni, vagyis trialista alpra fektetni.

Wilsonnak az amerikai szenátus előtt 1918 február 21-én tartott beszédében — amelyben a jövő békeszerződések négy alapelvét meghatározta — ezek az elvek — inkább tompított, mint kiélezett beállításban — mind méltánylást nyertek, tehát mindenképp indokolatlan lett volna, ha velük szemben az érdekelt és háborút veszített államok merev ellenállást tanúsítanak. «Népeket és tartományokat — mondotta — nem lehet egyik államszövetségből egy másikba áttolni, mintha csupán tárgyakról vagy kövekről lenne szó valamely játékban...

Oly területi kérdéseket, amelyeket a háború felvetett az illető lakosság érdekében és javára, nem pedig a versengő felek ki-egyeztése vagy kompromisszuma egy része gyanánt megoldani. Híres 14 pontjában a monarchiát illetőleg és a határrendezés tekintetében ezért nem helyezkedett még csak etnikai alpra sem s elegendőnek tartotta maximális követelményként «autonom fejlődésük» biztosítását követelni, mert a népszavazást számításba véve nem tartotta lehetetlennek ő sem, hogy az így «megkérdezett» népek — ha alkotmánymódosítás árán is, de továbbra is — eddigi impériumuk kötelékében szándékoznak tovább élni. Egyedül a jogos, kielégíthető, kölcsönös és indokolt igényekkel számoló békét tartotta maradandónak s ezért hangsúlyozta a szenátushoz küldött egyik üzenetében e manapság is annyira aktuális gondolatokat: «A kérdés tehát, amelytől egészében függ a világ jövőbeli békéje és boldogsága a következő: a jelenlegi háború egy igazságos és biztos békéért, avagy csak az erők új egyensúlyáért való harc-e? Ha csak egy új egyensúlyért való küzdelem, úgy ki akarja, ki tudja az ily megállapodás stabilitását biztosítani? Csak egy nyugodt Európa lehet tartós Európa . . . Csak az a béke lehet állandó, amelynek alapja az egyenlőség és a közös részesedés a közös áldásokban . . . Megszegnének minden békét, amely nem ismeri és nem fogadja el ezt az elvet. Az ilyen béke nem támaszkodnék az emberiség érzéseire és meggyőződéseire. Egész népek szellemi forrongása súlyosan és állandóan küzdené az ilyen béke ellen és a világ rokonszenveznék e küzdő népekkel. A világ nem élhet olyan békében, amely nem biztosítja az élet nyugalalmát és nem fogadhat el állandónak oly békét, amely ellen egyes népek akarata lázadozik, amelyben a lélek, a jog, az igazság és szabadságérzés nem tud megnyugodni».¹

A Középeurópát rendezni hivatott wilsoni elv azonban a békeszerződéseik megalkotásakor mégis háttérbe szorult. Nemcsak az általa kívánatosnak jelzett népszavazást mellőzték a nemzetiségi ellentétektől leginkább feldúlt dunavölgyi térben, hanem az etnikai kívánalmakat is számításon kívül hagyták, amikor kitűnt, hogy ezeket sem a gazdasági, sem a

¹ Wilsonnak a népek ligája ügyében 1917 januárjában kelt kongresszusi üzenetéből.

történelmi, sem a stratégiai szempontokkal nem lehet összeegyeztetni. Az elvi alapon elképzelt rendezés keresztülvitelét azonban leginkább azok a reálpolitikai okok akadályozták, amelyek hatalmi szempontokból származtak s egyrészt a mai utód-államok javára külpolitikai kötelezettségeket róttak a Szövetséges és Társult Hatalmakra, másrészt abban a tételben nyertek kifejezést, hogy a monarchia nemzetiségileg annyira heterogén államtömbjét — «mint a dunavölgyi béke állandó akadályát» — felszámolni szükséges ha másért nem, már csak azért is, hogy az esetleg újra reintegrálódó monarchia ismételten támaszt ne nyújthasson annak a Németbirodalomnak, amelynek oldalán küzdötte végig a világháborút s amely azidőben a «völkisch» gondolat jogcímén még nem vindikált magának jogot ez ellenállóerejében annyira legyöngített testvér német nemzet területére. A népszavazás, önrendelkezési elv és etnikai határok szempontjának elejtésével tehát az új határok megvonásánál főleg gazdasági, de még inkább stratégiai és külpolitikai elvek jutottak méltányláshoz, miközben a megoldásra és rendezésre váró nemzetiségi kérdés kívánalmi háttérbe szorultak, a nemzetiségi tömbök arányos megosztás helyett azok pusztá átcsoportosítása következett be, vagyis — mint Balogh Artúr megállapította —: «A békeszerződések nem oldották meg a nemzetiségi kérdést, annak csak új alakot adtak a hatalmi viszonyok megfordításával».¹

A békeszerződések megkötésekor megalkotott, ma is hatályban lévő kisebbségvédelmi rendelkezések ezért nem tudnak megfelelni eredeti hivatásuknak. Elvi elgondolásukban és mai rendszerükben ugyanis feltételezték a nemzetiségi kérdés legalább olyan fokú rendezését, mint amelyet a wilsoni elvek tartottak kívánatosnak. Ha az érdekelt népeknek nemzetközi ellenőrzés alatt megtartott népszavazás útján módjukban állott volna hovatarozandóságukról szabadon dönteni s így a nemzetiségi kérdés politikai ellentéteit megszüntetni és felszámolni, vagy akár ily úton, akár szabadon folytatott tárgyalások révén széleskörű autonómiáikat megvalósítani, úgy a további hatályos szabályozás megoldható lett volna a

¹ *Balogh Arthur*: A kisebbségek nemzetközi védelme. (Berlin, 1928. 324. old.)

politikai jellegű nemzetiségi kérdést pusztán jogi szabályozás keretei közé szorító kisebbségi kérdés útján. Hiszen a nemzetiségi követeléseket kielégítette volna a népszavazás és a nemzetiségek kollektív jogalanyiságával számoló autonómiák rendszere, tehát az ezek dacára is megmaradó, de most már minimális számra csökkent nemzetiségek igényeinek rendezésére mindenképp elegendőnek bizonyult volna a nemzetiségi jogvédelem tekintetében minimális kívánalmakat szem előtt tartó és biztosító mai kisebbségvédelmi rendszer. Azáltal azonban, hogy ez a feltételezett, de meg nem valósított rendezés elmaradt, hogy a maximális igények kielégítésére is csak a mai, minimális keretek között mozgó védelem lépett hatályba — hasadás következett be a probléma rendezését tisztázni hivatott elvi célkitűzések és gyakorlati módszerek között. A kisebbségvédelem mai rendszere ugyanis nem képes felölelni és megoldáshoz juttatni a probléma összes részletkérdéseit, mert a csupán politikai eszközökkel rendezhető kérdések tekintetében is elegendőnek tartja a jogi szabályozás mértékét. A háború előtti nemzetiségi kérdés tehát nem szűnt meg, de még csak át sem alakult, hanem — fordított hatalmi viszonyok között — teljes terjedelmében bevonult újra a rendezésre váró külpolitikai kérdések tömegébe. És amint a háború előtt nem tartották elegendőnek a nemzetiségek kollektív jogalanyiságát el nem ismerő állam jogi szabályozás mértékét a kérdés megnyugtató rendezésére, úgy Európa igen sok nemzetiségi kérdését ma sem lehet a kisebbségi jogvédelem mai keretei között felszámolni vagy megnyugtató befejezéshez juttatni. A hatályban lévő kisebbségvédelmi rendelkezések tehát kompromisszum eredményeként láttak napvilágot. Elvi téren lemondtak arról a hivatásukról, hogy hathatósan és minden fenntartás nélkül rendezzék a megoldásra váró kérdések összességét; gyakorlati vonatkozásban pedig a védelem körét szűkebbre vonták, mint ahogy azt az érdekelt államok közjogi téren már a háborút megelőző időben szabályozták. A múlttal szemben fejlődést csupán az a mozzanat jelentett, hogy a kisebbségvédelem rendszere a középeurópai államokat illetően kiemelkedett az államjogi szabályozás keretei közül s nemzetközi jellegűt kapott. A hatalmi helyzet egyoldalú eltolódása

azonban ennek az egyébként igen helyes és örvendetes fejlődésnek is igen kétséssé tette az értékét, amit bizonyít a kisebbségek által a Népszövetséghez juttatott petíciók özöne, vagyis az a tény, hogy a hatályos, illetőleg tényleg gyakorolt kisebbségvédelem a legtöbb esetben még a szerződések és törvények által biztosított mértéken is alul maradt. A kisebbségi, illetőleg békeszerződések tehát a hatalmi helyzet által illuzóriussá tett nemzetközi szabályozás előnyét leszámítva, a kisebbségvédelem terén négy fogyatékoságban szenvedtek: 1. lemondtak a politikai és háború előtti értelemben vett nemzetiségi kérdés rendezéséről, mert a népek önrendelkezési elvének érvényt nem szereztek; 2. anyagi jogi értelemben a jogosultságok körét a nemzetiségi ellentétek által leginkább érintett volt monarchia területén alakult részben új, részben régi államokban megszüktették; 3. az így megszüktett kisebbségi jogok érvényesítését az alaki eljárás és jogérvényesítés szempontjából kielégítően nem rendezték, mert a kisebbségeknek, mint kollektív perbeli jogalanyoknak kezdeményező és perképviseleti jogát sem állami, sem államközi vonatkozásban nem biztosították s végül; 4. igen sok, nemzetközi és közjogi vonatkozásban de erre életbelépett jogszabályt sem hajtották végre, illetőleg azok alkalmazásánál a jogszabály imperatív rendelkezéseitől eltekintettek. Ha pedig mindezekhez hozzászámítjuk, hogy a reálpolitikai és hatalmi szempontokat éppen a béke megóvása érdekében szem elől nem téveszthető Népszövetség formális és pusztán jogi eljárás helyett a petíciók tekintetében kénytelen volt hatalmi érdekekre és presztízs szempontokra is figyelemmel lenni, úgy tiszta képet alkothatunk a manapság hatályos kisebbségvédelem felette relatív értékéről és az európai — negyven millió főnyi — kisebbség nehéz helyzetéről, végül mindezekben felül még azt is tekintetbe kell vennünk, hogy a nacionalizmus gondolata politikai és államjogi kereteit túllépve ma már gazdasági téren is fokozottan érvényesül s a minden európai államot terhelő gazdasági válság kihatásait nemzetiségi államokban elsősorban — akár fokozott adóterhek, akár kisajátítások vagy üzemi racionalizálások révén — a nemzetiségek vállára akarják áthárítani. Érvényesnek fogadhatjuk el Ottlik László ama megállapítását, hogy

ma a kisebbségeket terhelő nyomás a háború előtti állapottal szemben hármassal, mert: «magukat az államokat szorítja a politikai és gazdasági krízis; az ezekben az államokban uralkodó népelemek, elsősorban a «régie» területek többségi népe javára a magasabb kultúrájú és civilizáltabb, új területek lakossága (nemzetiségre tekintet nélkül) maga is kizsákmányolás áldozata: de ezeken a területeken is a (kisebbségi népet) sújtja a politikai és gazdasági elnyomás a legnagyobb erővel».¹ A nemzetiségi kérdésnek kisebbségi kérdéssé való átalakulása tehát, mint látjuk, nem a fejlődés jegyében történt. A pusztai jogi szabályozás kereteit meghaladó nemzetiségi ellentéteket éppen úgy nem számolták fel, mint ahogy a kisebbség jogvédelmi rendezéseket is csak elvétve hajtották végre hatályos formában. A nemzetiségi kérdés tehát nem szűnt meg, sőt jelentősége fokozódott, de emellé lépett a most már nemzetközi szabályozásra számot tartó kisebbségi kérdés is, vagyis a háború előtti idővel szemben a változás sokkal inkább a probléma kiterjedésében, mint megszűlésében szemléltethető. Nem is egy, hanem két problémakör is tisztázásra vár tehát s a haladás a gyakorlatig, sajnos, még mind a mai napig el nem jutott abban az elvi jelentőségű felismerésben szemléltethető csupán, hogy ma már nyilvánvalóvá vált e két kérdés-komplexum tartalmi és célbeli heterogenitása, vagyis az a belátás, hogy vannak kisebbségi kérdések, amelyek sokkal jelentékenyebbek, minthogy pusztán jogvédelmi intézkedésekkel orvosolhatók volnának, viszont ott is, ahol e szabályozás elegendőnek látszik az ellentétek felszámolása tekintetében múlhatatlanul szükségesnek látszik azok hatályos és fenntartás nélküli végrehajtása. Mai formájában tehát a kisebbségvédelem nem alkalmas arra, hogy számos Európában jogos és indokolt nemzetiségi igényt kielégíteni tudjon, de arra sem, hogy a pusztán kulturális vagy közigazgatási szabályokkal rendezhető kisebbségi igényeket rendezni tudja, ha azok végrehajtásáról a kisebbségek védelme felett felügyeletet gyakorolni hivatott Nemzetek Szövetsége a ma hatályban lévő eljárásjog revíziója által — kellő időben nem gondoskodik, ha az el-

¹ *Ottlik László*: A kisebbségi kérdés tegnap és ma. (Magyar Szemle, 1936. VI. 113—114. old.)

járását meg nem gyorsítja, az érdekelt kisebbségek kollektív perbeli jogalanyiségát el nem ismeri és végül lehetővé nem teszi politikai szempontoktól ment nemzetközi bíróságok eljárását minden olyan kisebbségi ügyben, amelyet államjogi téren rendezni lehetetlennek bizonyult.

A nemzetiségi és kisebbségi kérdés tehát két korszakot és két problémakört jelent Európa politikai történetében. Ennek a tételnek érvényességét maga a monarchia története bizonyította be a legmeggyőzőbben, mikor az állampolgári jogegyenlőség liberális értelemben vett alapelvein állva legmesszebbmenően honorálta a nemzeti, faji, nyelvi és vallási kisebbségek jogait s bizonyos mértékben még így sem sikerült ezek centrifugális törekvésének gátat vetni, mert kollektív személyiségüknek és jogaiknak az alkotmányjogban is nyomot hagyó elismerése elől — legalább is egyes népeket illetően — huzamosabb időn keresztül elzárkózott.

S hogy ez a külföldi propaganda által annyira befeketített nemzetiségi politika mégsem volt megmerevedettnek tekinthető, hogy a fejlődés csíráját magában hordta, azt mutatta az a számos — komoly politikai és tudományos személyi fedezettel bíró — tervnek előtérbe jutása, amelyek időről-időre napvilágra kerültek s a monarchia államszerkezeti revíziójának kérdésével foglalkoztak, amelyek részben megvalósításra is kerültek.¹

Hogy ezek az utóbbi tervek illetőleg törvények nem kerültek gyakorlati megvalósításra, ez egyedül a katonai helyzet alakulására vezethető vissza, vagyis arra a tényre, hogy a wilsoni elvek végrehajtásában feltétlen bízó forradalmi kormányok főlölesgesnek tartottak minden ellenállást s így a mai utódállamoknak a béketárgyalások megkezdéséig katonailag sikerült kész helyzet elé állítani a szerződések megalkotásában

¹ Renner-féle személyi rendszer alapján megvalósított 1905. és 1910. évi morvaországi és bukovinai választási törvények és az 1918-ban IV. Károly király által kibocsátott federalizálási dekrétum. Ennek irányelvét követték a magyar köztársaság által hozott 1918. évi X., az 1919. évi VI. és XXX. néptörvények, amelyek a «Magyarországon élő russzin nemzet autonómiájáról», «a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról» és «Tótország-Slovenska Krajina önkormányzatáról» intézkedtek területiális, illetve a német kisebbség esetében kulturális és személyi alapon.

érdekelt hatalmak többségét. Pedig e keretek között úgy gazdasági, mint politikai tekintetben a mai mértéket messze meghaladóan sikerült volna minden bizonnyal a Dunavölgy stabilitását biztosítani, amit ha a népszavazások is szankcionáltak volna, úgy Középeurópa békéje talán évszázadokra rendeztetett volna. Mivel azonban e feltételektől eltekintettek s ennek dacára a mai kisebbségvédelem rendszerét úgy alkották meg, mintha az érdekelt népeknek mód adatott volna állami hovatartozásuk és önrendelkezési joguk gyakorlására, — érthető, ha a teljes egészében jogi keretek közé szorított kisebbségvédelem ma is megoldatlanul hagyja a nemzetiségi kérdés annyi nyugtalanságot és feszültséget okozni képes politikai problémáit. Hiszen ha a mainál jóval tágabb, gazdasági térre egyáltalán ki nem terjedő háború előtti rendelkezések nem tudták megakadályozni ezer (Magyarország), illetőleg négyszáz éves (a monarchia) államalakulatok békéjének és nyugodt fejlődésének megzavarását s így a középeurópai nemzetiségi kérdés fokozatos elmérgeződését, — hogy lehetne ezt várni a mai viszonyok között, mikor manapság a nemzeti gondolat Európa-szerte még erősödött, mikor a kisebbségvédelem nemzetközi jogi szabályozást nyert, mikor közép-európai síkban újra egész tömeg nemzetiségi állam alakult, de ellentétben a múlttal, ma nem állami lét után törő, hanem egykor már magas színvonalú állami létet élt nemzetek, illetőleg nemzetek milliós tömegei vettek kisebbségi sorsba? A békeszerződések nagy szolgálatot tettek az európai civilizációnak, mikor Lengyelország és a Balti Államok függetlenségét etnikai alapon újra helyreállították s ekként Nyugateurópa határát Kelet irányában jelentékenyen meghosszabbították. De elvi téren is nagy szolgálatot tettek a civilizációnak akkor, mikor a nemzetiségi ellentétektől annyira feldúlt középeurópai államok tömbjében az állam jogi szabályozás keretén túl, nemzetközi jogi szabályozást is adtak a kisebbségvédelemnek. Ez emelkedett és magas etikai érzéktől áthatott rendelkezések — amelyek elsősorban Középeurópa békéjét voltak hivatva intézményesíteni — azonban további kiépítést várnak részint elvi, részint gyakorlati síkban: vagyis az anyagi kisebbségvédelem körének kitágításával, az alaki vé-

delem hatályosabbá és gyorsabbá tételével és végül az északi államokban méltánylást talált etnikai elvek figyelembe vételével arra kell törekedni, hogy a kisebbségi kérdésben érdekelt többi nép és állam is e kérdést legalább olyan megnyugtató módon rendezze úgy politikai, mint jogi, vagyis etnikai és kisebbségvédelmi vonatkozásban, ahogy az a felszabadított északi államokban nyert megoldást s amely így lehetővé tette szinte minden időkre ez államok politikai és gazdasági együttműködését és súrlódásoktól ment együttélését. Dunavölgyi síkban is ügyelni kell tehát arra, hogy az államhatárok etnikai alapon rendeztessenek, hogy a határokon egy tömbben élő kisebbségek anyanépeikhez visszacsatoltassanak, hogy az e határrendezések után is középeurópai viszonyok folytán törvényszerűen megmaradó kisebbségek politikai, gazdasági, kulturális és vallási téren teljes egyenjogúságot élvezzenek. Ehhez azonban szükséges az ellentétek felszámolása, a kontroverz kérdések kölcsönös jóindulatú rendezése, mert a múlt egyszer már csődöt mondott módszereivel — amint erre ma már utódállambeli politikai írók is rámutatnak —, többet célt érni nem lehet, hiszen a népek egyéniségével és kultúrigényeivel vagy gazdasági kívánalmaival nem számoló rendelkezések egyformán veszélyeztetik a békét akár románok, szlovákok, szerbek, horvátok, akár magyarok, németek, bolgárok vagy rutének ellen és kárára gyakoroltatnak.¹

A kisebbségi kérdés nem más, mint a nemzetiségi kérdésnek jogilag rendezett, szabályozott és szabályozható része, de csak része, tehát tőle az egész probléma komplexum rendeződését és tisztázását várni nem lehet. A jövő útja: a kettő szimultán rendezése. A nemzetiségi kérdés csak az államhatárok etnikai rendezésével, a kisebbségi kérdés pedig csak a probléma szigorú jogászai szabályozásával és akként oldható meg, ha a «kisebbségvédelem» tartalmi és formális tekintetben harmóniába kerül egymással, vagyis: valóban kvantitatív értelemben vett kisebbségek állam jogi viszonyait lesz hivatva rendezni ellentétben mai állapotával, mikor egyes államokban

¹ *Torna Cornea*: A kisebbségi kérdés. (Cluj. 40—41. old.)

² *Ciato*: A kisebbségi kérdés Nagy-Romániában. (Targu-Mures, 7—12. old.)

tulajdonképpen a «többség» állampolgári jogainak minőségi értelemben vett lefokozását jelenti. Kossuth dunavölgyi elképzeléseit, illetőleg az ezekkel nagyon sok tekintetben párhuzamosan haladó wilsoni elveket — a valódi béke e biztosítékait — másképp nem lehet megoldáshoz juttatni, csak úgy, ha az érdekelt népek hajlandónak mutatkoznak a kompromisszumra: a legyőzöttek a múlttal, a győztesek pedig a jelennel szemben. Hiszen a dunavölgyi együttműködés szükségét ma is ugyanaz a politikai belátás sürgeti, ami Kossuth konfederációs tervének szülője volt: a germán és szláv erők ütköző pontján élő kis államok és népek tömegéből egy olyan szigetelő réteget kell szervezni, amely belső békéjénél, szervezetségénél, tehát erejénél fogva alkalmas lehet arra, hogy saját lábán állva elhárítsa Európa beborult ege felől az egymással rivalizáló szláv és germán világ háborúját. «Minden egyes aldunai nemzet — írta Kossuth konfederációs tervében —, ha sikerülne is népe köré gyűjteni a most máshová tartozó fajrokonait, legfeljebb másodrendű államot alkothatna, melynek függetlensége örökös veszélyben forogna s mely szükségkép alá lenne rendelve idegen befolyásoknak. De ha magyarok, szlávok és románok a fentebbi tervet felkarolják, elsőrendű, gazdag, hatalmas állam lesznek . . . mely sokat fog nyomni Európa mérlegében».

E terv ma is aktuális, hiszen a világpolitika érdeke sürgős együttműködést kíván a dunavölgyi népektől. Nincs más akadálya, minthogy mai napig sem nyert felszámolást a nemzetiségi kérdés. Ha Európa vezető hatalmainak és a Nemzetek Szövetségének mérlegelése és megfontolása révén mód nyílnék arra, hogy a nemzetiségi kérdés, az általunk jelzett értelemben, csakugyan kisebbségi kérdéssé váljék — a dunavölgyi együttműködésnek többet mi akadály sem állna útjában és valóra válnék Barbusse megállapítása, amellyel híres regényét, a «La Feu»-t befejezte: A világháború minden borzalmával is végeredményben nem volt hiábavaló, — mert egy lépéssel mégis csak előbbre vitte az emberi haladás és megbékülés mindenekfelett álló szent ügyét . . .

Pongrácz Kálmán.

FIGYELŐ.

BALÁS KÁROLY ÉS HELLER FARKAS.

1937 januárjában, illetve májusában töltötték be 60. életévüket. Mindketten több mint két évtizedes egyetemi professzori pályafutásra és több mint három évtizedes tudományos irodalmi munkásságra tekintenek vissza, amelynek során a magyar gazdaságtudomány mestereivé emelkedtek. Ma már tanítványaiknak és irodalmi követőiknek népes csoportjai haladnak a tőlük megjelölt utakon és tanításaik nyoma nemzetgazdasági közvéleményünkben is számos vonatkozásban észlelhető.

Tudományos és tanszéki működésük közös vonása, hogy megközelítőleg egyaránt terjed ki a tágabb értelemben vett gazdaságtudománynak csaknem valamennyi részére: mindketten maradandót alkottak mind a gazdaságelmélet és a gazdaságpolitika, mind pedig a gazdaságstatisztika, a pénzügytan és a szociálpolitika terén. Tudományos tevékenységük korántsem áll meg az ország határán, hanem a külföld szakirodalmában is érezteti hatását. Idegen nyelveken megjelent munkáik nem egyszer váltották ki Európa gazdaságtudományi szakköreinek érdeklődését és elismerését. Mindkettőjüket többször találtuk ott magas színvonalú nemzetközi szakmunkák szerzőinek sorában, írásaiknak közös vonása továbbá, hogy következetesen széles látókörrel tekintik át a kutatásaik tárgyául szolgáló gazdaságtudományi kérdések nemzetközi szakirodalmát és ily előkészítés után igazságos bírálattal, bölcs higgadsággal építik fel a maguk álláspontját. Tevékenységük egyezik végül abban is, hogy szükség esetén készséggel lép ki a gyakorlati gazdaságpolitika terére: tudományosan megalapozott szaktanácsaiknak számos újabb gazdaságpolitikai intézményünk tetemes hasznát látta.

Közös vonásaik mellett általános gazdaságtudományi szem-

leletükben eléggé jelentékeny különbségek is érvényesülnek. Míg Heller Farkas előszeretettel mélyed el a határhaszon fogalmából kiinduló elvont gazdaságmélet kérdéseibe, addig Bálás Károly figyelmét leginkább a gazdasági élet társadalmi és jogi háttérének problémái ragadták meg. Ehhez képest Heller Farkas főleg a bécsi határhaszoniskola felé tekint elismeréssel, míg Bálás Károly felfogása a német, francia és olasz szakirodalom társadalomjogi irányával hozható szorosabb rokonságba. Heller Farkas kutatásai ott érlelték meg legértékesebb gyümölcseit, ahol nemcsak a gazdaságmélet, hanem a gazdaságpolitika, a pénzügytan és a szociálpolitika vezérlő problémáit is szigorú logikával megépített érték- és árelméleti nézőpontok alapján hozzák közös nevezőre. Bálás Károly viszont szívesen és sikeresen foglalkozik a népességi statisztika, a pénzügytan és a szociálpolitika távolabbi elágazásaival is. Ezekből az általános különbségekből önként folyik, hogy Heller Farkas kutató figyelmének előterében a szabad gazdaság összefüggései állnak, míg Bálás Károly nagyobb érdeklődéssel keresi azoknak a kérdéseknek tudományos megoldását, amelyekről a közéleti gazdaság fejlődése és sikere függ.

Abban azonban mindketten ismét egyeznek, hogy egymástól részben különböző tudományos felfogásukat teljes meggyőződéssel és odaadással vallják. A tudományos megismerésre való törekvés mindkettőjük életének központi tartalmát jelenti. A gazdaságtudomány mindkettőjüknek valódi professio-ja.

Bálás Károly és Heller Farkas professorok 60. születésnapját barátaiknak, kartársaiknak és tanítványaiknak széles táborán kívül az egész magyar tudományos világ meleg szeretettel és hálás elismeréssel ünnepli.

V. Surányi-Unger Tivadar.

A VÁSÁRHELYI TALÁLKOZÓ.

Jelentős megmozdulás volt Marosvásárhelyt 1937 október 2—3. és 4. napjain, ahol Vásárhelyi Találkozó neve alatt Erdély fiatal magyar szellemi elitje gyűlt egybe, foglalkozott nemzeti problémáival és meghatározta a romániai magyar kisebbség életében követendő parancsokat. Akik egybegyűltek, már a

román megszállás alatt felnőtt nemzedék tagjai és nem volt egy sem köztük olyan, aki meghívót kapott volna anélkül, hogy a magyar élet valamely ágában valami eredményes szolgálatot ne teljesített volna. A Találkozót az erdélyi sajtóban nagy harcok előzték meg, baloldalról nagy reményeket fűztek hozzá, a «hivatalos» Magyar Párt és az egyházi körök aggodalommal nézték az előkészületeket. A nemzedéki ellentét és az a mulasztás, mellyel a Magyar Párt az új nemzedék politikai nevelésében részes, fokozták az érdeklődést, amellyel mindenki a Vásárhelyi Találkozó elé nézett. Az Idő vastörvénye parancsol és egy napon Erdély magyar életének irányítása mégis e nemzedék kezében lesz, így sok függött attól, hogy mi az a szellem, ami a Vásárhelyi Találkozó nyomán szétárad és láthatatlan erejével egykor formálni fogja Erdély sorsát.

Marosvásárhely meglepetést hozott Magyar Pártnak, konzervatívoknak, öregeknek, baloldaliaknak és románoknak egyaránt. A Találkozó vitáiból: *a magyar keresztyén és nemzeti demokrácia ideológiája került ki győztesen.* Az élet minden kérdését vizsgálat és vita tárgyává tette és ekként határozott:

A *társadalom* a nemzeti egység jegyében a keresztyén erkölcsi és demokratikus nemzeti követelmények szerint alakuljon át. Az erdélyi magyarságot egy egységes szervezet irányítsa, amely politikai, egyházi, közművelődési és gazdasági intézkedésekkel a magyar társadalom minden rétegét összefoglalja. *A magyar kisebbség közjogi és nemzetközi jogi helyzete* tekintetében *a magyar önkormányzatot* követeli az állami élet minden vonatkozásában. *Az erdélyi román néppel* való viszonya tekintetében egyrészt kimondja, hogy a középeurópai magyarság egyetlen nyelvi és kultúrközösséget képez, másrészt tudatában van annak, hogy a román és magyar népre a Dunamedencében közös hivatás vár. *Az iskolai nevelés és az iskolán kívüli népnevelés* kérdésében kimondta, hogy a nemzetnevelést egyetemes kisebbségi feladatnak tartja, családi nevelés fontosságát hangsúlyozták s végül az *EMKE* egyetemes magyar népnevelési központtá való átszervezését sürgették. Minden községben Magyar Ház építését kívánták és az értelmiségi réteg feladataul jelölték ki a népnevelést.

A tudomány, irodalom, színház, zene és művészet terén is kijelölték feladataikat, *tudományban:* a nyelvtisztító mozgalom

felkarolását és népszerűsítését, a néprajzi kutatás megalapozását és intézményesítését, a levéltárak felkutatását és megőrzését, *irodalomban*: az irodalom népszerűsítését és a román-magyar szellemi közeledést, *színházban* a könnyű színházipari termékek mellőzését és a műkedvelő színpadnak a nemzeti szolgálatba való állítása, a *zenében* a Kodály és Bartók felfrissítése, a *képzőművészetben* népművészeti értékek megőrzése, a műemlékek számbavétele, magyar közösségi építkezések céljaira egy művészeti tanácsadó szerv létesítése. A *sajtó* ügyében magyar sajtót követeltek, amely nem szolgál idegen érdeket. Amikor azonosították magukat a nemzeti sajtóval, mélyen elítélték azt a sajtót, amely megtámadja a magyarság történeti öntudatát. A sajtó csak úgy töltheti be hivatását, ha a magyarság szent hagyományain és keresztény erkölcsi értékein felépülve a demokratikus nemzeti gondolatot sugározza szét. Az *iparos és munkástömegek* tekintetében a Találkozó megállapította, hogy a kisebbségi életükben a krisztusi elvek alapján a szociális igazságnak érvényesülnie kell és vállalta a közösséget a munkássággal a kizsákmányoló tőke elleni küzdelemben, annak ellenében vállalja a magyar munkásság a magyar kisebbségvédelem egyetemes nemzeti érdekeinek szolgálatát. A magyar munkás és kisiparos egyenlő jogú tagja a magyar kisebbségnek és ezért a munkásság és a kisiparosság erkölcsi és kulturális nevelését szükségesnek tartja és nemzeti önvédelmi szerepe érdekében vállalja a közvetítő szerepet a munkásság és a többi társadalmi rétegek között. A legérdekesebb volt a munkásság képviselői által előterjesztett program, a megjelent munkások kijelentették, hogy első parancsolatnak tekintik együttesen küzdeni az egész romániai magyarsággal a nemzeti jogokat biztosító demokratikus jogokért, a munkavállalás szabadságáért, magyar nyelvű ipari szakiskolák felállításáért a nemzetiségi arányszám eltörléséért, a létminimumot biztosító munkabérendszerért, a kartellek megrendszabályozásáért, végül a munkásbetegségélyezés autonómiájának helyreállításáért.

Közgazdasági tevékenység célja a nemzet vagyoniállományának megtartása, fejlesztése és védelme. Követeli, hogy az összes gazdasági intézmények közötti együttműködés intézményesítése érdekében egy gazdasági tanács szerveztessék, amely a gazda-

sági élet nemzeti feladatainak meghatározására hivatott. Gazdasági népnevelést és statisztikai felvételezést sürget. A mezőgazdasági hitelvédelem biztosítását és a mezőgazdasági értékesítés megszervezését kívánja. Kis- és háziipar erőteljes fejlesztését, a népfogyasztás közhasznú megszervezését, az önszegély alapján álló tőke erős szövetkezeti szervezetben való kiépítését, az egész magyarságra támaszkodó biztosítási rendszer megszervezését. A székelyföldi elvándorlás megakadályozására a székelyföldi iparosítás megkezdése szükséges. A magyar jellegű és népi célokat szolgáló tőkeképzésnek előmozdítására szükségesnek tartja egy takarékosági mozgalom megindítását.

A Vásárhelyi Találkozó tanácskozásainak fentebb ismertetett anyaga részletes és alapos vita alapján jött létre. Befejezésül egy ünnepélyes hitvallást fogadtak el. Megállapítják, hogy az osztálybeli és világnézeti ellentétek megszűntek a közös nemzeti érdek parancsoló szavára. A Találkozóban: «egy tiszta, magyar és emberi élet vágya lobogott, egy szenvedő nép hite tisztult meg általa és érezte meg újra az élet teremtő hatalmát. Ebben a megtisztulásban kisebbségi népének útját az erkölcsi és nemzeti alapon álló népi demokráciában találta meg».

A Vásárhelyi Találkozó fentebb ismertetett anyagából örömmel látjuk a kisebbségi életre berendezkedett erdélyi magyarság önvédelmi programját. Tartalmában különben a magyar társadalom általános újjászervezésének komoly programjával lép fel. Hatása maradandó is lesz, ha az erdélyi «harmincévesek» a reájuk váró küzdelmes évtizedek során valóra is fogják váltani mindazt, ami Marosvásárhelyen még csak szó, beszéd és program volt. A Vásárhelyi Találkozó szelleme pedig, ha nem is boldog, de erős és kemény magyar életet fog teremteni Erdélyben.

T—s.

TÁRSADALOMRAJZ A BÍRÓSÁG ELŐTT.

Hozzá kell szólanunk egy kérdéshez, amely igen fontos és egyben kényes, amely nagy lelkiismeretességet s teljes őszinteséget követel. Egyes, még jogerőt nem nyert bírói ítéletekről van szó, melyek hónapok óta foglalkoztatják a közvéleményt s nyugtalanítják szellemi életünk irányítóit és munkásait. Hozzá

kell szólanunk, mert az egyes megállapításaik miatt inkriminált, sőt súlyosan elítélő bírói minősítésben részesült munkák általában társadalomrajznak tekintetnek s felmerülhet az az aggodalom, hogy az ítéletek nyomán olyan közvélemény alakulhat ki, amely természete szerint túlozva és általánosítva magát a társadalomrajzot s a társadalomvizsgálatot fogja gyanús, sőt talán veszedelmes dolog hírébe hozni s ezzel azt a hibánkat fokozni és erősíteni, amelyet Széchenyi joggal tekintett a magyar balsors egyik alapvető okának: az önismeret hiányát. Foglalkoznunk kell a kérdéssel azért is, mert ez — társadalomrajzról lévén szó — illetékességünk körébe tartozik s végül, mert általában az előtt, aki Széchenyi szellemében foglalkozik társadalomtudománnyal, nem lehet közömbös, hogyan vonja meg a magyar judikatúra a társadalmi állapotok bírálatának jogi korlátait.

A bíróilag megbélyegzett írók nem tartoznak társulatunk tagjai közé s azt sem mondhatjuk, hogy évtizedes munkásságunk hatását fedezhetnék fel írásaikban. Mindössze arra a negatív kapcsolatra hivatkozhatunk, hogy az egyik szerző inkriminált munkáját közlésre alkalmatlannak találtuk s visszadtuk. Felszólalásunk tehát nem az írók érdekében történik, hiszen sohasem egyének, hanem mindig az elvek, sohasem a magánérdek, hanem mindig a magyarság egyetemes érdeke szempontjából nézzük társadalmunk életnyilvánulásait, szigorúan tudományos értékű, tehát teljes tárgyilagossággal nyert tudományos megismerésre törekedvén.

Nem tulajdonítunk fontosságot annak, hogy egyik bíró olyan fölényesen kioktató hangon beszélt a vádlott íróval, hogy ez sokakat felháborított. Ez elvégre nem a magyar bírói kar modora s éppen nem jellemző bíraskodásunkra. A szociológus ebből legfeljebb azt állapíthatja meg, hogy egyes bírák, ha társadalmi osztályok ellentétes érdekeit érintő pert tárgyalnak, nehezen tudják megőrizni azt a felsőbbeséges higgadt nyugalmat, amelyet a bírói méltóság megkíván. Lényeges kérdés azonban, hogy miért tartják egyesek szükségesnek osztályelleni izgatásnak, vagy éppen nemzetgyalázásnak minősíteni bizonyos társadalmi állapotoknak, bár erkölcsi felháborodást is kifejező ismertetését, mielőtt a megállapítások valóságát vizsgálták vagy vizsgálni kívánták volna? Mi vezethette bíráinkat arra, hogy

vállalják azt a bizonyára alaptalan látszatot, mely szerint elítélendőnek tartják a legszegényebb, de egyben legnépesebb magyar néprétegek helyzetének és bajainak feltárását, ha ez a nagybirtokosokra kedvezőtlen következtetésekre ad alkalmat? Nyilván nem a nagybirtokosokkal való ösztönös együttérzés, hiszen bíránk nem ebből a néprétegből kerülnek ki s mint a magyar értelmiségi középosztály legműveltebb és legnagyobb életismerettel rendelkező képviselői azzal is tisztában vannak, miképpen függ össze az egyetemes nemzeti érdekekkel a nagybirtokos népréteg társadalmi szerepe s miképpen az agrárszegénységé.

Elképzelhetetlennek tartjuk, hogy a felelős tényezők a törvény szerint független bíróságot befolyásolni kívánták volna s azt is, hogy bíránk az ilyen, egyébként fel sem tételezhető kísérletnek engednének. Az ítéletekben tehát teljesen spontán igazságszolgáltatási felfogás nyilvánulását látjuk, sőt abban is, hogy a védelem bizonyítási indítványai nem találtak elfogadásra.

Nem fér össze bíránkról alkotott fogalomképünk tisztaságával annak feltételezése sem, hogy az ügyész által kifogásolt munkákat egész terjedelmükben el ne olvasták volna, tehát azt kell hinnünk, hogy tisztában voltak a megvádolt írók lelkületével s azzal, hogy a magyar nép nehéz sorban élő millióinak sorsán kívántak segíteni. A könyvek nem a nép érdekelt rétege, nem az elemi műveltségű, vagy még ezt is nélkülöző falusi és tanyai szegénység számára írtak, ezek lazítására nem is alkalmasak. A munkák szemmel láthatólag az értelmiségi középosztály, sőt itt is a valóban magyar szellemű réteg tájékoztatására és a falusi agrárszegénység irányában támadt nemzeti feladatok feltárása céljából készültek. Az izgatás mellett «nemzetgyalázás»-ról is olvasunk. Ez a rettenetes bűncelekmény a magyarság elleneségei részéről inzultálja időnkint fajtánkat szerető érületünket s elkövetése legbensőbb meggyőződésünk szerint magyar ember részéről lényegében hazaárulás, melyet nem követhet el más, mint aki népét meggyűlölte s annak ártani akar. Népünk bámulatosan fejlett jogérzékre jellemző, hogy amikor a társadalmi bajokat kritizáló írók a nemzetgyalázás vádjával illettettek, mindenkinek azonnal Berzsenyi feledhetetlen sora jutott eszébe, az, amely mindnyájunk lelkébe markolt valamikor s mely fajszeretetünket oly páratlanul erősítette: «Mi a magyar most?

rút szibarita váz!» — és készen volt az egyértelmű megállapítás: ezért ma Berzsényi nemzetgyalázónak bélyegeztetnék.

Felvilágosítás és bajok megelőzése sarkalta az írók kritikáját. A bűn szándéka ezzel nem igen fér össze. Ha tehát az ítéletek mégis elmarasztalják az írókat, ennek elképzelhető oka nem lehet más, mint az, hogy egyesek izgatást látnak minden társadalomkritikában, ha azokból agrárreformok szüksége következik.

Kérdésünk így alakul: Kerülhet-e egy nemzet olyan körülmények közé, melyek között valóban a *salus rei publicae* követeli minden belső bajra irányuló kritika elnémitását s ha igen, ilyen-e ma a magyarság helyzete?

Az első kérdésre a leghatározottabb *igen*-nel válaszolunk. Nagy veszedelmek idején (Hannibál ante portás!) valóban nem szabad reformterveket kovácsolni s veszélyes minden kritika, ami gyengíti vagy megbontja a társadalmi együttműködést. Minden erőnek a veszedelem elhárítását kell szolgálnia. A külső veszedelem, vagy akár egy belső akut válság megköveteli a figyelmet, a szervezkedést és az erőfeszítést egy irányú, a válság leküzdésére irányuló kifejtését, belső rendezkedéseket, sőt panaszokat nem engedhet meg. Ami meg a második kérdést illeti, arra *nem*-mel kell válaszolnunk. Igaz ugyan, hogy két évtizede kritikus helyzetben vagyunk, mert nyílt határainkon állanak felfegyverzett imperialista ellenségeink s a nagyhatalmak összhangját, mely határaink egyik támasza, évek óta rázkódtatások hullámai ostromolják, azonban ezt a veszélyessé válható geopolitikai adottságot össze téveszteni az akut válsággal vagy külpolitikai veszedelemmel s ezen a címen a komoly belső reformot s ennek előkészítőjét, a helyzetfeltáró kritikát időszerűtlennek minősíteni és megakadályozni nagyon elhibázott dolog volna. Ha erőpróba előtt állunk, amit mindnyájan nagyon is lehetségesnek vélünk, ez a belső megerősödést, ennek minden célravezető társadalmi rendezkedéssel való munkálását követeli, tehát erkölcsi és szellemi, fizikai és anyagi erőforrásaink növelését. Csak ez menthet meg bennünket az összeroppanástól s a próbatételig attól, hogy a csatát már a ma is folyó versenyben eleve el ne veszítsük.

Meg sem említendő közhely, hogy a nemzet erejének az egység az egyik legfontosabb feltétele. Az egység, amelyet

Sallustius egy analóg gondolatmenetben *concordiának* nevez arra gondolva, hogy az egységben a szívek összedobbanása a lényeg, mert ettől «nőnek meg a kicsiny erők». Rá szeretnénk azonban mutatni arra, hogy az állam, tehát a társadalom összeműködését szabályozó és azt cselekvő egységbe szervező organizáció csak akkor működhetik az erőforrások megőrzése és növelése irányában, ha részszervei, például a tisztviselők és törvényhozók, az ügyészség és a bírák tiszta füllel hallják a szívek dobogását s nem nehezítik vagy teszik lehetetlenné olyan közvélemény kialakítását, amely a szívek összhangját, tehát a nemzet, a társadalom s végeredményben az állam bensőséges egységét kívánja mindenk felett megvalósítva látni. Kormányaink ezt időnkint egészen világosan látják s nyilván ez a belátás szülte a nemzeti egység pártjának életre-hívását is. Van azonban a magyar közgondolkodásban egy sajátságos parasztellenes motívum, mely sok-sok változatban végigvariál egész történelmünkön s talán Szent Istvánnal kezdődik, ki német urakkal szállt hadba színmagyarok ellen. Az azonban kultúrák harca volt s hiányzott belőle a társadalmi érdekütközés. Ám ez sem késett sokáig s a középkor végén olyan fortisszimóba csapott, hogy visszhangja máig nem tudott elnémulni. Érdekes és tanulságos volna végigvizsgálni a magyar nemesség lelki alakulását a parasztság irányában való állás-foglalása terén, a forradalomtól való félelem történelmi szerepét. A nyugati kultúrában s még inkább a civilizációban való hátramaradásunk okai között a törökvész és a Habsburggyarmatosíttatás után ez a harmadik ok: az 1790—91-ben előkészített reformoknak a parasztoktól való félelem miatt történt elmaradása. Ez a félelem nem táplálkozik racionális gyökerekből, hiszen a parasztról a lelkekben élő kép minden fontos jegye ellentmond ennek, mégis benne él még azokban is, akiknél a forradalom rémképe nem társadalmi helyzet-előnyük megtartása érdekében mások számára festett ijesztés, hanem akik lelkük mélyén barátai parasztnépünknek. Ezekben ősi patriarkális viszonyok — elképzelt viszonyok! — nyájas életképe alakult ki, valami természettudományos színezetű dogma a társadalmi alárendeltség és elmaradottság szükségszerű voltáról, amelynek a minél nagyobb igénytelen-ség a stílszerű dísze, a látókör minél szűkebbre korlátozott-

sága pedig védelmező sánca a többrevagyás kísértése és az elégedetlenség szennyes hullámai ellen. A finomabb lelkek a természetes és egyszerű élet boldogságát emlegetik, az őszintebbek és szókimondóbbak azonban kimondják kerekén is: addig boldog a paraszt, amíg buta. S teljes meggyőződéssel hiszik is, hogy a butaság, az elmaradottság áldott narkotikum a parasztnép számára, akárcsak a pálinka. Soha sem jut eszükbe, hogy a testi és lelki azonosság miatt lehetetlen áldásként kívánni másoknak azt, amitől maguk iszonyodnak, amit lelkük mélyén megvetnek. Nincs képzetük az arányos, a differenciáltságot megtartó, sőt növelő fejlődésről, csak ösztönös félelmük a fennálló disztancia csökkenésétől. Amit más országok parasztságának kulturáltságáról hallanak, azt mint valami hihetetlen exotikumot sietnek elfelejteni. Egyesek hajlandók ünnepélyes alkalmakon szép szavakkal adózni a romlatlan nép értékes tulajdonságainak, e tarka virágok azonban nem hoznak gyümölcsöt, mert nélkülözik a benső meggyőződés termékenyítő hímport. Amit a parasztban igazán becsülnek, az józansága és végtelen türelme. Fejlődésképeségükre nem igen gondolnak, hibáikat pedig úgy emlegetik, mintha azoknak semmi közük sem volna mostoha helyzetükhöz. A parasztság megbecsülését sürgető irodalom hatás nélkül marad körükben, mert az úriság eszméje áthidalhatatlan szakadékot von közöttük és a parasztok között. S így a zsidó is közelebb áll hozzájuk, ha pénze vagy földbirtoka egyengeti a közeledést és keresztvíz kívánja elmosni a faji különbséget. A jobbágyság eltörlésében ma már irreparabilis tényt látnak, de semmit sem tesznek a félben maradt épület betetőzése, a társadalmi összeforrás útjának egyengetése érdekében. Hibás elnevezéssel ezt a társadalomszemléleti beállítottságot szokták magyar feudalizmusnak mondani, pedig ennek az eszmekörnek csak eredete feudális örökség, tartalma ma már más, hiúságból táplálkozó osztálygög és anyagi erő hiányában osztálypresztízszre épített pozícióvédelem abban téves feltevésben, hogy parasztnép felemelése esetén, mint kétvedrű kútban az úri osztálynak le kellene süllyednie.

Azok, akik a földreform eredményeivel való elégedetlenséget lazításnak és a belső rend megbontására irányuló

kísérletnek tekintik, úgy érezzük, szembehelyezkednek a nemzeti egységre törekvő kormánypolitikával is, de mindenesetre ártanak a nagy erőpróba idején mindennél fontosabbá váló magyar egység esélyeinek. Mi is hisszük, hogy abban a válságos órában az a magyar parasztság, aki ma csonka határaink között él, nem fog arra gondolni, hogy egy idegen impérium földhöz juttatná s tudjuk, hogy az édes hazát olyan hűséggel fogja szolgálni, mintha ennek mostohaságát sohasem tapasztalta volna. A szívek összedobbanását azonban mégis aligha készíti elő az a felfogás, amelynek könnyen az lehet az eredménye, hogy a sajtót s ezzel a közvéleményt elriasztja a föld helyesebb megosztását sürgető reformok sürgetésétől. Kevésbé hihetünk abban, hogy a megszállott országrészek magyar kisbirtokosa, akiket földhöz juttatott a komolyan végrehajtott földreform, ellen tudnak állani a céltudatos politikai propagandának, mely azt a félelmet sugalmazza, hogy a magyar impérium a régi földesurak birtokba való visszahelyezését vonhatja maga után. E mellett az aggodalom mellett illúzióként foszolhatik szét a magyar szív megdobbanásának itteni reménysége. Pedig nekünk az *egész* magyarság erejére és együtt-érzésére lesz szükségünk s igazán nem mellékes, hogy milyen hőfokon, az áldozatkészséget és kockázatvállalást milyen mértékben kiválóan jelentkezik majd odaát a magyar anyaország és annak államrendje iránt érzett szimpátia.

Egy anakronisztikus birtokmegosztás fennmaradásának biztosítása olymódon, hogy egyben a «justitia regnorum fundamentum»-hite is zavartalanul teljesíthesse társadalomerősítő és államfenntartó funkcióját, a legnehezebb politikai művészet páratlan próbatétele volna. Ahol népképviselési törvényhozás és demokratikus alkotmány van, mint nálunk, ott a siker fontos feltétele, hogy ebben a politikai produkcióban az államhatalom a közvélemény őszinte támogatására számíthasson. A közvélemény kialakulásának pedig a jószándékú, mert közérdeket szolgáló kritika szabadsága a feltétele, tehát az, amit a szóvátett türelmetlen szellem veszélyeztetni látszik. Ha pedig nincs szó arról, hogy a nemzet jövőjét szíven viselő komoly tényező vagy akár a magyar értelmiségi középosztály, mint az ország sorsát irányító, mert közvéleményt alakító

népréteg ne látná be az egész Európában egyedülálló s minden vonatkozásában nyugtalanságot keltő birtokmegosztás strukturális eltorzulásokra vezető hatását s ezen segíteni nem akarna, akkor itt egyszerűen egyesek sajnálatos tévedéséről van szó, amit az illetékesek vannak hivatva orvosolni.

Még egy vonatkozásban kell a kérdéshez hozzászólnunk: a társadalomrajz jogosultsága és szabadsága tekintetében. Az a jelenség, hogy az utolsó években mind többen és többen érdeklődnek a falu élete iránt, idők jele és több tekintetben örvendetes. Az a tanító vagy diák, vagy akár író, sőt újságíró, aki több-kevesebb időre a parasztok közé vegyül, megismeri gondolkozásukat s tudomást szerez bajaikról, mind egy egy palló a felett a feneketlen szakadék felett, amely a parasztság és az úri osztály között a háború után olyan félelmetesen kimélyült. Követi az egymásratalálásnak felfelé éppen úgy, mint lefelé. Aki pedig ezeket a követeket visszariasztja, vagy torkukra forrasztja őszinte beszámoló szavukat, az akarva-akaratlan a szakadékot mélyíti és szélesíti. Azt a szakadékot, amelybe a magyar jövő szédülhet bele s amelynek áthidalása a magyar társadalomtudomány egyik legfontosabb gyakorlati jelentőségű feladata.

Szombatfalvy György.

A XIII. NEMZETKÖZI SZOCIOLÓGIAI KONGRESSZUS.

Az 1937. évi párizsi világkiállítás alkalmából rendezett sok száz nemzetközi tudományos kongresszus között többnek tárgysorozatán szerepeltek szociológiai vonatkozású kérdések, volt azonban két kifejezetten szociológiai kongresszus is. Az első, amelyet 1937. július 5—7 között tartottak C. Bouglé elnöklete alatt: a «Conférence Internationale des Sciences Sociales,» a társadalmi tudományok jelenlegi helyzetével, fejlődésével foglalkozott országonként és nyelvtérületenként, vizsgálta az egyes társadalomtudományok viszonyát a szociológiához, beszámolt a szociológiai oktatás jelen helyzetéről és méltatta a szociológiai szemlélet jelentőségét a nemzetközi megértés fejlesztése s a nemzetközi szellem kialakulása tekintetében.

Az Institut International de Sociologie kongresszusa (1937- szept. 1—6.), amelynek üléseiről itt röviden be óhajtunk

száolni, különösebb érdeklődésnek nem örvendett, bár a Fédération Internationale des Sociétés de Sociologie tagtársulatai mindannyian képviseltették magukat legalább egy taggal, — amerikaiak, csehek s románok pedig elég számosan vettek részt a kongresszuson. (Az olaszok Gini professzorral élükön, most jelentették be a Fédération-hoz való csatlakozásukat.)

A kongresszus öt napig tartott, de ha a ténylegesen munkára, a tanácskozásra fordított óraszámokat összegezzük, meg kell állapítanunk, hogy az öt naptól bizony elég kevés időt vett a kongresszus a maga számára igénybe. Ezt a maradék időt sem sikerült azonban a legszerencsésebben felhasználni, ami talán részben magyarázatát találja abban, hogy a tudományos kongresszusoknak ez a fajtája a maga túlszervezettségében az anyag torlódása miatt a tárgyalások megkezdéséig sem tud eljutni. Más, esetleg szintén ható személyi okok különösebb említést nem igen érdemelnek.

A tárgy — a társadalmi egyensúly problémája volt. A kongresszust előkészítő dolgozatok között *Duprat*, az Institut főtitkára, — aki egyébként a vita során kijelentette, hogy ezt a témát, az előző, bruxellesi kongresszus jelölte ki és egyáltalán nem ő választotta, — a kérdésnek sokoldalú, szempontokban gazdag feldolgozását nyújtotta, amely komolyabb méltánylást érdemelt volna, mint amilyenben részesült. A *Revue Internationale de Sociologie* ugyanabban a számában, amelyben ez a tanulmány megjelent, *Sorokin*, — aki a kongresszus elnöki tisztjét töltötte be a megjelenésében akadályozott Mahaim helyett — a szociológia szempontjából értelmetlen, káros hatású problémafeltevésnek minősítette a társadalmi egyensúly kérdését, végignyomozva tanulmányában a kifejezés különböző jelentéseit az egyes társadalomtudományok területén. Ez a két álláspont már a kongresszus első napján ismételt, határozott formában, a személyes meggyőződés, sőt az elfogultság hevéből átfűtötten került szembe egymással, ami voltaképpen azt jelentette, hogy a kongresszus elnöke hibásnak és kárhozatosnak tartotta még a tárgyalását is annak a problémának, amelyet az előző kongresszus kijelölt s amelyet a főtitkár a maga előkészítő dolgozatában képviselt.

Még a kongresszus előtt jelentek meg a Revue-ben E. Lasbax-nak és G. Richard-nak továbbá R. Bastide-nek a «társadalmi egyensúly»-t különböző szempontokból megvilágító tanulmányai, hogy a tárgyalást ezáltal is megkönnyítsék. Az Institut tagjai nagyon szorgalmasnak bizonyultak, — közel 60 dolgozat érkezett be a főtítkárhoz, aki — még az 1937. július i-ig, a hivatalos határidőig beérkezettek között is válogatva, — ezek közül többnek kivonatát közölte egy 45 oldal terjedelmű különnyomatban a kongresszuson résztvevőkkel. A vita s a tárgyalás voltaképen abból állt, hogy ezek közül a beküldött dolgozatok közül egyeseket szerzőik — amennyiben a napirend témájuknak megfelelően alakult, — felolvastak. Olyan komolyabb vitáról, mint amilyen a bécsi, zürichi német szociológiai kongresszuson, vagy akár a genfi nemzetközi szociológiai kongresszuson folytak, nincs módunkban beszámolni.

Magyar részről *Dékány István* küldött ki egy dolgozatot: «Az állam egyensúlyozó szerepe amorf társadalmi alakulatok között» — se sorok írója «Loyalitás és társadalmi egyensúly» címmel, amelyből pár oldalt hozzászólás formájában be is mutatott. — A főtitkár felszólította volt az egyes társaságokat, hogy küldjék be a szociológia fejlődéséről beszámoló jelentésüket 1920 évtől kezdve. Társulatunk nevében és megbízásából *Dékány István* készítette el ezt a tanulmányt: «A magyar szociológia fejlődése 1920-tól» címmel. Ezek közül a történeti vázlatok közül egy sem került a kongresszuson bemutatásra, ámbár az utolsó nap napirendjére ki voltak tűzve, amit — bár a kongresszus anyagának egész kis hányada került különben is csak bemutatásra, az is megvitatás nélkül — külön mégis megindokoltak azzal, hogy ezek a jelentések egyébként sem képezhetik vita tárgyát. A beküldött közel hatvan tanulmányt, legalább is azoknak egy részét, az Institut a Revue Internationale de Sociologie-ban, vagy esetleg később külön kiadvány formájában is, közölni szándékozik.

A kongresszus legnagyobb figyelmet érdeklő személyisége *P. Sorokin* volt, aki orosz emigránsból a harwardi egyetemen már-már tökéletes amerikaivá vált, mentalitásában, problémalátásában, sőt még külsejében is. — *Gusti*, volt román kultusz-

miniszter a romániai szociográfiai kutatás megszervezője és vezetője, a szociológiai paralelizmusról szóló elméletét mutatta be. — *Mádai Andor* kellemesen tűnt ki rendkívül előnyös formában előadott tanulmányával, amelyben azt bizonyította, hogy a társadalmi és jogi rend a társadalom kebelén belül ellentétes érdekek pillanatnyi egyensúlyi helyzetének rögzítése. E consensus-elmélethez hasonló tanulmányt mutatott be *Chalupny* is, aki Comte consensus-elméletére támaszkodva igyekezett a témához szólni. — *Mukerjee* (hindu) a társadalmi egyensúlyról szólva, példaképen prófétai hévvel emlékezett meg a Csendes Óceán nyugati partvidékének és Ausztráliának gyéren lakott területeiről, amelyek alkalmas és előnyös települési helyül szolgálhatnak nagy nyomorban tengődő honfitársai számára. De elkövette azt a hibát, hogy Indokínáról is megemlékezett, ami az éber *Maunier* francia szempontokat védő felszólalását vonta közvetlenül maga után. Fellépését, hozzászólásának hangját helyeselnünk kellett, mert megengedhetetlen, hogy egy nemzetközi tudományos kongresszus nyugodt atmoszféráját megzavarják, ellentéteket támasztó politikai propaganda üzésével. — *Tazerout*, (néger) aki marxista alapokon az osztály fogalmával igyekezett volna a társadalmi egyensúly kérdését átvilágítani, szintén rosszul járt, mert amikor egy közbeszólásra azon véleményének adott kifejezést, hogy az intelligencia a kapitalizmus kiszolgálója, Maunier tiltakozása után, Sorokin indítványára a résztvevők túlnyomó nagy többségének helyeslése mellett megvonták tőle a szót. A színesek bolsevizálódása, az aggasztó világjelenségek közé tartozik és ezt egyébként érthetően, legintenzívebben a gyarmattal rendelkező államok fiai érzik át. Megállapítható hogy ime 1937-ben, a szélső bal felé rohanó Párizsban a szociológiai kongresszus konzervatív szívetet képviselt. — *Salomon* volt frankfurti professzor a nyáj-szellemről beszélt, nagy tetszést aratva, a török *Basman* Kemal pasháról és az új Törökországról tartott egy szünni nem akaró előadást, a chilei *Venturino*, aki egyébként 3 kötetes munkát írt a társadalmi egyensúly problémájáról, a spanyol polgárháborúról számolt be nagy lendülettel, spanyolul. Az egyik hozzászóló a «nők frigiditása és a társadalmi egyensúly» címen tett néhány, csendes derűt kiváltó megjegyzést. —

Németországot — Wiese nem jött el, — Kaysenbrecht dr. képviselte.

Több bemutatott értekezés kifejezetten szociográfiai, sőt statisztikai jellegű volt s még aránylag ezek keltették a leg-általánosabb érdeklődést.

Természetesen e rendszertelenül felsorolt pár előadáson kívül elismeréssel kell megemlékezni úgy Duprat, mint Maunier, Lasbax, Malgaud, Blaha, stb. hozzászólásairól is, utalnunk kell a Revue-ben megjelent értékes tanulmányokra ismételten, mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a tárgyalás a maga tarkaságában és összefüggéstelenségében méltán vonhatja maga után az elítélő kritikát. Ez meg is történt. Duprat, a távozó főtktár, záró szavaiban nagyon erős kifejezésekkel ostorozta nemcsak a kongresszus végzett munkáját, hanem az Institut utolsó esztendejének tevékenységét is. Sajnos ezt a kritikát magát a szociológiai kutatásra is kiterjesztette, különböző előnytelenül ható tényezők felsorolását azonban nyilvánvalólag személyi momentumokkal is keverte s épp ezért érzésünk szerint ez a kritika a maga egészében nem is tartozott a teljesebb nyilvánosság elé. Ez okból, bár tanulságos és megszívlelendő megállapításai is voltak helyel-közzel, — ismertetését mellőzzük.

A kongresszusnak kétségkívül sok nehézséggel kellett megküzdenie. Említsük meg pld. a tárgyalási nyelvek sokfélesége által okozott akadályokat. Úgy látszik, hogy nemzetközi kongresszusokon az angol nyelv ma már legalább olyan fontos, mint a francia. De ezen kívül a németek németül, az olaszok olaszul, s a spanyolok spanyolul beszélnek. A franciák rendkívül tudják méltányolni nemcsak a francia nyelv tudását, de még az arravaló törekvést is és ennek ellenére is még a legjobban törekvőknél is megtörténik, (egy másik kongresszuson volt példa rá), hogy a kiválóan megírt francianyelvű értekezés után annak szerzője, a hozzáintézett kérdésre németül válaszolt, mert így jobban tudott, talán csak ezt a nyelvet tudta második, nemzetközi érintkezést szolgáló nyelv gyanánt. — S az pedig köztudomású, hogy tudósok könnyen megfélemedzenek a tárgyalásra kitűzött közös kérdéstről, saját elméleteik kedvéért, — s erre pedig minden lehetőség meg van ilyen

szerűtlen témánál, mint a társadalmi egyensúly, amely kifejezéssel kapcsolatban a szociológia minden problémája tárgyalható. De a legmélyebben fekvő ok az, hogy az átfogó, általánosabb megismerésre törekvő szociológiai elméletek iránti érdeklődés köztudomásúlag megcsökkent. A meggyőződésből fakadó világnézeti ellentéteket nem tudja az objektivitásra törekvő tudomány egy magasabb síkon megszüntetni, s a világnézeti karanténból lelkileg nem szabadul ki valaki, mert részt vesz egy olyan szellemi tömegutazásban, mint amilyenek e szériákban rendezett tudományos kongresszusok. A következmény: menekvés az inkább felszínes, pozitív, kis részletkutatásba, a szintézist boldogabb és nyugodtabb kor tudósainak hagyva feladatul. Ez a tragikus szellemtörténeti helyzet persze pompás mentségül szolgál minden rendű és rangú neopozitivistáknak; fantázia-nélküliségüknek mélyre irányuló kutató kedvük hiányának, szürkeségüknek maradéktalan igazolását látják a szociológia látszólagos csődjében. Tévednek azonban, mert ha nincs is megingathatatlan érvényű, általános szociológiai tudományeredmény, de megmaradt — ha keveseknél is — az azután való becsületes törekvés és ennek értékét nem homályosítja el a legszebb részlet-eredmény sem, sőt inkább újra és újra az általánosabb és mélyebben fekvő igazság kutatására sarkal.

Az Institut új főtitkár (4 évre), *E. Lasbax*, Clermontferand-i egyetemi tanár, aki egyúttal a *Revue Internationale de Sociologie* főszerkesztője is. Az Institut új elnökévé *R. Maunier-t*, a Sorbonne gyarmat joggal és gyarmatszociológiával foglalkozó professzorát, alelnökké *C. Gini* (Olaszország), *Mac Iver* (USA) és *W. Ra-coassa* (Románia) professzorokat választották. Reméljük, hogy az új vezetőség be fogja váltani a hozzája fűzött reményeket. Az amerikaiak új alapszabály tervezetet terjesztenek a következő kongresszus elé, amely hivatva lesz arra, hogy a szóbanforgó intézmények nemzetközi jellegét biztosítsa, szabályozza a tagválasztás módozatait, stb., stb. Közreműködésüket reformjavaslataik elfogadásától teszik függővé minden valószínűség szerint, s ehhez az álláspontjukhoz több nemzet társadalomtudományi társulata is csatlakozni fog. A két év múlva tartandó kongresszus Bukarestben lesz, valószínűleg 1939 szeptemberé-

ben. A kongresszus tárgya: Les différentes unités sociales. Ez a téma még valószínűleg változni fog. A románok a szociográfiai kutatás módszereit, iskoláit, országokénti eredményeit akarták téma gyanánt kitűzni. Valószínűleg így is fog a tárgysorozat kialakulni. A bukaresti kongresszus elnökévé *D. Gusti* választott meg.

Trocsányi György.

KÜLFÖLDI SZOCIOLÓGUSOK A BAKONYBAN.

Szeptember közepén érdekes vendégek jártak Veszprém megye egy kis 1200 lelkes falujában, a zirci apátság közelében fekvő *Dudar* községben. Angol és német szociológusok. A társadalomrajzi kutatás divatja terjed, jeléül annak, hogy megvan a komoly tudományos indokltsága. Nem véletlen, hogy az amerikai falu-tanulmányozás után Romániában olyan buzgalommal látnak hozzá a nép életének tanulmányozásához s németek és angolok most szintén kezdik felismerni ennek értelmét és hasznát. Nálunk, magyaroknál régi múltja van a falukutatásnak, csak a múlt század második felében fordul el az érdeklődés a néptől, úgy hogy a háború után újra fel kellett fedezni a falu tanulmányozását. Pár év óta serény munka folyik e téren s ha egy-két nagybirtokos gyanakvó szemmel kíséri is a falvak és tanyák kíváncsi látogatóit, a munka nem fog félbenmaradni.

A dudari magyarok a *Szegedi Fiatalok* művészeti kollégiájának, ott is legfőképen *dr. Tomori Viola* tagtársunknak és munkatársunknak köszönhetik a külföldi tudósok látogatását. Ugyancsak az ő érdeme, hogy a tudományos «expedíció» mintaszerűen előkészítette s hogy a tíz napi tartózkodás, melynek tudományos eredményéről annak idején a tudósok beszámoló munkája alapján fogjuk olvasóinkat tájékoztatni, gazdag élménye és kellemes emléke marad a külföldi vendégeknek.

A dudari kutatómunkáról Tomori Viola a Budapesti Hírlapban bő tudósítást írt. Ezt a legautentikusabb és kedves közvetlenséggel megírt beszámolót a szerző engedelmével itt közreadjuk a következőkben:

— A falu eleinte cseppet sem volt elragadtatva a hírtől,

hogy egyenesen Londonból és Berlinből jönnek ide tudósok, hogy velük foglalkozzanak. Még a dologgal járó anyagi haszon sem kecsegtette őket. Ez a parasztságra cseppet sem hajlamos felfogás igen rokonszenves volt számukra s személyes barátkozás alapján kellett a falusiakat a gondolatnak megnyerni. Ilyen alapon azonban a legnagyobb készséggel egyeztek bele, hogy szobákat adjanak ki, de olyan gesztussal, mintha az idegeneket vendégségbe hívnák magukhoz. S valóban ez volt a dudariak és idegenek közt a viszony a kutatás egész ideje alatt.

— Az idegenek külön-külön parasztházaknál laktak s ez alól a szabály alól még az öreg professzorok sem voltak kivételek. Egy-két nap tapasztalata után maguk a professzorok tiltakoztak volna leginkább a kivétel ellen. Meleg baráti, csaknem családi viszony alakult ki vendéglátók és vendégek között s néhány nap múlva minden idegen a «mi borjunk», a «mi unokánk», a «mi kertünk» néven emlegette házigazdái házatáját. Minden külföldi mellé magyar tolmács volt beosztva, aki kora reggeltől délután *ötig* tolmácsolt. Délután ötkor az egész társaság teára gyűlt össze a pap lakásán. Tea keretében angolnyelven előadást tartottunk, Magyarország szociális, gazdasági és néprajzi problémájáról, hogy a külföldiek a Dudaron látottakat össze tudják hasonlítani Magyarország általános viszonyaival. Az előadások szakemberek tollából kikerült tárgyilagos adatközlést és ismertetést nyújtottak (Bartók Béla: Magyar népzene, Kerék Mihály: Telepítés, Viski Károly: Tárgyi néprajz, Ortutay Gyula: Szellemi néprajz, Reitzer Béla: Parasztság társadalmi struktúrája, Tomori Viola: Paraszt-lélektan). Előadás után minden résztvevő megkapta az előadás egy-egy sokszorosított példányát. Dudar alapvető statisztikai adatait angol nyelvű sokszorosításban már érkezéskor megkapta minden külföldi, *Buday György* külön erre az alkalomra készített művészi dudari térképével az exlibrisével díszített mappában.

— Mindezt előkészíteni volt lényegileg a mi feladatunk. A tulajdonképeni kutató munkát maguk a külföldiek végezték, előzetes munkafelosztás alapján. Külön dolgozott az angol csoport, *Alexander Farquharson*-nak, az Institute of Sociology főtitkáranak a vezetése alatt, *Thurnwald* berlini egyetemi tanár és felesége pedig, valamint *Gierlichs* kölni professzor a maguk

módszerét követve, szintén külön dolgoztak. Igen érdekes volt a két módszert összehasonlítani. Thurnwaldék az egyénből indultak ki s lehetőleg sok parasztszaladót meglátogatva, egyéni ételsorsokon keresztül próbálták az egyén helyét a közösségben s az egyénen keresztül a közösséget megismerni. A családotkat felosztották maguk között, amennyiben Hilde Thurnwald a lehetőleg tipikus parasztszaladokat látogatta meg (nincstelen, törpebirtokos kisgazda és nagygazda parasztokat), Thurnwald professzor maga pedig a specialistákat járta sorra. Járomfaragó, bognár, seprűkötő, kovács, cipész, kocsmáros, boltos, a babonák és kuruzslások specialistája stb. Már ezzel a kiválasztással is utalva az ethnológiában oly lényegesen új elméletre, mely szerint egyetlen társadalomban sem találkozunk az egyének homogenitásával, hanem még a legprimitívebb néger törzseknél is nagyfokú differenciálódásról beszélhetünk. Egy egészséges, szervesen alakult közösségben az egyén soha nem vész el. Sőt, egyéni találékonyságával és személyes képességeivel szolgálja és viszi előbbre a közösséget. Egy-egy család vagy egyén sorsát és jellemét minden esetben a családfa adatainak pontos feljegyzésétől kezdve a mindennapi élet számunkra talán fel sem tűnő fényeiig teljes éltszerű hűséggel igyekeztek megrajzolni. Igen tanulságos volt Thurnwald professzort munka közben megfigyelni, hogy már a családfa feljegyzésénél az összeházasodásokból milyen érdekes következtetéseket vont le különböző rétegek, külön falvak, vallások és nemzetiségek egymáshoz való viszonyáról.

— Az angolok csoportja hét tagból állott és módszerük az előbbtől egészen különböző volt. Részletes munkamegosztással dolgoztak, mely szerint Farquharon a falu földrajzi fekvését, növényi és állatvilágát dolgozta fel, továbbá pontos térképet készített Dudarról, a hivatalos nagy kataszteri térkép alapján. A többiek csoportokra oszolvva, először a község felületi szerkezetét vizsgálták: hivatalos község, egyház, iskola, paraszt képviselő és végrehajtó testület, levante, önkéntes tűzoltóegylet stb. Következő lépés volt a családok látogatása s magának a családi közösségnek a vizsgálata (mennyire él a család tudata az egyes tagokban, hány nemzedék emlékét őrzik, milyen formában, a család meghatározó szerepe az egyes egyének életében stb.) s legvégül jutottak el az egyénhez.

— Egész nap mindenki a maga tolmácsa segítségével gyűjtötte az anyagot, délután ötig, amikor előadás, vagy megbeszélés volt. Vacsora után csaknem mindennap adódott a faluban valami különös látivaló. Kukoricafosztás, kendertörés, parasztbál, vagy *Veress Sándor* fonográf felvételeire gyűltünk össze. Késő este a jegyzőnél találkoztunk ismét s itt megtárgyaltuk az aznapi eseményeket.

— Eseménydús, eleven élet folyt a kutatás ideje alatt Dudaron. A tíz nap alatt senkinek egy perc felesleges ideje nem volt s bár a falusiak természetesen, elfogódottság nélkül fogadtak minket s életstílusukon néhány elemi egészségügyi módosítástól eltekintve, semmit sem változtattak, mégis állandóan bőven akadt látni és jegyezni való, valahol egy borjú született, azt éppúgy megnézték, mintha egy betegágyas asszonyhoz ment látogatóba a komaasszonya. Vagyis ez alatt a rövid idő alatt igyekeztek lehetőleg teljesen résztvenni a falu minden életmegnyilvánulásában. És a falusiak természetességgel és kedvességgel fogadták ezt a nagy érdeklődést. Igen jó benyomást keltek a szép tiszta szobák, a bőséges és szívesen feltálat reggelik, melyet legtöbbször a tányérokkal díszített szabadkéményes konyha lapos kemencéjéről fogyasztottak el. Legnagyobb elismerést azonban a parasztok természetes kedvessége, nyíltsága és határozott született intelligenciája aratott a külföldiek előtt. Hogy részletekben mit vettek észre s mennyire sikerült ez alatt a rövid idő alatt egy magyar falu életét megismerniök, arról a londoni Institute of Sociology kiadványa és Thurnwald professzorék tanulmánya fog bizonyosságot tenni.

Eddig Tomori Viola beszámolója. Ki kell egészítenünk azzal, hogy a dudari tudományos előadások közül társadalomtudományi szempontból éppen az ő előadása: *A magyar parasztság lélektana* c. tanulmánya volt a legfontosabb. Ez a rendkívül tömör és egyéni meglátásokban gazdag dolgozat folyóiratunk legközelebbi számában fog megjelenni.

Krónikás.

NEVELÉSI TANÁCSADÓK.

A világháború óta egyensúlyát kereső társadalom sokat emlegetett problémája a nevelés válsága. Főként a családi nevelés körül látnak aggasztó tüneteket. A nevelés válsága elsősorban a nevelők válsága. A gyermeknél jelentkező hibák tömege rendszerint csak okozat, az előidéző ok legtöbbször a nevelők hibáiból ered. A nevelés ferdeségeit tehát csakis a nevelők nevelésével lehet csökkenteni.

A szülők nevelői tájékoztatlansága sokszor még az egyetem végzetek körében is nagyfokú. Erről főként a nevelési tanácsadóknál lehet, meggyőződést szerezni. Tapasztalataink e téren nagyon lesújtók. Sok elkényeztetett kis gyámoltalan egyetlenke még iskolás korában sem tud önállóan enni. Ezeknél szokott előfordulni, hogy ha testvérük születik, feltékenyek lesznek a kis jövevényre, mert a szülők nem készítik elő ennek fogadására, s nem vonják be őt is gondozó tevékenységükbe. Ha észreveszik, hogy irigykedik az újszülöttre, csak nevetnek rajta, sőt talán még ingerlik is őt. Az ilyen gyermek később testvérkéjét megveri, megrugdossa. A gyermekek durvaságának nem egyszer az az oka, hogy a családi viharok a gyermek jelenlétében zajlanak le. Sok jobbjézésű édesanya panaszolja, hogy gyermeke vele szemben éppen olyan durva szavakat használ, akárcsak az édesapja.

A szülők nagyrésze, még ha belátja is nevelői tájékoztatlanságát, nem ér rá szakkönyveket olvasni. Fontos, hogy felvilágosító propagandával már akkor tegyünk a szülőket nevelésre alkalmassá, mielőtt még gyermekük születik. Ebbe a munkába számos külföldi államban belevonják a napisajtót is. Mi ezen a téren nagyon el vagyunk maradva. A napilapok vasárnapi felduzzasztott számai mindenről megemlékeznek, csupán a gyermeknevelés fontos kérdéseiről nem. Az írott propagandánál azonban sokkal közvetlenebb az élőbeszéd varázsa és hatalma. Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok munkájába fokozottabban bele kellene kapcsolni a nevelésügy kiváló szakembereinek propaganda-előadásait. A rádióban eddig is sok értékes nevelésügyi előadás hangzott már el; egy volna a kívánatos, hogy minden hétnek mindig azonos napján és azonos órában

tartassanak az ilyen előadások, hogy az érdekelt családoknál beidegződhessék az állandó időpont. Intézetünkben megállapítottuk, hogy nagyon sok szülő rendszeres hallgatója az ilyen irányú rádióelőadásoknak.

A legjobban végzett preventív propagandamunka mellett is mindig lesznek azért kinövések a nevelés körül, mert mindenki beleviszi a maga egyéniségét, így hibáit is, nevelésébe. E hibákat a szülők nem igen veszik észre, amíg mások nem figyelmeztetik őket azokra; ez is többnyire későn történik, amikor már szembeötlően súlyosak a ferde nevelés következményei. A nevelési hibák idejében való kiküszöbölésére szervezték a külföld államai a nevelési tanácsadókat. E téren is sok nálunk a tennivaló. A háború utáni években majdnem minden megváltozott körülöttünk, ezt tudomásul kell venni a nevelésnek is. A mai gondterhes élet is nehezíti a gyermeknevelés kényes kérdéseit. A szülőket ma a túlhajtott munka, de nem egyszer az élvezetek fokozott hajszolása is mind hosszabb időre szólítja el otthonukból, úgy hogy a gyermeknevelésre alig-alig marad idejük. A gyermekek számának lecsökkenése miatt nem is szerezhetnek elég gyakorlatot. Ezért van szükség a nevelési tanácsadókra. A jóérzésű szülő, mikor feltárjuk előtte, hogy gyermeke lelki kisiklásainak ő maga az okozója tájékoztatlansága vagy hanyagsága miatt, mély megbánást mutat, erős lelkiismeret furdalást érez és jóvátételt ígér. E szülők az intézetben tartott nevelési szakelőadásokat nagy figyelemmel és haszonnal hallgatják. Kétségtelen, hogy a szülőkhöz, a családokhoz a nevelési tanácsadók útján lehet legközelebb férközni, tehát ezekre még a jövőben nagy szerep vár.

Ma még, sajnos, a pedagógusok sem mutatnak elég érdeklődést a nevelési tanácsadók iránt. Pedig az ott folyó munka tisztára pedagógiai feladat, viszont különleges pedagógiai és emberbaráti hivatás, úgy hogy csak hosszabb gyakorlat útján és szakszerű utasítások által sajátítható el. Nagyon is kívánatos volna, hogy a pedagógusok nagyobb figyelemmel forduljanak a nevelési tanácsadók felé, mert ott nemcsak bőséges alkalom nyílik az ismeretek gyarapítására, de egyenesen rákényszerülnek az önképzésre.

Az orvosok részéről ellenben megvan a kellő érdeklődés.

A fővárosban létesült nevelési tanácsadók túlnyomó többségét orvosok alapították. Ez nagyon örvendetes, mert e terület kiválóan alkalmas arra, hogy orvos és pedagógus vállvetett munkával vigye előbbre a nemzetnevelés ügyét. Nevelési tanácsadókban az orvos feladata megállapítani, van-e valami klinikai háttere a gyermek viselkedési rendellenességeinek. A pedagógus csakis akkor kezdheti meg szakszerű munkáját, ha az orvos véleményét előzőleg tudatták vele a gyermek egészségi állapotáról. A nevelési tanácsadó azonban kizárja az ambulanciát, a fizikális gyógykezelést. Ha erre van szükség, azt másutt kell a szülőknek keresnie.

A nevelési tanácsadókban sok olyan szociális probléma vetődik fel, amely különböző társadalmi egyesületek közreműködését kívánja meg. Számos esetünk közül csak egyet említek fel. Egy apa nélkül maradt család a régi hajlékba ágyrajárókat fogadott be, mert csak így tudták a házbérrelalót megszerezni. Az ebből eredő kényes helyzetek egy serdülő fiú lelkét annyira felborították, hogy súlyos állapotban került hozzánk. A fiú az első polgáriban jó tanuló volt, a másodikban minden tárgyból megbukott. Túlságosan érzékeny lett, sokat sír és feltűnő az állandó lehangoltsága. Éjjel nem tud aludni, gyakran fél éjszakákat sétál át álmatlanul a lakásban. Ilyenkor szorongásos félelemérzései vannak. A panaszok azóta állanak fenn, amióta az apa elhagyta a családot s az anya ágyrajárókat tart. A segítség itt az volt, hogy az anyának társadalmi úton olyan állást szereztünk, ahol a munkaadók lakásukba gyermekével együtt befogadják. Az ilyen ügyet azonban mindig nagy körültekintéssel és bizalmas módon kell elintézni, mert különben egyesek hamarosan visszaélnének a helyzettel.

A nevelési tanácsadókban nem egyszer arra is alkalom nyílik, hogy a helyes beavatkozás a család felbomlásának elejét vegye.

A nevelési tanácsadók létesítésében a pedagógiának korszerűen szükséges fejlődését látom, melynek hasznát elsősorban maguk a pedagógusok élveznék, mert növendékeik hibáit idejében és könnyebben fedeznék fel, főként hatásosabban küzdhetnek le azokat szakszerű hozzáértésükkel. A tanulók is sokat nyernének, mert hibáikat megértőbb türelemmel javítgatnák s

így szociálisabb érzéssel kezelnék őket oktatóik. A ma pedagógusa ne csak oktatója és fegyelmezője legyen a gyermekeknek, hanem lelki gyógyítója is. Ma már ugyanis az a helyzet, hogy alig akad a normálisok elemi és középiskoláiban olyan osztály, amelyben egy vagy több gyógyítónevelésre szoruló gyermek nem lenne. Ilyenekre gondolok: Ideges, nyugtalan, verekedő, összeférhetetlen, bátortalan, hazudozó, tolvaj, dacoskodó, beszédhibás, szorongásos félelmet érző gyermek. E lelki kisiklások tüneteit csak úgy lehet gyógyítani, ha az előidéző okokat kikutatjuk, azokat megszüntetjük vagy legalább is enyhítjük, a gyermeket pedig gyógyító lelki kezelésben részesítjük. Lélekmentő munka folyik tehát a nevelési tanácsadóknak. Szerepük a jövőben egyre nagyobb lesz s eljön az idő, amikor majd minden egyes iskola tanítótestülete egyszersmind a nevelési tanácsadó szerepét is be fogja tölteni.

Hajós Elemér.

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Ünnepi Dolgozatok. — Balás Károly és Heller Farkas születésének 60. évfordulója alkalmából. — Szerkesztették L a k y D e z s ő és v. S u r á n y i-Unger T i v a d a r. 1937. 496 oldal. (Gergely R. könyvkereskedésének kiadása.)

«Heller Farkas és Balás Károly 1937-ben töltötték be 60. életévüket. Ezt az évet kartársaik és tanítványaik tiszteletük és köszönetük jeléül egy-egy tudományos dolgozatuk felajánlásával ünneplik meg.»

A címlap e dedikációja szerint tehát a társadalom különböző törvényszerűségeinek kutatói az emlékkönyvek divatjának hódolva, alkalomszerűleg egy demonstratív jellegű művet alkottak. Tudjuk, hogy a divat mélyebb oka a társadalmi szükségletek változása és a legjobb kielégítési módok gyakorlati kipróbálása. Az emlékkönyv divatja a tisztelet és ünneplés szükségletének egy gyakorlati úton kialakult, a tisztelet és ünneplés tárgyához: a szellemi munkához mért módja, egy szinte élő kövekből épült lelki emlékmű. Stílusa természetesen nem egységes. Az Ünnepi Dolgozatok összefüggését az adja meg, hogy együttesen a politiko-kamerális gondolkodás fejlődésének egy bizonyos szakát mutatják be s hogy bővelkednek társadalomtudományi vonatkozásokban.

Az emlékmű divatja egyben annak az igazságnak a szemléltetője, hogy a szellemi életben is a görögtüzes egyéni sikernél maradandóbb értékű a kollektív eredményesség, vagyis az a körülmény, hogy az egyéni munkaalkotás termékeny magként kikelt-e a közösségi televényből? Ehhez képest tehát itt nem az a feladatunk, hogy a két ünnepelt és 24 dolgozattal megtisztelt egyetemi tanárnak 7—7 oldalt kitevő irodalmi tevékenységét, vagy a 24 dolgozatot külön-külön tegyük méltató megbeszélés tárgyává. Kérdés, hogy az analitikailag elgondolt egyes dolgoza-

tok a társadalomtudományi szintézis számára nyújtanak-e támpontokat s ha igen, melyek azok?

A felvetett problémák túlnyomóan társadalomtudományi érdekűek is, megoldásuk mikéntje azonban természetszerűleg a közgazdaságtani elmélet módszerei síkján mozog. Ennek oka abban rejlik, hogy ugyanarról a tárgyról a legkülönbözőbb módszerű tudományos felvétel készülhet. A tárgy azonossága magában véve még nem teremti meg a módszerek magasabb egységét. Ehhez a módszerei alapelvek intuitív átéléséből származó összegező-erő kell. Ezen az alapon teremtett kapcsolatot Spann Otmár spirituális univerzalizmusa a gazdaság és a társadalom kategóriája közt olymódon, hogy az «egész»: a társadalom fogalmának szellemi élményéből vezeti le a gazdaságot, mint célok eszközét.

A társadalmi tudományok egészére tartozó ezen ismeretelméleti problémának szenteli a maga dolgozatát *kislégghi Nagy Dénes*. (Az univerzalizmus gazdasági kategóriái — 14. sz. dolg.) Szerző abból indul ki, hogyha egy tudományban egyetlen módszer uralkodik, ez a tudomány kiszikkadt, vagy élettelen dogmák száraz mechanizmusává merevedett. A módszerek különbözősége és gazdagsága ellenben egy tudomány fejlettségének bizonyítéka, virágzásának feltétele. Viszont minden módszeres kísérlet jogosultsága azon múlik, hogy gazdagítja-e szellemünket? Spann erős bölcséleti alapvetésű, az általános állam- és társadalom-elméletet egyformán gyarapító, az «egész» elvén alapuló szerves módszere annak a meglátásnak a közvetítése, hogy a gazdaság mindig célok eszköze, mindig valami szelleminek: norma-világnak szolgálja, tehát nem lehet vezető szerepű. — A gazdaság mint az egész egy kitagolási rendje mindig társadalmat jelent. A gazdaság az emberi társadalom nagy egészének egy részterülete. Több, mint az önérdék. A társadalom szellemiség. A gazdaság fogalmi meghatározása tehát csak szociológiai alapon történhetik meg. A közgazdaságtan a teljesítmények tana. A teljesítmény vezet az érték fogalmán át az árhoz, amely a teljesítmény tagolási kifejezője és tehát irracionális elemekkel is vegyített szerves és történelmi fogalom. A szerző fejtegetéseinek árelméleti fonalát *Morótz Kálmán* szövi tovább egy bonyolult technikájú szövívőszéken: Váltoárfolyam és pro-

duktivitás címen. (13. sz. dolg.) Antitétikusan kapcsolódik ide *Andreich Jenő* dolgozata: Szükség van-e az árelmélet kiépítésére? című dolgozatával. (1. sz. dolgozat.) A szerző a Spann-féle univerzálisztikus magyarázattól eltérő árelméleti átépítésre gondol, amely az etikai tényezők figyelembevételével egységesen és átfogó érvennyel képes megmagyarázni a hatóságilag alakított ár, a köz szempontjából helyes ár, az igazságos ár és a mindezeket magában foglaló szociális ár lényegét. Heller Farkassal együtt azt vallja, hogy az áralakulás jelenségeit a matematikai képletekkel dolgozó klasszikus ártörvényekkel adaequat módon kifejezni nem lehet, mert ennek természetes módszerei akadályai vannak. Így tehát a mai állapotokra érvényes ártörvényszerűség létezését fenntartással kell fogadni. A klasszikusok ártételei pusztán szabálykeretek, amelyek üresen hagyják azokat a területeket, ahol az etikai vonatkozások és hatások erősödőben vannak, olyannyira, hogy az áralakulás voltaképpen szociális jelenség, a jövedelemelosztás irányítója. A monopolszerű áralakulás, amikor a jószág előállítása egy kézben van és az intervencionizmus: a hatalmi tényező áralakító politikája a szabad piaci árképződés jelenségeit háttérbe szorították.

A két ünnepelt árkatatósi munkásságához csatlakoztatja dolgozatát v. *Surányi-Unger Tivadar*. (Áralakulás és árszabályozás, 18. sz. dolg.) Ő az áralakulási folyamat szabad piaci összefüggéseibe történő közületi beavatkozás szövevényes művoltáról ad szemléltető képet s főleg a társadalompolitikai árszabályozás nehézségeit jellemzi. Bemutatja, hogy az árszabályozásnak vannak önálló, gazdasági indítékokból fakadó: konjunkturális-politikai célkitűzései is. Végül következtetése, hogy bár a hatósági árszabályozás nehézségei tetemesek, mégsem mondhatunk le a helyesen alkalmazott árszabályozás nyújtotta gazdaságpolitikai előnyökről. — Kisléghi Nagy Déneshez hasonlóan módszeres tanulmányt ajánlott fel *Erődi-Harrach Béla*. (A strukturális szemlélet alkalmazása a társadalmi gazdaságtanban, 5. sz. dolg.) A gazdaság társadalmi: funkciós egységéből vezeti le az ismeretelméleti alapokat. Ismeretelméleti eszmeifuttatást nyújt v. *Guótfalvy-Dorner Zoltán* értekezése is (A gazdasági szervezés alapkérdései, 7. sz. dolg.), aki a gazdasági romantikát és klasszikát, az individualizmust és univerzalizmust és végül a

kauzális és teleologikus elv uralmát állítja elének igen szemléltetően.

Az a motívum, amelyet Spann nyomán kislégghi Nagy Dénes akként határoz meg, hogy az individuális elméletek nem tudták kidolgozni a nemzetgazdaságnak mint legmagasabbrendű képződménynek igazi fogalmát, mert a közösség nyújtotta jogi és egyéb szervező funkciókat nem értékelték kellőképp: Surányi-Unger Tivadarnál is kicsendül, aki társadalmi életünk jogi kereteinek fontosságát állandóan hangoztatja s e keretek hullámzását a szociális viszonyok periodikus ingadozásából vezeti le. Kislégghi Nagy Dénes a jogi és egyéb egységesítő társadalmi funkciók gazdasági vetületét egy ökonómiai alapelem: a magasabb tőke fogalma alá vonja. E magasabb tőke közületiesítő funkciója, hogy a gazdaság minden egyes tagja állandóan vonatkozásban kénytelen maradni a többivel. A gazdaság, mint egész, még egy tengelyen fordul vissza a társadalomba. A gazdasági előkészítés vonalán a társadalom egész szellemiségével, érték- és eszmeállományával kapcsolódik egybe. A gazdasági teljesítmények helyes módját fel kell találni s a megtaláltakat továbbadni. Mindez teremttől, tehát nem improduktív eszmei pályákon megy végbe.

Az Ünnepi Dolgozatok teljesen semleges: a szerzők nevének kezdőbetűi szerinti felsorakozása a rendszert illetően semmiféle eligazítást külsőleg nem nyújt. Az eddig követett eszmei vonalvezetést tisztára a társadalomtudományi szempontból történt olvasással vittük bele. Az így alapul vett 14. sz. dolgozathoz kapcsolódik módszer tekintetében *Laky Dezsőnek* Csonka-Magyarország népének halandóságáról írt cikke is (11. sz. dolg.), amely a látszólag alkatnélküli tömegeket kongregális halmazatként fogja fel, vagyis az egyes tömegadatokat egészi összefüggéseik alapján vizsgálja. Eredményeit dolgozata elején exponálja: ezek szerint népmozgalmunk nyugateurópai formákat öltő képe nagyjában kiegyensúlyozott volt. A közegészségügy javult. A megszületett emberi életet fokozatosan jobban tudjuk megőrizni. Mindez növeli a természetes szaporodás aktívumát. A világháború előtt némileg jogosnak látszhatott az a hiedelem, hogy a születések csökkenésétől magában véve még nem kell féltünk népünk szaporodását. Ezt a helyzetet a világháború

megbolygatta. Gazdaságtársadalmi életünk adottságainál fogva a megzavart rend helyrebillenése egyelőre még nem is remélhető. A népesedési mozgalom összetétele, bár már a 20-as évek elejétől kezdve indult romlásnak, a 30-as évek óta aggasztó. A mutatkozó bajok elhárítása elsősorban szociálpolitikai probléma.

E szociálpolitikai probléma megoldásához vezető utat világítja meg igen élesen *Mattyasovszky Miklós*: Jogi személyek a földbirtokpolitikában című (12 sz.) dolgozata. Szerzőnk szerint a jogi személy nem fikció, ahogy a romanista Savigny hirdette, hanem hatalmi realitás, ahogy azt Gierke nagyon helyesen felismerte. A földtulajdon pedig, főleg a jogi személyek kezén levő nagy és legnagyobb birtok, hatalmi tény, amellyel mint társadalmi jelenséggel évszázadok óta küzd az államhatalom. Újabban a cél vagyon elgondolás szolgál a jogi személyek földhatalmának ideologikus igazolására. Bárminő tiszteletreméltó célja is van a jogi személynek, ez nem erőltetheti meg azt a legmagasabb — nemzetpolitikai — szférában mozgó célt, amely a magántulajdonnak a népi tömegeknél való általánosítása végett a kisbirtokot szaporítani óhajtja. (Szerény nézetem szerint a hitbizományi földvagyon tömeg a célvagyon típusnak államhatalmilag utánképzett válfaja lévén, a célvagyon elmélettel együtt áll, vagy bukik.)

Az eddigiekben egy közgazdasági alanyagba beágyazott társadalomtudományi gócot és annak áttételeit vizsgáltuk. *Dékány Istvánnak* A társadalom természetéről és a szociálpolitika négy típusáról című dolgozata (4. sz. dolgozat) áttétel nélküli önálló góc a közgazdasági környezetben. Az előbbieken azt vizsgáltuk, hogy a közgazdaságtan kiváló művelői a gazdaságnak a társadalomhoz való elméleti kapcsolatukat hol és miben keresik. Itt a legjobb európai nívón mozgó magyar szociológiai tudás képviselője fejt ki kb. négy évszázadnak a társadalom lényegéről vallott, a közgazdaságtan elvi alapjait is determináló nézeteit. Fejtegetései nem tudásszociológiai: ideológiai alapon nyugvók. A társadalom-szemléleti formákat a közgazdaságot közletről érintő szociálpolitika különböző típusai számára medret ásó eleven folyamatokban mutatja be. Fejtegetései abban a tételben csúcsonyolnak ki, hogy a társadalom természetét,

illetőleg lényegét tárgyaló tan, egy szociológiai elmélet egyben szociálpolitika is, mert részben mindig olyan lesz a társadalom, amilyen a szociológiája.

Hegedűs József.

Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére, 1937 május 27. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 726 l.

Domanovszky Sándor 36 tanítványa ebben a vaskos, tetszetős kiállítású kötetben tesz tanúvallomást felkészültségéről és arról, hogy jó iskolába járt. A professzor, aki 36 olyan tanítványra tekinthet vissza, akik az egyetem padjaiból kikerülve a doktori értekezés befejezése után nem tették le a tollat, eredményes munkát végeztek. Mert ha a «tudós professzor» kifejezés két hivatást rejt magában, ezek közül bizonyára a professzoré az elsődleges és a fontosabbik. Ez a könyv élő bizonyága annak, hogy ezt a hivatását Domanovszky Sándor úgy töltötte és tölti be, ahogyan az kevés professzornak adatik meg. A tudós munkájáról pedig történeti műveinek a kötet végén kilenc apróbetűs, sűrű oldalon összeállított felsorolása tanúskodik.

A cikkek ismertetése külön kötetet tenne ki. Itt csak azokat ragadjuk ki, amelyek társadalomtörténeti tárgyúak, vagy legalább ilyen vonatkozásúak.

Bakács István János Vármegyei javaslatok az 1791. évi urbarialis bizottság előtt c. értekezése újabb adatokkal támogatja azt a történeti tény, hogy nemességünk a 18. század végén lélekben még nagyon távol állott a nyugati reformeszméktől. Az 1790—91. évi országgyűlés által kiküldött bizottság — amelynek feladata volt, hogy a jobbágyság helyzetét összhangzásba hozza a viszonyok változásával — nem tudott Mária Terézia három évtizeddel előbb életbeléptetett urbáriumán túljutni.

Bartoniék Emma az Árpád-kori szociális problémákat kutatva megállapítja, hogy ily problémák már a középkorban voltak, de nálunk ilyenekről csak a kereszténységre térés után lehet szó. Vájjon minek alapján lehet ezt a tételt ilyen formában kimondani? Ha ilyenekről előbbi korokban nincs tudomásunk, ennek főoka valószínűleg abban rejlik, hogy írásos emlékeink ezt megelőzőleg nem maradtak fenn; idegen

írók megemlékezéseiben pedig ilyeneket hiába is keresnénk. Szépen tárgyalja a kereszténység első három századában a szegénységről és gazdagságról formálódó közvélemény változásait, az uralkodóknak az alacsonyabb néprétegekkel szemben érzett felfogását, a királyi nemzetség és a nemesség rendi öntudatának kialakulását, a magántulajdonról alkotott különböző felfogásokat, a birtokvisszafoglalások lélektani hatásait, egyszóval bemutatja a legkülönbözőbb társadalmi problémákat meglátó és azokról gondolkozó középkori embert.

Fekete Nagy Antal a középkori magyar nemesi társadalom különböző rétegeit kutatja, azoknak Werbőczy *una et eadem nobilitas*-ság bekövetkezett egybeolvadását vizsgálva. Tanulmányának körébe bevonja az országos nemeseken kívül a különböző conditionalis nemeseket, a szepesi lándzsásokat, a túróci és lipthói jobbágyfiúkat, továbbá az egyházi és magánföldesúri prédiálisokat is. Plasztikusan domborítja ki a fejlődés menetét s meggyőzően bizonyítja, hogy a conditionalis nemesség csak a 15. század elejére olvadt egybe.

Egészen külön kell kiemelnünk *Hajnal István* cikkét, amelyet kísérletnek szán az ember és az anyag kölcsönös egymáshatásának vizsgálatára. A kísérlet tökéletesen sikerült. Kiindulási pontja az, hogy a technika-történet végső célja nem a kronológiai adathalmaz egybegyűjtése, találmányok időrendi felsorolása. Technika: az emberi alakítókétség fejlesztése. A lényeg az anyaggal való bensőséges megismerkedés. «A szabad tervszerű elképzelés csak akkor vezethet valóságos technikai alkotásokra, amikor a társadalomban új anyagok alakító készsége fejlődött ki, olyanoké, amelyek sokkal hatásosabban, exaktabban viselhetik a rájuk bízandó elvont gondolatokat.» (235. 1.) Újszerű gondolatmenetének középpontjába a vasat állítja, annak feldolgozási módját, használatát és tulajdonságainak kiismerését a legtávolabbi koroktól kezdve. Megállapítja, hogy — bár vaskorszakot már a rómaiak emlegettek — igazi vaskorszakról csak az újkorban beszélhetünk. Hiába ismerte már Heron a gőz feszítő erejét, a gőzgép eszméje csak akkor ölthetett testet, amikor a vas anyagismerete a szükséges fokra fejlődött. «A technika nem rekorderedményekkel, hanem az általános emberi készségek fejlesztésével emelte az élet szín-

vonlát.» (245. 1.) Ipartörténetre épített társadalomtörténetet ad, az emberi civilizáció egyik oldalának átfogó, mély távlatú áttekintését.

Ila Bálint Gömörmege iskolázási viszonyait vizsgálja az 1770—76. években. — *Kring Miklós* A tatai csapómesterek c. cikkében szemléltető képet nyújt a posztóiparnak erről a ma már egészen kihalófélben levő fajáról. Helyszíni néprajzi tanulmányok révén még élő, ősi eszközeivel dolgozó csapómesterrel érintkezésbe lépve a gyártási eljárást pontosan és mindenre kiterjeszkedően írja le. Nem hanyagolja el az iparosok társadalmi helyzetének rajzát sem. Megállapítja, hogy a ma már alig ismert csapómesterség a régebbi korokban igen jelentős volt. Általában az ipar a régi Magyarország életében nem volt olyan jelentéktelen tényező, mint sokan hiszik. A 19. század végén bekövetkezett dezindusztrializálódás nagyrészt a zsidó tőke bevonulásával párhuzamosan ment végbe.

Varga Endre a hivatásos ügyvédi osztály kialakulásának vizsgálatánál a 15. századi viszonyokból indul ki s innen viszi tovább a fejlődés menetét egészen a 18. század végéig. Eleinte az ügyvédi eskü letétele által az ügyvédek közé bárki beléphetett. I. Lipót 1694-i országos ügyvédi rendtartása sem kíván meg egyebet. A 17. század végéig még általában csak erkölcsi szempontból támasztottak igényeket az ügyvédekkel szemben s csak a 18. században kezdik a jogi képzettség fontosságát hangsúlyozni. A 18. században mind erősebben megnyilvánuló követelés nyomására azután az 1769-i. második országos ügyvédi rendtartás bevezeti a kötelező ügyvédi vizsgát. Ezáltal vált az ügyvédség tulajdonképpen zárt foglalkozási ággá. II. József Ordo Judicarius ezt még azzal egészíti ki, hogy ügyvédi vizsgára csak az bocsájtható, aki a birodalom valamelyik egyetemén vagy akadémiáján a jogi tanfolyamot elvégezte, így a 18. század végére kialakult a hivatásos ügyvédség, az ügyvédi foglalkozás. Azonban ez az ügyvédség még nem valóságos testület, nem kar; azzá csak a 19. század folyamán fejlődött.

Az itt felsorolt értekezések csak kis részét teszik ki a színesen, sokoldalúan egybeállított kötetnek. De a többi már távolabb esik a társadalomtörténet fogalmától.

i. Sz. I.

Kornis Gyula: *Az élő Tisza István.* Ünnepi beszéd.
Bp. Franklin. 1937. 16 l.

Tisza történelmi méltatásának még nem érkezett el az ideje: beszédeiből, levelei és irataiból még csak nyolc kötet jelent meg. De már ma is látunk annyit, hogy Tiszának a háború előtt és alatt a közvéleményben élő képén jelentékenyen változtatni kell. Kornis is az úttörők rögzös útján jár, s beszédét már csak azért is figyelemmel kell kísérnünk, mert éppen Kornis az, aki nem szokott diszharmónikusan elmerülni az adatok tízezeiben, az ő történetlátásának a harmonikus látás s a lényeg kemény megragadása a sajátja. Keményen férfias ünnepi beszédje nem is akar kimerítő karakterológiai kép lenni, még csak vázlatban sem; inkább hatni akar a jelenben élő magyarság történeti felelősségézésére, s e célját el is éri. «Egyszer már későn volt; vigyázzunk, hogy tanításainak megfogadásával még egyszer el ne késünk» — ez a végső akkord. S mi ez a tanítás? Tisza prófétai lélek, kemény, keserű, de igaz a sorsmeglátása: már az 1889-iki véderő vitában megjósolta a világháborút. Akkor! A liberalizmus rózsás ködében ugyan ki riadt fel? — mikor Tisza ezt mondotta: «Lengyelország sorsára jutunk és ennek a sorsfordulatnak kiindulópontja a Balkán lesz». Rettenetes és rettenthetetlen felelősségézés mozgatta, mondhatni, gyötörte állandóan. S a mi parlamenti közhangulatunk és a 30 millió magyar felé ábrándozó sajtóretorikánk nem ment túl a közjogi vívódásokon! Tisza szintiszta akaratember, világos külpolitikai tudattal. «Mindenki, barát és ellenfél egyaránt tudta, ő mit gondol... A politikai öszvérlelek kétértelmű, ingadozó s zavart keltő kijelentéseit, a gyávaság e virágait, szíve mélyéből gyűlölte.» Kornis a mára utalva szinte felkiált: «Nem elvont elmejárású, kontemplatív, a feltételeken töprengő, hamleti típusú államférfiakra van az országnak szüksége, nem politikai vegetáriánusokra, akikből az erő hiányzik, mert az akarat gyengén táplálja őket ... A cselekvő ember ütése többet ér, mint a magát agyongondolkodó államférfi következtetéseinek logikai díszlépése». (5. l.) Tisza látta, hogy a nemzet nagy alkotmányjogi hallucináció áldozata. Kiemeli K., hogy Tisza tanítása: a magyar történeti alkotmány, a parla-

menti rendszer tisztelete ma sem évelt el, a nemzetpolitika, a választójog kérdése ma is első helyen áll. Azt megcsodálatosan feltárták a levelek, hogy a falu népét mennyire szerette, sokat tett érte az, akit «feketelelkű feudális grófként» emlegetett a sajtó (mely ma sem sokat ad a falura). A földbirtokreform Tisza szerint nem többtermelés célú, nem üzemi elgondolású, hanem «demokratikus alapelvű» (1916. június 16. beszéd). Az ipari munkásság sorsát már az 1891. évi munkásbetegségélyezési javaslat alkalmával érezteti, épúgy mint tisztán látja a nemzetiségi kérdés komor arcát is stb. «A német prepotencia kísérleteivel szemben barátságosan nyugodt, de határozott magatartással szembe kell szállnunk.» Tisza e tétele ma Rosenberg Alfréd románbarát állásfoglalása idején is aktuális. Kornis rövid gondolatszemléje világosan feltárja: valóban ma is «élő Tiszáról» beszélhetünk.

Valóban! Annyival is inkább, minél jobban meggyőződünk arról, hogy az ő tragikus alakja csodálatosan párhuzamos a magyar sors tragédiájával. Ma is döbbenetesen érezzük: akár akarjuk, akár nem, a katonapolitika az első, sorsdöntő kérdésünk, ahogyan azt Zrínyi látta s azóta századokon át — Tiszáig nem látták. Sohasem volt telve a magyar sors átérzésével az, aki nem látta, hogy nekünk ezen a kis darab földön nem adott meg a pacifista önámítás, a sors könnyen-vevésének lehetősége. Legaggódóbb politikusaink — Zrínyi és Tisza — tragikus hősök, akiknek lantja sohasem hízelt kortársaiknak üde és édes optimizmussal, hanem a riadt megdöbbenés és vigyázatraintés komor palástjában szólottak. Életük meg nem értett intelmek sorozata.

S. I.

Adorján János: *A magyar föld korszerű problémái.* Budapest, 1937. Arany János irod. műintézet kiadása. 129 lap.

A szerző annak a bizonyítását kísérli meg, hogy a kisbirtokos réteg talpraállítását nem a földreformtól és a telepítéstől, hanem a kisüzemek termelésének fokozásától kell várunk. Könyve jelentékeny részében vita *Matolcsy Mátyás* munkáiban kifejtett programjával szemben. Hozzátehetjük, hogy jóhiszemű és jószándékú vitáirat, amelyből azonban kicseng a szerző érzéketlensége az anakronisztikus magyar birtokmeg-

oszlás társadalomszervezeti és politikai összefüggései iránt. Meggyőző munkájának befejező része, hol a kisbirtok termelési képességének emelése céljából egészséges, szövetkezeti szervező munkát és a gazdasági szakoktatás és tájékoztatás teljes újjáalakítását kívánja. A földművesiskolák szaporításától kevés komoly eredményt várhatunk, mert kisgazdáink nagy tömegei számára ezek nem hozzáférhetők. Még kevesebb hasznot ígérnek az időszaki szaktanfolyamok. Érdekes javaslata a szerzőnek, hogy a gazdák oktatása ne iskolai tanítás útján, hanem a szövetkezetek keretében történjék. Ennek termelési és értékesítési mozzanataihoz fűződjék az oktatás és tájékoztatás. A tanácsadó állandó kapcsolatban volna a szövetkezet vezetőségével, amely őt irodalommal és gyakorlati irányítással is támogatná.

P. P.

Lehrbuch der Völkerkunde. Unter Mitwirkung von Fachgenossen herausgegeben von Konrad Theodor Preus. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1937. VIII, 446 o.

Alig néhány esztendővel ezelőtt még elképzelhetetlen volt az etnológia irodalmában egy ilyenszerű «tankönyv» megjelenése. Az evolucionizmust követő áramlat egymásután termelte a különböző iskolákat, a kultúrkör-elméletet, a kultúrhistoriai iskolát, a funkcionális etnológiát, vagy az amerikai kultúrzónák-elméletét, hogy csak a fontosabbakat említsük. Ezeknek az iskoláknak egymással folytatott harca igen termékeny volt a szempontok és módszerek tisztázásánál s ma a legnagyobb természetességgel fogadjuk azt a szintézist, melyet az előttünk fekvő könyv nyújt. Hogy ez a szintézis nem az egyidőben győzni látszó kultúrkör-elmélet jegyében született meg, kitetszik már abból is, hogy a könyv szerzői listáján, hol az összes ma élő, reprezentáns német szakemberek szerepelnek, hiába keressük a különben oly népszerű Frobenius nevét. Frobenius neve pedig tudományos és nem aktuális német politikai okok miatt maradt ki a könyvből. A kultúrkör-elmélet kárára történt döntés azonban nemcsak ebből a negatívumból következik. A mű módszertani részét feldolgozó Wilhelm Mühlmann az általános alapelvek tisztázása során az eddigi módszerek részletes ismertetésénél részletesen kitér a kultúrkör-elmélet bírálatára is s azt főként

atomisztikus szemlélete miatt elveti. A már eddig is fennállott iskolák közül a funkcionális etnológiát ismeri el a leghelyesebbnek, még pedig abban a történeti szempontot is érvényesítő formában, melyet Malinowskitól egy árnyalattal eltérően Richárd Thurnwald képvisel ma. Az új követelmények közül a strukturális- és az atomszerű elemekkel szemben az «alkatjelleggel bíró kultúrjelenségek szempontját hangsúlyozza. Végső módszerként a «kölcsonös megvilágítás» módszerét fogadja el, mely szerint az egyes kultúr jelenségek kölcsonös ismerete vet fényt egymásra, épúgy mint az egyes kultúrszférák kölcsonös ismerete, továbbá az egyes kultúrjelenségek, illetőleg szférák ismerete vezet az egész kultúra megértéséhez. Végső fokon azonban mind az egyes jelenségek, mind a nagyobb egységet képviselő kultúrszférák szerepe és lényege csak a már megismert egészből való visszatekintés által fogható fel teljes jelentőségében. Szerinte tehát nem az elemekből kell kiindulni s atomisztikus összetevéssel jutni el az egészhez, sem pedig az egészből, mint ahogy kívánatos lenne, az emberi megismerés technikájának kötöttsége folytán azonban lehetetlen, hanem folytonosan a résznek az egészhez való viszonyát tekintve, hol az egyik, hol a másik út alkalmazása vezet az ily módon folyton finomodó és önmagát helyesbítő, tökéletesedő megismeréshez. Wilhelm Mühlmann mestere, Thurnwald, három reprezentáns fejezettel szerepel a könyvben. (Gesitesverfassung der Naturvölker, Gesellungsleben der Naturvölker és Wirtschaft der Naturvölker.) Thurnwald ebben a három fejezetben «Die Menschliche Gesellschaft» című hatalmas ötkötetes művének elméletét és eredményeit nyújtja, szűkszavú, világos összefoglalásként. Az etnológia centrális problémáját a különböző népek lélektani megismerésében látja s szembehelyezkedik Lévy-Bruhl azon állásfoglalásával, hogy a «primitívek» lelki világa a miénktől gyökeresen különböző lenne. Csak eddigi hiányos ismereteink következménye ez az állítás, mintahogy a «primitívek» egyformasága, egyéniségnélkülisége is csak a valóságot gyakorlatból nem ismerő íróasztali filozófia. A könyv szerkesztője, Preus szintén három fejezettel szerepel (Religion, Dichtung és Anleitung zu ethnologischen Aufnahmen in Felde). Különösen szép a vallásról szóló fejezet, melyben az eddigi vallásteóriák ismertetése után a

szervő hosszú kutatások alapján felépített saját elméletét ismereti s melyben a racionális vagy megalkuvó elméletekkel szemben a vallásossághoz vezetó ösztön a priori létezését bizonyítja. A vallás fogalmát az eddig szokásosnál sokkal tágabban értelmezi s rámutat az egyéb kultúrszférák (közösségi élet, művészet, technika) és a vallás közti kölcsönös viszonyra. A legmodernebb, tágkörű szemlélet jegyében születtek a többi fejezetek is, mint Schneider, Sydow, Deeters, Adam, Nevermann és Westermann írásai a zenéről, képzőművészetről, összehasonlító nyelvtudományról, jogról, technológiáról és a természeti népek jövőjéről. Az egész könyvön végigkísér íróinak az a csaknem lázas érdeklődése, mely nem a természeti népek ma «még» található kultúrjelenségeinek sürgős begyűjtését és legalább ilyen módon való megmentését tekinti az etnológia főfeladatának, hanem éppen az a mai átalakulás érdeklő, melynek tanúi vagyunk s amelynél kitűnőbb alkalom nem is kínálkozhatik a mindenkori emberi kultúrák alakulásának és belső fejlődési törvényeinek vizsgálatára. Szerintük az etnológia nem a tegnapi megmentője, hanem a legelőbb mán keresztül a «mindenkor» megismerője.

Tomori Viola.

Hilde Thurnwald: *Menschen der Südsee, Charaktere und Schicksale.* Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1937. VIII, 202 o.

Új módszert, új szempontokat, új stílust jelent az etnológia irodalmában ez a könyv. Hilde Thurnwald férjének, Richárd Thurnwaldnak hűséges tanítványaként vallja, hogy a természeti népeknél époly kevéssé találunk homogenitást, mint bármely más társadalmi rendben s hogy egyéni karakter és sors az a két tényező, melyekből az egymástól olyannyira különböző egyéni életpályák összetevődnek. Ezt a tételt a szerző úgy bizonyítja, hogy a bűin nép tizenhat egyénét kiválasztva, külön fejezetben mondja el életrsorsukat, írja le jellemüket és rokonaikhoz, népükhöz, kultúrájukhoz és az európai kultúrához való viszonyukat. Ezek az egyéni sorsokon keresztül az egész bűin nép története, társadalomrajza és kultúrája elevenedik meg előttünk, megtudjuk tehát mindazt, amit egy eddig szokásos néprajzi leírás nyújtani szokott, ezen felül azonban élő emberek

színes portréja tárul elénk, melyek elárulják, hogy ebben a «primitív» társadalomban is nagyfokú differenciálódásról és specializálódásról beszélhetünk. A búin nép az Új-Guineától keletre fekvő Bouganville sziget déli csücskét lakja, körülbelül száz négyzetmérföld területen. A nép nem homogén összetételű faji szempontból sem, pápua és melanéziai keverék. A később bevándorolt melanéziaiak nem keveredtek egyenletesen az őslakó pápuákkal, hanem társadalmi rétegződés formájában feléjük kerekedtek. Ez és a mai európai invázió az a két történeti esemény, mely mint «sors» elsősorban alakítja az egyének életét. Az egyénben rejlő okok jelentősége azonban kiderül abból, hogy ugyanazokra az eseményekre mennyire különböző módon reagáltak ugyanazon társadalom különböző egyénei. A tétel bizonyítása nem fejtegetés és filozofálás alapján történik, hanem egyszerűen a tények tárgyilagos, pontos elbeszélésével. A tények ezáltal remekbékésült, komolyhangú és mégis érdekes, nem novellisztikus és mégis életképszerű lélektani rajzok a búin nép egyes embereiről és családjairól.

Tomori Viola.

Walter Pahl: *Wetterzonen der Weltpolitik.* Lipcse. 1937. W. Goldmann kiadás. 323 oldal.

Az előszóban a szerző jelzi, hogy bár nem Európáról ír, mégis a mi földrészünk sorsáról van szó, mert a gyarmati és félgymarmati országok már-már készek szembeszállni egy olyan Európával, melyben nincs egyetértés, amely félti birtoklási jogcímeit és görcsösen ragaszkodik ezekhez. Ellenben készek lesznek szövetségre lépni Európával, ha ez politikai egységnek fogja fel önmagát és tétovázás nélkül hozzálát a gyarmati területek újjárendezéséhez.

Az első fejezetben a Földközi tenger mai, valamint elmúlt sztratégiai problémáit tárgyalja — kissé túlrészletesen is. A Földközi tenger vezet át aztán Ázsiába, a közelkeletre. A könyv tehát sztratégia-történeti problémákkal kezdődik. A sztratégia megváltozott, a földközi tengeri szigetek ma mint légiflotta-bázisok jutottak újult jelentőségre, így Rhodos és a Dodekanesos az olaszok, Ciprus az angolok számára. Aztán sorra jönnek a «viharövek»: az új Törökország, Szíria, Irak, Palesztina, Arábia, Irán, Afganisztán, India, Japán . . . Aztán az «Italia musulmana» (!)

majd Afrika egyéb területei és népségei kerülnek sorra. «Afrika az olvasztótégelyben» a címe ennek a szakasznak. A következő, harmadik szakasz a szovjetország expanzióról szól — ez páratlanul érdekes része a könyvnek —, végül a negyedik és utolsó szakaszban Amerika kerül sorra. Itt érezzük, hogy a szerző nem tud átfogó képet adni a jelenségekről, helyesebben azokról az óriási jelenségkomplekszumokról, melyeknek világos, áttekinthető ismertetése valóban rendkívül nehéz feladat. Amerikában nyilván kevésbé otthonos a szerző, itt gyakrabban folyamodik a közirói mesterség felszínességeihez, az üres szólamokhoz, amelyekkel főleg a napisajtóban szokták leplezni a mélyebbre ható tárgyi ismeretek vagy átfogó szempontok hiányát, általában rengeteg a könyvben a tárgyi ismeret. Nem egy vonatkozásban vetődik fel a párhuzam egy angol szerzőnek, Hampden Jacksonnek a legújabb évekről írt világtörténelmével, annyira, hogy igen tanulságos ehhez is visszatérni és a világ «viharöveit» így, két ily különféle szerző megvilágításában tanulmányozni. Érdekes többek közt, hogy az izlárnak mindkét könyvben óriási jelentőség jut. Abban is egyeznek, hogy a nacionalizmust mind a kettő szembeállítja az imperializmussal, nem úgy, mint ahogy nemrég egy magyar művelődéstörténeti könyv szerzője tette, aki az imperializmus problémáját jónak látta egy kalap alá venni a nacionalizmussal és mintegy kézlegyintéssel intézi el azzal, hogy «az imperializmus a nacionalizusból ered». Jackson és Pahl is épp ellenkezőleg ádáz ellenfeleknek fogják fel a kettőt; a nacionalizmus egyre nagyobb erőre kap ma mindenütt — az imperializmus ellenhatásaként. Az európankívüli népek a nacionalizmus fegyverével védekeznek a gyarmati imperializmus ellen. így többek közt Arábia. A világháború alatt egy fantasztá angol, T. E. Lawrence ezredes igyekezett megszervezni az arab nacionalizmust, a szó szoros értelmében fellovallta az arabokat. Igaz, hogy olyan céllal, mely kedvezett az antant érdekeinek, t. i. a török elleni harcra ösztönözte az arabokat. Közben az angolok és franciák 1916-ban titokban megkötötték a hírhedt Sykes-Picot megállapodást Arábia felosztására (tehát az antant-imperializmus érdekében). Érdekes, hogy hasonló módon igyekeztek a németek a világháború alatt Perzsiában szítani a nacionalizmust — az angolok ellen; itt ugyancsak pár merész

férfiú szerepelt, von Niemeyer és Wasmus, akiket a német vezérkar küldött volt ki Perzsiába s akik sikerrel izgatták, lázították a perzsa törzseket az angolok ellen. Wasmusról most már az angolok is a legnagyobb elismeréssel írnak s «német Lawrence»-nek nevezik. A nacionalizmusok aztán egyre jobban ébredtek az egész Keleten: Törökország Kemál alatt, Perzsia Riza Khán, később sah alatt lett önálló, Arábiában Ibn Szaud, Hussein, Feisál (Lawrence protegáltja) lettek a nemzeti (s egyben részben a vallásos) törekvések exponensei, vagy prófétái. Az izlám terjed, hatalmasodik, Japánnal szövetezik; az olaszok főleg az abessziniai hódítás óta keresik barátságát. A négus elnyomta a mohammedánokat; Mussolini s vele együtt az egész olasz adminisztráció, sajtó és rádió tüntetően hangsúlyozza az izlám iránti jóindulatát. Hailé Szelasszié is kereste Ibn Szaud kezét, de eredménytelenül; azt rebesgették ugyan, hogy Arábia e diktátora készül közös arab frontot létrehozni az olaszok ellen, de ez a hír nem bizonyult valónak. Mussolini hálája jeléül nagyobb számú repülőgépet ajándékozott Ibn Szaudnak s e gépek arab pilótáit olasz repülőiskolákban képezte ki. Olasz részről hangoztatják mostanában e kifejezést: «Italia musulmana». Némi ellentétésre, igaz, talált ez a közeledés, ha nem is az olasz uralom alá került területen, hanem Kairóban, ahol az ősi Al Azhar egyetemen, mely a mohammedánság szellemi góciának számít, a rektor, aki mint ilyen az izlám koronázatlan pápája (mindaddig, amíg a kalifátus betöltésre nem kerül), az olasz közeledésekre válaszolva kijelentette, hogy az izlám sem támaszra, sem védnökségre nem tart igényt s hogy annak vezére soha nem lehet más, mint igazhitű muzulmán.

Ami a nacionalizmus és imperializmus kérdését illeti: tény, hogy a kettő közt a határt nem mindig lehet élesen megvonni. Épp az izlám, legalább is Pahl szerint, már egészen imperialista igényekkel kezd fellépni; a japánok közt legújabban hódít a mohammedán vallás, mely megfelel e nép expanziós törekvéseinek s mint vallás hirdeti a harcot, a terjeszkedést. Érdekes, hogy a japánok e legújabb mohammedán vallási mániájának elindítója egy orosz emigráns: egy Abdul Hai nevű turkesztáni mohammedán tudós, aki a bolsevikiek elől Japánba menekült s ott feltűnő eredménnyel indította el az izlám propagandáját;

ma már a japán izlám óriási befolyással, sőt tőkékkel rendelkezik, úgyhogy az említett kairói Al Azhar egyetem égisze alatt alapítanak Tokióban mohammedán egyetemet! Hozzá mindez erősen össze van szövődve a japán gazdasági expanziós törekvésekkel is: Ázsia új erőre kapott nációi szívesen veszik fel s fűzik szorosabbra a gazdasági kapcsolatot Japánnal; Kemál basa alatt a törökök elsőízben rendeznek be japán követséget, japán pamutszövődék létesítését engedélyezik; úgy Törökország, mint Irán hadiflottájukat egészítik ki új, Japánban készült páncélos cirkálókkal; Afganisztánban japán mérnökök, japán hadikonstruktőrök jutnak szerephez. Legérdekesebb Szaúdi-Arábia esete: 1934 októberében japán ügynökök szállnak partra Dzsidá kikötőjében, 1934 november 20-án pedig Kobéban egy mecset alapkövét teszik le . . . Amióta pedig az hírlik, hogy Ibn Szaud alighanem kalifa lesz, feltűnően megnőtt a becsülete Japánban ...

A könyv tele van érdekes fejtegetésekkel a népek új küzdelmeiről. Páratlan érdekes pl. a szovjetország törekvés az északi jeges tengeri hajózás kifejlesztésére. A legújabb technika teszi lehetővé, hogy Szovjetország az Arktisz felé orientálódjék. Óriási erőfeszítéssel, műszaki és emberanyagbefektetéssel igyekeznek rendszeres hajózást létesíteni Szibéria északi partvidékén. A repülőgép a legbecsesebb segítő eszköz e tekintetben. Hidroplánok raja megy felderíteni, a hajóknak hírül adják, merre van kilátás áttörhetni a jégtorlaszokon.

Érdekes az is, amit a könyvből megtudunk az afrikai helyzetről, a feketebőrű emberiség ébredéséről, melyet az amerikai négerék is szítanak. A gyarmati kapitalizmus kikezdte a négert; a vadaktól, akik tán még a pénzt se ismerték, fej adót követeltek, továbbá kunyhóadót, melyet a négernek meg kellett keresnie: így lett bérmunkássá, a gyarmati tőkésrendszer eszközévé; gyökerét vesztette, a városokba, a délafrikai arany- és gyémántbányavidékekre vonult, ahol a kultúra mázát fölvette és — főleg a legutóbbi évek gazdasági világvilágkrisisének hatása alatt — egyre jobban elproletarizálódott. Egyben van egy igen nagy fehér proletariátus is Afrikában: ezeket az elnyomorodott fehéreket, «arme Blanken», «poor white» — a délafrikai Unió kormánya nagyfokú munkanélküliségélezéssel igyekszik megóvni attól,

hogy «négermunkát» kelljen végezniök, ami a fehér faj presztízsének ártana. Mégis már sok helyt összeolvasztja a nyomor a fehér és fekete munkanélkülit; a bolsevista agitáció melegágyai a dél-afrikai munkásnegyedek, a «compound»-ok és «native location»-ek, ahol rendőri felügyelet alatt élnek a bennszülöttek. Nyugatafrikában, ahol erős a néger vagyonos birtokos- és ültetvényes osztály, már egyre gyakrabban látni egy-egy néger nábob szolgálatában fehér inast, sofőrt vagy titkárt. Ezzel szemben a délafrikai Fort Hare-ben van egy néger főiskola, amely az afrikai bolsevizmus főfészke; az intézet egyik tanára, dr. Tengő Javabu, az afrikai kommunisták vezére. A forrongás tehát, mely Afrikában észlelhető, sokban nemzeti és faji alapon áll, másrészt pedig itt-ott nemzetközi és *fajközi* jellegű.

A könyvben rengeteg illusztráció van, nagyszámú, szemléltető, a szöveggel kapcsolatos térkép, továbbá igen jó, éles fénykép-autotípiák: pillanat- és repülőfelvételek a világ legkülönbözőbb vidékeiről és történeiséről, amelyekről a könyv fejezeteiben szó esik.

Ferenczy Valér.

Z s á m b é k i L á s z l ó : *Magyar művelődéstörténeti kis lexikon.* Szeged, 1937. 405 l.

Kulturális szervezetlenségünknek ékesen szóló esetével állunk szemben. Ott, ahol egész szervezetnek kell megmozdulnia, — lexikonról, természete szerint kollektív munkáról lévén szó, — nem történik semmi, míg végre egy ember maga, egy buzgó egyetemi tanársegéd (Szeged) elismerésre méltó szorgalmával vág neki a nagy feladatnak, hogy magyar történeti (nem csak művelődéstörténeti!) lexikon ezer és ezer címszavát összegyűjtse és kitöltse a szerény kereteket. Sietünk kijelenteni, hogy a szerző derekas munkát végzett, s oly 415 lapos művet ad, ami nélkülözhetetlen tanárok, tanárjelöltek, sőt történelmi munkák olvasói számára. Sehohsem lesekedik annyi homályosság,¹ meghatározatlanság, mint történelmi irodalmunkban. Ezek

¹ Ilyen érdekes eset pl. az, hogy a földesúrnak járó *kilencedet* a termés $\frac{1}{9}$ -ének veszik, pedig $\frac{1}{10}$ t. a. kilencedik. Még a Tört. Társ. egyik Széchenyi-kiadványában is téves polémia folyik Sz. ellen, aki ezt «dézsmának» (decima = $\frac{1}{10}$) veszi — helyesen. Legtöbb tan-
könyvünk téves.

a kis lexikonban tisztázódnak. De százával sorolhatnánk fel műszavakat, amiket ma már senki sem ismer,¹ ezeket is könnyű szerrel megtalálhatjuk e kis lexikonban. Szerző szerényen jár el: idézi a műveket, amelyekből adatait veszi (mennyi kerül elő pl. Hóman-Szekfű klasszikus köteteiből), az itt lépten-nyomon szembeötlük. El kell ismernünk, hogy a szerző jól ítéli meg, melyek azok az elsődrendű szakmunkák, melyek forrásául szolgálhattak, habár egyes írókat erősen előtérbe állít.

Más kérdés az, hogy nem *mellőz-e* kiváló műveket! És itt térünk rá arra, ami bennünket érdekel: mi eme lexikon *társadalomtörténeti* értéke? E téren gyakori aggodalmaink vannak. Vegyük pl. a «serviens» kérdését, amely a középkori társadalomfejlődésre rendkívül jellemző. Erre nézve klasszikus tanulmányunk van Szekfű Gyulától, s azóta is sokan írtak róla (Váczy stb.). Ez itt egy *vertikális fokozatnak*, rangnak van feltüntetve, holott egy várhoz való sajátos *viszony*-ról van szó, a rang csak a viszonynak *lehet* (később) a következménye. Az olvasó zavarban van, s ha elolvassa, zavara megmarad. Ha többféle felfogás van, a szerző jól tette volna, ha a különböző felfogásokat gyakrabban egymás mellé állítja. (Ítéljen aztán az olvasó, ha tud.) Mindjárt ott van a *servitor*: ez jól van (Hóman-Szekfű alapján) meghatározva, de nem is gondol rá az olvasó, hogy minő szoros a fogalmi összefüggés *serviens* és *servitor* közt! Jó lett volna a «szolgáló atyafiai» címszót is felvenni. Példa a téves idézésre: «kézművesség»; ennek «nevezzük a közösség egyes tagjainak azon tevékenységét, hogy a termeléssel felhagynak s csak a mások termelte nyersanyagot dolgozzák fel természetben való ellenszolgáltatás (?) fejében megbízóik számára». Megnézzük (a homályt eloszlatandó) a forrását (Magy. népr. I. 304.), itt Bátky cikkében a «Mesterkedés» fejezet van, s ebben nem egy meghatározás foglaltatik, hanem fejlődési *sorrend*: házimunka, háziipar, kézművesség, iparos mesterség. Itt kár volt az összefüggésből kiszakítani valamit, «kiidézni», mert mást nyerünk, nem meghatározást. Néhol az utalás vezet vak vágányra, pl. *nemzettörténelem* utal (v. ö.) országtörténelemre, ez a szó megvan, de (csak) utal a *táj-történelemre*, — ez utóbbi meg nincs

¹ Ki tudja pl. mi a «metélt ruha», avagy: a nyelvfogás, nyaraló, falu-botja, avagy a «fodor», mely ma mást jelent.

meg a könyvben. Néhol egy verbalizmus vezet tévútra, pl a *tanya* először mint *szó* (halászhely: 1193 óta) szerepel, oklevél-szótárhoz méltó módon, aztán a mai *település faj.* Ugyanígy a «Partium»: először a közismert, Erdélyhez kapcsolódott *területről* van szó, aztán pedig «ez megvan» zavartkeltő bevezetéssel) mint *szó* szerepel más területre vonatkozólag stb. A kilenced szó nincs meg, ugyanez latinul (noná) megvan. Némely jellemző szó (renegát) hiányzik. Ne vegyük nagyon zokon hiszen első kísérlet ez: sok-sok egyenetlenség, zavar bizony akad. Mégsem mondjuk, hogy a szerző nem végzett elismerésre méltó munkát. Stílusa: világos. Derék vállalkozása haszonnal járt. Rövid «kis» lexikonában már a kicsinyesség, a tömörség és könnyen kezelhetőség értékes és hisszük, el is fog terjedni szélesebb körökben, és ez hasznos lesz; gondoljunk arra, mit tud a nagyközönség pl. a földterhermentesítésről? Sokszor a kevés óriási a semmihez képest. Last not least, nem hagyhatjuk szó nélkül: végre is kollektív munkaszervezet kell e célra feltétlenül, lexikon nem egyes ember feladata, hanem történelmi társulatoké. Ideje, hogy komoly formában merüljön fel ez a lexikális feladat.

k—n.

Loczka Alajos: *A művelődés útja Amerikában.* Az iskolarendszer vizsgálata. Budapest, 1937. 340 lap.

A könyv főcíme annyiban jogosult, amennyiben a kultúra fogalmát le lehet szűkíteni legfőbb szervezeti egységeik, az oktatás-ügyi-nevelésügyi intézményekig. A szerző ugyanis csak ezekről kíván számot adni. Ezt azonban oly teljességre törekvéssel teszi s annyira vigyáz az iskolák kultúrfenntartó és terjesztő (sőt fejlesztő) funkciójának kidomborítására, hogy a fenti cím a munka egyoldalúsága mellett is értelmet nyer. Segíti ebben a szerzőt az amerikai szellem világos ismerete s éber érzéke a demokratikus amerikai élet értékeinek meglátására. Európai normarendjét azonban nem dobja áldozatul a friss, újításra törekvő és a jövőnek dolgozó amerikai ideálokért. Különösen az újvilág iskoláinak tarkaságát, a centrális és egyöntetű iskolapolitika hiányát rójja fel s a sokszor laikus helyi tényezők túlerős befolyását. A munkát általában jellemzi a szerző erős kritikai készsége.

Az összkép, amely könyvében az Unió iskolaügyéről kialakul, mégis kedvező. Különösen a tanulás vágyának őszinteségét irigyeljük, azt, hogy ott nem a diplomaimádat rabjai töltik meg a közép- és felsőiskolákat. Bár ilyen irányú bajok már ott is jelentkeznek (183. oldal stb.). A közép- és főiskolákra özönlés gátjául már Amerika is szelektálni törekszik, a megfelelő mód azonban még nem alakult ki. (205. l.).

Közről érdekel minket a szociológia térfoglalása az iskolában. E téren az Unió iskolái előljárnak. A középiskolában a földrajz, a történelem társadalmi tudományok gyanánt szerepel s a polgárrá nevelés a célkitűzés középpontjában áll. Betetőzése: «az amerikai demokrácia problémái» c. tantárgy. A főiskolákon is mind nagyobb súly esik a társadalmi ismeretek közlésére.

Érdekesen számol be a szerző az utolsó évekről, a gazdasági válság hatásáról. A takarékoság kényszere előtérbe hozta az eddig szinte teljesen hiányzó állami iskolákat. Ezzel a tervszerűség és a szakértelem szerepe növekszik, az ellenőrzés és a szelekció mindinkább teret nyer. Egy híres newyorki tanár, Kilpatrick a változott társadalmi viszonyoknak megfelelően revideálni kívánja a az iskolai nevelés célkitűzését. Nem a tanítási anyag elsajátítása, hanem a fokozatosan növekvő és önállósuló önrányítás útján érhető el az igazi pedagógiai cél, az egyén sajátos szükségleteinek tudatos kielégítésére való alkalmassá tévés.

Kényes kérdés ma Amerikában a kommunizmus tanításának problémája. Egyesek szerint a kommunizmus pártatlan ismertetése elől nem lehet és nem szabad kitérni. A hivatalos álláspont azonban ezt is mellőzni kívánja. Sz. Gy.

Dr. Drucker György: *A külpolitikai közvélemény kialakítása.* Budapest, 1937. A Magyar Külügyi Társaság kiadása. 74 oldal.

A világháborút lezáró béketárgyalások sok azonnali megoldást kívánó kérdést vetettek fel. Megoldásuk a még jobbára tisztázatlan törekvések és hiányos helyzetismeret miatt csak kétes sikerrel történhetett. Az igazságtalan békék, a mérhetetlen károkat okozó háborúk lehetőségének csökkentésére irányuló vágy, végül pedig a technika ugrásszerű fejlődése, mely

a földgolyót az eddigi századrészére zsugorította össze, arra utaltak, hogy az emberi egymásra-utaltság formát kereső érzését a gyakorlatban is használható szervezetekben, intézményekben kellene realizálni.

A szerző igen tömör, kimerítő és jól használható összeállítást írt a magyar közönség rendelkezésére azoknak az intézményeknek a szervezetéről és működéséről, melyek jelenleg a nemzetközi együttműködést munkálják vagy valamely vonatkozásban a nemzetközi helyzet tisztázásához és a felmerülő kérdések esetenkénti megvilágításához hozzájárulnak. Munkája vezető helyen tárgyalja az utódállamok külpolitikai intézményeit, majd a minket legközelebről érdeklő német és olasz külpolitikai intézeteket, adatokat tartalmaz az öt világországban szétszórt hasonló célú intézményekről, különös gonddal ismertetve az angol királyi külügyi intézetet, mely legjelentékenyebb a hasonló célú intézetek között. Az adatbeszerző és felvilágosító munkát a nemzetközi kérdések nyílt és becsületes megvitatásának ezt az előfeltételét csak egy ily célra alakult szerv valószínűsítheti meg. Fontos érdeke ez a kis nemzeteknek is. Különösen fontos volna ez nálunk, magyaroknál, mert váratlanul beköszöntött külpolitikai különállásunk egész társadalmunkat új helyzet elé állította. A szerző szerint a magyarság, bár nagy politikai érzékkel rendelkezik, a külpolitika és a nemzetközi kérdések iránt — amióta az erdélyi fejedelemség megszűnt és a diplomácia irányítása szinte kizárólag a dinasztia kezébe volt letéve — érzékét csaknem teljesen elvesztette. Pedig minden nemzetnek tisztában kell lennie szomszédai és saját erejével, ismernie kell a számottevő törekvéseket s a rendelkezésükre álló eszközöket, tisztán kell látnia a nemzeti célok értékét és azt az áldozatot, amit ezek megérdemelnek. Másrészt a nemzetek közelebb kerülnek egymáshoz, ha az együttműködés lehetőségeit feltárjuk és rámutatunk a megvalósítás útjára.

A mi külpolitikai közvélemény kialakítására alkalmas intézményeink inkább csak keretintézmények. Kifejlesztésükhöz nem kisebb érdek fűződik, mint helyes és erőteljes külpolitikai közvélemény kialakítása, a valóság szilárd, elfogulatlan és előítélés nélküli talaján nyugvó tájékozódás és állásfoglalás feltételeinek megteremtése.

Pongrácz Elemér.

Trócsányi Zoltán: *Kirándulás a magyar múltba.* Budapest, 1937. M. Kir. Egyetemi Nyomda kiadása. 411 lap.

Az életrajz-regények mellett a történelmi érdeklődés hullámát mutatja a régi anekdoták, emlékek, feljegyzések népszerűsége. Nálunk Trócsányi Zoltán a legnagyobb mestere ennek a kultúrhistoriái műfajnak. S minthogy egyben rendkívül kellemes csevegő és könnyűtollú, művészi erejű író is, könyvei jó szolgálatot tesznek a széleskörű olvasóközönség történelmi érzékre nevelésének, ő nem a híres emberek vagy a nagy események emlékeit kutatja, hanem a mindennapi életét, ezért akadunk benne sokszor olyan életszínekre és szólásokra, amelyek igen segítenek a letűnt századok társadalmának elképzelésében. A szerző maga is tisztában van a magukban jelentéktelen kis adalékok ilyen értékével s nem jegyszer rá is mutat erre. Ez a könyv is gazdag ilyenféle apróságokban. Különösen a könyv első ciklusa (Régi magyar élet). A többiben is sok társadalomtörténelmi mozaikot találunk. Ebben a munkájában szerzőnk nem egyszer elidőzik egy-egy kor jellemző vonás tárgyalásánál s bár ezt a könnyed és szórakoztató csevegő módjára teszi is, a komoly társadalomvizsgáló számára is akad mondanivalója. Y.

Bosnyák Zoltán: *Magyarország elzsidósodása.* Budapest, 1936. 160. l.

Nem tudományos munka, mégis érdekel, mert a címben jelzett jelenségnek eddig legteljesebb statisztikai összefoglalása és adattára. Sietünk hozzátenni, hogy a várákozást nem fogja kielégíteni sem rendszeresség, sem teljesség tekintetében. Ami azonban a munka legnagyobb gyengéje, hiányzik a szerző szociológiai látása, ami nélkül ez a világszerte napirenden levő és végtelenül komplex asszimilációs, vagy ha úgy tetszik, szimbiózis-probléma komolyan nem tárgyalható. Propaganda munkának túlszáraz és tárgyilagos, tudományos munkának sekélyes és komolytalan. Nem elég összegyűjteni bizonyos, még oly «magáért beszélő» adathalmazt. A munka értéke ott kezdődik, ha a szerző tud mérlegelni és a sok adatból úgy tud válogatni, hogy azok reális társadalomrajz, élő és igaz életfolyamat-jelenítés szerves részeivé válnak. Erre a szerző kísérletet sem tett, pedig a célkitűzés érdemlegessége ettől függött. P. P.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

SOCIOLOGICAL REVIEW 1937 április.

Leopold von Wiese: *The social, spiritual and cultural elements of the interhuman life.* (Társadalmi, szellemi és művelődési elemek az emberek közötti életben.)

A szociológia feladata: kimutatni a szociális elemeket az emberi életben. A «szociális»-nak azonban sok mellékes tartalma van; alapjelentése egyszerűen ez: emberek közti (interhuman) minden vonatkozásban, de csak mint *tény* és nem mint *szabály*. A szociálist nem szabad azonosítani más kategóriákkal, sem más kategóriákból származtatni s a szociológia sem azonos sok rokontudománnyal (biológia, szociális pszichológia, fiziopszichológia, etika, politika, stb.), még akkor sem, ha határvonalaiak nagyon elmosódni látszanak.

Téves a «szociálist» az emberek közti szellemi viszonynak fogni fel. A szociálisban sok a szellemi elem, de még több a nem-szellemi; szociális és szellemi sokszor ellentétes is.

A spirituálisnak azonosítása a szociálissal kettőt jelenthet a szerint, hogy különbséget teszünk-e szellem és lélek közt, vagy nem.

Nem lehet azonos a szociális a spirituálissal, ha ez utóbbinak az «intellektuális» jelentést adjuk. Érzések, ösztönök éppen úgy elemei a szociálisnak, mint az értelem, sőt erősebbek is a gondolkodásnál. Nem azonos a kettő akkor sem, ha a spirituálison nem az ember belső életéhez tartozó szubjektív erőt, hanem isteni erőt, objektív szellemet értünk. Ez esetben a társadalom megismerése egyenlő az istenség megismerésével. Ilyen azonosítás mellett a társadalom vizsgálata a szociálfilozófia és vallásos etika tárgya lehetne, nem pedig a realiztikus szociológiáé, mely a mindennapi életre vonatkozik és érzéki megfigyelésen alapul.

E teljesen spiritualisztikus felfogás figyelmen kívül hagyja az interhuman szférá természeteti tényeit.

De nem azonosítható a szociális a spirituálissal akkor sem, ha ez utóbbi a «pszichikai» jelentést kapja. Nem pedig azért, mert a szociális nemcsak pszichikai elemeket foglal magában, hanem nem-pszichikai elemeket is, minden erőt és tényezőt, ami közeledést vagy távolodást idéz elő emberek között. A pszichológia tárgya a belső történések, külsők csak annyiban, amennyiben megvilágítják e kérdést: Mi a lélek? A szociológia az emberek közti történések területét vizsgálja; a szociális tények pedig nem a lélek belső életében végbemenő történések. Igaz, hogy pszichikai erők fő okozó tényezők e történésekben, de nem egyedül álló tényezők. A szociológus kérdése: mi történik az embernek emberhez való viszonyában?

Tévedés a szociálisnak azonosítása a «kulturálissal» is. Mivel a társadalmat a kultúra emelőjének tartják, azt hiszik, hogy a társadalom vizsgálata nem egyéb, mint a kultúra tanulmányozása. A kultúra tudománya azonban a társadalmi élet produktumaival foglalkozik, a szociológiának pedig a produkáló a tárgya. Másrészt az előbbi értékek eszméiből indul ki, a szociológusnak azonban sohasem szabad a tények közül értékek előre elgondolt rendje szerint választania.

A szociológia tárgya az ember mint «socius» és az emberek és emberi közösségek egymásra hatásával foglalkozik. A szociális elemek vizsgálatának útja az interhuman életben előforduló esetek fő típusainak megfigyelése és a (legváltozatosabb elemekből adódó) ható erők elemzése. Az viszont igaz, hogy magának a szociálisnak vizsgálata csak a legteljesebb elvonás után lenne lehetséges. Ez merőben formális szociológiához vezet, de egyúttal kérdésessé is teszi e módszer termékenységét. Azonban nem is az a főcél, hogy egy formális szociológia (melynek Sombart szerint nincs is tárgya) kategóriáiba rendezzük a szociális szféra tényeit, hiszen ezeket nem is lehet elszigetelni. De mivel a különböző szférák összezavarása nemcsak a tudomány, hanem a gyakorlat szempontjából is veszélyes, igen fontos annak belátása, hogy a szociális szféra különbözik a spirituális, pszichikus és kulturális szférától.

U. Ott.

C. B o u g l é: *Social differentiation and assimilation.*
(Társadalmi elkülönülés és hasonulás.)

Az erkölcsi racionalizmus (a jogegyenlőség elismerése, közös értékrendszer elfogadása, alkalmazkodás, nemzeteken belül demokrácia, nemzeteken kívül internacionalizmus) jövője attól függ, hogy a társadalmi elkülönülés vagy a hasonulás hódít-e nagyobb teret.

Herbert Spencer szerint az elkülönülés a természet törvénye és az emberi haladásnak feltétele. Az egyetemes elkülönülést és versenyt hirdető evolucionista filozófiával szemben állnak a francia gondolkodók (Tarde, Lalande, Cournot). Szerintük a haladást nem a verseny magyarázza, hanem az együttélés, az egyetemes ismétlődés és utánzás. Másrészt az erők egymásra hatásukban kiegyenlítődnek; s így van ez a társadalmi rendben is. Durkheim szerint ugyan a munkamegosztás miatt egymástól különálló szervezetek alakulnak a társadalomban, azonban ez csak a tevékenységek specializálását jelenti, nem pedig pl. osztályokra tagozottságot.

Bizonyos biológiai tények figyelembe veendők a kérdés szempontjából. A fajok valóban különböznek. De Gobineau és Chamberlain elmélete (Vannak kiváltságos fajok; kevert fajok nehezebben teremtenek magasabb civilizációt; a fajtisztaságtól függ a nemzet egészsége) túlzás. A magasabb kultúra monopóliumát egy faj sem igényelheti erőszakkal, a legkülönbözőbb fajok juttattak értékeket a civilizációnak.

Igaz, hogy külön etnikus típusok alakulnak. De különbséget kell tenni biológiai és történelmi fajok közt; fajhoz tartozó vonások ugyanis nemcsak fizikai öröklés útján szállnak nemzedékről-nemzedékre (a hagyomány nincs a szervezetbe inkarnálódva!).

Bizonyos, hogy a nemzetekben megvan a tendencia az elkülönülésre, de az is biztos, hogy a nemzeti kultúrák fölött szélesebb területű kultúrák fejlődnek. (E kérdés vizsgálata a nemzetközi szociológia egyik legfontosabb feladata.)

Az osztálykorlátok sem olyan magasak, hogy áthidalhatatlanok lennének. A társadalmi rétegek állandó mozgásban vannak, van társadalmi hajszálcsovesség (Dumont). A tömegek

életszínvonala és műveltsége nyugaton emelkedik. A különböző osztályokhoz tartozó egyedeknek vannak közös érintkezési felületei (vallás, politika, sport stb.). És e társadalmi bonyolódottság egyik fő akadályja az elkülönülés erősödésének.

Ugy látszik, mintha egyéneknek elkülönülése egyéntől növekedőben volna (Simmel). Ez azonban már az egyéniség fejlődésének kérdése. Bizonyos, hogy a hasonulás nem az egyetlen ható erő az emberiség életében. Van igazság abban, hogy, akik hasonlítanak, azok egyesülnek, de abban is, hogy, akik különböznek, kiegészítik egymást.

A hasonlóság egy minimumára szükség van, hogy az emberek egy egységhez tartozónak tartsák és érezzék magukat. A hasonulásban uralkodó szerepe van az utánzásnak, de feltételez tendenciákat és meghatározott képességeket az utánzó egyénben. Nem csekély szerepet kap benne a társadalmi kényszer is; sokszor ennek van a legtöbb ereje.

A hasonulás ereje nemcsak kis körben érvényesül; a nemzeti kultúrák felett szupranacionális tények vannak, melyektől egy nemzet sem függetlenítheti magát. (Anglia sziget, mégsem szigetelődhetett el a reneszánsztól, reformációtól, stb.)

A hasonulásnak sok faja és foka van. A gyarmatosításokban sok példa van erre; minden ellenállás ellenére is érvényesül s előbb vagy utóbb elér a lélekig.

De határa is van a hasonulásnak. A nemzeti érzés erején megtörhet (európai nemzeti kisebbségek). A bevándorlók is hasonulnak, de ha sűrűségük elér egy fokot, az összeolvadás egyre lassúbb lesz (olasz bevándorlás Franciaországba).¹

A szerző elismeri, hogy sok kutatásra van még szükség az elkülönülés és hasonulás viszonylagos előnyeinek megállapítása céljából. De abból, hogy egyre több érték válik nemzetközivé és hogy a közös civilizáció köre egyre bővül, arra következtet derűs látással, hogy a jövő boldogsága az erkölcsi racionalizmusban van.

¹ Franciaországban a legutóbbi népszámlálás szerint félmillió bevándorolt kért honosságot; ennek fele olasz.

U. ott. 1937 júl.

Kingsley Davis: *Reproductive institutions and pressure for population.* (A család és a népesítés kényszerintézkedései.)

A születések számának emelésére irányuló törekvések egyidősek az ipari-városias társadalmi rend alakulásával. A modern államok azonban, amikor meg akarják akadályozni a szaporodás visszaesését, öntudatlanul ennek régi intézményei számára készítik elő a hanyatlás útját. A születések számának esése annak az ellentétnek eredménye, mely a család és a modern társadalom intézményei között egyre jobban mélyül.

Az ellentét oka egyesek szerint az, hogy a gyors fejlődésben a család elmarad; de eljön az idő, amikor a család is alkalmazkodik az új helyzethez. A szerző szerint azonban a családnak a múlttól örökölt formája alapján teljesen összeegyeztethetetlen a mai társadalommal, ezért nem is érheti utói soha.

A család elmaradottsága abban mutatkozik, hogy tevékenységeinek nagy része külső intézményekre tevődött át; s ezeket nem is kell visszaadni a családnak, mert más intézmények hatékonyabban végzik, úgy hogy a család nem tehet mást, mint alkalmazkodik. Ez az elmélet azonban nem számol az alkat és a működés szükségképi összefüggésével: nem maradhat meg egy intézmény, ha felhagy hivatásszerű tevékenységeivel.

A család átalakulásánál nem a lassúság vagy gyorsaság kérdése a döntő, hanem az irányé. A családnak vannak vonásai, melyek sohasem változhatnak a hasznosság elve alapján; ezek azok az irracionális, misztikus, dogmatikus elemek, melyek a családi formát védik. Ennél a pontnál a család nem változhatik, csak megszűnhetik. Úgy látszik az európai civilizáció iránya ez utóbbi felé vezet.

A család legfőbb vonásai: biológiai jellege és végzett szociális feladatainak megfelelően szövedékes volta. E két fő vonáson alapuló minden más tulajdonsága színeződhetik, változhatik (környezet stb. hatása alatt), de lényegében meg nem változtatható.

A kezdetleges kultúra a rokoni csoportot minden szociális viszonylatra egységbe igyekszik fogni. Ilyen a falusi, hagyó-

mányokon épült, kevésbé mozgó társadalom, melybe nem illik bele az, aki nem nevel gyermeket.

A város a család meghitt kapcsolatai helyett a racionalizált, személytelen szövetkezéseket adja; az industrializmus lerombolja az otthonon belüli tevékenységek rendszerét; a társadalmi mozgás az egyenlő lehetőség elvével a helyzet-öröklés megsemmisítésére tör. Az egyén motivációi itt már kívül állnak a családon, a házasság inkább csak a nemi kielégülés eszköze lesz, függetlenül a szociális feladatoktól. Tekintély és megbecsülés nem a szaporodóknak jár ki, hanem a gyermekteleneknek.

A népesedési politika intézkedései nem lehetnek eredményesek, mert nem hatnak le az alapokig. A modern államok megkísérlik megmenteni a családot, de ugyanakkor fenntartják ipari, városias társadalmi berendezésüket. Lényeges változtatás két irányban gondolható el: 1. a falusi, állandó formájú társadalom feltámasztása, 2. a család helyettesítése más intézménnyel. Az első megvalósulhat az európai civilizáció elpusztulásával, amikor új, egyszerűbb, családi szervezetű népek foglalják el a régiek helyét. Tudatosan azonban ez épügy nem alkalmazható, mint a második lehetőség. Ez utóbbival Oroszország foglalkozni látszott, a jelen azonban ott is a családhöz vezet vissza.

Általában négy irányban történik intézkedés a népesedés érdekében.

1. Az *antiurbanizmus* egy a földben gyökerező parasztságot akar teremteni. Eddig csak Németországban történtek komoly lépések. De nehéz lesz fenntartása a kettős szociális berendezkedés miatt (ruralizmus és urbanizmus).

2. Az *erkölcsi irányítás* a nemzeti érzés, a vallás előírása és a társadalmi jólét nevében hivatkozik a kötelességekre. Eredményt érhet el, ha ébren tartja a család intézménye és a modern társadalom közti ellentét tudatát. Ugyanakkor azonban nem száll szembe élesen az új helyzettel, sőt a családi bérek hangoztatásával alkalmazkodik hozzá.

3. *Törvények* tiltják az abortust, a fogamzást gátló eszközök terjesztését. Ez az eszköz magában véve nem elegendő. Nincs törvény ugyanis, mely megakadályozhatná a nemi érintkezésnek a fogamzást eszközök nélkül is kizáró formáit.

4. *Pénzügyi intézkedések* anyagilag akarják kárpótolni a szülőket. Ezek is csak úgy vezethetnek eredményre, ha a szülőkből egyébként is él a vágy a gyermek után, másrészt ha a pénzszolgáltatás arányos. Egyetlen állam sem lesz soha abban a helyzetben, hogy legalább a gyermekekre fordított készpénzkiadásokat megtérítse. (*Dublin* és *Lotka* számításai szerint egy, évi 2500 dolláros jövedelmű családnak egy gyermekre 18 év alatt 9180—10.485 dollárig terjed a készpénzkiadása.) De ha tudna fizetni, annak ez lenne logikus következménye: sok család (különösen a legalsó rétegekben) könnyű kereseti forrásnak tartaná a szaporodást; az állam kénytelen lenne ellenőrzést gyakorolni; ez magával hozná az apák és anyák alkalmasságának figyelését, gyermekek gondozását. A családi tevékenységek széthullanának, az emberek specializálódnának egymásra-másikra; apának, anyának lenni fizetési foglalkozássá válnék. Mennyiség és nemzeti eugenika szempontjából hathatós rendszer lenne ez. Fantasztikusnak főként azért látszik, mert hozzászoktunk a szaporodásnak családi formájához. De az államilag segélyezett szaporodás logikusan csak ide vezethetne.

Janson Vilmos.

EUROPAISCHE REVUE. 1937. November.

Herbert von Borch: *Wandlungen des Gentleman* (A «gentleman pályája»).

A gentleman a mai társadalomnak osztálykülönbség nélküli és nemzetközi ideálja. A szó, mint forma messzire elvezet a múltba és ha az útját követjük, eljutunk a rendi ideálok világába, amelyek a rendiség felbomlásával általános életideálokká váltak.

Az angol gentleman közvetlen elődje a nemes, a nobleman. A lovagi erényeket ettől vette át. Az 1688-i forradalom után a vezetést a nemesség kerítette a hatalmába és ezóta az ideál politikai tartalmat is nyert. Azonkívül ebből a két összetevőből ered a gentleman-ideálnak még egy fontos vonása: az uralomvágy, a hatalmi igény. A 19. század elején a neo-humanizmusból és a puritanizmusból is vett fel magába elemeket. Előbbiből a klasszikus műveltséget, amely a gentleman-nevelésnek elen-

gedhetetlen kelléke lett, az utóbbiból pedig főleg azzal kapcsolatosan, hogy 1932 óta a polgárság is helyet kapott a politikai életben. A gentleman-ideál a nemesség és polgárság közti ellentétnél erősebbnek bizonyult: felszívta a polgár-ideál értékes elemeit, annak vitalitását és kereskedői szellemét. Az asszimiláció melléktermékeként megszületett a sznob: a más társadalmi osztályba törekvő, de abban még helyét nem találó típusa. A 19. század első felében a sznob még a gentleman ellenlábasa, paródiája, de később ettől függetlenedik és társadalmi torz-alakká fejlődik.

Thackeray 1846-ból származó meghatározása szerint a gentleman tiszteletreméltó, bátor, nemeslelkű, vitéz, okos, jó fiú, hű férj, gondos apa, feddhetlen életű, adósságát kifizeti, fejlett ízlésű, és elegáns, előkelő gondolkodású. A szerző szerint ez már a modern gentleman-ideál. De hogy mennyire nem az, bizonyítja Sir Maurice Amos, londoni egyetemi tanárnak a közelmúltban megjelent könyvéből vett idézete, amely a mai gentleman-ideál típusának felel meg és amelyben már a lovagi vonások teljesen hiányzanak.

A legutolsó évtized a gentleman-ideált a birodalmi érdekek szolgálatába állítja. Az új alkotmányban az angol korona a birodalom szimbóluma és a birodalom alkotmányos középpontja a király; neki esküsznek hűséget a birodalom államai. A király pedig egyúttal a birodalom első gentlemanje. A gentleman-ideál ily módon összekötő kapocs a hatalmas birodalom távoleső államai közt.

A szó, a forma évszázadokon keresztül változatlan marad, de a fogalom tartalma olykor évtizedenkint változik. Különösen ebben az esetben, amikor ideál-fogalomról van szó. *i. Sz. I.*

ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI KÖZLÖNY, 1937. Szeptember.

Zibolen Endre: *A középiskolai szelekció és a társadalom.*

A középiskola érzi, hogy szelekciós munkáját fontos nemzeti érdek követeli, mert a középiskolát végzetek mind a vezetőrétegben kívánnak elhelyezkedni, pedig ez már is túlfejtett. Az

iskola belső értékelése alapján kíván szelektálni: tehetség és szorgalom alapján. A társadalom azonban kétségbevonja ennek helyességét s mindenáron bizonyítványt követel. Egyesek a középiskolai végzettséget társadalmi helyzetük tartozékának tekintik, mások e révén társadalmi emelkedést akarnak kicsikarni, «úri pályára» lépni. Ilyen társadalmi felfogás mellett a szakiskola sem hoz megoldást, mert onnan is hivatali pályára fognak menni. A középiskolák komoly szelektációs funkciójának első feltétele, hogy megszűnjenek az úri pályákkal járó nagy előnyök. Amíg ez be nem következik, csak az értelmiségi pályák felé vezető utak épülnek ki, ellenben azok, amelyek a középosztálynak nem intellektuális pályákra való gyermekeit elvezetnék, teljesen hiányozni fognak. Ma a középosztályba menekül mindenki, aki a szociális nyomás alól menekülni tud. Egyik végzetes következménye ennek az, hogy az alsó rétegek teljesen elveszítik értékes elemeiket.

Az élet rácsfol néha az iskolára, de az esetek túlnyomó részében ez mégis jól szelektál. Tehát nem ezt kell akadályozni, hanem a később nyíló tehetség számára kell megnyitni az érvényesülés útját. A középiskola tanítási anyagában nem lát a társadalom állandó értéket s nem engedi, hogy tiszta nevelői szempontok érvényesülhessenek. Közérdekű nemzeti értéktermelést csak akkor várhatunk a középiskolától, ha minden pálya társadalmi megbecsülésben részesül, ha az oktatás-nevelésügy elegendő önállóságot nyer, ha az osztálylétszám 35—40-re szoríttatik le (esetleg az első osztályban próbaidővel) s a «kevesebbet, de jól» elve érvényesül s ha a nem középiskolába való ügyességi tárgyak nem vonják el a tanulók idejét és figyelmét a valóban gimnáziumba való munkától.

S. G.

A TÁRSULAT ÉLETE.

Szeptemberi választmányi ülésünk.

Társulatunk választmánya szeptember 28-án az 1937. évi rendes közgyűlés előkészítésére ülést tartott. *Dr. Heller Farkas* elnök bejelentette, hogy egyrészt egyetemi tanszékének ellátása, másrészt a Közgazdasági Társaság részéről való igénybevétele olyan mértékű elfoglaltságot jelent, hogy tudományos munkája mellett lehetetlenné teszi számára a Magyar Társadalomtudományi Társulat elnöki tisztének további vállalását. Fájó szívvel és őszinte sajnálattal hagyja el a társulat vezetőhelyét, amelyet 1933 óta tölt be. Kéri a választmányt, hogy az októberi tisztújító közgyűlésen *dr. Dékány István* ügyvezető elnököt, a magyar szociológiai irodalom legelső művelőjét hozza az elnöki szék betöltésénél javaslatba. A választmány mély sajnálattal vette tudomásul a társulat elnökének elhatározását, majd beható eszmecsere után határozott a közgyűlés ideje és tárgysorozata tekintetében s megejtette a jelöléseket.

Közgyűlés.

Október hó 17-én, vasárnap délelőtt tartotta társulatunk 1937. évi rendes közgyűlését a Magyar Tudományos Akadémia helyiségében. A távollevő elnök helyett a közgyűlést *dr. Dékány István* ügyvezető elnök nyitotta meg. A megjelentek üdvözlése után bemutatta: *A szociológus felelőssége* c. tanulmányát, amelyet folyóiratunk élén talál az olvasó. Az előadást nagy tetszéssel fogadta a közgyűlés közönsége.

Ezután *dr. Szombatfalvy György* főtitkár adta elő jelentését a következőkben:

Tisztelt Közgyűlés!

Ebben a teremben, hol a magyar társadalomtudományi gondolkodás atyjának, Széchenyi Istvánnak szelleme kell, hogy

éljen, nem szabad sok szót vesztegetnem arra, hogy milyen alapvetően fontos a nemzet, közelebbről a magyarság számára a helyes önismeret. Széchenyi ezt így mondotta:

«Az önismeret és a körülményismeret minden javulás és javíthatás legsarkalatosabb alapja». — Mi, tisztelt Közgyűlés, abban látjuk a szociológia művelésének értékét, hogy a magyarság önismeretét és körülményismeretét szolgálja. Öncélú, nemzetközi térben, tehát mondhatni légüres térben művelt szociológia lehet szép elmejáték, de a haszna nagyon is kétséges. A tudománynak az életet kell szolgálnia. A mi társadalomtudományi munkánknak a magyar életet, mégpedig azzal, hogy önismerettel, vagyis a magyar társadalom ismeretével tölti el társadalmunk vezetőit, hogy ezzel a magyar viszonyok javításában, a magyarság erősítésében működjék közre. Szolgálnia kell a magyar sebek orvoslását. Mi jól tudjuk, hogy nem vagyunk orvosok oly értelemben, hogy magunk kívánnók az orvoslás munkáját végezni. Mi anatómusai és biológusai kívánunk lenni az orvosoknak, vagyis azoknak, akik a társadalom életét hivatásszerűen irányítják: a politikusoknak, közigazgatási, bírói és nevelői funkcionáriusoknak. Ezek társadalomlátását, társadalomismeretét kívánjuk erősíteni. Mi a társas összefüggéseket szeretjük megvilágítani, a társadalmi erők és szervek életműködéseit vizsgálni, tehát szükségképpen látjuk a körtüneteket, a működési zavarokat, a sebeket. De tárgyilagosak kívánunk maradni és elítélünk minden radikalizmust, mert tudjuk, hogy baltával nem szabad operálni.

Az önismeret szolgálatának parancsa azonban őszinteségre kötelez bennünket. Tudjuk, hogy a magyarságnak nem szabad vakon követnie a külföldön végbemenő társadalomátalakító kísérleteket, de azt is tudjuk, hogy a maga módján, a maga lehetőségei között mindent el kell követnie népünk megerősítésére. Ennek azonban sok külső és még több belső akadályja van. A belsők között első helyen áll a hatalom birtokában levő osztály önzése és erőtlen fajszeretete. Egész zordonságában értjük és meg akarjuk szívlelni Széchenyi megdöbbentő szavait: «A magyarnak mindenkori s most is legnagyobb ellensége — a magyar». Ugyanő mondta, hogy «önámítás vezet a mohácsi vészre» s az ő szavai: «Hazát nem alkot föld, hanem élő ember».

Mi látjuk a veszedelmeket, amelyek még Trianon után is leselkednek a magyarra, s azt is, hogy elkerülése mennyire attól függ, megszívleljük-e Széchenyi fent idézett szavait. Mi nem tudjuk azt mondani az önámítókkal, hogy itt minden rendben van, hogy a magyar középosztály és felsőréteg szociális érzése kielégítő és hogy ezt kétségbevonni bűn. Mi inkább Széchenyivel azt valljuk, hogy: «Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében». És lassan ölő mérget látunk bajaink elkendőzésében és a bölcsesség hiányát, mert abban is Széchenyinek van igaza, hogy: «A gyorsan ölő mérget a legostobább is kerüli, a lassan ölőt csak a bölcs». Azt szeretnők, ha megfontoltan, de szüntelenül, mérséklettel, de pártatlanul dolgozhatnánk azon, hogy több igazsággal, hibátlanabb ember-téggel, több szeretettel, faj szeretettel és előrelátó bölcsességgel selítődne a magyar élet. Az igazságosabb társadalom a mi eszményünk és az igazságot felismerő ember. Mert megint Széchenyit idézve: «Minden ember szereti az igazságot, de a becsületen csak magának, a becsületellenben minden felebarátjának». Erre a becsületes igazságszeretetre van a magyar társadalomnak szüksége, hogy javíthasson ott, ahol ezt önismerete kívánja.

Tisztelt Közgyűlés! A három éves periódust elégedetlenül zártuk le: elégedetlenek vagyunk önmagunkkal, mert munkánk nem állott arányban a feladat nagyságával és fontosságával. Nem gondoljuk, hogy radikális átalakulással több eredményt érünk el, azonban szükségesnek véltük, hogy tisztikarunk fel-frissüljön különösen azokban a pozíciókban, amelyekre a munka súlypontja nehezedik. Ebben a meggyőződésben s ilyen szándékkal elelve zártuk működésünket s terjesztettük a választmány elé a mai közgyűlésen tárgyalásra kerülő tisztújítási javaslatunkat.

Legyen szabad ezek után, tisztelt Közgyűlés, rövid visszapillantást vetnem a letelt három évi ciklusra.

1934 január 25-én e helyen tartottuk azt a közgyűlésünket, amelyben mai tisztikarunk mandátumát nyerte. Az auspíciumok nem voltak kedvezők. A gazdasági válságnak akkor már 4 éve tartó pusztítása, következményeiben társulatunkra is hatással volt: taglétszámunk az 1929-iki 707-ről 502-re olvadt le. Az

1934-ben megválasztott tisztikar feladata volt megállítani ezt a folyamatot. Ez nem sikerült. Csupán lassítani tudtuk a társulat taglétszámának csökkenését. Ma 445 tagunk van, tehát az előző ciklus 205-ös veszteségével szemben a most záruló ciklusban 57 a csökkenés. Nem kielégítő, de bizonyos mértékben biztató eredmény.

Sajnos, a taglétszám nem hű kifejezője a társulat erejének, különösen nem az anyagi értelemben, ami a társulat munkájának egyik fontos feltétele. A nehéz időkben tagjaink tagdíjfizető készsége nagyon leromlott. 1929-ben még 13.420 P-ös költségvetési előirányzattal dolgoztunk. 1934-ben már csak 5140 pengőssel, a múlt költségvetés pedig már csupán 4856 P-ig adott felhatalmazást. A két ciklusban tehát költségvetésünk a kezdő összeg 36%-ára hanyatlott le. A 4856 P-ös utolsó költségvetésben már csak 1800 P-t mertünk tagdíjakra előirányozni. Megkíséreltük a tagdíjfizetés szorgalmazását. Az eredmény kétes értékű volt: sokan kifizették hátralékukat, de kiléptek.

Az anyagi helyzet folyóiratunk megjelentetését is állandóan nehezítette. Nem vállaltuk a felelősséget azért, hogy adósság árán is megjelenjünk, ezt a nyomdával való megállapodásunk sem tette volna lehetővé. Ez azonban inkább a megjelenés idejére volt kedvezőtlen hatással, a terjedelemben nem estünk vissza, sőt némi fejlődésről is beszámolhatunk. Az 1931—1933. évfolyamban 1085 oldal terjedelemben publikáltunk, az 1934—6. években 1123 oldalon. Az idén eddig 156 oldalon jelentünk meg, azonban egy újabb szám kinyomatása folyamatban van.

Az előző ciklusban 29 nagyobb tanulmány és egy ankét, az 1934—6. években 30 tanulmány és ugyancsak egy ankét adta publikációnk java termését.

Inkább árul el fejlődést előadásaink statisztikája. Az előző ciklusban 12 előadásunk volt, az utóbbiban 29, a folyó évi 9 előadást is hozzászámítva 38. Ezen a téren tehát, ahol az anyagi nehézségek nem bénították munkánkat, lényegesen növekedett a Társulat tevékenysége.

Hátra van, tisztelt Közgyűlés, hogy veszteségeinkről is beszámoljunk. Kegyeletes megemlékezéssel közlöm, hogy előző közgyűlésünk óta tíz tagtársunkat ragadta el a halál: Buday Árpád, Buday Barna, Jósa Géza, Krehnyay Béla, Marsovszky

György, Réfeld Antal, Sólyom Jenő, Steiner Antal, Wagner Ödön és Wolff Károly tagtársainkat.

Amidőn beszámolóom végéhez értem, nem mulaszthatom el, hogy köszönettel nem emlékezzem meg társulatunk támogatóiról, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrról, a miniszterelnök úrról és a Magyar Tudományos Akadémiáról, melynek ez alkalommal is vendégszeretetét élvezzük.

A főtitkári jelentés tudomásulvétele után *Horn József* pénztárnok terjesztette elő jelentését a következőkben:

Tisztelt Közgyűlés!

Társulatunk anyagi ügyeinek 1936. évi eredményeiről az alábbiakat van szerencsém tisztelettel jelenteni:

Az 1936. évet 92 P 29 fül. pénzkészlettel nyitottuk meg. Ehhez az év folyamán a következő bevételek járultak: tagsági díjakból 2.419 P-t, előfizetésekből 1.618 P 68 f-t, folyóiratunk egyes számainak eladásából 29 P 24 f-t, adományok és segélyekből 3.050 P-t, egyéb címen 2 P 03 f-t, összesen: *7.211 P 24 f-t* vettünk be.

Ezzel szemben kifizettünk: nyomdaköltségekre 3.331 P 72 f-t, írói díjakra 1.812 P 50 f-t, a főtitkár és szerkesztő tiszteletdíjára 960 P-t, a pénztáros 1934 augusztus-decemberi, 1935. évi és 1936. januári tiszteletdíjára 360 P-t, az irodai segéderő díjazására 116 P-t, előadásokra 98 P 70 f-t, portóköltségekre 104 P 07 f-t, egyéb költségekre 125 P 22 fillért; összesen: *6.908 P 21 fillért*.

Az 1936. évet — a bevételek és kiadások különbözeteként — *303 P 03 f* pénzmaradvánnyal zártuk.

Kérem az igen tisztelt közgyűlést, szíveskedjék a számvizsgáló bizottság jelentését meghallgatni és annak alapján a pénztárnoknak az 1936. egyesületi évre a felmentést megadni.

Dr. Noszlopi László választmányi tag jelentette, hogy a számvizsgáló bizottság a pénztári könyveket és a kezelést rendben találta s bemutatta a túloldalon olvasható pénztári kimutatást.

A közgyűlés a pénztárnok és a számvizsgáló bizottság jelentését tudomásul vette s a felmentést megadta.

Pénztári kimutatás

a Magyar Társadalomtudományi Társulat 1936. évi bevételeiről és kiadásairól.

Bevételek

Kiadások

		P	f			P	f
1.	Kézpénz az év elején.	92	29	1.	Nyomdaköltség	3.331	72
2.	Tagsági díjakból.....	2.419	—	2.	Írói díjak	1.812	50
3.	Előfizetésekből.....	1.618	68	3.	Főtitkár tisztelet díja ..	960	—
4.	Eladott egyes számok .	29	24	4.	Pénztáros tisztelet díja.	360	—
5.	Adományok, segélyek .	3.050	—	5.	Irodai segéderő	116	—
6.	Egyéb bevételek	2	03	6.	Előadásokra	98	70
				7.	Portóköltések	104	07
				8.	Egyéb költség	125	22
				9.	Pénzkészlet az év végén	303	03
	Összesen	7.211	24		Összesen	7.211	24

Budapesten, 1937 szept. 23-án.

Dr. Horn József
pénztáros.

Láttam

Budapest, 1937 szept. 23.

Dr. Thirring Lajos

a számvizsgáló bizottság tagja.

A pénztárnok az 1937. évi költségvetési előirányzatot a következőkben terjesztette elő:

A Társulat választmányának f. évi szeptember 28-iki határozata alapján az 1937. évre a következő előirányzatot van szerencsém tisztelettel bemutatni:

A folyó egyesületi évet *303 P 03 f pénzkészlettel* nyitottuk meg. Ehhez az eddigi eredmények alapján a következő bevételeket reméljük:

Tagsági díjakból	1400 P-t
Előfizetésekből.....	1300 «
Kiadványok eladásából	30 «
Adományok és segélyekből.....	3000 « várunk.

Amennyiben e bevételek az előirányzatnak megfelelően befolynek, úgy *bevételeink* várható összege *6033 P 03 f-t* tenne ki.

E bevételekkel szemben a következő kiadások várhatók:

Nyomdaköltségek.....	3200 P
írói tiszteletdíjak ..	1100 «
A szerkesztő tiszteletdíja.....	840 «
A pénztárosé.....	240 «
Az irodai segéderő díja	120 «
Az előadások költsége	200 «
A postaköltségek.....	110 «
Egyéb kiadás	100 «

Tehát a várható *kiadások* összege 5910 P.

A közgyűlés a költségvetést egyhangúlag elfogadta.

Dékány István ügyvezető elnök jelentette, hogy az 1934-ben választott tisztikar mandátuma lejárt. Felkérte *dr. Mészáros Károly* nyugalmazott államtitkárt, a társulat választmányi tagját az elnöklés átvételére és az új tisztikar megválasztása tárgyában az előterjesztés megtételére.

Dr. Mészáros Károly a közgyűlést határozathozatalra hívja fel a távozó tisztikar felmentése tárgyában. A közgyűlés a felmentést egyhangúlag megadja, mire a közgyűlést vezető elnök általános tetszésnyilvánítás mellett meleg szavakban köszöni meg a lelépő tisztikar önzetlen munkáját. Sajnálattal jelenti be *Heller Farkas* elhatározását, amely szerint a társulat elnöki tisztségét tovább nem vállalhatja s a választmány határozata alapján előterjesztést tesz a lelépő elnöknek tiszteleti taggá való választása iránt.

A közgyűlés *dr. Heller Farkast* egyhangú lelkesedéssel a társulat tiszteleti tagjává választja.

A közgyűlést vezető *dr. Mészáros Károly* ezután előterjesztette a társulat új tisztikarának megválasztására vonatkozó választmányi javaslatot. Ennek alapján a közgyűlés egyhangúlag megválasztotta a társulat 1937—1939. évi tisztikarát, amely így alakult:

Elnök: *Dr. Dékány István*. Ügyvezető elnök: *Dr. Szombatfalvy György*. Alelnökök: *Dr. Angyal Pál*, *Dr. Horváth Barna*. Főtitkár: *Dr. Trócsányi György*. Titkárok: *Dr. Hegedűs József*,

Dr. Pongrácz Kálmán, Dr. Mihelics Vid. Főjegyző: Dr. Noszlopi László. Jegyzők: Dr. Bibó István, Dr. Torma Domokos. Pénztárnok: Dr. Barcza István. Ellenőr: Dr. Horn József. Számvizsgáló bizottság tagjai: Dr. Spóner Ferenc, Dr. Thewrewk-Pallaghy Attila, Dr. Thirring Lajos.

Dr. Mészáros Károly üdvözlő szavai után *dr. Dékány István* elnök vette át az ülés vezetését, az egész új tisztikar nevében is köszönetet mondva az előlegezett bizalomért, amelyet igyekezni fog a magyar nemzet érdekeit szolgáló tudományos munkával kiérdemelni.

Előterjesztésére a közgyűlés megválasztja a társulat új választmányi tagjait, amelynek eredményeképpen a társulat választmányát a következők alkotják: Acsay Tihámér, Albrecht Ferenc, Antal István, Áfra Nagy János, Bálás Károly, Bálás P. Elemér, Bajza József, Ballá Antal, Bartók György, Bárány Gerő, Bencs Zoltán, Benisch Artúr, Bessenyei Lajos, Bobula Ida, Bodor Antal, Búza László, Csepregi Horváth János, Czettler Jenő, Dávid Antal, Domanovszky Sándor, Dvorcsák Antal, Egyed István, Erekly István, Fabinyi Tihámér, Farkas Elek, Fekete József, Finkey Ferenc, Glattfelder Gyula, Gortvay György, Hammersberg Miklós, Hamvas Béla, Hóman Bálint, Hlatky Endre, Huszti József, Ihrig Károly, Ilyefalvi I. Lajos, Imre Sándor, Jezetaki János Áron, Kolosváry Bálint, Laky Dezső, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Magyary Zoltán, Matolcsy Mátyás, Mattyasovszky Miklós, Mályusz Elemér, Mártonffy Károly, Melich János, Melichár Kálmán, Mészáros Károly, Miskolczi Ágoston, Molnár Kálmán, Moór Gyula, Móricz Miklós, Navratil Ákos, v. Nagy Iván, Németh Imre, Névelős Gyula, Neubauer Gyula, Ortutay Gyula, Ottlik László, Pataky Tibor, Pethő Sándor, Pintér Jenő, Polner Ödön, Raffay Sándor, Rác Lajos, Ruber József, Rudai Rezső, Schneller Károly, Schütz Antal, Szandtner Pál, Szádeczky Kardoss Tibor, Tomcsányi Móric, Torzsay Biber Gyula, Weis István, Witzmann Gyula, Zachár Emil, Zehery Lajos, Zibolen Endre.

Októberi választmányi ülésünk.

Október 25-én dr. Szombatfalvy György elnökletével választmányi ülést tartottunk, amelyen Bertalan Mária, dr. Bisztray

Gyula, Kerék Mihály, ifj. Lukács Gyula és dr. Zámborszky Ilona a társulat tagjai közé felvették.¹ A választmányi ülés behatóan megtárgyalta a társulat legközelebbi munkatervét s ennek végrehajtása érdekében saját kebeléből intézőbizottságot delegált.

Vendégelőadók társulatunkban.

Dr. Gierlichs Vilmos kölni egyetemi magántanár, az ottani szociológiai szeminárium vezetője, a dudari tanulmányút után szeptember 23-án társulatunk vezetősége előtt érdekes előadást tartott *A mai német népi szociológia* műveléséről. Kivonatolt ismertetését a következőkben adjuk közre:

Valamikor volt alapja annak a megállapításnak, hogy a szocializmus a nincstelenek szenvedélyfűtötte politikai hitvallása s egyben azok jogbölcsélete is. Ugyanígy egy időben a szociológia nem volt más, mint a szabadelvű polgárság társadalom-szemlélete. Ez a kapcsolat egyáltalában nem jelenti azt, hogy a német szociológiai tudomány Hegeltől egészen a közelmúltig ne kutatta volna a társadalmi formák és vonatkozások örök törvényszerűségeit. Sőt éppen a liberális szociológia nagyon is tisztában volt azzal, hogy a polgári társadalom az evolúció törvényeinek alávetett történelmi jelenség és hogy a szociológia az autonóm tudomány rangját csak akkor igényelheti és tarthatja meg, ha a természettudományi exaktságot legalább is megközelítő szigorú módszerességgel jár el kutatásai közben. Ez a felfogás már a múlté. Germánia új utakon jár; elvben máris likvidálta a polgári társadalmat és annak sajátos formarendjét: a jogállamot. A polgári társadalmat az osztálytagozódást áthidaló népi sorsközösség eszménye váltja fel és az igazság eszméjéből a pozitív tételezettség normatív elemét kihangsúlyozó jogállam helyébe a vezéri egyéniségre felépített totális állami szerkezet lép. Ezzel a társadalomtudomány tárgya és módszere is lényegesen átalakul. Empirikus és realiztikus jellege megmarad, sőt fokozódik, miután tárgyát többé nem a társadalom elvont kategóriái képezik, hanem a német népi

¹ A választmányi ülés óta újabb 12 tagfelvételi jelentkezés történt, amelyek következő választmányi ülésünkön nyerneik elintézését.

sorsközösség ténye, konkrétuma. Az értékelésmentes módszer-tisztaság elvét, amely vívmányt jelentett megalkotása idején, újból értékelítettség váltja fel: az etikával és a politikával való szoros kapcsolat. Ahogy a törvénykezés alapja lett a népi igazságérzettel való megegyezés, akként a tudomány elfogadja az egyetemesen uralkodó politikai hiedelmek irányadó primátusát és csak az általuk megszabott határokon belül tartja fenn a szabad kutatás elvét. E fordulat részletes kifejtése a társadalmi tudományok szociológiájának egy rendkívül időszerű fejezete: annak bizonyítéka, hogy bizonyos mértékig a tudás is körülmények függvénye, helyi és időbeli környezet szülötte. De ez a tudásnak csak anyagias elemeire áll. Lángrollobbantani a tudást csak a szellemi égi szikrája képes, amelynek országa nem e világról való, sem a harmadik, sem más birodalomból. . . . Ezek a belátások a tudomány és a tudós új: funkcionális felelősségét alapítják meg. A tudomány és a tudománytól kimunkált eszmevilágok a politikai életérzet alakító tényezői. A szociológiánál ez az összefüggés fokozott mértékben van jelen. Ez határozza meg a szociológia nagy helyzeti jelentőségét és a szociológus viszonylagosan súlyos felelősségét.

A közösségi életformák értelmezése nem történhetik többé atomizáló vagy mechanizáló naturalisztikus módszerrel. A tárgyilagosságot más és mélyebb: a történelmi és szerves szemléletet egybefoglaló kutatási eljárással biztosítja a szociológia.

A közületi létformák kutatásának e tárgyi és módszerei fordulata a maga sajátos egészében teszi ki a mai német népi szociológiát.

C. Bouglé, a párizsi École Normale igazgatója, társulatunk tiszteleti tagja, október hó 21-én az Akadémia helyiségében tartott díszülésünkön a *mai francia szociológiát* ismertette, nagy és előkelő közönség előtt. A kultuszminiszter urat dr. Szily Kálmán államtitkár, a külügyminisztériumot Baranyai Zoltán miniszteri tanácsos, a budapesti francia követséget de Vial követségi titkár, a Pázmány Egyetemet Bálás Károly, Eckhardt Sándor, a Műegyetemet Vonház István képviselte. Előadása előtt Dékány István elnök átadta a vendégelőadónak a tiszteleti tagságról szóló díszoklevelet. A nagy tetszéssel fogadott előadást következő számunkban közölni fogjuk.

A TÁRSULAT ELŐADÁSAI

— 1937/1938 —

1937 december 20. *Noszlopi László*: Lelki többszólamúság és lelki meghasonlás a társadalomban.

1938 január 3. *Acsay Tihamér dr.*: Fogalomzavar a demokrácia körül.

Január 10. *Szombatfalvy György dr.*: Középosztályunk szociális érzéke.

Január 17. *Pongrácz Kálmán dr.*: Kishatalmak, nagyhatalmak.

Január 24. *Neubauer Gyula dr.*: A modern falanszter.

Február 7. *Mihelics Vid dr.*: Az új rendiség Portugáliában.

Február 15. *Angyal Pál dr.*: A család büntetőjogi védelme. (A Parlamenti Múzeum tanácstermében, *keddi napon!*)

Február 27. *Móricz Miklós dr.*: A bankkérdés személyi oldala.

Február 28. *Hamvas Béla dr.*: A modern társadalom idolumai.

Március 7. *Bobula Ida dr.*: Nők a hivatalban.

Március 14. *Ortutay Gyula dr.*: A parasztkérdés szerepe és jelentősége a magyar tudományban.

Március 21. *Kerék Mihály dr.*: Az újabb birtokpolitikai reformmozgalom a földbirtokreform után.

Március 28. *Hegedűs József dr.*: Birtokpolitikai alapelvek szociológiai megvilágításban.

Április 4. *Balás P. Elemér dr.*: Amerikanizmus.

Április 25. *Kecskés Pál dr.*: A keresztény bölcsélet eredményei és a mai szociológia.

Május 2. *Németh Imre*: A magyarság és Európa szelleme.

Május 9. *Trócsányi György dr.*: A magyar államtudomány mai feladatai.

Május 16. *Áfra Nagy János dr.*: Ami a falukutatásból kimaradt.

Május 23. *Boér Elek dr.*: A fogyasztás gazdaságtana.